

Напис

ІСТОРІЯ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

AM THESE OF LEV. XXV. 36. PROCLAIMED
BY THE HOUSE IN PHILAD. BY G. BELL

PASS AND STOP
PHILAD.
MD. CC. LIII

На обкладинці: Дзвін Свободи, вічний символ американської волі, вперше пролунав 8 липня 1776 р., сповістивши про прийняття Декларації Незалежності. В цей день у дзвін били щорічно до 1836 р., коли він тріснув під час похорону Джона Маршалла, голови Верховного суду США. Нині – музейний експонат у Філадельфії, штат Пенсильванія.

Напис

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНТСТВО СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

	ЧАСТИНА ПЕРША	
Стародавня Америка		4
	ЧАСТИНА ДРУГА	
Колоніальний період		29
	ЧАСТИНА ТРЕТЯ	
Шлях до Незалежності		59
	ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА	
Формування національного уряду		80
	ЧАСТИНА П'ЯТА	
Експансія на захід і регіональні відмінності		122
	ЧАСТИНА ШОСТА	
Конфлікти між регіонами		147
	ЧАСТИНА СЬОМА	
Зростання і перетворення		178
	ЧАСТИНА ВОСЬМА	
Невдоволеність і реформи		202
	ЧАСТИНА ДЕВ'ЯТА	
Війна, піднесення і депресія		242
	ЧАСТИНА ДЕСЯТА	
«Новий курс» і світова війна		256
	ЧАСТИНА ОДИНАДЦЯТА	
Америка після Другої світової війни		279
	ЧАСТИНА ДВНАДЦЯТА	
Десятиліття змін		302
	ЧАСТИНА ТРИНАДЦЯТА	
У ХХІ століття		363
Короткий список літератури з американської історії		391

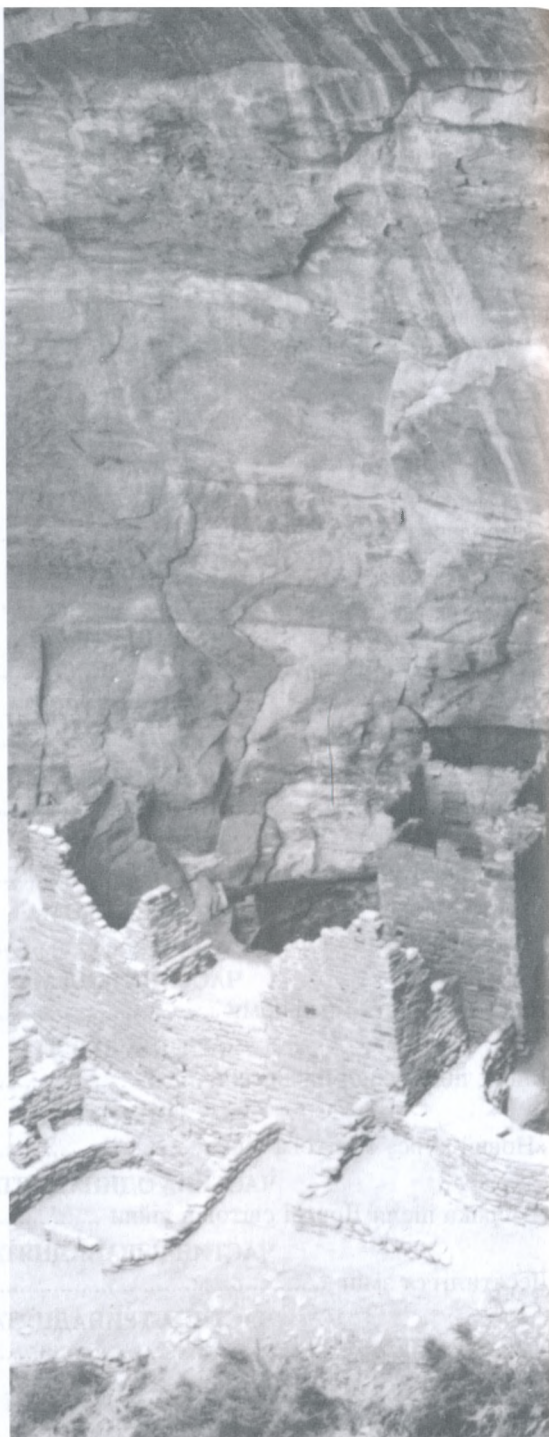
ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА ПЕРША

СТАРОДАВНЯ
АМЕРИКА

Поселення Меса-Верде в Колорадо, XIII ст. н.е.

«ЩЕ НІКОЛИ
НЕБХО З ЗЕМЛЕЮ
НЕ СХОДИЛИСЯ
КРАЩЕ, АБИ
СТВОРИТИ
МІСЦЕ ДЛЯ
ЖИТТЯ ЛЮДИНИ»

Джон Сміт, 1607 р.

**ПЕРШІ
АМЕРИКАНЦІ**

У кульмінаційний льодовиковий період (30–34 тисячі років до нашої ери) значна частка світових вод ще перебувала у безкраїх щитах материкових льодовиків. Тому рівень Берингового моря сягав кількасот метрів нижче від теперішнього, і між Азією та Північною Америкою проліг суходільний міст, що відомий досі під назвою Берингії. То була болотиста безлісна тундра до 1500 кілометрів зав-

ширшки, вкрита травою та іншими рослинами, що зваблювали на пасовища великих тварин, на які полювали первісні мисливські племена.

Перші люди, які дісталися до Америки, напевне, не здогадувалися, що ступили на інший континент. Вони просто кочували услід за мисливською здобиччю, як це випадало робити їхнім предкам упродовж тисячоліть, понад північними узбережжями Сибіру й далі на схід сонця.

Та з появою перших північноамериканців на Алясці мало минути ще кілька тисяч років, аби вдалося їм проникнути через прогалини у великих льодовиках на територію, де тепер розташовані Сполучені Штати. Сліди життя первісної людини в Північній Америці виявляються знов і знов, проте таких, що їх можна з певністю датувати як давніші за 12-те тисячоліття до н.е., небагато; наприклад, десь майже від того часу походить нещодавно знайдена мисливська засідка на півночі Аляски, а також тонко оброблені наконечники списів та інші предмети, виявлені поблизу Кловіса в штаті Нью-Мексико.

Подібні предмети штучного походження знаходили в різних поселеннях на території Північної та Південної Америки, і це переконливо доводить, що більша частина Західної півкулі ще задовго до 10-го тисячоліття до н.е. була заселена осідлим людом.

Приблизно в цей період мамонти почали вимирати, і головним джерелом живлення та здобування шкур для первісних жителів Північної Америки стало полювання на бізонів. Зникнення багатьох видів великої дичини через огульне винищення її мисливцями чи докорінну зміну природних умов спричинилося до поступової переваги у харчовому раціоні тих прадавніх американців рослинної їжі, передусім ягід та зерна. Частина продуктів відкладалася ними на зиму про запас; тоді ж розпочалися перші спроби рільництва. Перед великими індіанцями тих країв, де тепер розташована центральна Мексика, – вони вирощували кукурудзу, гарбузи та боби, ймовірно, ще у 8-му тисячолітті до н.е. Це вміння поширювалось далі на північ.

Близько 3000 року до н.е. в річкових долинах Нью-Мексико й Аризони вже вирощували первісну кукурудзу.

Згодом з'являються ознаки примітивної іригації, а близько 300 р. до н.е. – заснуються перші селища.

Упродовж початкових сторіч нашої ери у поселеннях поблизу нинішнього Фінікса, штат Аризона, жили гогокеми. Вони закладали майданчики для гри в м'яч та зводили пірамідальні могили, схожі на знайдені в Мексиці, а також будували канали й іригаційні системи.

**БУДІВНИКИ
ГРОБНИЦЬ
І ПУЕБЛО**

Перших індіанців, що споруджували могили в нинішніх Сполучених Штатах, часто називають аденанами. Ці племена висипали земляні могили та укріплення близько 600 р. до н.е. Деякі з тодішніх гробниць мали форму птахів та змій і, можливо, служили певним культовим цілям.

Аденанів, мабуть, поглинули різні групи племен, відомі під загальною назвою гопвеліанців. Один з найголовніших осередків цієї культури виявлено в південному Огайо, де ще збереглися рештки декількох тисяч стародавніх гробниць. Гадають, що гопвеліанці мали розвинену торгівлю і роздобували знаряддя та матеріали на великому просторі, за сотні кілометрів.

Близько 500 р. н.н. зникли й гопвеліанці, поступившись місцем великій групі племен, відомій звичайно як міссисипійці або «культура Темпл-маунд (храмової могили)». Гадають, що у період свого розквіту на початку XII сторіччя одне з їхніх міст, Кагокія, зразу на схід від Сент-Луїса в штаті Міссурі, налічувало близько 20 тисяч жителів. У центрі міста височіла велетенська могила з пласкою вершиною, висипана 30 метрів заввишки, основа якої мала площу 37 гектарів. Неподалік знайдено ще 80 могил.

Такі міста, як Кагокія, жилилися з мисливства, накопичення сировинних запасів, а також за рахунок торгівлі та землеробства. Під живодайним впливом розквітлих цивілізацій Півдня вони розвинулись у комплекс ієрархічних суспільств, що використовували працю рабів і приносили в жертву людей.

На південному заході теперішніх Сполучених Штатів близько 900 р. почали споруджувати селища-пуебло з ка-

меню та цегли-сирцю анасазі – предки сучасних індіанців гопі. Ці дивовижні споруди, схожі на багатоквартирні будинки, часто зводили попід урвищами скель; найвідоміша з них – «скельний палац» у Меса Верде, що в штаті Колорадо, налічувала понад двісті кімнат. Інше селище, Пуєбло-Боніто, руїни якого досі тягнуться попід кручею річки Чако в штаті Нью-Мексико, мало на той час понад 800 приміщень.

Мабуть, найбагатші з доколумбівських індіанців Америки жили на північно-західному узбережжі Тихого океану, де природні рибні запаси та будівельні матеріали давали змогу засновувати постійні поселення ще за 1000 р. до н.е. Густота залишків від їхніх бенкетів-«потлачів» лишається взірцем надмірності і святкової щедрості, очевидно, неповторних у первісній історії Америки.

ТУБІЛЬНІ КУЛЬТУРИ АМЕРИКИ

Отже, та Америка, котра зустріла перших європейців, виявилася аж ніяк не безлюдним пустирищем. Тепер вважають, що в Західній півкулі жило на той час стільки ж людей, як і в Західній Європі, – майже 40 мільйонів.

На початку європейської колонізації території нинішніх Сполучених Штатів тут проживало американських тубільців від 2 до 18 мільйонів, хоч більшість істориків схиляється до меншої цифри. Це коливання в оцінках відображає напевно одне: нищівний вплив європейських хвороб на тубільне населення від часу найперших контактів. Віспа, як відомо, вигублювала цілі поселення і, на думку дослідників, стала більшим винуватцем стрімкого падіння чисельності індіанського населення в XVII столітті, ніж усі війни та відомі сутички з європейськими колоністами.

Індіанські звичаї та культура тієї доби були напрочуд строкатими, що й не випадково, якщо зважити на територіальну протяжність та відмінність у природних умовах, до яких вони мали призвичаїтись. Проте деякі узагальнення можна зробити.

Більшість племен у лісистих східних краях і на Середньому Заході добували собі харчопродукти, займа-

ючись мисливством та землеробством, зокрема вирощуванням кукурудзи та інших культур. При цьому сфера хліборобства та розподілу їжі частіше лягала на жінок, а чоловіки полювали та воювали.

За наявними свідченнями, індіанське суспільство у Північній Америці було тісно пов'язане з землею. Ототожнення себе з природою й стихіями було невід'ємною прикметою їхніх релігійних вірувань. Життя індіанців мало кланову орієнтацію, отже, відображало спільний побут, хоч дітям вони надавали більше волі й ставилися до них поблажливіше, ніж тогочасні європейці.

Незважаючи на те, що деякі північноамериканські племена для закріплення певних текстів виробили систему ієрогліфів, індіанська культура була загалом усною, і в ній вагоме місце відводилося переповіданню легенд та снів. Не викликає заперечення те, що між різними групами племен налагодилася жвава торгівля, оскільки є достовірні свідчення, що сусідні племена підтримували між собою широкі офіційні взаємини – частіше дружні, інколи ворожі.

ПЕРШІ ЄВРОПЕЙЦІ

Перші європейці, які прибули до Північної Америки, як відомо, виявилися норвежцями, що плвли на захід із Гренландії, де Ерик Рудий заснував поселення близько 985 року. Протягом зими 1001 року його син Лейф обстежив, як гадають, північно-східне узбережжя нинішньої Канади.

Деякі місця в норвезьких сагах дають підстави вважати, що моряки-вікінги вивчили Атлантичне узбережжя Північної Америки ген на південь аж до Багамських островів. Руїни норвезьких будівель того часу було виявлено 1963 р. поблизу Ланс-о-Медо на півночі Ньюфаундленда.

1497 року, власне, всього через п'ять років після висадки на Карибському архіпелазі Христофора Колумба, який шукав західного шляху до Азії, венеціанський моряк Джон Кебот прибув за дорученням англійського короля

до Ньюфаундленда. Про Кеботове плавання швидко забули, та згодом ця подія дозволила англійцям претендувати на Північну Америку. А ще воно відкрило шлях до багатющих риболовних теренів круг обмілини Джорджа, куди незабаром зачастили плавати європейські рибалки, особливо португальці.

Колумб так і не побачив Північноамериканського материка, але дослідження континентальних Сполучених Штатів розпочалися з іспанських колоній, які він допоміг заснувати. Перше з них відбулося 1513 року, коли загін під проводом Понсе де Леона висадився на березі Флориди поблизу сучасного міста Сент-Огастина.

Захопивши Мексику 1522 р., іспанці зміцнили свої позиції в Західній півкулі. Наступні дослідження примножили знання європейців про Америку, що отримали свою назву за ім'ям італійця Америго Веспуччі, який описав свої подорожі до «Нового Світу» у славнозвісній хроніці. До 1529 року складено надійні карти Атлантичного узбережжя від Лабрадора до Вогненної землі, хоча промайнуло не одне сторіччя, аж поки надія на відкриття «Північно-Західного проходу» до Азії остаточно не згасла.

До найголовніших ранніх іспанських досліджень належала подорож Ернандо де Сото, конкістадора-ветерана, який разом із Франсиско Пісарро брав участь у завоюванні Перу. Відпливши 1539 року з Гавани, експедиція де Сото висадилася у Флориді й обстежила у пошуках золота південно-східні землі майбутніх Сполучених Штатів аж до Міссисипі.

Інший іспанець, Франсиско Коронадо, вирушив з Мексики 1540 р. на пошуки міфічних Семи міст Сиболі. Подорожі Коронадо привели його до Великого Каньйона і Канзаса, однак золота його люди так і не здобули.

Проте загін Коронадо полишив тубільцям тих країв несподіваний дарунок: іспанці не дорахувалися кількох коней, які зовсім змінили життя на Великій Рівнині. За кілька поколінь індіанці Рівнини освоїли новий засіб пересування, значно поширивши масштаби своєї діяльності.

Поки іспанці просувалися з півдня, північну частину сучасних Сполучених Штатів поступово відкривали подоро-

жі таких людей, як флорентієць на французькій службі Джованні Веррацано. Веррацано висадився у Північній Кароліні 1524 року, потім поплив далі на північ понад Атлантичним узбережжям повз ті місця, де нині знаходиться Нью-Йорк.

Ще через десяток років підняв вітрила француз Жак Картьє, сподіваючись, як і попередні європейці, прокласти морський шлях до Азії. Подорож Картьє річкою Св. Лаврентія стала підставою для французьких претензій на Північну Америку, що висувалися до 1763 р.

Після занепаду першої квебекської колонії в 1540-х роках французькі гугеноти через два десятиріччя спробували заселити північні береги Флориди. Оберігаючи свій торговельний маршрут по Гольфстриму від посягань французів, 1565 року іспанці розгромили цю колонію. З іронії долі командувач іспанських сил Педро Менендес незабаром заснував неподалік звідти місто Сент-Огастин, якому належало стати першим постійним поселенням у тому краї, що згодом дістав назву Сполучені Штати.

Величезні багатства, що плинули до Іспанії з мексиканських колоній, островів Карибського моря та Перу, викликали велике зацікавлення збоку інших європейських держав. Минули роки, і такі нововиниклі мореплавні держави, як Англія, спокушені успішними нападами Френсиса Дрейка на вантажені золотом іспанські кораблі, припали поглядом до Нового Світу.

1578 р. Гамфрі Гілберт, автор трактату про пошуки Північно-Західного проходу, дістав від королеви Єлизавети патент на колонізацію тих «поганських і варварських земель» у Новому Світі, на які ще не претендували інші європейські держави. Він зміг пуститися в дорогу лише через п'ять років. Коли він загинув у морі, справу продовжив Волтер Релі, його брат по матері.

1585 р. Релі заснував першу британську колонію в Північній Америці – на острові Роанок понад узбережжям Північної Кароліни. Згодом ту колонію було покинуто, та й повторна спроба через два роки не увінчалася успіхом. І лише через 20 років, 1607 року, англійці спробували щастя

в Джеймстауні – колонія розвивалась успішно, і Північна Америка вступила в нову еру.

**НАЙДАВНІШІ
ПОСЕЛЕННЯ**

Перші роки XVII сторіччя припали на значний приплив іммігрантів з Європи до Північної Америки. Упродовж трьох сторіч цей рух вилився з тоненької цівки кількасот прибулих британських колоністів у зливу мільйонів гнаних всілякими нестримними понуканнями. Цей строкатий люд створив на півночі континенту нову цивілізацію.

Перші іммігранти з Англії до сучасних Сполучених Штатів прибували через Атлантичний океан значно пізніше від появи й розквіту іспанських колоній у Мексиці, Вест-Індії та Південній Америці. Як і перші переселенці до Нового Світу, вони діставалися сюди на маленьких переповнених суднах через 6–12 тижнів. Недоїдання та хвороби позбавляли життя багатьох сміливців, інші гинули в морі, захоплені штормами.

Більшість іммігрантів з Європи покинули свою батьківщину, утікаючи від політичних утисків та релігійного переслідування, решта шукали пригод і щастя, яких не знаходили вдома. В 1620–1635 роках Англія перебувала в скрутному економічному становищі. Чимало людей було без роботи. Навіть кваліфіковані ремісники ледве заробляли собі на хліб, адже до всіх незлагод долучались часті неврожаї. До того ж, промислова революція спричинилася розвитком текстильного виробництва, що потребувало дедалі більших запасів вовни, аби не стали верстати. Задля випасу овець землевласники обгороджували землю й виселяли орендарів. Колоніальна експансія стала порятунком для знедолених селян.

Перед зором колоністів у новому краї постали передусім незорі дикі хащі. Новосельці могли й не вижити, якби не допомога дружніх індіанців, які навчили їх вирощувати місцеві культури – гарбузи, кабачки, боби й кукурудзу. Величезні праліси, що тяглися більш як на 2 000 кілометрів уздовж східного узбережжя, були багаті на мисливську дичину та дрова. Вистачало деревини й на спорудження

суден, будинків, виготовлення меблів, а також для вивозу за море.

Незважаючи на те, що новий континент щедро обдарувала природа, торгівля з Європою виявилася нагальною потребою у поселенців для здобуття речей, яких в Америці не вистачало. Узбережжя виявилось напрочуд зручним для іммігрантів. Упродовж нього пролягали незлічені затоки та гавані. Лише два відтинки його – Північна Кароліна та південь штату Нью-Джерсі – не мали гаваней для океанських кораблів.

Повноводні річки – Кенебек, Гудзон, Делавер, Сасквеганна, Потомак і чимало інших – єднали з морем край між морським берегом та Апалацькими горами. Щоправда, тільки одна річка – Св. Лаврентія, що перебувала у володінні канадських французів, – відкривала водний шлях до Великих Озер і всередину континенту. Густі ліси, опір деяких індіанських племен та могутня стіна Апалацьких гір перепинили колонізацію земель далі побережної рівнини. Тільки мисливці-трапери та торговці зважились податися в хаші. Першу сотню років колоністи будували селища тільки компактно понад узбережжям.

Політичні міркування спонукали багатьох до еміграції в Америку. В 1630-х роках деспотичне правління Карла I в Англії стало поштовхом до міграції в Новий Світ. Дальше повстання й перемога Карлових супротивників під проводом Олівера Кромвеля в 1640 році змусили багатьох роялістів шукати долі у Вірджинії. В німецькомовних регіонах Європи гнобительська політика численних дрібних власників, особливо релігійне переслідування, й спустошення краю, зумовлене низкою війн, сприяли поштовху еміграції до Америки наприкінці XVII й у XVIII сторіччях.

Прибуття колоністів у XVII ст. вимагало чіткого планування й організації, а також значних видатків та ризику. Переселенців перевозили майже за 5000 км морем. Вони потребували господарського начиння, одягу, насіння, знарядь праці, будівельних матеріалів, намагалися запитися худобою, зброєю, бойовими припасами.

На відміну від інших держав, що здійснювали колонізаторську політику, еміграція з Англії стимулювалася ма-

теріально не урядом, а групами приватних осіб, зацікавлених в отриманні зиску.

ДЖЕЙМСТАУН Це – перша з англійських колоній, що закріпилися у Північній Америці. На підставі привілею, наданого королем Яковом (Джеймсом) I Вірджинській (Лондонській) компанії, близько сотні чоловік 1607 року вирушили до Чесапїцької затоки. Уникаючи конфлікту з іспанцями, вони вирішили оселитися десь за 60 км від затоки вище по річці Джеймс-Ривер.

Група поселенців – міщан та авантюристів, – перейнятих не так фермерством, як пошуками золотоносних жил, не мала ні належної вдачі, ні спроможності розпочати нове життя в дикому краї. Їхнім ватажком став відважний капітан Джон Сміт. Незважаючи на сварки, голод та напади індіанців, він зміг підтримати порядок, і маленька колонія проіснувала без втрат протягом першого року.

1609 р. Сміт повернувся до Англії, і за його відсутності колонія запала в безлад. Протягом зими 1609–1610 рр. більшість колоністів стали жертвою хвороб. На травень 1610 р. із 300 перших поселенців вижило лише 60. Того ж року вище по Джеймс-Ривер заснували місто Генріко (нині Ричмонд).

Невдовзі було зроблено відкриття, що докорінно змінило економіку Вірджинії. 1612 року Джон Ролф схрестив завезені з Вет-Індії сорти тютюну з місцевими рослинами і здобув гібрид, що припав до смаку європейцям. Перший вантаж цього тютюну прибув до Лондона 1614 року. Минуло десять років – і вірджинський тютюн перетворився на головне джерело прибутків колонії.

Проте заможне життя настало не швидко, а смертність внаслідок хвороб та нападів індіанців виявилася надзвичайною. За період з 1606 по 1624 роки до колонії вирушило майже 14 000 чоловік, а в 1624 р. живими лишилося лише 1132. За рекомендацією королівської комісії король ліквідував Вірджинську компанію, й того ж року оголосив колонію королівською.

МАССАЧУСЕТС

Під час релігійної колотнечі XVI ст. група людей, названих пуританами, спробувала реформувати державну церкву зсередини. Передусім вони домагалися зміни ритуалів та структур, пов'язаних із римським католицизмом, простішими протестантськими формами віри й богослужіння. Їхні реформістські ідеї, порушуючи єдність державної церкви, загрожували розділити народ і підірвати королівську владу.

Остаточою втративши віру в те, що державну церкву можна реформувати, невелика група сепаратистів із радикальної пуританської секти відпливла 1607 року до Лейдена, що в Нідерландах, де їй було надано притулок. Проте голландські кальвіністи брали цих переселенців здебільшого на погано оплачувану чорну роботу. Деякі члени громади, незадоволені дискримінацією, вирішили емігрувати до Нового Світу.

1620 року група лейденських пуритан видобула у Вірджинської компанії патент на землю, і гурт із 101 чоловіків, жінок та дітей відплив до Вірджинії на борту «Мейфлавера» («Травневої квітки»). Шторм заніс їх далеко на північ, де вони пристали до півострова Кейп-Код у Новій Англії. Вважаючи, що вони не перебувають на території якоїсь країни, ці люди формально погодилися коритися «законам справедливості й рівності, створеним тими керівниками, яких оберуть самі». То був «Мейфлаверський Договір».

У грудні «Мейфлавер» досягає Плімутської гавані, і переселенці приступили до забудови власного селища. Майже половина колоністів вимерла від хвороб, але індіанці сусіднього племені вампаноагів вирятували їх, навчивши культивувати маїс. Наступної осені колоністи зібрали небачений урожай маїсу й розпочали торгівлю хутром та деревиною.

Нова хвиля масачусетських іммігрантів прибилася до берегів Масачусетської затоки 1630 року уже маючи дозвіл короля Карла I на заснування колонії. Багато з них виявилися пуританами, релігійні обряди яких заборонялись у Англії чимдалі суворіше. Їхній провідир, Джон Вінтроп, заходився споруджувати «нагірне місто», де, на його дум-

ку, пуритани жили б у цілковитій згоді зі своїми переконаннями.

Массачусетській колонії судилося відіграти знаменну роль у розвитку всього новоанглійського району – почасти тому, що Вінтроп та його спільники спромоглися привезти з собою патент. Через те правління Массачусетської колонії розмістилося у Массачусетсі, а не в Англії.

Згідно з патентом, влада належала Генеральному судові, що складався з «вільних людей», членів пуританської церкви. Отже, він гарантував, що пуритани виявляться панівною політичною та релігійною силою в колонії. Губернатора обирав Генеральний суд. На більшу частину наступного покоління ним мав стати Джон Вінтроп.

Непохитна ортодоксія пуританського розпорядку декому стала не до вподоби. Одним із перших кинув свій виклик Генеральному судові молодий священник Роджер Вільямс, що опротестував захоплення колонією індіанських земель, як і її ставлення до державної церкви.

Вигнаний із Массачусетської затоки, він 1636 року придбав землю в індіанців-наррагансетів там, де тепер стоїть Провіденс у штаті Род-Айленд. На цьому місці було засновано першу американську колонію, де здійснено цілковите відокремлення церкви від держави, так само як і свободу віросповідання.

Так звані єретики, подібно до Вільямса, виявилися не єдиними, хто покинув Массачусетс. З колонії Массачусетської затоки невдовзі почали виїжджати ортодоксальні пуритани у пошуках родючих земель і кращих умов життя. Особливо зваблювала бідних фермерів звістка про родючість ґрунтів Коннектикутської долини. На початок 1630-х років багато людей ладні були наражатися на індіанські наскоки, аби лиш посісти на плодovitій землі. Нові громади часто заперечували належність до церкви як попередню умову для участі у виборах, надаючи виборче право дедалі більшому числу людей.

Виникали населені пункти понад узбережжям Нью-Гемпшира та Мена, бо дедалі більше іммігрантів шукали землі й свободи, яку начебто дарував Новий Світ.

НОВА
ГОЛЛАНДІЯ
Й МЕРИЛЕНД

Найнятий голландською Ост-Індською компанією, Генрі Гудзон 1609 року дослідив терени, де плине річка, що носить тепер його ім'я, і знаходиться місто Нью-Йорк, діставшись до якогось мису – мабуть, на північ від нинішнього Олбені. Подальші подорожі голландців стали підставою для їхніх претензій та перших поселень у тій околиці.

Як і французів на півночі, голландців зацікавила на-самперед торгівля хутром. Зважаючи на це, голландці зав'язали тісні контакти з П'ятьма народами ірокезів, що були основними провідниками до країв, звідки надходило хутро. 1617 р. голландські поселенці заклали форт біля злиття річок Гудзон і Могок.

Заселення острова Мангеттен почалося на початку 1620-х років. У 1624 р. острів купили в осідлих індіанців (нібито всього за 24 долари) і перейменували в Новий Амстердам.

Принаджуючи переселенців до узбережжя Гудзона, голландці застосовували своєрідну феодальну аристократичну систему, відому під назвою «патронажної». Перший із цих величезних маєтків було засновано 1630 р. понад річкою Гудзон.

За патронажної системи кожен акціонер, чи то «патрон», який спромігся за чотири роки залучити до свого маєтку 50 дорослих людей, отримував привілей на полювання й риболовство на 25-кілометровій ділянці річкового берега, а також цивільну й кримінальну юрисдикцію над цими землями. Він, у свою чергу, забезпечував людей худобою, знаряддями праці та будівлями. Орендарі сплачували патронів ренту й надавали йому переважне право у закупівлі надлишку врожаю.

Далі на південь через три роки одна шведська торговельна компанія, пов'язана з голландцями, спробувала заснувати перше поселення понад річкою Делавер. Не маючи коштів зміцнити свої позиції, Нова Швеція була поглинута Новою Голландією, а потім Пенсильванією й Делавером.

1632 р. родина Калвертів придбала в короля Карла I привілей на землю на північ від річки Потомак, відому

згодом як Мериленд. Оскільки привілей не забороняв заснування непротистантських церков, родина заохочувала одновірців-католиків селитися там. Перше мерилендське місто, Сент-Мері, було закладене поблизу місця, де річка Потомак впадає в Чесапіцьку затоку.

Надаючи притулок католикам, нестримно переслідуваним в англіканській Британії, Калверти стимулювали створення прибуткових маєтків. З цією метою та щоб уникнути конфлікту з британським урядом, вони заохочували імміграцію й протестантів.

Королівський привілей, наданий родині Калвертів, поєднував як феодальні, так і сучасні елементи. З одного боку, вони мали право створювати поміщицькі маєтки. З другого, – могли видавати закони лише за згодою вільних людей (хазяїв власності). Вони побачили, що для принадування поселенців і одержання прибутку слід надавати їм ферми у власність, а не тільки в оренду. Через те кількість незалежних фермерів постійно зростала, і вони домогалися для себе права голосу в справах колонії. Перші законодавчі збори Мериленда зібралися в 1635 р.

**ВЗАЄМИНИ
КОЛО-
НІСТІВ
З ІНДІАН-
ЦЯМИ**

У 1640 р. Англія вже мала постійні колонії на новоанглійському узбережжі та понад Чезапіцькою затокою. Поміж ними були голландська та невеличка шведська громади. Далі на захід жили індіанці.

Східні племена – коли дружні, коли ворожі – все ж уже не видавалися європейцям чужими. Незважаючи на те, що американські тубільці користалися плодами від доступу до нових технологій і торгівлі, занесені хвороби та захоплення земель першими поселенцями становили небезпечну загрозу предковичним звичаям індіанців.

Спочатку торгівля з європейськими переселенцями давала їм вигоди: ножі, сокири, зброю, посуд, рибальські гачки та безліч інших речей. Індіанці, що торгували, спочатку мали істотну перевагу над тими, хто не торгував. Відгукуючись на запити європейців, такі племена, як ірокези, в XVII ст. основну увагу спрямували на мисливство.

Хутра й шкури обмінювалися на колоніальні товари аж до кінця XVIII ст.

Перші взаємостосунки колоністів з індіанцями виявилися непростими і навіть строкатими. З одного боку, спостерігається зразкове співробітництво, що далось взнаки у першій половині сторіччя з постанням Пенсильванії. А з другого, – виникає довга низка конфліктів, сутичок та війн, що неминуче закінчувалися поразкою для індіанців і подальшою втратою земель.

Перше велике повстання індіанців сталося у Вірджинії 1622 року, коли загинуло близько 347 білих, зокрема місіонерів, які нещодавно прибули до Джеймстауна. Далі спалахнула війна 1637 року, коли місцеві племена намагалися перешкодити заселенню околиць річки Коннектикут.

1675 р. Філіп, син вождя, який найперший уклав мир з прибульцями в 1621 р., спробував об'єднати племена південної Нової Англії з метою поставити перепону подальшому вторгненню європейців на їхні споконвічні землі. Проте в цій війні Філіп загинув, а багатьох індіанців було продано в рабство.

Через п'ять років майже на 5 тисяч кілометрів західніше індіанці пуебло повстали проти іспанських місіонерів у краях довкола Таоса, штат Нью-Мексико. Протягом наступного десятиріччя пуебло знову володіли предковічною землею, та врешті-решт іспанці знову загарбали її. Минуло шістьдесят років, і сталося нове індіанське повстання: індіанці плем'я піма зіткнулися з іспанцями в теперішній Аризоні.

Проникнення колоністів у глибину лісистих регіонів східних колоній порушував звичайний плин життя індіанців. Дичину винищували, і перед племенами поставав складний вибір: голодувати, воювати чи відступати на захід, наражаючись на конфлікти з іншими племенами.

Ірокезам, які населяли краї на південь від озер Онтаріо й Ері у північному Нью-Йорку й Пенсильванії, більше щастило опиратися наступові європейців. 1570 року п'ять племен об'єдналися і утворили чи не найдемократичнішу державу свого часу – «Го-Де-Но-Сау-Ні», або Ірокезьку Лігу. Керувала Лігою рада із п'ятдесяти представників від

кожного з п'яти племен, членів Ліги. Рада порядкувала справами, спільними для всіх племен, але не мала стосунку до повсякденних справ кожного з п'яти вільних і рівних племен. Жодне з племен не мало права розпочинати самовільно війну. Рада видавала закони, стосовні до злочинів – скажімо, таких, як убивство.

Ліга була сильною державою у 1600–1700 рр. Вона торгувала хутрами з англійцями, виступаючи союзницею проти французів у війні за панування в Америці від 1754 по 1763 рік. Англійці могли зазнати поразки у цій війні, якби не підтримка Ірокезької Ліги.

Ліга залишалася сильною до Американської Революції. А тоді Рада вперше не досягла одностайної угоди, кого підтримувати. Племена-члени діяли по-різному: одні билися з англійцями, інші – з колоністами, решта зайняли нейтральну позицію. Внаслідок – проти ірокезів воювали всі. Їхні втрати були завеликі, і Ліга так і не відновила своїх сил.

**ДРУГЕ
ПОКОЛІННЯ
АНГ-
ЛІЙСЬКИХ
КОЛОНІСТІВ**

Релігійний і громадянський конфлікт в Англії в середині XVII сторіччя обмежив імміграцію та й увагу давньої батьківщини до новонароджених англійських колоній.

Для здійснення оборонних заходів, про які не піклувалася Англія, колонії Массачусетської Затоки, Плімута, Коннектикута і Нью-Гейвена 1643 року утворили Новоанглійську Конфедерацію. То була перша спроба європейських колоній до регіонального об'єднання.

Рання історія англійських поселенців сповнена чвар – релігійних і політичних, – що віддзеркалювали боротьбу за владу та побутові взаємостосунки з їхніми сусідами. Від прикрого релігійного розбрату, що охопив Англію в добу Олівера Кромвелля, особливо тяжко постраждав Мериленд. У 50-х роках Державний закон про віротерпимість був скасований. Проте його небавом поновили, а водночас і релігійну свободу, яку він гарантував.

1675 року в колоніях вибухнув бунт Бекона – перше значне повстання проти королівської влади. Першою

іскрою, що запалила його, була сутичка між вірджинськими пограничанами і племенами сасквеганнок. Невдовзі вона збурила простих фермерів проти багатства і привілеїв великих плантаторів та губернатора Вірджинії Вільяма Берклі.

Дрібні фермери, озлоблені низькими цінами на тютюн та скрутними побутовими умовами, згуртувалися навколо Натанієла Бекона, недавнього прибульця з Англії. Берклі не надав Беконі дозволу вчинити набіг на індіанців, але погодився скликати нові вибори до міського самоврядування, яке не переобиралося з 1661 року.

Нехтуючи наказами Берклі, Бекон напав на мирне плем'я оканічі, винищивши його майже вщент. Повернувшись до Джеймстауна у вересні 1676 року, він спалив місто і змусив Берклі втекти. Відтоді мало не весь штат опинився під владою Бекона. Проте перемога виявилася короткочасною; наступного місяця ватажок помер від лихоманки, і повстання швидко згасло. Берклі відновив свою владу, повісивши 23 Беконових прибічників.

Після поновлення на троні короля Карла II 1660 р., англійці знову звертають свої погляди на Північну Америку. Протягом недовгого часу в обох Каролінах заснуються перші європейські поселення, а голландців витіснено з Нової Голландії. Нові англійські колонії з земельними володіннями з'явилися у Нью-Йорку, Нью-Джерсі, Делавері та Пенсильванії.

У голландських поселеннях, як правило, одноосібно урядували губернатори, призначені з Європи. Місцеве населення для них було чуже. Тому коли англійські колоністи почали захоплювати голландські землі на Лонг-Айленді та Мангеттені, непопулярний губернатор так і не спромігся підняти місцеве населення на відсіч. Нова Голландія зазнала поразки 1664 року, проте умови капітуляції виявилися не надто суворими: голландські колоністи зберегли свою власність і могли триматися віри, якої забажають.

Ще в 1650 роках округ Албемарл-Саунд поблизу узбережжя сучасної Північної Кароліни була заселена колоністами, що просочувалися з Вірджинії. Перший власник-

губернатор (колонія була дарована йому короною з повним правом управління) прибув 1664 року. Албемарл ще й тепер ходить у глухіших регіонах, а перше місто там засновано тільки після прибуття в 1704 році групи французьких гугенотів.

1670 року на місці сучасного Чарлстона, штат Південна Кароліна, з'явилися перші переселенці з Нової Англії та карибського острова Барбадос. Для нової колонії розроблено складну систему врядування за участю англійського філософа Джона Локка. Серед її особливостей була спроба створити спадкову аристократію. А найганебнішою ознакою стала торгівля рабами-індіанцями. З плином часу деревина, рис та індиго заклали для колонії гідні економічні підвалини.

Массачусетська затока була не єдиною колонією, породженою релігійними мотивами. 1681 року Вільям Пенн – багатий квакер, приятель Карла II – одержав величезний наділ землі на захід від річки Делавер, згодом відомий під назвою Пенсильванія. Інтенсивно заселяючи землі, Пенн завзято вербував армію релігійних дисидентів з Англії й континенту – квакерів, меннонітів, емішів, моравських братів і баптистів.

Прибувши наступного року на визначену територію, Пенн побачив, що понад річкою Делавер уже живуть переселенці з Голландії, Швеції й Англії. Саме там він і заснував Філадельфію – «Місто братерської любові».

У згоді зі своєю вірою Пенн керувався почуттям рівності, яке ми не часто знаходимо у тодішніх американських колоніях. Наприклад, у Пенсильванії жінкам надано права задовго до інших частин Америки. Пенн та його помічники звертали пильну увагу на стосунки колоній з індіанцями-делаверами, дбаючи, щоб тим платили за взяті в них землі.

Остання заснована колонія – Джорджія – була заселена 1732 року. Цей регіон, що прилягав до кордонів іспанської Флориди, розглядали як буфер проти іспанського вторгнення. Та він мав ще одну прикметну рису: генерал Джеймс Оглторп, уповноважений зміцнювати кордони Джорджії, виявився реформатором, що заходився ство-

рювати притулок для колишніх в'язнів, які мали змогу розпочати нове життя.

**ПОСЕЛЕНЦІ,
РАБИ І
НАЙМИТИ**

Людей, що втратили інтерес до життя, часто спонукали перебиратися до Нового Світу спритні вербівники. Наприклад, Вільям Пенн рекламував можливості, що чекають на новоприбулих у колонії Пенсильванія. Судді та адміністрація в'язниць пропонували в'язням перебратись до таких колоній, як Джорджія, замість відбувати вирок у в'язниці.

Та оплатити дорожні витрати за себе і родину для поселення у новому краї змогло небагато колоністів. Часом капітани суден одержували значну винагороду за продаж службових контрактів убогим переселенцям, що ставали «законтракованими наймитами». Пускалися в хід всілякі щедрі обіцянки, доходило іноді й до фізичного викрадення, аби тільки напхати стільки пасажирів, скільки може вмістити судно.

В інших випадках вартість перевезення і утримання брали на себе колонізаційні агентства, як-от Вірджинська компанія або Компанія Массачусетської затоки. У відповідь законтраковані наймити погоджувалися працювати на агентства як наймані робітники, звичайно упродовж 4–7 років. Після закінчення відповідного терміну їм надавали «законні права на волю», інколи з клаптиком землі.

Половина переселенців, що жили в колоніях, південніших від Нової Англії, прибули до Америки саме таким шляхом. Більшість з них чесно дотримувалася зобов'язання, а дехто утікав від роботодавців; та за всіх умов чимало спромоглося набути землю і господарство у колоніях прибуття чи в сусідніх. Жодного ганебного сліду на родині, яка починала своє життя в Америці з такого напіврабства, не лишалося. Варто зауважити, що в кожній колонії частина провідирів були колишніми законтракованими наймитами.

Важливий виняток у цій схемі становили раби-африканці. Перших чорношкірих привезено до Вірджинії

1619 р., всього через 12 років після заснування Джеймстауна. Спочатку їх вважали законтракованими наймитами, що могли працею здобути волю. Та до 1660-х років, коли потреба в робочій силі на плантаціях південних колоній зростає, інститут рабства стає суворішим, і африканців привозили до Америки в кайданах на довічну примусову працю.

НЕРОЗГАДАНА ТАЄМНИЦЯ АНАСАЗІ

Ветхі від часу публо і неповторні «скельні міста», розкидані серед кострубатих «столових гір» та каньйонів Колорадо і Нью-Мексико, позначають поселення декотрих із найдавніших жителів Північної Америки – анасазі (мовою навахо – «прадавні»).

До 500-го року н.е. анасазі спорудили деякі з перших надійно означених селищ американського Південного Заходу, де полювали й вирощували маїс, гарбузи та боби. Культура анасазі квітнула упродовж сторіч; вони будували складні дамби та системи зрошування; мали витончене і своєрідне гончарське мистецтво; створили хитромудрі багатокімнатні житла в голіх узбіччях урвищ, що й нині лишаються однією з найразючіших археологічних знахідок у Сполучених Штатах.

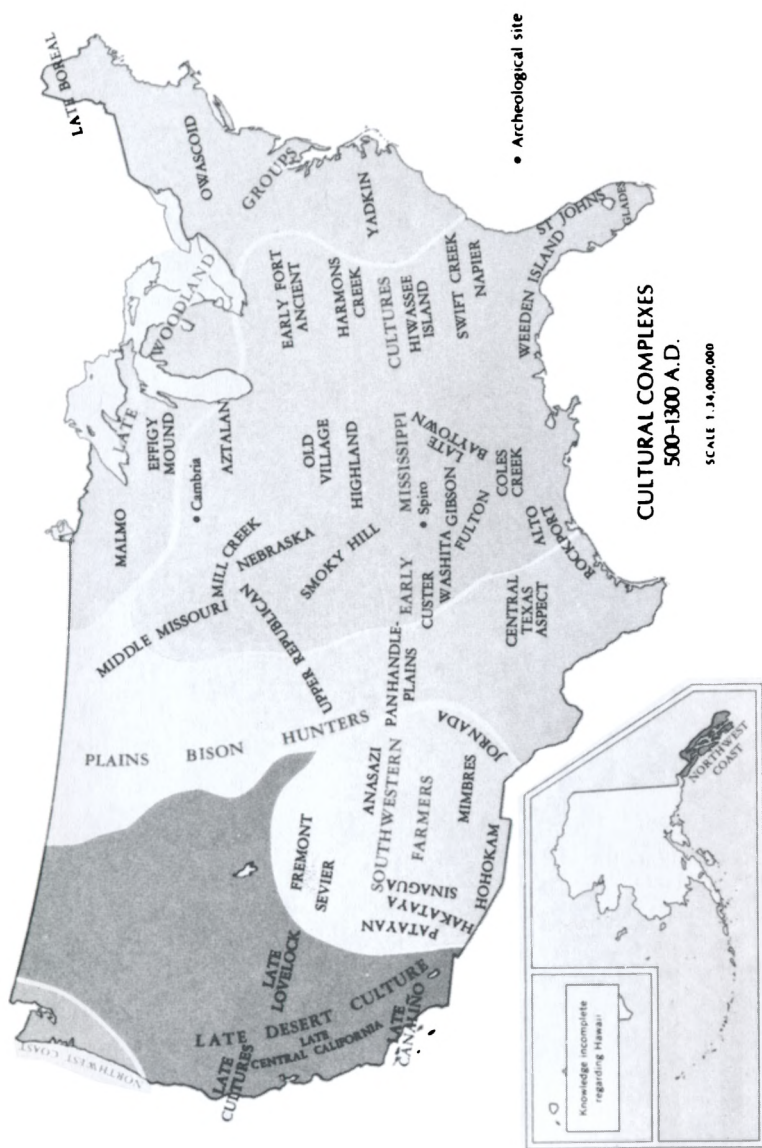
Проте близько 1300 року вони залишили свої поселення і разом із ними – гончарські вироби та знаряддя, навіть одяг, немов збирався ще повернутися. Та й потонули в безодні історії. Їхня батьківщина лишалася безлюдною понад сторіччя – до прибуття нових племен, таких, як навахо і юте, а потім – іспанців та інших європейських колоністів.

Історія анасазі нерозривно пов'язана з прекрасною, але суворою природою, серед якої вони вирішили жити. Найдавніші селища, що склалися з простих «ямних» жител, виритих у землі, розвинулись у заглиблені «квіви», що служили для зборів і релігійних обрядів. Наступні покоління виробили техніку мурування, споруджуючи прямокутні кам'яні публо, але найдраматичнішою зміною в житті племені – причини цього явища досі не з'ясовані – було переселення їх до урвищ, під вершини пласковерхих «меса» (столових гір), де анасазі відфєбали свої дивовижні багатопверхові житла.

Анасазі жили у родовому суспільстві, що розвивалося дуже повільно протягом сторіч, вони торгували з іншими племенами регіону, але ознаки війни нечисленні, поодинокі. І хоча анасазі мали релігійних та інших проводирів, як і талановитих ремісників, соціальних та класових відмінностей у них не простежується.

Релігійні і соціальні мотиви відігравали певну роль при зведенні гуртових скельних жител і в тому, що їх зрештою було покинуто. Та найголовнішим чинником виявилася боротьба за добування їжі у дедалі складніших природних умовах. Населення зростало, селяни засаджували все більші площини на пласковерхих горах, відтісняючи деякі з громад обробляти землю по краях площин, а інші змушені були вибиратися з вершин у скелі. Анасазі не могли протидіяти тому, що від постійного обробітку ґрунту втрачали родючість, часто дошкуляли посухи, звичайні в тому регіоні. Вивчення трьох річних кілець засвідчує, що остання посуха тривала 23 роки – від 1276 до 1299 р., що й примусило зрештою останні громади анасазі переселитися з цих країв.

Хоч анасазі покинули предківську домівку, їхні сліди не втрачені. Спадщину анасазі репрезентують дивовижні знахідки, що виявлені після них та їхніх нащадків – гопі, зуні та інших племен родини публо.

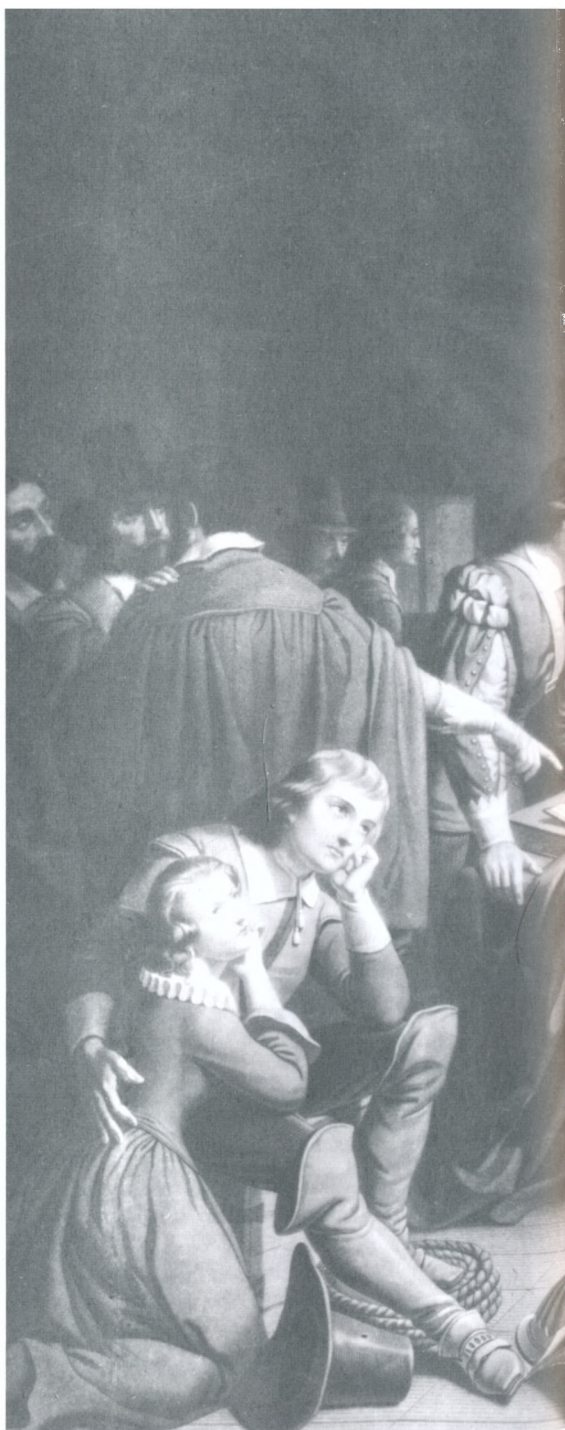
ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА ДРУГА

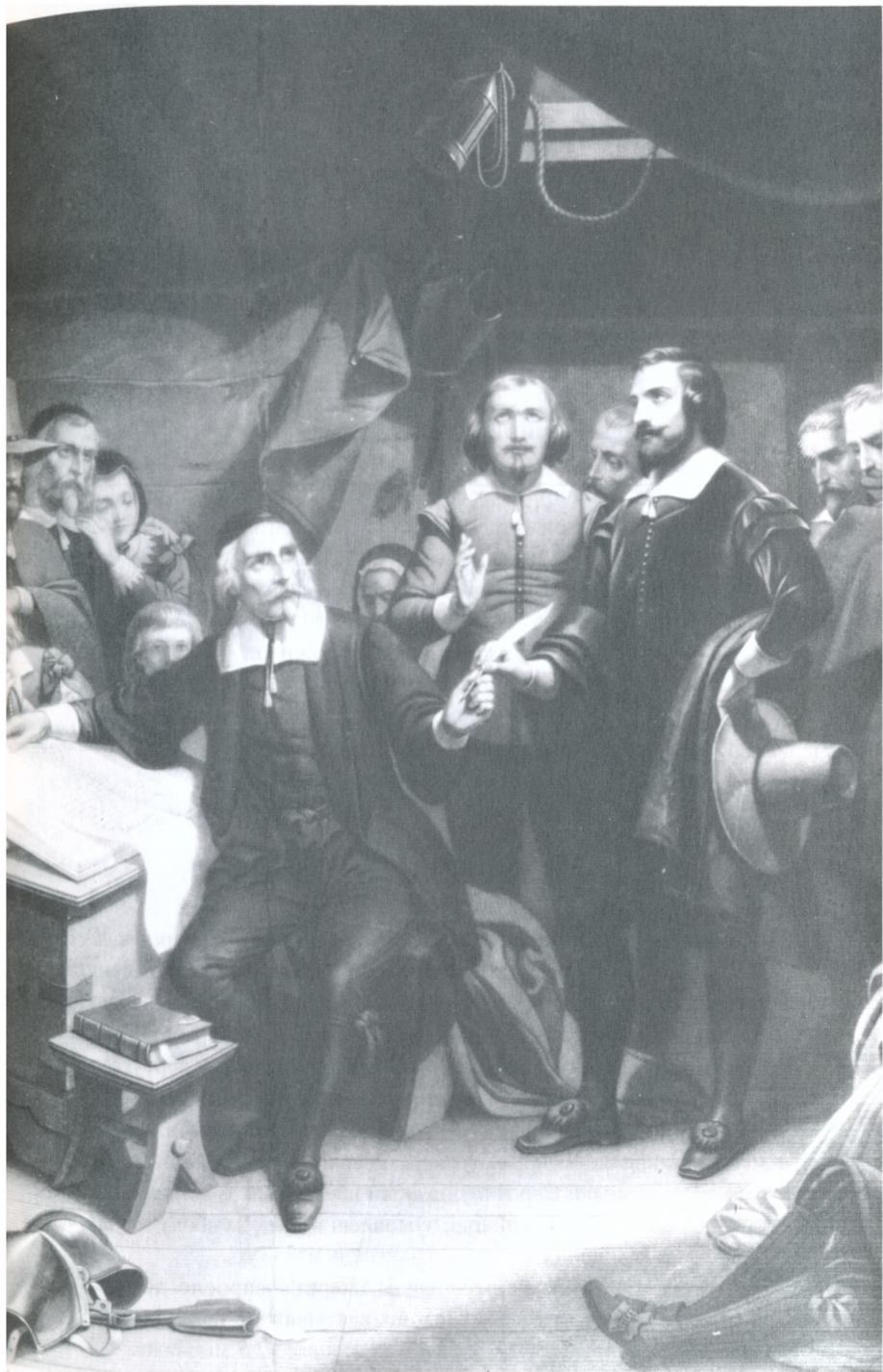

КОЛОНІАЛЬНИЙ
ПЕРІОД

«АЛЕ ХТО ВІН — АМЕРИКАНЕЦЬ, ОЦЯ НОВА ЛЮДИНА?»

Гектор Сент-Джон де Кревекер, 1782 р.

**НОВІ
НАРОДИ** Більшість новосельців, що прибули до Америки в XVII ст., виявилися англійцями, але траплялись і голландці, шведи та німці у середньому регіоні, трохи французьких гугенотів у Південній Кароліні, а подекуди й раби з Америки – первісно на Півдні – та іспанці, італійці й португальці, розсипані по всіх колоніях.

Після 1680 року Англія вже не була визначальним постачальником іммігрантів. Тисячі людей утікали з континентальної Європи, уникаючи воєн. Чимало полишали рідний край через злидні, зумовлені визиском збоку держави та поміщиків.

На 1690 рік населення Америки виросло до чверті мільйона, упродовж кожних наступних 25 років воно подвоювалося, а в 1775 році перевершило 2,5 мільйона.

Хоча кожна родина могла перебратися з Массачусетса, Вірджинії чи Південної Кароліни до Пенсильванії з якнайменшими витратами, різниця між окремими колоніями була відчутною. Ще разючішою вона була між трьома регіональними групами колоній.

НОВА АНГЛІЯ

Нова Англія на північному сході має здебільшого збіднений кам'янистий ґрунт, обмежений обсяг рівнинної землі та задовгі зими; через те прожити там на доходи із фермерства було важко. Удавшись до інших промислів, новоанглійці використовували силу води і споруджували млини й тартаки. Добрі запаси деревини сприяли будівництву суден, а чудові гавані – розвиткові торгівлі, і море стало джерелом багатства. У Массачусетсі вилов тріски створив основи для розквіту.

Перші поселенці сіл і міст довкола гаваней Нової Англії привезли багато ремісників і торговців. Спільні пасовиська та лісові наділи служили потребам городян, які тримали на околиці міста невеликі ферми. У компактних селищах споруджували школу, церкву чи ратушу, де збиралися городяни для обговорення всіляких справ.

Колонія Массачусетської затоки і надалі розвивала в себе торгівлю. У середині XVII сторіччя вона розбагатіла, а Бостон став одним із найбільших портів Америки.

Дуб на корпуси суден, високі сосни на рангоут і щогли та смола для смоління суден довозилися з лісів північного сходу. Споруджуючи власні судна і плаваючи по світу, суднобудівники Массачусетської затоки заклали підвалини промислу, що набував дедалі більшої ваги. На кінець колоніального періоду третина суден, які плавали під британським прапором, була збудована в Новій Англії. Риба, суднове оснащення та вироби з деревини доповнювали об'єкти вивозу.

Новоанглійські капітани скоро відкрили для себе той факт, що ром і раби – напрочуд вигідний товар. Одна з найзаповзятіших – і невисокоморальних – практик у тор-

гівлі тих часів була так звана «торгівля по трикутнику». Купці й капітани купували рабів на узбережжі Африки за новоанглійський ром, потім продавали їх у Вест-Індії, закупаючи там мелясу, і транспортували її додому, щоб продати місцевим виробникам рому.

СЕРЕДНІ КОЛОНІЇ Суспільство середніх колоній було розмаїтіше, космополітичніше і менш вибагливе, ніж у Новій Англії. З багатьох поглядів Пенсильванія і Делавер завдячують свій перший успіх Вільямові Пенну.

Під його проводом Пенсильванія розвивалася без перешкод і швидко зростала. 1685 року чисельність її населення досягла майже 9000 чоловік. Серцевиною колонії була Філадельфія, місто, що швидко прославилось широкими затіненими зеленими вулицями, капітальними цегляними й кам'яними будівлями та гамірним портом. На кінець колоніального періоду чи на сторіччя пізніше там жило вже 30 000 чоловік, що репрезентували багато мов, вірувань і занять. Їхній хист до комерції зробив місто одним із найбагатших центрів колоніальної Америки.

Якщо у Філадельфії домінували квакери, в інших місцях Пенсильванії жило багато людей інших вірувань. Найсправнішими фермерами в колонії стали німці. Славилися також домашні промисли – передусім ткацтво, шевство, столярство тощо.

Пенсильванія стала головною брамою до Нового Світу для шотландців та ірландців, що перебиралися до колонії на початку XVIII сторіччя. Зарозумілі й убогі чужинці, як назвав їх один пенсильванський урядовець, ненавиділи англійців і не довіряли жодній владі. Шотландці та ірландці схильні були селитися в глибині краю, розчищали землю і займалися мисливством та хліборобством для власних потреб.

Така мішанина людей, як у Пенсильванії і Нью-Йорку, найкраще відображає строкату природу американської нації. 1646 року уздовж річки Гудзон жили голландці, дат-

чани, французи, норвежці, шведи, англійці, шотландці, ірландці, німці, поляки, чехи, португальці, італійці – авангард мільйонів, які мали ще прийти.

Голландці й далі справляли важливий соціальний і економічний вплив на регіон міста Нью-Йорка, ще довго після падіння Нової Голландії та її приєднання до Британської колоніальної системи. Гостроверхі круті дахи їхніх осель стали неодмінною частиною архітектури міста, а їхні купці надали Мангеттену його метушливого торговельного духу.

ПІВДЕННІ КОЛОНІЇ

Противагою Новій Англії та середнім колоніям були переважно сільські південні поселення: Вірджинія, Меріленд, Північна й Південна Кароліна та Джорджія.

Наприкінці XVII сторіччя економічний і соціальний устрій Вірджинії та Меріленда визначали великі плантатори та вільні фермери. Плантатори приморського регіону, які спиралися на працю рабів, мали в руках політичну силу і найкращі землі. Вони споруджували великі будинки, засвоювали аристократичний спосіб життя, намагалися підтримувати контакт з заморським культурним світом.

Водночас вільні фермери, що працювали на менших ділянках землі, засідали в народних зборах і обиралися на державні посади. Їхня відверта незалежність постійно утримувала плантаторську олігархію від брутальних порушень прав вільної людини.

Чарстон у Південній Кароліні став провідним портом і торговельним центром Півдня. Там поселенці вдало поєднували сільське господарство з комерцією, і ринкова площа стала джерелом процвітання. Густі ліси давали добрий прибуток. Деревина, смола і живиця з болотної сосни давали декотрі з найкращих суднобудівних матеріалів у світі. Не прив'язані до сьогорічного врожаю як Вірджинія, так і Північна та Південна Кароліна, крім того, продукували й вивозили рис та індиго – уживану для фарбування тканин синю фарбу, що добувалася з місцевих рослин. До

1750 року у двох колоніях – Північній та Південній Кароліні – мешкало понад 100 000 чоловік.

У південних колоніях, як і повсюди, зростання населення у глибині країни мало особливе значення. Німецькі іммігранти, шотландці та ірландці, які не бажали надалі жити в первісних приморських поселеннях, де сильний вплив мали англійці, просувалися вглиб країни. Ті, хто не міг забезпечити себе родючою землею на узбережжі або вже виснажив свою землю, знаходили надійний притулок у горах на Заході. Незважаючи на неймовірні труднощі, невгамовні фермери все прибували, і до 30-х років XVIII ст. уже влилися у вірджинську долину Шенандоа. Її внутрішня частина була поцяткована фермами.

Займаючи окраїни індіанських земель, родини поселян будували хати, розчищали ділянки в хащах і вирощували маїс та пшеницю. Чоловіки одягалися в шкіру з оленів та овець, яку все одно називали оленьою, жінки носили домотканий одяг. Їхня їжа складалася з оленини, дикого індика та риби. У них були свої розваги: збориська довкола спечених туш, танці, новосілля для молодят, змагання зі стрільби й виготовлення ватованих ковдр: такі ковдри досі лишаються в традиції американців.

**СУСПІЛЬСТВО,
ШКОЛИ
І КУЛЬТУРА** **В**ажливим чинником, який стримував появу могутньої американської аристократії, загалом дворянського класу в колоніях, стало те, що кожен у заснованій колонії міг знайти нову домівку на пограниччі. Через те час від часу провідні постаті на узбережжі мусили під загрозою масового руху в пограниччя лібералізувати політичну і релігійну практику, задовольняючи вимоги щодо земель. Цей рух у підгір'я мав неабияку вагу для майбутнього Америки.

Важливими для подальшого розвитку суспільства виявилися основи американської освіти й культури, закладені в колоніальний період. Гарвардський коледж було засновано 1636 року в Кембриджі, штат Массачусетс. Під кі-

нець сторіччя був заснований Коледж Вільяма й Мері у Вірджинії. Через кілька років була відкрита школа-коледж штату Коннектикут, що згодом стала Єльським університетом. Але ще знаменнішим було зростання шкільної системи, організованої властями штату. Пуританська вимога самому читати Святе Письмо підкреслювала важливість освіти.

1647 року колонія Массачусетської затоки видала «Закон про старого облудника Сатану», який вимагав улаштувати в кожному селищі, що налічує понад 50 родин, граматичну школу (школу латинської граматики, що готувала учнів до коледжу). Невдовзі по тому всі інші новоанглійські колонії, крім Род-Айленда, наслідували її приклад.

Перші іммігранти до Нової Англії, які привезли з собою власні невеличкі бібліотеки, і далі завозили книжки з Лондона. І вже в 80-х роках XVII ст. бостонські книгари жваво торгували творами класичної літератури, історії, політики, філософії, науки, теології та белетристики. 1639 року в Гарвардському коледжі було встановлено перший у англійських колоніях і другий у Північній Америці друкарський верстат.

Перша школа у Пенсильванії відкрилася 1683 року. Там навчали читати, писати і вести рахунки. Потім у той чи інший спосіб кожна квакерська громада дбала про початкову освіту для дітей. Поглиблене навчання з класичних мов, історії та літератури давалося в Дружній Громадській школі, що досі існує у Філадельфії під назвою Статутна школа Вільяма Пенна. У школі безкоштовно навчалися діти з бідних родин, але сім'ї заможних родин платили за навчання своїх дітей.

У Філадельфії численні приватні школи без релігійного розмежування навчали мов, математики і природничих наук; були й вечірні школи для дорослих. Про жінок теж не забули, однак їхня освіта обмежувалася навчанням справ хатнього порядкування. Приватні вчителі навчали дочок багатих філадельфійців французької мови, музики, танців, малюванню, співу, граматики, а часом навіть бухгалтерського обліку.

У XVIII сторіччі інтелектуальний і культурний розвиток Пенсильванії значною мірою відображали дві могутні особистості – Джеймса Логана і Бенджаміна Франкліна. Логан був секретарем колонії, і це в його добірній бібліотеці Франклін знайшов найновіші наукові праці. 1745 року Логан спорудив будинок для своєї книгозбірні і подарував містові і будинок, і книжки.

Внесок Франкліна в інтелектуальне життя Філадельфії був ще більший. Він заснував дискусійний клуб, що став зародком Американського філософського товариства. Його зусилля призвели також до утворення публічної академії, яка згодом розвинулась у Пенсильванський університет. Він був ініціатором улаштування передплатної бібліотеки, яку назвав «Матір'ю всіх північно-американських передплатних бібліотек».

У південних колоніях багаті плантатори та купці запрошували приватних вихователів для своїх дітей з Ірландії або Шотландії. Інші вивозили дітей до англійських шкіл. Посідаючи такі можливості, заможні класи узбережжя не були зацікавлені в розвиткові загальної освіти. На додачу, через віддаленість ферм і плантацій запроваджувати громадські школи було складно. У Вірджинії існувало кілька безплатних шкіл, улаштованих на приватні пожертви: школа Симса була заснована в 1647, а Ітонська – в 1659 році.

Але прагнення вчитися не лишалося в межах поселень громад. У пограниччі шотландці та ірландці, хоча й жили в примітивних хатинах, були щиро віддані навчанню й докладали чималих зусиль, щоб залучити до своїх поселень учених проповідників.

Літературна творчість у колоніях обмежувалася в основному Новою Англією. Увага зосереджувалася, головним чином, на релігійних темах. Найвизначнішою продукцією друкарського верстата стали проповіді. Знаменитий пуританський священик, превелебний Коттон Мазер, написав близько 400 праць. Його шедевр, «*Magnalia Christi Americana*» («Дива Христові американські») відтворював картини історії Нової Англії. Але тодішнім найпопулярні-

шим твором стала поема «Судний день» превелебного Майкла Віглзворта, що в страхітливих образах зображувала Страшний Суд.

1704 року в Кембриджі, штат Массачусетс, вийшла перша в колонії газета, що мала успіх. До 1745 р. по всіх колоніях уже видавалися 22 газети.

У Нью-Йорку сталася важлива подія для проголошення принципу вільної преси – зокрема, у зв'язку з судовою справою Йоганна Петера Зенгера, чия «Нью-йоркська щотижнева газета», заснована 1733 року, продемонструвала опозиційне ставлення до уряду. Після двох років її публікації колоніальний губернатор не витерпів сатиричних шпильок Зенгера і кинув його до в'язниці за підбурливу листівку. Протягом 9-місячного судового процесу, що збудив жвавий інтерес по всіх колоніях, Зенгер продовжував редагувати газету за ґратами. Ендрю Гамільтон, видатний юрист, який захищав Зенгера, довів, що звинувачення, опубліковані Зенгером, – правдиві, а отже, не містять підбурення. Суд присяжних склав вирок: «Не винний», і Зенгера випустили на волю.

Розквіт міст збудив страхи, що диявол зманює суспільство до гонитви за світськими багатствами, які стали підґрунтям для релігійної реакції 1730-х років, відомої як Велике Пробудження. Надихалася вона двома особами, однією з яких був Джордж Вайтфілд, методист-відроджєнець, що прибув з Англії 1739, а другою – Джонатан Едвардс, що спершу служив у конгрегаціоналістській церкві в Нортемптоні, штат Массачусетс.

Вайтфілд розпочав релігійне відродження у Філадельфії, а згодом поїхав далі по Новій Англії. Своїми акторськими здібностями, бурхливою жестикуляцією та емоційним словом він збирав до 20 тисяч слухачів. Священики полишали державну церкву, аби проповідувати «відродження», і релігійна колотнеча прокотилася по Новій Англії та середніх колоніях.

Серед тих, хто зазнав впливу Вайтфілда, був Едвардс, і Велике Пробудження сягнуло апогею у 1741 році, коли він виголосив проповідь «Грішники в руках гнівного Бога».

Едвардс не вдавався до театральних ефектів; його проповіді були витримані в спокійному, глибокодумному стилі. Він підкреслював, що державні церкви намагаються вихолостити християнство від його емоційного змісту. Його найвідоміший твір («Про свободу волі», 1754 р.) спрямований на примирення кальвінізму із просвітництвом.

Велике Пробудження дало поштовх євангелічним визнанням і духові Відродження, що й надалі відігравали визначальну роль в американському релігійному і культурному житті. Воно послабило вплив панівної церкви і спонукало віруючих покладатися на власне сумління. Мабуть, найістотнішим виявилось те, що воно призвело до поширення різних сект та віровчень, які, у свою чергу, заохочували до прийняття загального принципу релігійної терпимості.

КОЛОНІАЛЬ- НОГО УРЯДУ

В усіх фазах розвитку колоніального періоду разючою ознакою став брак контролю і впливу збоку англійського уряду. Всі колонії, крім Джорджії, виникли як компанії акціонерів або як феодалні володіння, надані королівськими грамотами. Той факт, що король передавав свою безпосередню суверенність над поселеннями Нового Світу компаніям і землевласникам – не означав, звичайно, що колоністи в Америці безсумнівно були вільні від зовнішнього контролю. Наприклад, за умовами привілею, наданого Вірджинській компанії, вся урядова влада належала самій компанії. Проте королівський уряд сподівався, що правління компанії перебуватиме в Англії, а тому жителі Вірджинії матимуть не більший голос у врядуванні своїм краєм, ніж якби король сам зберіг абсолютну владу.

Колонії, зі свого боку, ніколи не вважали себе за підлеглих, вони уявляли себе співдружністю, а то й державою, десь майже рівною Англії та вільно пов'язаною з лондонською владою. Так чи інакше, цілковита влада з-за океану зветься нанівець. Колоністи – спадкоємці традицій прадавньої боротьби англійців за політичні свободи – ві-

лювали їх у першій Вірджинській хартії. Ця хартія передбачала, що англійські колоністи матимуть усі свободи, пільги і гарантії недоторканності, «ніби вони народилися й лишаються в нашому Англійському королівстві». Отже, вони мали користуватися привілеями Великої Хартії і звичаєвого права. 1618 р. Вірджинська компанія склала інструкції своєму призначеному губернаторові, згідно з якими вільні жителі плантацій мають вибирати представників, аби ті разом з губернатором та призначеною радою видавали розпорядження для добра колонії.

Виявилось, що ці заходи належать до найдалекосяжніших у всьому колоніальному періоді. Відтоді було загальноновизнано, що колоністи мають право брати участь в урядованні ними. У більшості прикладів король, надаючи нові привілеї, передбачив у грамотах, що вільні люди колоній матимуть голос у виробленні законодавства, яке їх стосується. Наприклад, грамоти, надані Калвертам у Мериленді, Вільямові Пенну – у Пенсильванії, землевласникам у Північній і Південній Кароліні, а також у Нью-Джерсі, підкреслювали, що законодавство має здійснюватися за «згодою вільних людей».

У Новій Англії упродовж багатьох років самоврядування було ще повнішим, ніж в інших колоніях. На борту «Мейфлавера» переселенці ухвалили настанову для уряду, яка звалася «Мейфлаверською угодою»: «об'єднатися в громадянське суспільство задля кращого врядування і самозбереження, і в силу цього видати, встановити, оформити такі справедливі й рівні для всіх закони, розпорядження, акти, установлення і служби... як уявлятиметься найвідповіднішим загальному добру колонії...»

Хоча це не стало законною підставою для переселенців, щоб установити систему самоврядування, та проти цього заходу ніхто й не виступив, і, керуючись «Угодою», плімутські поселенці спромоглися протягом багатьох років вести власні справи без зовнішнього втручання.

Подібна ситуація склалася і в компанії Массачусетської затоки, якій було надано право самоврядування. Таким чином, уся влада опинилася в руках осіб, що жили в коло-

нії. Спочатку з десятків первісних членів компанії, що прибули до Америки, спробували правити автократично. Та інші колоністи невдовзі зажадали права голосу в громадських справах, зауваживши, що відмова призведе до масової міграції.

Зважаючи на ці погрози, члени компанії поступились, і контроль над урядуванням перейшов до виборних представників. А потім і інші новоанглійські колонії – такі, як Коннектикут і Род-Айленд, теж спромоглися стати самоврядними, проголосивши, що вони не підлягають жодному урядові, а потім заклали власну політичну систему за взірцем «Мейфлаверської».

Тільки у двох випадках самоврядування не було передбачене. Це були Нью-Йорк, переданий за грамотою Карла II у володіння його братові герцогові Йоркському (що згодом став королем Яковом II), і Джорджія, передана «групі опікунів». В обох випадках самоврядування виявилось недовготривалим, бо колоністи вимагали законодавчого представництва з такою рішучістю, що влада скоро поступилася.

Зрештою, більшість колоній стала королівськими, але в середині XVII сторіччя англійці були надто заклопотані громадянською війною (1642–1649), а також Пуританською Співдружністю та протекторством Олівера Кромвелля, і не змогли провадити ефективну колоніальну політику. Після поновлення на троні Карла II та династії Стюартів у 1660 р. Англія змогла приділяти більше уваги колоніальній адміністрації. Але навіть тоді ця адміністрація була неефективна і їй бракувало послідовного плану, тож колонії були загалом полишені на власне керівництво.

Віддаленість від метрополії ще більше ускладнила контроль над колоніями. До цього долучалася й специфіка життя у тодішній Америці. З невеликих країн, насичених людними містами, переселенці потрапляли в край, що видавався їм безмежним. На такому континенті природні умови сприяли суровому індивідуалізму, бо люди звикали вирішувати власні справи самостійно. Урядування лиш

помалу проникало в глибину країни, і на пограниччі часто панувала анархія.

І все-таки прийняття колоніями самоврядування не минало зовсім без опору. В 70-х роках XVII ст. міністри торгівлі та плантацій – королівський комітет, створений для розвитку торгівельної системи колоній – запропонували скасувати привілеї Массачусетської затоки, оскільки ця колонія супротивилась економічній політиці уряду. 1685 року Яків II схвалив пропозицію створити домініон Нової Англії і підвести колонії, розташовані південніше Нью-Джерсі, під його юрисдикцію, посилюючи контроль королівського уряду над регіоном. Королівський губернатор сер Едмунд Ендрос урядовим наказом наклав податки, запровадив інші суворі заходи, заточивши до в'язниці тих, хто опирався новій політиці.

Коли звістка про революцію 1688–1689 років, що повалила Якова II, долетіла до Бостона, місцеве населення повстало і кинуло Ендроса за ґрати. За новою хартією Массачусетс і Плімут були в 1691 році вперше об'єднані як королівська колонія Массачусетської затоки. Інші колонії, що увійшли до домініону Нова Англія, швидко відновили свої попередні уряди.

Революція справила й інший позитивний вплив на колонії. Білль про права й Закон про віротерпимість від 1689 року підтвердили свободу релігії для християн, обмеживши королівську владу. Не менш важливим видається «Другий трактат про врядування» Джона Локка 1690 р., що розвинув теорію врядування, заснованого не на божественному праві, а на договорі, ствердивши, що народ, наділений природними правами на життя, волю і власність, може чинити спротив, коли уряди порушують ці природні права.

Колоніальна політика на початку XVIII ст. нагадувала англійську політику в XVII ст. Революція ствердила верховенство парламенту, але губернатори колоній намагалися втілювати там владу, яку король втратив у Англії. Колоніальні асамблеї, знайомі з подіями в Англії, намагалися утвердити свої «права» і «свободи». На початку XVIII

ст. законодавчі збори колоній мали два істотних повноваження, схожі до тих, що мав англійський парламент: право голосувати про податки та витрати і право виступати з законодавчою ініціативою, а не тільки діяти за пропозицією губернатора.

Законодавчі органи скористалися цим правом, аби стримати владу королівських губернаторів та вжити інших заходів для зміцнення своєї влади і впливовості. Все нові й нові сутички між губернатором та асамблеєю чимдалі пробуджували у колоністів розуміння антагонізму американських і англійських інтересів. У багатьох випадках королівська влада не розуміла важливості того, що роблять колоніальні асамблеї, і просто нехтувала втіленням їхніх заходів. Проте ці акти встановлювали прецеденти й принципи і згодом увійшли до «конституції» колоній.

Таким шляхом законодавчі органи колоній утверджували право на самоврядування. Мало-помалу центр колоніальної адміністрації змістився з Лондона до провінційних столиць.

**ВІЙНА
З ФРАНЦУЗ
ЗАМИ
ТА ІНДІАН
ЦЯМИ**

Кілька разів у XVIII ст. Франція і Британія зав'язували воєнні конфлікти в Європі та Карибському морі. Хоча британці в цих війнах здобули певну перевагу – насамперед заволоділи багатими на цукрову тростину Карибськими островами – загалом результати були непевні, і на початку Семирічної війни, в 1754 році, Франція зберігала міцні позиції в Північній Америці.

На той час Франція встановила тісний зв'язок з індіанськими племенами Канади й понад Великими озерами, захопила річку Міссисипі і, збудувавши низку фортів та торговельних факторій, позначила межі великої імперії, що півмісяцем тяглися від Квебека до Нового Орлеана. Таким чином, британці були обмежені вузькою смугою на схід від Аппалацьких гір. Французи загрозували не лише Британській імперії, а й американським колоністам, бо, во-

лодіючи долиною Міссисипі, французи спроможні були стримувати їхнє просування на захід.

Одна збройна сутичка сталася 1754 року під фортом Дюкен, – там, де тепер місто Піттсбург у штаті Пенсильванія, – між загоном французької армії та вірджинськими ополченцями, якими командував двадцятидвохрічний Джордж Вашингтон, вірджинський плантатор і топограф.

У Лондоні міністерство торгівлі спробувало владнати конфлікт, скликавши збори представників від Нью-Йорка, Пенсильванії, Мериленда й новоанглійських колоній. Від 19 червня до 10 липня Олбенійський з'їзд, як його назвали згодом, вів переговори в Олбені, штат Нью-Йорк, з ірокезами, аби поліпшити взаємини з ними і забезпечити їхню лояльність до британців.

Делегати оголосили також союз між американськими колоніями «конче потрібним для їх збереження», і схвалили Олбенійський план союзу. Накреслений Бенджаміном Франкліном, цей план передбачав, що призначений королем президент діятиме спільно з великою радою делегатів, обраною асамблеями, і в раді матиме представників кожна з колоній, пропорційно до її грошового внеску в загальну скарбницю. Цей орган мав опікуватися обороною, відносинами з індіанцями, торгівлею та поселеннями на Заході, а також накладати податки. Але жодна з колоній не прийняла Франклінового плану, бо ніхто не хотів відступити центральній владі ні змоги накладати податки, ні контролю над західними краями.

Краща стратегічна позиція Англії та її вправніше командування зрештою забезпечили їй перемогу у Семирічній війні, тільки скромна частина якої провадилась у Західній півкулі.

У Паризькій мирній угоді, підписаній 1763 року, Франція уступила британцям усю Канаду, Великі Озера та горішню частину долини Міссисипі. Мрія французької імперії в Північній Америці вмерла.

Здобувши перемогу над Францією, Англія змушена була зіткнутися з проблемою, яку досі занедбувала, – врядуванням у своїй імперії. Лондон був заклопотаний налагод-

женням порядку у величезних володіннях, аби полегшити їх оборону, примирити суперечливі інтереси різних територій і народів та рівномірніше розподілити витрати на імперську адміністрацію.

У самій Північній Америці британські території більше ніж подвоїлися. До вузької смужки Атлантичного узбережжя додалися безкраї простори Канади і землі між річкою Міссисіпі й Аллеганськими горами, що самі становили цілу імперію. Населення, що доти було переважно протестантським і англійським, тепер включало франкомовних католиків Квебека й дуже багато християнізованих індіанців. Оборона і врядування на нових територіях, як і на давніх, потребували величезних сум грошей і численного персоналу. Стара колоніальна система вочевидь не відповідала цим завданням.

СЕЙЛЕМСЬКІ ВІДЬМИ

1692 року горстка дівчат у Сейлеї, штат Массачусетс, зазнала дивних нападів після розповідей однієї вест-індської рабині. Коли їх розпитали, вони звинуватили кількох жінок, що то відьми, які мордують їх. Люди в селищі переполошилися, однак не здивувалися: адже у XVII ст. віра в чаклунство була явищем масовим і в Америці, і в Європі.

Те, що скоїлося потім, відображає поодинокі випадки в американській історії, але відчиняє вікно у весь соціально-психологічний світ пуританської Нової Англії. Урядовці селища призначили суд, щоб вислухати звинувачення в чаклунстві, і, не зволікаючи справи, засудили та стратили власницю корчми Бريدжит Бішоп. Протягом місяця було засуджено й повішено ще п'ятеро жінок.

Проте істерія наростала – значною мірою через те, що суд дозволяв «очевидцям» свідчити, ніби вони бачили звинувачених як примар-духів або у своїх видіннях. За своєю природою таке «примарне свідчення» було занадто небезпечним, адже його не можна було перевірити та об'єктивно довести. До осені 1692 року стратили понад 20 жертв, у тому числі кількох чоловіків. Ще більше сотні перебували у в'язницях – поміж них декотрі з найвизначніших жителів селища. Істерія загрожувала поширитися за межі Сейлема, і священики по всій колонії закликали покласти край цим судовим розправам. Губернатор колонії погодився розпустити суд. Тих, хто перебував за ґратами, згодом виправдали або відклали їм термін вироку.

Процеси сейлемських відьом довго заворожували американців. З психологічного погляду більшість істориків погоджується, що Сейлем у 1692 році охопило щось на взірєць масової істерії, що розпалювалася через щирі віри в існування чаклунства. Вони зауважують, що, незважаючи на участь дівчат, безумство захопило і багатьох дорослих.

Та показовішим видається пильний аналіз постатей – звинувачених і обвинувачів. Селище Сейлем, як і велика частина колоніальної Нової Англії, у той період відображало процес економічного і політичного переходу від загалом аграрної громади, де домінували пуритани, до більш світського торговельного суспільства. Багато обвинувачів представляли традиційний уклад життя, що пов'язувався з фермерством і церквою, в той час як частина звинувачених у чаклунстві належали до нового комерційного класу дрібних крамарів і торгівців. Завуальована боротьба за соціальну і політичну владу в Сейлемі між традиційними групами і новоявленим комерційним класом відобразилася у всіх громадах Америки, набравши химерних форм і згубного характеру, коли громадян захопило переконання, що в їхні домівки вдерся диявол.

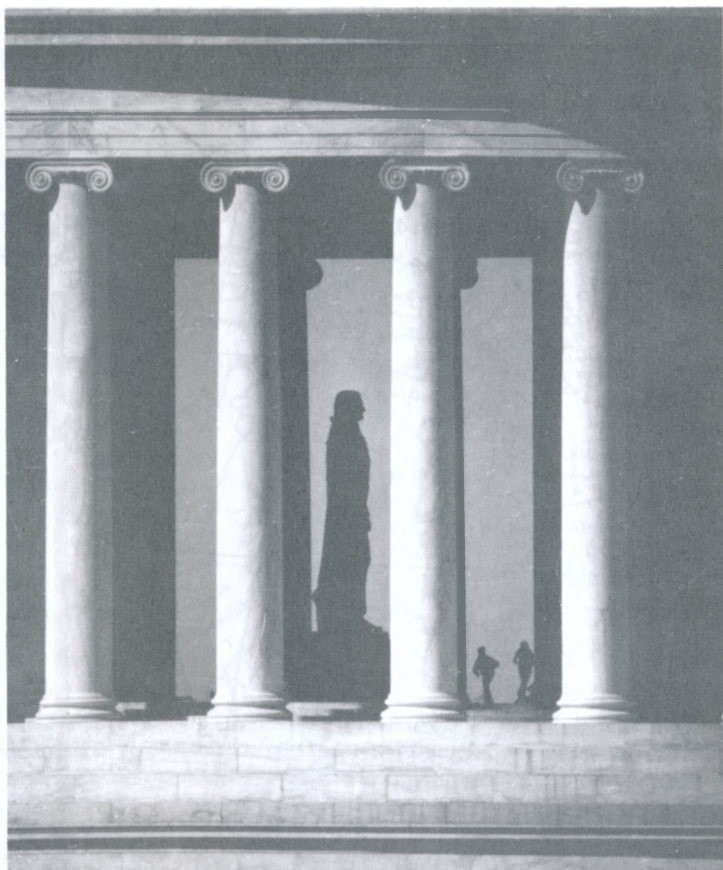
Окрім того, процеси над сейлемськими відьмами служать драматичним прикладом того, до яких згубних наслідків можуть спричинитися на практиці сенсаційні, але фальшиві звинувачення. Через те й поширений досі вислів у політичній лексичі, що означає фальшиві звинувачення проти багатьох людей – «полювання на відьом».

Внизу, силует пам'ятника одному з найбільш шанованих «батьків-засновників», Томасові Джефферсону, у ротонді-меморіалі його імені. Вкруг статуї йде напис: «Я поклявся на вітарі Божому боротися супроти всіх видів тиранії над розумом людини». На протилежній сторінці: скельні оселі племені анасазі («прадавніх») – серед найдавніших знахідок людського житла на території США. Нащадки анасазі – індіанці гопі, зуні та інші племена родини публо – живуть сьогодні у штатах Колорадо, Нью-Мексико та Аризона.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ: НАРИС

ПАМ'ЯТКИ Й МЕМОРІАЛИ

РОЗПОВІДЬ У ФОТОГРАФІЯХ

Пам'ятки американської історії охоплюють цілий континент у просторі й епохи в часі – від скельних осель XIII ст. до меморіалів у сучасному Вашингтоні, округа Колумбія.

Засніжене кладовище «Стара комора» в Бостоні – останній притулок багатьох відомих американців, зокрема, жертв Бостонської різні, трьох із державних діячів, що підписали Декларацію Незалежності, шести губернаторів штату Массачусетс. Колонію Массачусетської затоки заснували релігійні дисиденти з Англії, відомі як пуритани. Побожні, непитуші

І скромні в побуті, пуритани та їхні більш світські нащадки-янкі, започаткували традицію наполегливої праці, підприємництва, самовдосконалення і навчання, що яскравою ниткою проходить крізь мереживо американської історії.

Історична кімната Конституційно-голли у Філадельфії, де влітку 1787 р. делегати уклали Конституцію Сполучених Штатів. Конституція є верховним законом країни, що визначає форму й повноваження федерального уряду та забезпечує основні свободи і права громадян країни Біллем про права.

Nation

WASHINGTON

NEW YORK, NOV. 21.

The British ship *Mary Catherine* arrived at Boston on Saturday afternoon from Liverpool, which she left on the 10th of October. The dates from London are the same as were brought here by the *Cincinnati*. The following is an extract of a letter from the house of *Maurice Latham*, of Liverpool, published in *De Graaf's Report*.

[By the *Mary Catherine*, at Boston,

LIVERPOOL, 9th Oct. 1821.

"Cotton market continues rather heavy, for many descriptions. The sales of Sea Islands have been considerable, encouraged by the low price. My opinion that the crop may have sustained some injury. We quote: *Egyptians* at 84 a 110; *chief sales*, 94 a 92; *Orleans*, 84 a 12 and 12 1/2; the average sales 104 a 10 1/2. The quantity of all kinds sold, will be noted at foot of the three days of this week. We do not see any alteration in the market at present.

"Our *Green* market is very flat to day, and *our* is 6d lower. We quote *English* at 11s 6d a 130; *new wheat* at 8s 6d a 9s. Flour in bond quite nominal, but 33 a 34s. would be taken for sweet fresh *Pennsylvania*. 3000 bbls. old *Philadelphia*, very partially sour, have sold at 24s 6d, but for sour parcels we doubt if 20s would be given. The ports will not open to the United States this year, and probably not in February.

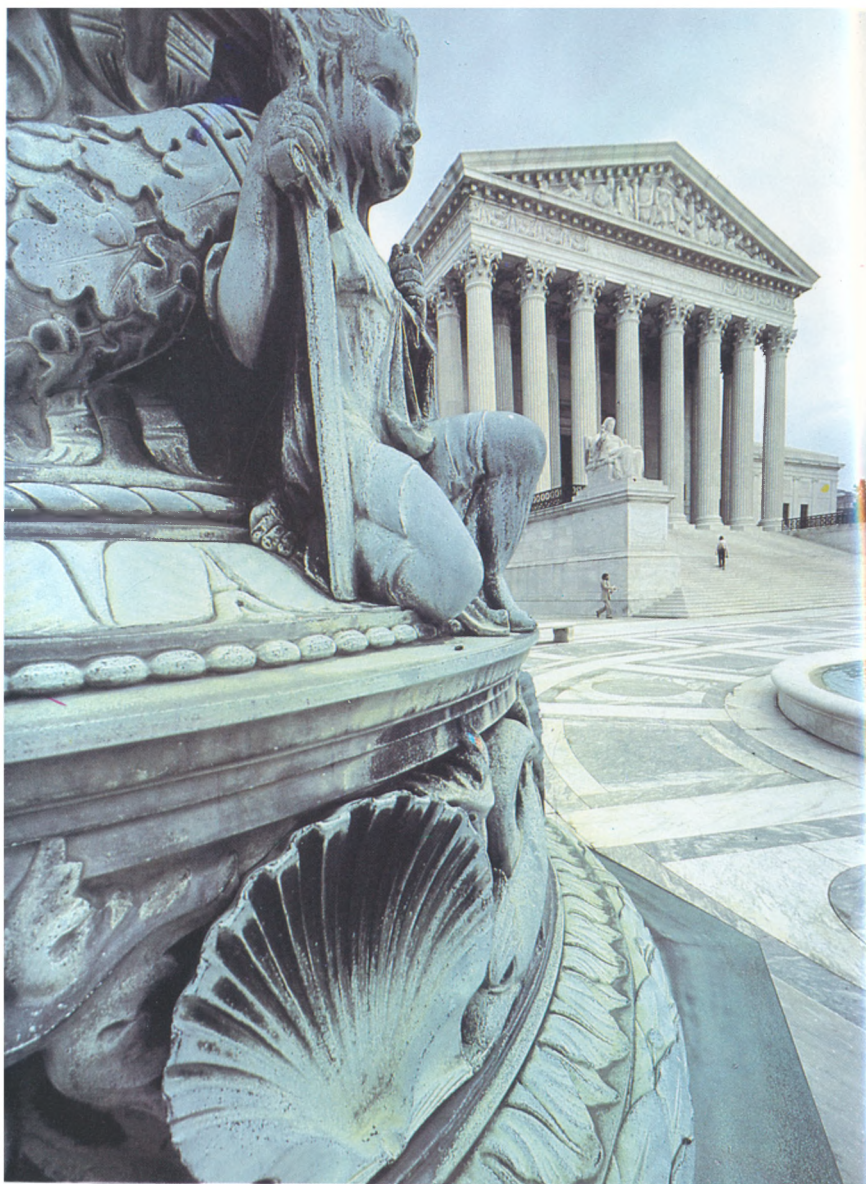
"Tobacco has been brisk for some days, and about 400 hhd's sold, mostly *Virginia*, at 1/4 a 2d advance on leaf, and full 1/2d on strips; this is owing to the short supplies this season, and we expect the advance will be fully supported. *Kentucky's*, however, are but stationary.

BALTIMORE, NOVEMBER 22.

Окупляри лежать на газеті початку ХІХ ст. – часу, коли молода нація поширювалась на захід, через Міссисіпі й на простори, придбані в рамках «Луїзіанського набутку» 1803 р. Це була також епоха релігійного бродіння, літературного підйому, званого як «трансценденталізм», народження фабричної промисловості в Новій Англії і зростання регіональних суперечок навколо рабства.

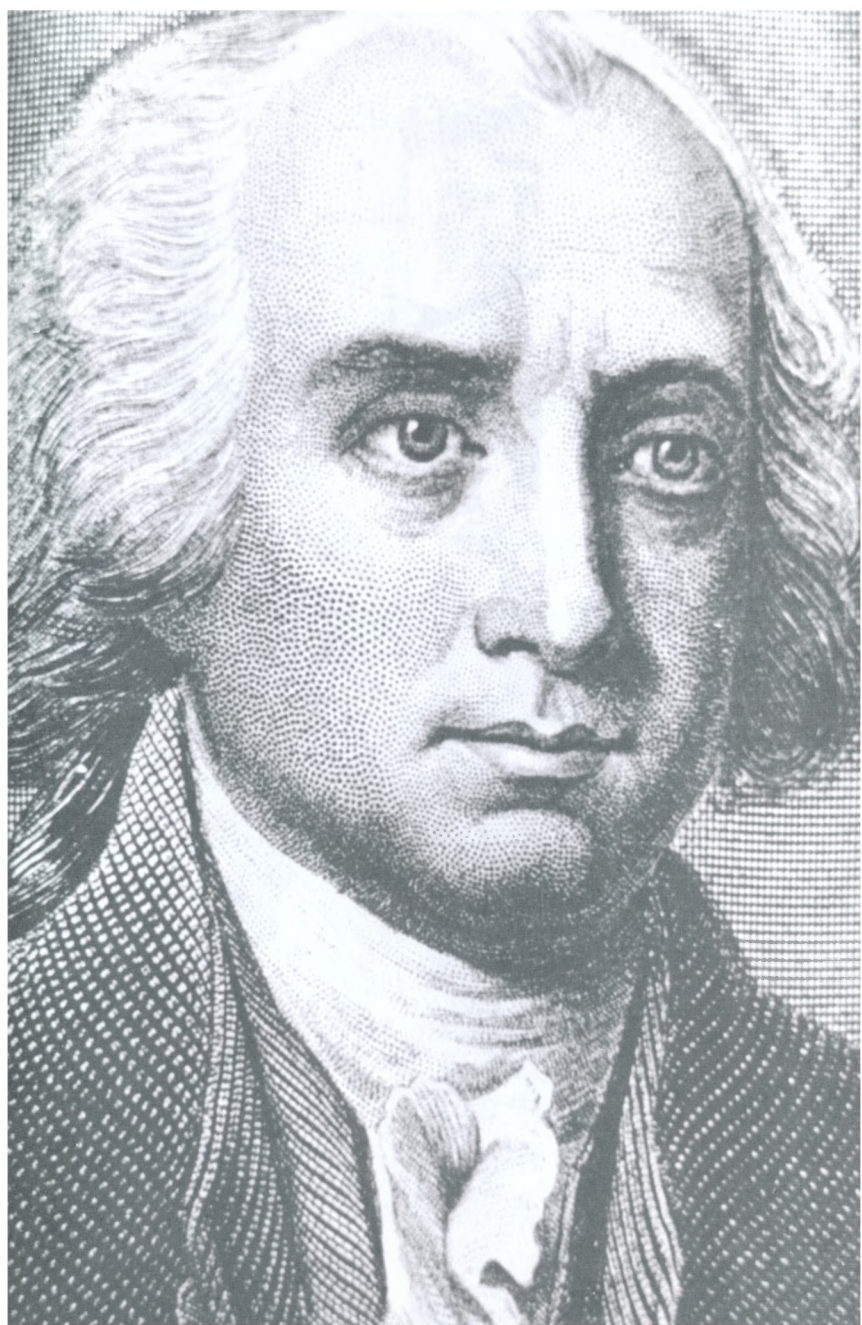

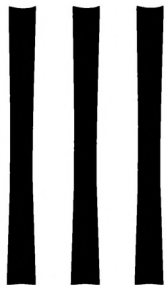
Угорі: скульптури, що прикрашають величний фасад Верховного Суду Сполучених Штатів. Слова, викарбувані на перемичці над класичними грецькими колонами, розкривають один із засадничих принципів американського суспільства: «Рівність перед законом для всіх».

Праворуч, Джеймс Медисон, четвертий президент Сполучених Штатів, якого часто звуть «батьком Конституції». Його есеї під час дебату про ратифікування Конституції, зібрані разом із статтями Александра Гамільтона та Джона Джея у «Федералістських аркушах», вважаються сьогодні класичною працею на захист республіканського устрою, за якого виконавча, законодавча й судова гілки влади стримують і врівноважують одна одну, захищаючи права і свободи громадян.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА ТРЕТЯ

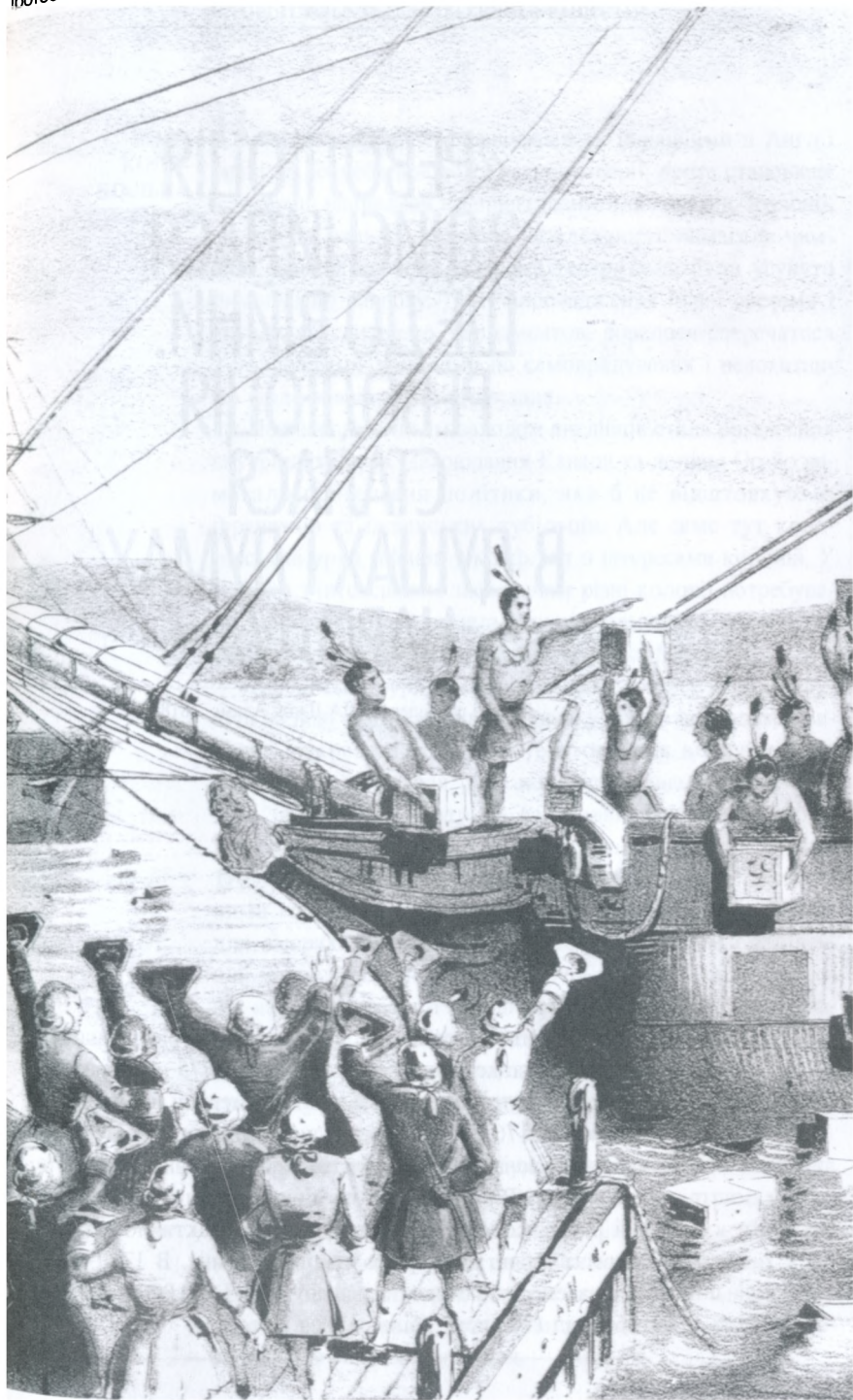

ШЛЯХ ДО
НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Протест проти британських податків у 1773 р., що увійшов в історію під назвою «Бостонське чаювання».

«РЕВОЛЮЦІЯ
ЗДІЙСНИЛАСЯ
ЩЕ ДО ВІЙНИ.
РЕВОЛЮЦІЯ
СТАЛАСЯ
В ДУШАХ І ДУМАХ
НАРОДУ»

Другий президент США Джон Адамс, 1818 р.

Хоча дехто переконаний, що історія Американської революції почалася задовго до того, як у 1775 році пролунали перші постріли, шляхи Англії й Америки ще не розходилися до 1763 року, власне, понад півтора сторіччя від часу заснування першого постійного поселення Джеймстауна в штаті Вірджинія. Економічна могутність і культурний рівень колоній незмірно зросли, і фактично всі вони мали за собою довгі роки самоврядування. В 1760 роках їхнє населення загалом перевищувало 1 500 000 чоловік – тобто від 1700 року збільшилося вшестеро.

НОВА
КОЛО-
НІАЛЬНА
СИСТЕМА

Внаслідок війни з французами та індіанцями в Англії виникла потреба в новому устрої імперії, проте становище в Америці виявилось несприятливим для перемін. Колонії, що здавна звикли до повної незалежності, вимагали чимдалі більшої свободи, зокрема тепер, коли було усунуто французьку загрозу. Для запровадження нової системи і посилення контролю, парламентові довелося сперечатися з колоністами, звиклими до самоврядування і непохитними щодо зовнішнього втручання.

Першим важливим заходом англійців стала організація внутрішніх справ. Завоювання Канади та долини Огайо вимагало проведення політики, яка б не відштовхувала французів та індіанських тубільців. Але саме тут королівський уряд зайшов у конфлікт з інтересами колоній. У зв'язку з інтенсивним заселенням різні колонії потребували освоєння нових земель, тому домагалися поширення своїх кордонів далі на захід, аж до річки Міссисіпі.

Англійський уряд, остерігаючись, що поселенці, мігруючи на нові землі, спричинять низку воєн з індіанцями, вирішив відкривати незаймані території для колоністів поступово. Стимування руху колоністів давало змогу урядові забезпечити контроль над давнішими поселеннями. Керуючись такими мотивами, Королівська декларація 1763 року залишила всі західні території між Аллеганськими горами, Флоридою, річкою Міссисіпі і Квебеком для американських тубільців. Подібним чином британський уряд спробував відкинути будь-які претензії 13 колоній на західні землі і зупинити експансію на захід. Незважаючи на те, що високий намір так і не було по-справжньому втілено в життя, колоністи сприйняли цей указ як свавільну зневагу до їхнього природного права займати і заселяти землі.

Виразне відлуння здобула нова фінансова політика британського уряду, якому на економічну підтримку своєї зрослої імперії потрібні були гроші. Оскільки платники податків не могли повністю забезпечити необхідних коштів на оборону колоній, їх мала стягувати сильніша центральна адміністрація, отже вони надходили на рахунок колоніального самоврядування.

Першим кроком у запровадженні такої системи стала заміна Закону про мелясу 1733 року, який встановлював заборонне мито на ввіз рому і меляси з неанглійських країн, на Закон про цукор 1764 року. Цей закон забороняв увіз закордонного рому, зменшив розмір мита на мелясу з усіх джерел і визначив мито на вина, шовк, каву та чимало інших предметів розкошів. Сподівання покладалися на те, що помірне мито на мелясу усуне спокусу довозити її контрабандою з Голландії та Французької Вест-Індії для використання новоанглійськими виробниками рому. Для виконання Закону про цукор митним урядовцям було наказано виявляти більшу заповзятість і рішучість. До того ж, британські бойові кораблі отримали вказівки заарештовувати контрабандистів в американських водах, а «грамоти на дозвіл» та ордери уповноважували королівських офіцерів здійснювати обшук підозрілих суден.

Установлене Законом про цукор мито та інші заходи посяли жах серед новоанглійських купців, які доводили, що сплата навіть незначного мита виявиться згубною для їхньої комерції. Протестували не тільки купці, а й законодавчі органи і збори міських жителів, і колоніальні юристи виявили у преамбулі Закону про цукор перший натяк на «оподаткування без представництва» – гасло, що мало настроїти багатьох американців проти давньої батьківщини.

Згодом, у 1764 році, британський парламент схвалив Закон про гроші, щоб не допустити подальшого випуску паперових платіжних засобів у будь-якій з колоній Його Величності. Оскільки колонії були обмеженими зонами торгівлі і завжди відчували брак дзвінкої монети, цей Закон завдав важкої скрути місцевій економіці. Так само викликав заперечення у населення колоній і Квартир'єрський закон 1765 року, який покладав на них обов'язок забезпечувати королівські військові частини продовольством та житлом.

ЗАКОН ПРО
ГЕРБОВИЙ
ЗБІР

Останній із заходів, що зміцнював нову колоніальну систему, викликав найрішучіший організований опір. Це був Закон про гербовий збір, згідно з яким гербові марки наклеювалися на всі газети, плакати, брошури, ліцензії, орендні угоди та інші офіційні документи, а відповідний грошовий збір (стягуваний американськими митними агентами) мав піти на «оборону, охорону і добробут» колоній.

Закон про гербовий збір виявився тягарем для людей, які зайнялися підприємництвом. Через те він викликав ворожі виступи найактивніших різночинних груп населення Америки: газетярів, адвокатів, духівництва, купців та підприємців на півночі і півдні, на сході і заході. Невдовзі провідні комерсанти організувалися для опору, створивши асоціації проти ввозу.

Влітку 1765 року торгівля з давньою батьківщиною різко впала. Найактивніші з громадян об'єдналися в Синів Свободи (таємні організації, що виражали свій протест проти Закону про гербовий збір у різній формі, часто діючи силою). Від Массачусетса до Південної Кароліни Закон ігнорували, силуючи митних агентів зректися служби, знищували ненависні гербові марки.

Збуджена виступом делегата Патрика Генрі, вірджинська Міщанська палата схвалила у травні низку резолюцій, які схарактеризували оподаткування без представництва як загрозу свободі колоністів. Міщанська палата оголосила, що вірджинці мають права англійців, а, отже, їх мають оподатковувати лише їхні представники. 8 червня Массачусетська асамблея закликала делегатів до Нью-Йорка на так званий З'їзд з приводу Закону про гербовий збір, що відбувся в жовтні 1765 року, у зв'язку з обговоренням прохання про пільги до короля і парламенту. 27 представників з 9 колоній скористалися нагодою, щоб мобілізувати громадську думку в колоніях проти втручання парламенту в американські справи. Після тривалих дебатів з'їзд ухвалив серію резолюцій, які проголошували, зокрема, те, що «будь-які податки ніколи не накладалися і не можуть накладатися на них в адміністративному порядку; це уповноважені здійснювати лише їхні законодавчі орга-

ни», і що Закон про гербовий збір має «виразну тенденцію підірвати права і свободи колоністів».

ОПОДАТКУВАННЯ БЕЗ ПРЕДСТАВНИЦТВА

Затяжні дебати зосередились довкола питання про оподаткування без представництва. На думку делегатів, колонії лишаться не представленими у парламенті, якщо вони позбавлені правової участі у виборах своїх членів до Палати громад. Проте така ідея суперечила англійському принципу «фактичного представництва», згідно з яким кожен член парламенту репрезентував інтереси всієї країни, ба навіть імперії, незважаючи на те, що електорат складала мізерна меншість власників у кожній даній виборчій окрузі. Решта громади вважалась «репрезентованою» на тій підставі, що інтереси всіх жителів округи нібито збігаються з інтересами тих власників, які обирали члена парламенту.

Більшість британських урядовців сприймали парламент за імперський орган, який репрезентував стосовно колоній ті ж владні функції, що й на території самої Англії. Американські лідери – навпаки – доводили, що «імперського» парламенту не існує. Правомочними вони визнавали лише стосунки з королем. Це король давав згоду на заснування колоній за морем, і король надав їм уряди. Вони запевняли, що король Англії одночасно є королем колоній, а що стосується діяльності англійського парламенту, то парламент має не більше прав видавати закони для колоній, аніж законодавчі збори будь-якої з колоній – видавати закони для Англії.

Британський парламент не мав бажання пристати до інтересів колоній, проте англійські комерсанти, стурбовані наслідками американського бойкоту, наполягли на скасуванні Закону про гербовий збір, і парламент у 1766 році відступив, скасувавши цей закон і змінивши Закон про цукор. Проте, улещуючи прихильників центральної влади, видав Декларативний закон, що проголошував повноваження парламенту видавати Закони, обов'язкові для колоній у «будь-якому разі».

ЗАКОНИ
ТАУНЗЕНДА

1767 рік явив ще одну серію заходів, що збурили всілякі незгоди. Міністру фінансів Чарлзові Таунзендові доручили скласти проект нової фіскальної програми. Маючи на меті скоротити податки в Англії та поліпшити процес стягування митних зборів, накладених на американську торгівлю, він підсилив митну адміністрацію, водночас полегшивши митні збори на ввіз до колоній з Англії паперу, скла, свинцю і чаю. Так звані закони Таунзенда ґрунтувалися на засновку, що податки, накладені на товари, імпортовані колоніями, законні, а внутрішні податки (як гербовий збір) – ні.

Закони Таунзенда мали на меті збільшити прибутки держави, щоб використовувати їх почасти на підтримку губернаторів колоній, суддів, митних урядовців і англійської армії в Америці. У відповідь філадельфійський адвокат Джон Дікінсон у «Листах пенсильванського фермера» доводив, що парламент має право контролювати комерцію в імперії, але не має права оподатковувати колонії – байдуже, йдеться про зовнішнє мито чи про внутрішнє.

Після запровадження Таунзендового мита виступи виявилися не настільки бурхливими, як це сталося із прийняттям Закону про гербовий збір, та все-таки далися взнаки, особливо у містах Східного узбережжя. Комерсанти пристали до антиімпортних угод, а люди надавали перевагу місцевим виробам. Колоністи носили домотканий одяг і знаходили заміники для чаю, використовували папір американського виробництва, не фарбували своїх будинків. У Бостоні запровадження нових порядків спричинилося до насильницьких акцій. Коли митні урядовці намагалися стягувати мито, люди вчиняли з ними бійку. Для захисту митників було виставлено два англійські полки.

Присутність англійських військ у Бостоні була постійною спонукою до заворушень. 5 березня 1770 року протистояння громадян та англійських солдатів знову вилилося в акцію насильства. Почалося все з безневинного закидання сніжками англійських солдатів, а перетворилося в наступ розлюченої юрби. Хтось наказав стріляти. Коли дим від пострілів розвіявся, троє бостонців лежали вбиті на снігу. Цей драматичний інцидент, так званий «Бостонсь-

кий розстріл», став прикладом часто підкреслюваної британської бездушності і деспотизму.

Зіткнувшись із такою опозицією, парламент 1770 року наважився на стратегічний відступ, скасувавши усі Таунсендові мита, окрім мита на чай, що виявився в колоніях предметом розкоші: його пила незначна частка людей. Більшість вважала, що в цьому зв'язку добилися великих поступок, і компанія проти Англії загалом затихла. Колоніальне ембарго на «англійський чай» тривало, але його дотримувалися вже не так ретельно. Добробут зростав, і чимало колоністських проводирів ладні були пустити майбутнє на самоплин.

САМЮЕЛ
АДАМС

Проте упродовж трьох років відносного спокою дехто з радикалів заповзято намагався збудити черговий конфлікт. Висловлювалося запевнення в тому, що нібито сплата податку означає на практиці схвалення права парламенту порядкувати в колоніях і що в недалекому майбутньому принцип парламентського правління може втілитися в життя, завдавши нищівного удару свободам у колоніях.

Найбільше успіху серед проводирів-радикалів мав Семюел Адамс із Массачусетса, що невтомно працював задля єдиної мети – незалежності. Після закінчення у 1740 році Гарвардського коледжу, Адамс постійно перебував на громадській службі: був наглядачем печей, збирачем податків, головував на міських зборах. Не маючи хисту до підприємницької діяльності, Адамс був винахідливим і здібним політиком, сценою для якого стали міські збори в Новій Англії.

Адамс задався звільнити людей від рабського страху перед соціальними й політичними зверхниками, переконати їх у власній гідності і таким чином збудити їх до дії. Маючи благородні наміри, він друкував статті в газетах, виголошував промови на міських зборах, заохочуючи до схвалення резолюцій, що апелювали до демократичних прагнень колоністів.

В 1772 році Адамс намовив Бостонські міські збори обрати «Комітет згоди» для викладу прав і кривд колоністів. «Комітет» виступив проти рішення англійців про нарахування платні суддям із митних прибутків, оскільки побоювався, що судді за цих умов стануть незалежними від законодавчого органу, а, отже, й не підзвітними йому, що, зрештою, призведе до утвердження «деспотичної форми правління». «Комітет» налагодив зв'язки з іншими містами у цій справі і зажадав від них відповіді. Такі комітети було створено майже в усіх колоніях. Та Адамсові не вистачило палива, щоб розпалити вогнище.

«БОСТОНСЬКЕ
ЧАЮВАННЯ»

1773 року Британія забезпечила Адамса і його спільників вогненебезпечним матеріалом. Могутня Ост-Індська компанія, опинившись у фінансовій скруті, звернулася до британського уряду, який надав їй монополію на чай, експортований до колоній. Крім того, уряд дозволив Ост-Індській компанії постачати роздрібних торговців, оминаючи спільників у колоніях, які збували той чай. Після 1770 року існувала й нелегальна торгівля чаєм в Америці, який із-за кордону часто перевозили без мита. Продаючи чай через власних агентів за значно нижчу від звичайної ціну, Ост-Індська компанія зробила контрабанду неприбутковою справою і водночас загрожувала виключити з цього процесу незалежних купців у колоніях. Обурені не тільки втратою торгівлі чаєм, а й монополістичною практикою, торговці в колоніях пристали до радикалів, що агітували за незалежність.

У портах Атлантичного узбережжя агентів Ост-Індської компанії змушували відмовлятися від служби, і нові партії чаю поверталися до Англії або ж залягали на складах. Однак в Бостоні агенти не скорилися волі колоністів і, заручившись підтримкою королівського губернатора, заходилися приймати прибулі вантажі, незважаючи на опір. Увечері 16 грудня 1773 року гурт людей, замаскованих під індіанців-могоків, під проводом Семюела Адамса взяв на абордаж троє англійських суден, що стояли на якорі, по-

скидавши тюки з чаєм у Бостонську гавань. Вони відважились на цей крок, сподіваючись, що якщо товар вивантажать, колоністи справді змиряться з податком і стануть купувати чай. Адамс і його гурт радикалів мали певні сумніви щодо відданості своїх співвітчизників принципіві.

Тепер криза поширилася на Британію. Ост-Індська компанія виконала парламентську постанову, і якщо знищення чаю минеться безкарно, парламент цим визнає перед усім світом, що він не контролює становище в колоніях. Офіційні кола в Британії майже одностайно визнали «бостонське чаювання» за акт вандалізму, наполягаючи застосувати закон для приборкання збурених колоністів.

**«ЗАКОНИ
ПРИМУСУ»**

Парламент відповів новими законами, що їх колоністи називали «Законами примусу», або «нетерпимості». Перший з них – Закон про Бостонський порт – закривав порт до сплати за чай. Така акція загрожувала існуванню міста, бо закриття доступу до моря означало економічну катастрофу. Інші Закони примусу були спрямовані на обмеження місцевої влади та заборону міських зборів, проваджених без дозволу губернатора. Квартир'єрський закон зобов'язував місцеву владу знаходити зручні квартири для британських солдатів, за нагальної потреби – навіть у приватних оселях. Замість підкорити й ізолювати Массачусетс, як мав на думці парламент, ці закони скликали інші колонії йому на допомогу.

Схвалений майже одночасно, Квебецький закон розширив кордони провінції Квебек і гарантував жителям-французам право користуватися релігійною свободою та власними юридичними нормами. Колоністи чинили опір цьому законові, бо, незважаючи на претензії давніх хартій на західні землі, він загрожував охопити їх з півночі і північного заходу провінцією, де правили б католики. Хоча Квебецький закон ухвалено не як покарання, американці поставили його поряд із Законами примусу, і всі вони стали відомі як «П'ять законів нетерпимості».

На пропозицію Вірджинської Міщанської палати представники колоній зібралися у Філадельфії 5 вересня 1774 року, щоб «порадитися з приводу сучасного прикрого становища колоній». Делегатів на цю зустріч, відому як Перший континентальний конгрес, обирали провінційні з'їзди або народні збори. Кожна колонія, окрім Джорджії, виставила принаймні одного делегата, і загальна кількість їх – 65 осіб – виявилася завеликою, щоб створити різнобій у думках, хоч і недостатньою для ефективних дебатів та акцій. Поляризація думок у колоніях поставила перед делегатами справжню дилему. З одного боку, їм належало продемонструвати тверду одностайність, аби примусити британський уряд вчинити поступки, з іншого, – не демонструвати такого радикалізму чи духу незалежності, який міг би відлякати поміркованих американців. Обережна лейтмотивна промова, а за нею «постанови» про те, що «Законам примусу» не слід коритися, завершилася схваленням декількох резолюцій, зокрема щодо права колоністів на «життя, свободу і власність» та права законодавчих органів провінцій вирішувати «всі випадки оподаткування і внутрішньої політики».

Проте найважливішим наслідком роботи конгресу стало створення Континентальної асоціації, що сприяла відновленню торгівельного бойкоту та створенню системи комітетів, які ревізували б надходження до митниць, публікували прізвища купців – порушників угоди, конфіскували ввезену продукцію і стимулювали ощадливу економіку та промисловість.

Асоціація негайно перебрала на себе провід у колоніях, спонукаючи нові місцеві організації покінути з рештками королівської влади. Керовані прихильниками незалежності, ці організації діставали підтримку не тільки з боку незаможних верств населення, але й від багатьох людей вільних професій, особливо адвокатів, більшості плантаторів південних колоній та частини купецтва. Нерішучих силували приставати до всенародного руху шляхом залякування, а настроєних по-ворожому – карали. Вони збирали воєнні припаси і мобілізували військо, окрилюючи громадську думку революційним запалом.

Чимало американців, незадоволених зазіханням англійців на американські права, намагалися досягти справедливості шляхом дискусії та компромісу. Ця група включала ставлеників короля – урядовців, багатьох квакерів та членів інших релігійних сект, що виступали проти насильства, купців – особливо з середніх колоній, і деякого з невдоволених фермерів та поселенців південних колоній.

Король, напевне, зміг би знайти спілку з поважними угрупованнями поміркованих і вчасними поступками зміцнити їхню позицію, аби стати на заваді революціонерам. Проте Георг III не збирався поступатися. У вересні 1774 року, висміюючи петицію філадельфійських квакерів, він писав: «Жереб уже кинуто, колонії мусять або скоритися, або здобути перемогу». Таке поводження ізолювало лоялістів, наляканих розвитком подій після запровадження Законів примусу.

**РЕВОЛЮЦІЯ
ПОЧИ-
НАЄТЬСЯ**

Залогою Бостона, де політична активність майже витіснила торгівлю, командував генерал Томас Гейдж, люб'язний англійський джентльмен, чия дружина народилася в Америці. Головний Гейджів обов'язок у колонії полягав у забезпеченні виконання Законів примусу. Коли його повідомили, що масачусетські колоністи збирають порох та інші бойові припаси у місті Конкорді, за 32 кілометри від Бостона, Гейдж вислав сильний загін конфіскувати ті запаси.

Завершуючи нічний марш, англійська частина наблизилася до селища Лексингтона 19 квітня 1775 року, і побачила крізь вранішню імлу похмурий натовп із семидесяти мінітменів, тобто «хвилиників», вояків, готових до бою будь-якої хвилини. Мінітмени виявляли мовчазний протест, але командир англійського загону майор Джон Піткерн скомандував: «Розійтися, прокляті бунтівники! Геть звідси, собаки!» У відповідь командир мінітменів капітан Джон Паркер наказав своїм воякам не стріляти до пострілів супротивника. Американці вже відступали, та хтось вистрілив, і тоді англійські солдати почали безладно палити в мінітменів. Англійці кинулися в багнетну атаку, поли-

шивши 8 убитих і 10 поранених. То був, як часто цитують Ралфа Волдо Емерсона, «постріл, почутий в усьому світі».

Потім англійці рушили далі на Конкорд, захопивши частину бойових припасів (більшу їх частку американці встигли вивезти). Переслідуючи солдатів, американські загони, мобілізовані у сільській місцевості, завдали втрат англійцям, що почали зтяжний відступ на Бостон. Понад усією дорогою з-за мурованих огорож, пагорбів і будинків ополченці з «кожного мідлсекського селища й ферми» брали на мушку яскраво-червоні мундири англійських солдатів. Коли виснажені англійці ледве дісталися Бостона, у них було вбито і поранено більше як 250 чоловік. Американці втратили 93 чоловіки.

Ще гриміло відлуння з Лексингтона й Конкорда, а вже у Філадельфії, штат Пенсильванія, 10 травня 1775 року розпочав роботу Другий континентальний конгрес. 15 травня конгрес проголосував за початок бойових дій і мобілізував ополчення колоній на континентальну службу. Головнокомандувачем американських збройних сил було призначено полковника Джорджа Вашингтона з Вірджинії. Тим часом американці зазнали тяжких втрат під горою Банкер, поряд із Бостоном. Конгрес розпорядився також, щоб американські експедиційні загони восени рушили на північ, до Канади. Як відомо, американці взяли згодом Монреаль, проте зимовий їх наступ на Квебек виявився невдалим. І врешті-решт вони змушені були відступити до Нью-Йорка.

Незважаючи на розпал збройного конфлікту, ідея повного відокремлення від Англії страхала деяких учасників Континентального конгресу. В липні Джон Дікінсон запропонував проект резолюції, відомий як Петиція оливкової гілки, де висловлено заклик до короля припинити подальші військові дії, аж поки не буде вироблено певної угоди між сторонами. Але петиція не була прийнята у позитивному дусі: король Георг III 23 серпня 1775 року видав прокламацію, в якій оголосив повсталі колонії бунтівниками.

Британія покладала надії на те, що південні колонії виявляться лояльними – почасти через свою залежність від

рабства. Багато хто в південних колоніях боявся, що повстання проти давньої батьківщини підштовхне і рабів на бунт проти плантаторів. І справді, в листопаді 1775 року лорд Данмор, губернатор Вірджинії, пообіцяв волю всім рабам, що воюватимуть за англійців. Однак Данморів заклик підштовхнув багатьох вірджинців стати на бік повстанців.

Губернатор Північної Кароліни Джозайя Мартин, у свою чергу, переконував північнокаролінців лишатися вірними короні. Коли на його заклик відгукнулися 1500 чоловік, революційне військо розгромило їх ще до прибуття британських сил.

Британські бойові судна спускалися далі понад узбережжям до Чарлстона в Південній Кароліні, і на початку червня 1776 року відкрили вогонь, але південнокаролінці мали час приготуватися, і на кінець місяця відбили напад. Британці не наважувалися повернутися на Південь понад 2 роки.

«ЗДОРОВИЙ РОЗУМ» І НЕЗАЛЕЖНОСТЬ

1 січня 1776 року Томас Пейн, політичний теоретик і письменник, який прибув до Америки з Англії в 1774 році, опублікував брошуру на півсотні сторінок під назвою: «Здоровий розум». За три місяці було розпродано 100 тисяч примірників брошури, у якій Пейн засудив ідею спадкової монархії, висловлюючи крилату фразу, що «життя чесної людини для суспільства вартісніше за діяльність усіх коронованих головоорізів, які будь-коли жили на світі». Він висунув альтернативу: або коритися далі королю й тиранові та звироднілому урядові, або здобути волю і щастя у самоврядній незалежній республіці. Поширившись у колоніях, «Здоровий розум» зміцнював потяг до відокремлення.

Проте завдання полягало в тому, щоб домогтися підтримки декларації від кожної колонії. 10 травня 1776 року, тобто за рік до Другого континентального конгресу, схвалено резолюцію, що закликала до відокремлення. Та потрібна була формальна ухвала. 7 червня Ричард Генрі Лі з

штату Вірджинія вніс резолюцію, яка визнавала, що «ці сполучені колонії – по праву вільні й незалежні держави...». Негайно був створений комітет із п'яти членів на чолі з Томасом Джефферсоном з Вірджинії, щоб підготувати формальну декларацію.

Загалом Джефферсонів твір – Декларація Незалежності, схвалена 4 липня 1776 року – не лише проголосив народження нової нації, але й сформулював філософію свободи людини, що мала стати рушійною силою в усьому світі. Декларація спирається на французьку і англійську політичну філософію Просвітництва, але позначена виразним впливом «Другого трактату про врядування» Джона Локка. Локк узяв концепції традиційних прав англійців і узагальнив їх до природних прав усього людства. Знайомий усім вступний параграф Декларації відлунує Локковою теорією врядування на основі суспільного договору:

Ми вважаємо самоочевидними ті істини, що всі люди створені рівними, що їхній Творець наділив їх певними невідчужуваними правами, зокрема правом на життя, свободу і щастя. Що для забезпечення цих людських прав встановлені уряди, справедлива влада яких залежить від згоди керованих, і щоразу, коли певна форма врядування стає руйнівною для визначених завдань, народ має право змінити або скасувати його і встановити нове врядування, закладаючи в його основі такі принципи і організовуючи владу так, щоб вони видавалися народові найпридатнішими для досягнення безпеки і щастя.

В Декларації Джефферсон застосував Локкові принципи безпосередньо до становища в колоніях. Битися за незалежність Америки означало боротися за урядування, що ґрунтується на всенародній згоді, замість урядування короля, який «об'єднався з іншими, щоб підкорити нас юрисдикції, чужій нашій натурі і не визнаній нашими законами...». Тільки урядування, що базується на всенародній згоді, може забезпечити природні права на життя, свободу і досягнення щастя. Тому битися за незалежність Америки означало битися за свої власні природні права.

ПОРАЗКИ Й
ПЕРЕМОГИ

Хоч американці зазнавали тяжких ударів ще кілька місяців після проголошення незалежності, їхня витримка і стійкість зрештою були винагороджені. Протягом серпневих боїв 1776 року на Лонг-Айленді, у штаті Нью-Йорк, позиції Вашингтона вже годі було втримати, і він здійснив продуманий відступ на легких човнах із Брукліна до Мангеттенського узбережжя. Повторне вагання британського генерала Вільяма Гоу дало привід до відходу американців із зайнятих позицій. Та в листопаді Гоу захопив форт Вашингтон на острові Мангеттені. Місто Нью-Йорк мало лишатися під контролем британців до кінця війни.

У грудні сили Вашингтона вичерпалися майже до кінця, бо не надходили припаси й обіцяна підтримка. Та генерал Гоу знову не зміг скористатися моментом, адже задумав поновити бойові операції проти американців навесні. Вашингтон тим часом перейшов річку Делавер північніше Трентона у штаті Нью-Джерсі. Рано вранці 26 грудня його військо зненацька оточило трентонську залогоу, захопивши понад 900 полонених. Через тиждень, 3 січня 1777 року, атакою під Принстоном Вашингтон звільнив більшу частину території, що вважалася окупованою британцями. Перемоги під Трентоном і Принстоном зміцнили бойовий дух американців.

1777 року генерал Гоу завдав поразки американцям під Брендивайном у Пенсильванії і захопив Філадельфію, примусивши Континентальний конгрес до втечі. Вашингтонові довелося провести нелегку морозну зиму 1777–1778 рр. у Фордж-Веллі, Пенсильванія, без достатнього провіанту, одягу та військових припасів. Американська сторона потерпала, власне, не через нестатки, а тому, що фермери й купці воліли збувати свої товари за британське золото та срібло, а не паперові гроші, випущені Континентальним конгресом і штатами.

Хоча Фордж-Веллі засвідчила небачений спад у діях Континентальної армії Вашингтона, 1777 рік виявився поворотним пунктом у війні. Ще наприкінці 1776 року англійський генерал Джон Бергойн виробив план наступу на Нью-Йорк і загалом на Нову Англію через озеро Чемплайн і річку Гудзон. Але маючи забагато важкого споряд-

ження, він ледве долав болотисті терени та ліси. Під Орискані (штат Нью-Йорк) загін лоялістів та індіанців під командуванням Бергойна наштовхнувся на мобільні американські загони. Під Бенінгтоном, штат Вермонт, ще одна Бергойнова частина у пошуках необхідних припасів натрапила на американські війська. Наступний бій затримав Бергойнове військо надовго, і це дало змогу Вашингтонові вислати підкріплення з нижньої течії Гудзону, з околиць Олбені, штат Нью-Йорк. Поки Бергойн зібрався поновити свій наступ, американці поповнили втрати. Під проводом Бенедикта Арнолда (що згодом зрадив їх при Вест-Пойнті, штат Нью-Йорк) американці двічі успішно відбивали атаки британців. Бергойн змушений був відступити до Саратоги, штат Нью-Йорк, де американські частини, очолювані генералом Горацио Гейтсом, оточили британське військо. 17 жовтня 1777 р. Бергойн здав свою армію; англійці втратили 6 генералів, 300 офіцерів і 5500 рядових солдатів.

ФРАНКО- АМЕРИ- КАНСЬКИЙ СОЮЗ

Франція захоплювалася успіхами американців – інтелектуальні кола Франції обурювали феодалізм та привілеї. Проте королівська влада подала підтримку колоніям, керуючись не так ідеологічними, як геополітичними міркуваннями: французькому урядові кортіло відплатити Британії ще за поразку Франції у 1763 році. Щоб заручитися підтримкою французів, у 1776 році до Парижа прибув Бенджамін Франклін. Столиця Франції швидко оцінила його дотепність та прозорливий розум, і це мало велике значення для реалізації виношуваних ним планів.

У травні 1776 року Франція виправила на допомогу американським колоніям 14 суден з військовим спорядженням. Власне, більша частина пороху, використаного американськими арміями, надходила з Франції. Після поразки англійців під Саратоґою Франція вирішила послабити давнього ворога і відновити рівновагу сил, порушену Семирічною війною (війна з французами та індіанцями). 6 лютого 1778 року Америка і Франція підписали договір

про дружбу і торгівлю, згідно з яким Франція визнала Америку і запропонувала їй торговельні угоди. Було укладено також союзний договір, який передбачав, що при вступі Франції у війну обидві країни не складуть зброї, доки Америка не здобуде незалежності, і жодна з учасниць не укладе миру з Англією без отримання на те згоди іншої сторони; до того ж, держави давали одна одній гарантії щодо їхніх володінь в Америці. До 1949 року це була єдина двостороння угода про оборону, підписана Сполученими Штатами чи їх попередниками.

Франко-американський союз швидко поширив зону конфлікту. У червні 1778 року англійські кораблі обстріляли французькі, і обидві країни почали між собою війну. Сподіваючись повернути назад території, відібрані англійцями під час Семирічної війни, Іспанія виступила 1779 року на боці Франції, але не в ролі американського союзника. 1780 року Англія оголосила війну голландцям, що не полишали торгівлі з американцями. Об'єднання цих європейських держав з Францією стало більшою загрозою для Англії, аніж стосунки з американськими колоніями.

**АНГЛІЙЦІ
ПРОСУ-
ВАЮТЬСЯ
НА ПІВДЕНЬ**

Коли у війну вступила Франція, англійці спрямували свої зусилля до південних колоній, розуміючи, що більшість населення тих районів становлять лоялісти. Воєнна кампанія розпочалася наприкінці 1778 року зі здобуття міста Саванни в штаті Джорджія. Невдовзі англійські війська вирушили на Чарлстон у Південній Кароліні – головний порт Півдня. Одночасно англійці запустили в хід військовий флот та морську піхоту і спромоглися заблокувати сили американців на Чарлстонському півострові. 12 травня генерал Бенджамін Лінкольн здав місто з п'ятитисячним військом. То була найтяжча поразка американців у цій війні.

Та невдача додала духу американським повстанцям. Незабаром південнокаролінці розсипались по сільських районах, чинячи напади на шляхах, якими надходило поста-

чання англійцям. У липні американський генерал Гораціо Гейтс, зібравши ще ненавчених ополченців, спільно вирушив на Кемден у Південній Кароліні, щоб відбити сили англійців під командуванням генерала Чарлза Корнволліса. Проте недосвідчені бійці армії Гейтса не витримали натиску англійських регулярних частин і кинулися врозтіч. Частини Корнволліса стикалися з американцями неодноразово, та найважливіший бій стався на початку 1781 року при Каупенсі в Південній Кароліні, де американці наголову розбили англійців. Після виснажливої, але безплідної гонитви через Північну Кароліну Корнволліс звернув свої погляди на Вірджинію.

**ПЕРЕМОГА
Й НЕЗАЛЕЖ-
НІСТЬ**

У липні 1780 року французький король Людовік XVI виправив до Америки експедиційні сили в 6 тисяч вояків під командуванням графа Жана де Рошамбо. На додачу, французький флот створював перепони англійському мореплавству, передусім перешкоджав завозові припасів та солдат до Вірджинії британською флотилією, що слідувала з міста Нью-Йорка. Французькі й американські армії та флоти, нараховуючи загалом 18 тисяч чоловік, вели бої з військом Корнволліса упродовж літа і до початку осені. Нарешті, 19 жовтня 1781 року Корнволліс разом з армією, що нараховувала 8 тисяч англійських солдатів, був оточений при Йорктауні, поблизу в'їстя Чесапійської затоки, і здався.

Хоча з поразкою Корнволліса війна не скінчилася, а затяглася ще на два роки, новий британський уряд вирішив розпочати мирні переговори у Парижі на початку 1782 року. Американську сторону на переговорах представляли Бенджамін Франклін, Джон Адамс і Джон Джей. 15 квітня 1783 року Конгрес схвалив остаточну редакцію угоди, і Великобританія та її колонії підписали її 3 вересня. Ця Паризька угода визнала незалежність, свободу і суверенітет тринадцяти колишніх колоній, а тепер держав чи штатів, яким Великобританія передавала територію до річки Міссисипі на заході, Канади – на півночі та Флориди, яку по-

вертали Іспанії – на півдні. Ще не сформовані колонії, про які Ричард Генрі Лі говорив за сім років перед тим, нарешті стали «вільними і незалежними державами». Однак лишилося ще завдання поєднати їх у націю.

†
†

ЛОЯЛІСТИ ПІД ЧАС АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

На сучасному етапі американці сприймають Війну за Незалежність як революцію, проте аргументований підхід дає підстави стверджувати, що це була також війна громадянська. Американські лоялісти (або «торі»), як називали їх супротивники, чинили опір революції, і багато хто виставляв зброю проти повстанців. Загальна їх кількість сягала 500 тисяч; лоялісти становили 20 відсотків білого населення колоній.

Якими мотивами керувалися у своїх діях лоялісти? Більшість освічених американців – лоялістів чи революціонерів – визнавали теорію Локка про природні права та обмежене врядування. Тому лоялісти, як і повстанці, засуджували такі дії англійців, як Закон про гербовий збір і Закони примусу. Лоялісти обирали мирні форми протесту, адже були переконані, що насильство призведе або до охлократії, або до тиранії. До того ж, здобута незалежність, на їх думку, могла зруйнувати економічні переваги англійської торговельної системи.

Лоялісти походили з різночинних суспільних верств. Але більшість з них становили дрібні фермери, ремісники і крамарі. Не дивно, що урядовці лишалися вірними королеві. Багаті купці схилилися до лояльності, як і священники, особливо у пуританській Новій Англії. Серед лоялістів виявляються чорношкірі (яким англійці пообіцяли волю), індіанці, законотрактовані слуги і деякі німці-іммігранти, які підтримали королівську владу здебільшого тому, що Георг III був німецького походження.

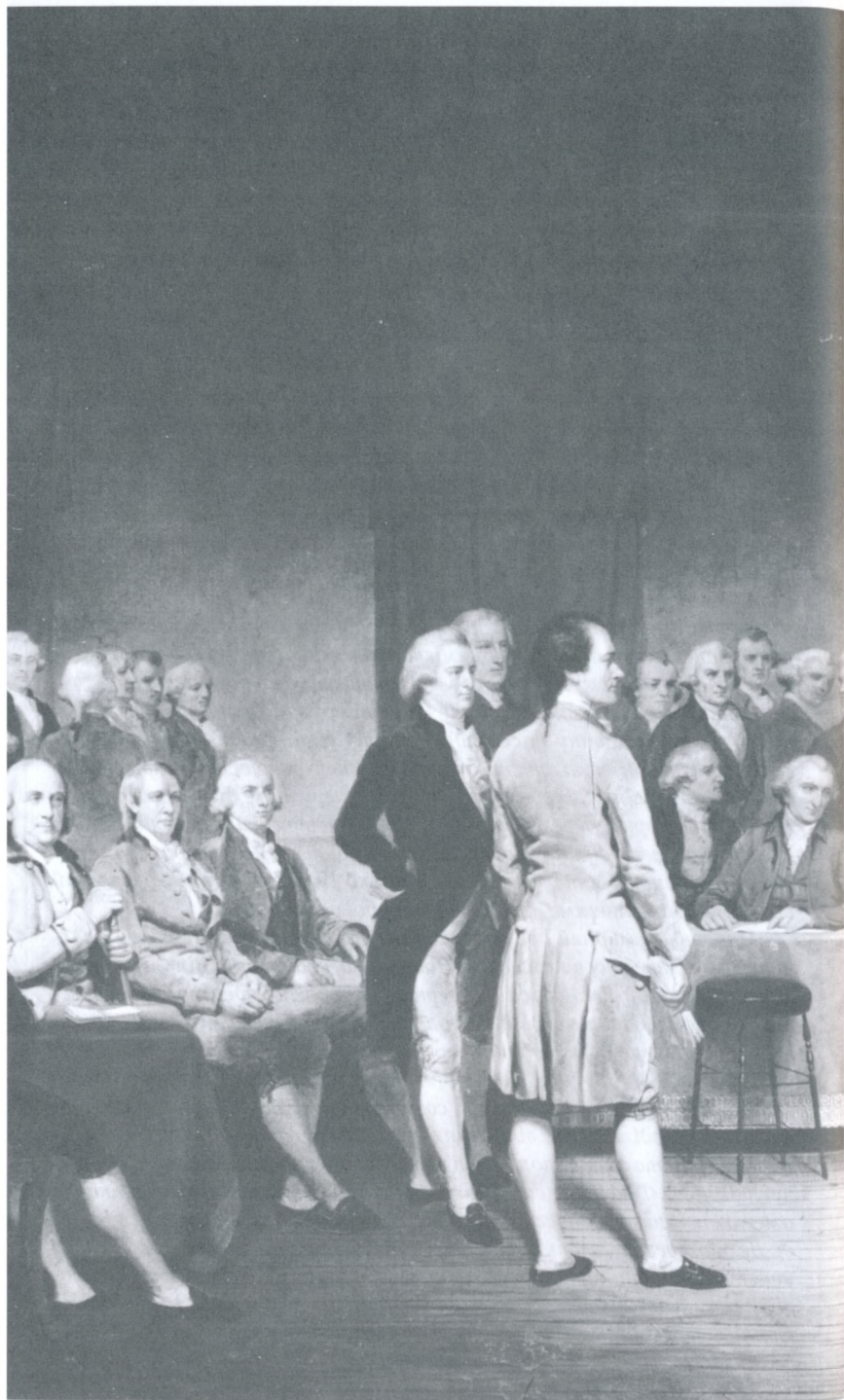
Кількість лоялістів у кожній з колоній була різною. За останніми розвідками, половину населення штату Нью-Йорк становили лоялісти; тут панувала аристократична культура населення краю мало справу з англійцями. В обох Каролінах фермери теж були лоялістами, хоч плантатори узбережжя схилилися до підтримки революції.

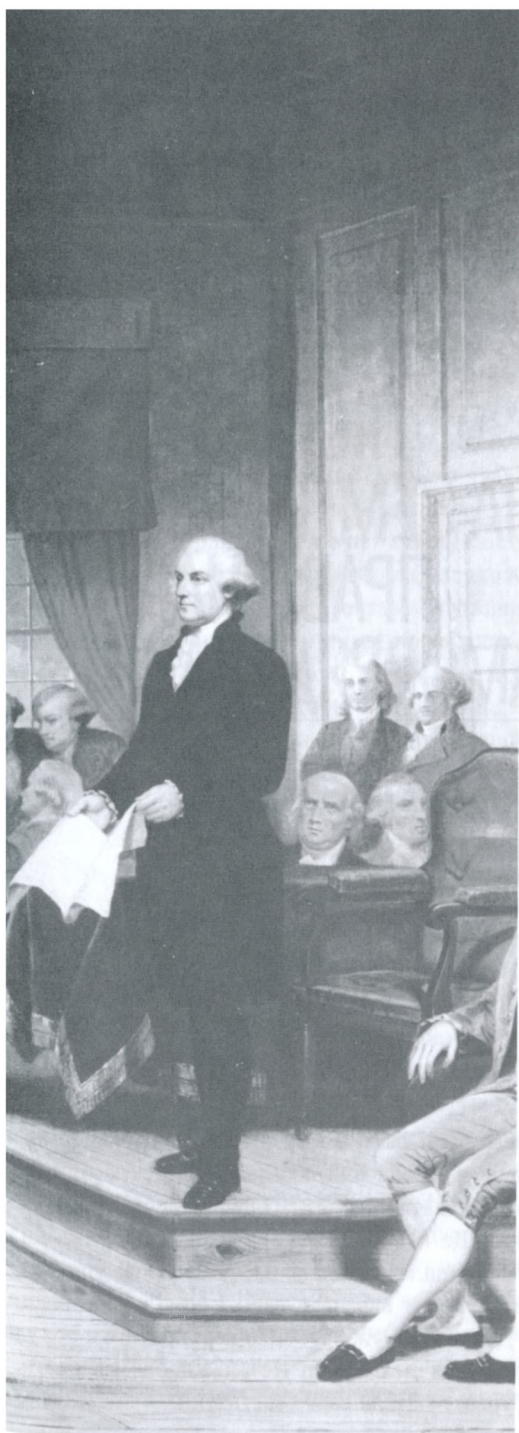
Під час революції більшість лоялістів майже не постраждали через свої погляди. Явна їх меншість, близько 19 тисяч чоловік, озброєні й споряджені англійцями, брали участь у бойових діях.

Паризький мирний договір вимагав від Конгресу повернути власність, конфісковану в лоялістів. Наприклад, спадкоємці Вільяма Пенна в Пенсильванії й Джорджа Калверта в Мериленді одержали щедрі земельні наділи. Проте, в обох Каролінах, де ворожнеча між повстанцями і лоялістами була особливо гострою, небагато лоялістів повернули собі власність. В штаті Нью-Йорк і в Каролінах конфіскація в лоялістів спричинила щось подібне до соціальної революції, адже великі маєтки були розділені між вільними фермерами.

Майже сто тисяч лоялістів змушені були покинути країну, в тому числі Вільям Франклін, син Бенджаміна, і Джон Коплі, найвизначніший американський живописець тієї доби. Більшість з них оселилися в Канаді. Дехто, вешиті-решит, повернувся на батьківщину, проте уряди деяких штатів заборонили лоялістам займати державні посади. В пореволюційні роки американці намагалися забути про лоялістів. За винятком Коплі, американська історія не згадує сьогодні про жодного з них.

Джордж Вашингтон виступає перед конституційним з'їздом у Філадельфії. 1787 р.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

IV

ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬ-
НОГО УРЯДУ

«КОЖНА ЛЮДИНА,
БУДЬ-ЯКЕ
ОБ'ЄДНАННЯ
ЛЮДЕЙ
НА ЗЕМЛІ МАЮТЬ
ПРАВО НА
САМОВРЯДУВАННЯ»

Томас Джефферсон, 1790 р.

КОНСТИТУЦІЇ ШТАТІВ

Успіхи революції дали змогу американцям оформити у вигляді закону свої ідеали, викладені в Декларації Незалежності, і владнати свої незгоди за допомогою конституцій штатів. Ще 10 травня 1776 року Конгрес ухвалив резолюцію, що радила колоніям заснувати нові уряди, «які найкращим шляхом виведуть своїх громадян до щастя й свободи». Деякі з них уже зробили це, і протягом року після проголошення Декларації Незалежності всі штати, за винятком трьох, уклали свої конституції.

Нові конституції демонстрували натиск демократичних ідей. Жодна з них не поривала з традиціями, адже всі базувалися на тривких підвалинах колоніального досвіду і англійської практики, проте кожна була одухотворена ідеалами республіканства, проголошеними філософами Просвітництва.

Звичайно, перше завдання укладачів конституцій штатів зводилося до втілення «невідчужуваних прав», порушення яких спонукало колишні колонії порвати зв'язки з Англією. Через те кожна конституція починалася з Декларації прав, або Білля про права. Вірджинська конституція, що стала взірцем для інших, містила декларацію основних принципів, як-от: суверенність народу, зміна посадових осіб, свобода виборів, а також перелік визначальних свобод: помірна застава і гуманне покарання, швидкий розгляд справи у суді присяжних, свобода преси і совісті та права більшості реформувати чи замінювати урядування.

Інші штати поширили перелік свобод гарантуванням свободи слова, зборів і петицій, а також іншими моментами, як-от: право носити зброю, право на дотримання вимог habeas corpus, недоторканність житла та рівний для всіх захист закону. Крім того, всі конституції заявляли про відображення трьох владних гілок у структурі уряду – виконавчої, законодавчої та судової, при цьому кожна з них мали стримувати й врівноважувати дві інші.

Конституція Пенсильванії виявилася найрадикальнішою. У цьому штаті контроль у законодавчих зборах мали філадельфійські ремісники, шотландсько-ірландські пограничани та німецькомовні фермери. Провінційний конгрес ухвалив конституцію, що надавала право голосу будь-якій особі – платникові податків – та його синам, вимагала регулярної ротації на службі (ніхто не мав права служити як депутат більше чотирьох років з кожних семи) і встановлювала однопалатні законодавчі збори.

Якщо ж виходити з новіших норм, у конституціях штатів даються ознаки вияви кричущої обмеженості. Конституції, покликані забезпечити людям природні права, не гарантували кожній людині фундаментального природного права – рівності. Колонії на південь від Пенсильванії так і

не надали своїм рабам невід'ємних прав людини. Жінки не здобули політичних прав. Жоден штат не спромігся надати право голосу всім чоловікам; навіть у штатах, котрі дозволяли голосувати всім платникам податків (Делавер, Північна Кароліна і Джорджія на додачу до Пенсильванії), від урядовців вимагалось володіння певною власністю.

СТАТТІ КОНФЕ- ДЕРАЦІЇ

Боротьба з Англією багато в чому змінила уявлення колоніального періоду. Місцеві асамблеї відхилили Олбейнський план союзу в 1754 році, не погодившись поступитися найменшою часткою автономії будь-якому з органів, навіть такому, котрий вони самі оберуть. Проте в ході революції взаємодопомога виявилась ефективною ланкою в діяльності колонії, і страх перед утратою індивідуальної влади значно послабшав.

1776 року Джон Дікінсон виклав «Статті конфедерації і постійного союзу». Континентальний конгрес схвалив їх у листопаді 1777 року, і вони набули чинності в 1781 році, коли їх ратифікували штати. Проголошувана в статтях схема врядування мала чимало слабких місць. Національному урядові бракувало влади змінювати в разі необхідності митні тарифи, регулювати комерцію і стягувати податки. У цій системі бракувало також єдиного контролю за міжнародними стосунками: деякі штати могли здійснювати односторонні переговори з іноземними державами. Дев'ять штатів сформували власні армії, а кілька – ще й військові флоти. У штатах і на всій території держави оберталася химерна суміш монет та паперових грошових знаків, що швидко знецінювалися.

Економічні труднощі повоєнного періоду викликали глибоке занепокоєння у комерсантів, що постачали армії обох сторін, а тепер зазнали втрат через розрив з британською торговельною системою. Штати у своїй тарифній політиці надавали перевагу американським товарам, проте тарифи виявилися несталими і вимагали посилення центральної влади, яка змогла б провадити єдину політику.

Від пореволюційних труднощів чи не найбільше потерпали фермери. Постачання фермерської продукції перевищило попит, і тривога охопила переважно фермерів-боржників, які домагалися захисту, щоб не втратити права на викуп заставленого майна і не потрапити до боргової в'язниці. Позови про борг переповнювали суди. Упродовж літа 1786 року на народних зборах і неформальних мітингах штатів домагалися реформ в урядуванні.

Восени 1786 року юрби фермерів у Массачусетсі під проводом колишнього армійського капітана Деніела Шейза стали силоміць перешкоджати окружним судам виносити подальші вироки про борги, очікуючи нових виборів до органів штату. У січні 1787 року обшарпане військо з 1200 фермерів рушило до федерального цейхгаузу в Спрингфілді. Повстанців, озброєних переважно кілками та вилами, розігнав невеликий загін з ополчення штату; незабаром із Бостона прибув з підкріпленням генерал Бенджамін Лінкольн і вчинив розправу над рештою Шейзового війська; ватажок встиг утекти до Вермонта. Чотирнадцять бунтівників було засуджено до страти, проте невдовзі декотрих помилювали, а інші відбулися тимчасовим ув'язненням. Після поразки заколоту новообрані законодавчі збори, де більшість співчувала бунтівникам, задовольнили частину вимог щодо полегшення тягара боргів.

ЕКСПАНСІЯ Коли скінчилася революція, Сполученим Штатам знову довелося зіткнутися з традиційно болючим питанням на Заході – проблемою експансії та супровідними труднощами в освоєнні земель, торгівлі хутрами, стосунками з індіанцями, розселенням і місцевим самоврядуванням. Спокушені найбагатшими землями в країні, піонери посунули через Аппалацькі гори далі. Вже 1775 року віддалені вперед форпости, розкидані понад водними шляхами, налічували десятки тисяч поселенців. Відрізані гірськими кряжами і сотнями кілометрів від осередків політичної влади на сході, жителі поселень обирали свій уряд. Поселенці узбережних штатів перекочували далі в родючі річкові долини, ли-

стяні ліси та пагористі прерії, що пролягли в глибині країни. На 1790 рік населення зааппалацького регіону перевищувало 120 тисяч.

Ще до війни декілька колоній претендували на великі терени за Аппалачами, вступаючи у гострі суперечки за ґрунти. А тим, хто не висував таких претензій, здавалося, що ці територіальні набутки наділені несправедливо. Репрезентуючи інтереси цієї групи колоній, Мериленд вийшов з резолюцією, щоб західні землі вважалися власністю держави, яку Конгрес мав розподілити між вільними і незалежними урядами. Ідея була сприйнята без ентузіазму. І все-таки, 1780 року штат Нью-Йорк продемонстрував приклад, відмовившись від особистих претензій. А в 1784 року Вірджинія, чії претензії були найбільшими, зреклася всіх земель на північ від річки Огайо. Інші штати теж відмовилися від своїх вимог, і стало очевидним, що всі землі на північ від ріки Огайо й на захід від Аллеганських гір перейдуть у володіння Конгресу. Спільне володіння мільйонами гектарів засвідчувало потяг до національної єдності і вселяло надію на реалізацію ідеї суверенної нації. Проте відчужені величезні території становили проблему, що потребувала свого розв'язання.

Відповідь була запропонована у Статтях конфедерації. За цими Статтями система обмеженого самоврядування, викладена в Декреті про Північний Захід від 1787 року, приписувала утворення Північно-Західної Території – спочатку на правах самостійної округи, очолюваної губернатором зі своїми судьями, яких призначав Конгрес. Коли ж на зазначеній території проживатиме 5 тисяч вільних жителів чоловічої статі, віковий ценз яких дає їм право голосу, вона зможе мати свої законодавчі збори з двох палат й сама обиратиме нижню палату. За цих умов вона ще матиме змогу посилати до Конгресу делегата без права голосу.

На цій території передбачалося створити від трьох до п'яти штатів. Якщо котрийсь із них матиме 60 тисяч вільних жителів, його приймуть до Союзу «на абсолютно рівних правах із первісними штатами». Декрет забезпечував громадянські права і свободи, заохочував освіту і гаранту-

вав, що «на названій території не буде ні рабства, ні примусової праці».

Нова політика відкидала освячене традицією уявлення, нібито колонії існують задля добра прадавньої батьківщини, що вони підлегли у політичному плані й мають менші соціальні права. Ця доктрина була замінена принципово новою, яка проголосила, що колонії – це приріст країни і що вони не за привілеєм, а за законом мають право на всі вигоди рівності. Ці прогресивні тези Північно-західного декрету створили основу для американської політики щодо громадської землі.

**КОНСТИ-
ТУЦІЙНИЙ
З'ЇЗД**

Характеризуючи штати у період підписання Паризького договору та створення Конституції, Джордж Вашингтон образно зазначив, що на той час вони були перев'язані «піщаною мотузкою». Як відомо, суперечки між Мерилендом та Вірджинією щодо навігації на річці Потомак призвели до скликання наради представників п'яťох штатів у Аннаполісі, штат Мериленд, у 1786 році. Один з делегатів, Александер Гамільтон, переконав своїх колег, що комерція якнайтісніше пов'язана з іншими політичними та економічними проблемами і що становище занадто серйозне, щоб його розв'язання було покладено на недостатньо представницький орган.

Він наполягав на прийнятті звернення до всіх штатів з пропозицією виділити представників для повторної зустрічі, що мала відбутись наступної весни у Філадельфії. Континентальний конгрес спочатку обурився сміливою заявою, але його протести були втишені звісткою, що Вірджинія обрала делегатом Джорджа Вашингтона. Протягом наступної осені й зими вибори відбулися в усіх штатах, за винятком Род-Айленда.

У травні 1787 року на федеральний з'їзд у філадельфійському Державному домі зібралися визначні діячі. Законодавчі вибори штатів прислали керівників із досвідом врядування в колоніях, штатах та в Конгресі, а також в адвокатурі й армії. Джордж Вашингтон, якого вважали

видатним громадянином країни за бездоганну публічну репутацію, чесність та відважне командування військом під час революції, був обраний на голову з'їзду.

З-поміж інших активних депутатів вирізнялися два пенсильванці: Гавернер Моррис, що ясно усвідомлював необхідність створення національного уряду, та Джеймс Вілсон, який невтомно працював над поширенням ідеї державності. Пенсильванія обрала своїм представником також Бенджаміна Франкліна, що завершував блискучу кар'єру на державній службі та науковому поприщі. З Вірджинії прибув Джеймс Медисон, молодий державний діяч-прагматик, що пильно вивчав політику й історію і, за висловом одного з колег, «був пройнятий духом заповзятості і практичності... Найбільш ерудована людина у будь-якому спірному питанні». Нині Медисона визнають за «батька Конституції».

Массачусетс прислав Руфуса Кінга і Елбриджа Джеррі – людей ще молодих, проте здібних і досвідчених. Роджер Шерман, швець, що став суддею, був одним із представників від Коннектикута. Із Нью-Йорка прибув ініціатор зборів – Александер Гамільтон. Не брали участі у з'їзді Томас Джефферсон, що був тоді послом у Франції, і Джон Адамс, посол в іншій державі – Великобританії. Серед 55 делегатів переважали молоді люди: середній вік сягав 42 років.

З'їзд був уповноважений прийняти лише поправки до Статей конфедерації, але, як згодом писав Медисон, делегати «з мужньою вірою у свою країну» відхилили ті Статті й приступили до заснування нової форми врядування.

Вони визнали, що головна потреба – це примирити дві різні влади: владу місцевого контролю, яку вже здійснювали 13 напівнезалежних штатів, і владу центрального уряду. Вони також схвалили той принцип, що функції і влада національного уряду – нові, загальні і всеосяжні, тому їх слід старанно визначити і сформулювати, а всі інші функції та повноваження варто сприймати як такі, що належать до компетенції штатів. Усвідомлюючи, що центральному урядові належить мати реальну владу, делегати загалом дійшли згоди, що уряд, серед іншого, уповноваже-

ний карбувати монету, регулювати торгівлю, оголошувати війну та укласти мир.

ДЕБАТИ І КОМПРОМІС

Державні діячі XVIII ст., що зустрілись у Філадельфії, були прихильниками ідей Монтеск'є про рівновагу сил у політиці – принципу, який підтверджувався усім колоніальним досвідом, а також працями Джона Локка, відомими більшості делегатів. Усі ці фактори збудили переконання в тому, що треба встановити три рівні й узгоджені поміж собою гілки влади – законодавчу, виконавчу й судову, і врівноважити їх настільки гармонійно, щоб жодна не могла взяти під контроль інші. Делегати погодились, що законодавча гілка, як і збори колоній та британський парламент, має складатись із двох палат.

Стосовно цих пунктів асамблея продемонструвала одностайність. Але гострі дебати розгорілись навколо методу їх здійснення. Представники маленьких штатів – наприклад, Нью-Джерсі – заперечували зміни, які можуть послабити їхній вплив у національному уряді, якщо основою для представництва послужить чисельність населення, а не факт існування штату, як було закладено в Статтях конфедерації.

З другого боку, делегати від великих штатів, таких, як Вірджинія, домагалися пропорційного представництва. Дебати ставали затяжними, аж поки Роджер Шерман не виступив з аргументами на користь представництва, пропорційного чисельності населення штатів в одній з палат Конгресу – Палаті представників, та рівного представництва у другій – Сенаті.

Отже, конфлікт великих і малих штатів у такий спосіб було розв'язано. Проте кожне з наступних питань породжувало нові проблеми, які щастило залагодити лише на основі подальших компромісів. Північани забажали, щоб рабів теж урахували, визначаючи розмір податків для кожного штату, та не брали їх до уваги при визначенні місць штату у Палаті представників. Згідно з компромісом, якого вдалося досягти дуже легко, Палата представ-

ників мала складатися відповідно до кількості вільних громадян плюс три п'ятих від числа рабів.

Дехто з делегатів, зокрема Шерман і Елбридж Джеррі, стурбовані бунтом Шейза, побоювалися, що людській масі забракне мудрості врядувати, і тому домагалися, щоб владна гілка федерального уряду не обиралася безпосередньо народом. Інші вважали, що національному урядові треба надати якнайширшу основу в народі. Дехто з делегатів не погоджувався з наданням Заходіві прав на створення штатів; інші обстоювали принцип рівності, встановлений Північно-Західним Декретом 1787 року.

Стосовно таких питань національної економіки, як паперові гроші, закони про контрактні зобов'язання, про роль жінок, що їх усунуто від політики, великих розбіжностей не було. Та з'явилася нагальна потреба врівноважити часткові економічні інтереси; встановити умови повноважень, термінів і добору голови виконавчої влади, а також у розв'язанні проблем, що стосувалися термінів служби суддів і специфіки майбутніх судів.

Упродовж гарячого філадельфійського літа з'їзд нарешті виробив проект, що в короткому документі втілював організацію найскладнішої форми урядування, яка лишень існувала, – верховного уряду з чітко визначеною і обмеженою сферою дій. Визначаючи повноваження, з'їзд надав федеральному урядові цілковиту владу накладати податки, брати грошові позики, встановлювати єдині мито й акцизні збори, карбувати монету, порядкувати у сфері мір і ваги, видавати патенти та авторські права, організувати поштові контори, прокладати поштові тракти. Національний уряд уповноважений був набирати і утримувати армію та військовий флот, а також регулювати торгівлю між штатами. Йому було надано права залагоджувати стосунки з індіанцями, вести закордонну політику та війну. Він видавав закони про прийняття до громадянства чужоземців і здійснював контроль над громадськими землями; мав право приймати до Союзу нові штати на основі цілковитої рівності зі старими. Право видавати всі необхідні закони для реалізації визначених чітких повноважень забезпечило те, що федеральний уряд виявився спроможним

задовольняти потреби наступних поколінь і значно більшого суспільства.

Розмежування гілок влади вже було втілено у більшості конституцій штатів і виправдало себе. Отож і з'їзд схвалив систему врядування, що базувалася на розподілі функцій за законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, кожна з яких так чи інакше вивіряла правочинність іншої. Скажімо, постанови Конгресу не могли стати законами, доки їх схвалить президент. А президент найважливіші призначення урядовців та всі інші укази мав погоджувати з Сенатом. Конгрес мав право притягти президента до суду і навіть усунути його з поста. Судова гілка правочинна розглядати всі справи, що підлягали федеральним законам і Конституції; фактично суди уповноважені були тлумачити як основні, так і часткові закони. Члени суду, призначені президентом і затверджені Сенатом, теж могли бути притягнені до суду Сенатом.

Щоб захистити Конституцію від зачастих змін, Стаття п'ята регламентувала, що поправки до Конституції пропонуються або двома третинами обох палат Конгресу, або двома третинами штатів, що беруть участь у роботі з'їзду. Поправки підлягають ратифікації двояким чином – або законодавчими органами від трьох чвертей штатів, або народними зборами, що відбуваються у трьох чвертях штатів; доцільний спосіб у кожному разі пропонує Конгрес.

І нарешті, перед з'їздом постала найголовніша проблема: як здійснювати повноваження, надані новому урядові. Звичайно, згідно зі Статтями конфедерації, національний уряд мав на папері значну владу, проте на практиці вона сходила нанівець, адже штати не звертали на неї уваги. Яким чином врятувати новий уряд від такої ж долі?

Спочатку більшість делегатів знаходили єдину відповідь – застосувати силу, однак згодом дійшли висновку, що така позиція призведе до розпаду Союзу. Вирішено було, що уряд має впливати не на штати, а на їх населення, видаючи закони, які б стосувалися життя кожного жителя країни. Наріжним каменем Конституції стали короткі, але вельми значущі положення, запропоновані з'їздом.

Конгрес правомочний... видавати всі необхідні закони, що сприятимуть реалізації повноважень, наданих даною Конституцією урядові Сполучених Штатів (Стаття I, розділ 7).

Конституція і закони Сполучених Штатів, які мають бути видані для її здійснення, як і всі угоди держави, що вже укладені чи мають бути укладені під владою Сполучених Штатів, повинні стати найвищим законом країни; і судді кожного штату зобов'язані здійснювати всі його приписи, навіть якщо вони суперечать конституції штату та його законам (Стаття VI).

Таким чином, було створено умови для реалізації законів Сполучених Штатів у національних судах силами власних суддів і судових виконавців, а також у судах штатів – силами суддів штату і його судових виконавців.

Дебати щодо мотивів, якими керувалися автори Конституції, тривають і досі. У 1913 році Чарлз Бірд у своїй книжці «Економічна інтерпретація Конституції» доводив, що батьки-засновники прагнули здобути економічні вигоди із стабільності, забезпечивши її могутнім і владним національним урядом, оскільки володіли масою знецінених державних облігацій. Проте відомо, що Джеймс Медисон, основний автор Конституції, не мав ніяких облігацій, тоді як дехто з противників Конституції накопичив їх чимало. Економічні інтереси впливали на хід обговорення, та одночасно впливали й державні, групові та ідеологічні інтереси штатів. Давався взнаки й ідеалізм укладачів. Виховані добою Просвітництва, батьки-засновники спланували уряд, який, на їхню гадку, мав сприяти особистій свободі і громадянським чеснотам. Ідеали, втілені в Конституції США, стали істотним елементом національного характеру американця.

РАТИФІКАЦІЯ
І БІЛЛЬ
О ПРАВА

17 вересня 1787 року після шістнадцяти тижнів обговорення викінчену Конституцію підписали 39 із 42 присутніх делегатів. Показуючи намальовану іскристим золотом на спинці Вашингтонового крісла половину сонця, що сходило над обрієм, Франклін промовив до делегатів:

Упродовж сесії... я часто поглядав на це [крісло] позаду президента і силувався з'ясувати для себе – сходять те сонце чи сідає, і ось нарешті я з великою радістю сповіщаю, що воно не сідає, а сходить.

З'їзд завершив свою роботу; делегати «подалися до міської таверни на спільний обід, після чого по-дружньому щиро розпрощалися». Проте вирішальна боротьба за досконаліший Союз була ще попереду. Для того, щоб документ став правочинним, необхідно було отримати згоду всенародно обраних зборів у штатах.

З'їзд вирішив, що Конституція набуде чинності після ратифікації її з'їздами в 9 із 13 штатів. У червні 1787 року дев'ять штатів ратифікували Конституцію, але густо населені штати Вірджинія та Нью-Йорк зволікали з прийняттям рішення. Населення країни знало, що без підтримки цих штатів Конституції загрожує неповага. Для багатьох цей документ видавався сповненням небезпек – непокоїло те, чи не буде тиснути сильний центральний уряд, чи не вернеться тиранія, яка пригноблюватиме штати тяжкими податками, а також втягуватиме їх у війни?

Відмінність у поглядах на ці питання породила дві партії: федералістів, прихильників ідеї сильного центрального уряду, і антифедералістів, що надавали перевагу вільному об'єднанню штатів. Запальні аргументи з обох боків звучали у пресі, висловлювалися представниками законодавчих органів та делегатами з'їздів у штатах.

У Вірджинії антифедералісти напали з критикою на новий уряд, опротестовуючи початкову формулу в тексті конституції: «Ми, народ Сполучених Штатів». Ці делегати доводили, що без означення в Конституції конкретних штатів ці одиниці не зможуть зберегти свої права чи владу. Очолив вірджинських антифедералістів, які боялися наступу центрального уряду, Патрик Генрі, речник фермерів із глибини краю. Тих делегатів, котрі завагалися, все-

таки переконала пропозиція, що вірджинський з'їзд може висунути проект Білля про права, у зв'язку з чим антифедералісти порозумілися з федералістами і ратифікували Конституцію 25 червня.

У Нью-Йорку Александер Гамільтон, Джон Джей і Джеймс Медисон закликали ратифікувати Конституцію у серії нарисів «Федералістські аркуші». Ці нариси, що публікувалися у нью-йоркських газетах, висунули нині класичні аргументи на користь центрального уряду з роздільними виконавчою, законодавчою і судовою гілками влади, що зможуть контролювати і зрівноважувати одна одну. Під впливом «Федералістських аркушів» нью-йоркські делегати ратифікували Конституцію 26 липня.

Відсторонення від сильного центрального уряду – лише один із мотивів опонентів Конституції; багатьох непокоїло й те, що Конституція не зможе належним чином захистити особисті права і свободи. Вірджинець Джордж Мейсон, автор Вірджинської декларації прав 1776 року, був одним із трьох делегатів Конституційного з'їзду, що відмовилися підписати остаточний текст документу, оскільки в ньому не перелічувалися конкретно права особи. У спілці з Патриком Генрі він провадив енергійну кампанію, спрямовану проти ратифікації Конституції Вірджинією. Врешті-решт, п'ять штатів, і серед них Массачусетс, ствердили Конституцію за умови, що відповідні поправки буде внесено негайно.

Коли у вересні 1789 року в місті Нью-Йорку розпочав роботу перший Конгрес, вимоги щодо внесення Поправок на захист прав особи виявилися одноставними. Не зволікаючи, Конгрес прийняв 12 таких поправок; у грудні 1791 року десять з них ратифікувала належна кількість штатів, щоб ці поправки доповнили текст Конституції. Всі вони відомі під назвою Білля про права, і їхніми основоположними тезами є: свобода слова, преси, релігії і права мирно збиратися, протестувати, вимагати змін (Перша поправка); захист від безпідставних обшуків, конфіскації майна та арешту (Четверта поправка); належний судовий розгляд кримінальних справ (П'ята поправка); право на справедливий та невідкладний суд (Шоста поправка); захист від жор-

стоких і надзвичайних покарань (Восьма поправка); а також твердження про те, що люди зберігають за собою інші права, що не перелічені в даній Конституції (Дев'ята поправка).

Від часу прийняття Білля про права до Конституції додано лише 16 нових поправок. Хоча частина подальших поправок внесла зміни в структуру та чинність федерального уряду, більшість з них, наслідуючи прецедент, що вчинений Біллем про права, розширювали права і свободи людини.

**ПРЕЗИДЕНТ
ВАШИНГ-
ТОН**

Одна з останніх акцій з'їзду конфедерації полягала в організації перших президентських виборів з тим, щоб на визначену дату 4 березня 1789 року мав розпочати свою діяльність новий уряд. У всіх з уст зринало одне ім'я нового глави держави – Джорджа Вашингтона, – і його одно-стайно було обрано президентом 30 квітня 1789 року. У словах присяги, які відтоді повторює кожен президент, Вашингтон зобов'язався сумлінно виконувати президентські функції і в міру своєї спроможності щонайкраще «берегти, захищати і обстоювати Конституцію Сполучених Штатів».

Коли Вашингтона було обрано на високий пост, нова Конституція ще не мала ні традицій, ні загальної підтримки громадськості. До того ж, новий уряд мав виробити власний механізм. Податки не надходили. Не виконувалися закони, оскільки судова система ще не була впроваджена на практиці. Військовий флот припинив своє існування.

Конгрес невідкладно створив департаменти закордонних справ та фінансів, призначивши міністрами («секретарями») відповідно Томаса Джефферсона і Александра Гамілтона. Водночас Конгрес сформував федеральну судову систему, затвердивши Верховний суд з головним суддею і п'ятьма суддями-товаришами судді, три регіональні суди і 13 окружних судів. Призначені були і воєнний секретар (міністр) та генеральний прокурор. Зважаючи на те, що Вашингтон, розв'язував справи тільки після консультацій з людьми, до думок яких він уважно прислухався,

створено президентський кабінет. До його складу запрошено керівників міністерств-департаментів, які визнає за потрібне створити Конгрес.

Тим часом країна невпинно розвивалась. Імміграція з Європи зростала. Американці посувалися на захід: новоанглійці і пенсильванці – до Огайо, вірджинці й каролінці – до Кентуккі і Тенессі. Добру ферму можна було купити за невеликі гроші; попит на робочі руки був великий. Родючі простори долин горішнього Нью-Йорка, Пенсильванії, Вірджинії швидко перетворюються на основні райони вирощування пшениці.

Незважаючи на те, що чимало побутових предметів були ще кустарного виробництва, над Америкою вже поставала промислова революція. Массачусетс і Род-Айленд закладали основи текстильної промисловості; Коннектикут приступив до виготовлення бляшаних виробів і годинників; Нью-Йорк, Нью-Джерсі й Пенсильванія виробляли папір, скло й залізо. Судноплавство зросло настільки, що Сполучені Штати поступалися числом суден на всіх морях лише перед Англією. Ще до 1790 року американські судна плавали до Китаю для збуту хутра й привозили звідти чай, прянощі та шовк.

У критичний період зростання країни визначальний Вашингтонів провід мав історичне значення. Він сформував національний уряд, виробив політику заселення колишніх територій Англії та Іспанії, стабілізував північно-західне пограниччя і опікав прийняття до Союзу нових штатів: Вермонта (1791 р.), Кентуккі (1792 р.) і Тенессі (1796 р.). Нарешті, у своєму прощальному зверненні до нації Вашингтон застеріг, щоб вона «сторонилася постійних союзів з будь-якою частиною чужоземного світу». Ця порада вплинула на ставлення америкаців до решти світу упродовж наступних поколінь.

ГАМІЛТОН
ПРОТИ
ДЖЕФФЕР-
СОНА

Конфлікт між федералістами і антифедералістами, що оформився в 1790-х роках, справив значний вплив на історію Америки. Федералісти під проводом Александра Гамілтона, що взяв дружину з багатії сім'ї Шейлерів, репрезентували комерційні інтереси морських портів; антифедералісти на чолі з Томасом Джефферсоном обстоювали інтереси села і Півдня. Суперечка між ними точилася довкола співвідношення влади центрального уряду та урядів штатів: федералісти сприяли першій, а антифедералісти захищали права штатів.

Турбуючись за розвиток комерції і промисловості, Гамілтон домагався сильного центрального уряду. Він привніс у громадське життя потяг до ефективності, порядку та організованості. У відповідь на заклик Палати представників «планувати адекватну підтримку громадської довіри» Гамілтон виклав і послідовно обстоював принципи не тільки громадської економії, але й ефективного врядування.

Гамілтон наголошував, що Америка має покладатись на промисловий розвиток, комерційну активність та чинність уряду. Він має заручитися найвищою довірою і підтримкою збоку народу. Багато хто наполягав на скасуванні державних боргів або часткової їх сплати, проте Гамілтон вимагав повного погашення, а також таких розрахунків, за якими федеральний уряд перебирав би на себе несплачені з часів революції борги штатів.

Гамілтон розробив також проект Банку Сполучених Штатів, який передбачає відкриття мережі філій у різних куточках країни. Він організував карбування національної монети й доводив значення митних тарифів, послугуючись у своїх роздумах аргументами про «дитинний стан промисловості»: тимчасове протегування нових фірм мало сприяти розвиткові конкурентоспроможної вітчизняної промисловості. Такі заходи – плекання довіри до федерального уряду на міцній підвалині і передача йому необхідних коштів – стимулюватимуть розвиток комерції та промисловості і, як наслідок, породять згуртований загін бізнесменів, що міцно триматимуться на ногах під захистом національного уряду.

Джефферсон ратував за децентралізовану аграрну республіку. Він визнавав важливість сильного центрального уряду для міжнародних відносин, але не бажав бачити його міцним з інших міркувань. Величним завданням для Гамілтона була ефективніша організація, а Джефферсон свого часу визнав: «Я не прихильник надто енергійного уряду». Гамільтон жахався анархії і мислив у категоріях порядку; Джефферсон остерігався тиранії і мислив у категоріях свободи.

Сполучені Штати потребували обопільних впливів. Країні дуже пощастило, що вона мала обох діячів і могла, за певних умов, поєднати і примирити їхні філософії. Сутічка між ними, що сталася невдовзі як Джефферсон зайняв посаду державного секретаря, спровокувала нове і найдзвичайно важливе тлумачення Конституції. Коли Гамільтон виступив із проектом заснування Національного банку, Джефферсон заперечував йому від імені тих, хто вірив у права штатів, доводячи, що Конституція недвозначно перелічує всі повноваження федерального уряду, а решту полишає штатам. І ніхто на місцях не уповноважував засновувати банки.

Всупереч Джефферсону, Гамільтон доводив, що через безліч деталей величезний обсяг влади має втілюватися в загальних пунктах, й один із них надає право Конгресові «створювати всі необхідні закони, що сприяють реалізації інших повноважень, визначених конкретніше. Конституція надає національному урядові право накладати й стягувати податки, сплачувати борги та надавати позики. Національний банк допомагає з матеріального боку ефективно здійснювати такі функції. Тому Конгрес уповноважений наданою йому владою засновувати такий банк. Вашингтон і Конгрес сприйняли погляди Гамілтона, спричинивши важливий прецедент розширеного тлумачення влади федерального уряду.

ГРОМАДЯ-
НИН ЖЕНЕ І
ЗАКОРДОННА
ПОЛІТИКА

Незважаючи на невідкладні завдання нового уряду по зміцненню економіки країни та відшукуванню джерел фінансування, Сполучені Штати не ігнорували закордонних справ. Визначальними моментами у зовнішній політиці уряду Вашингтона стало збереження миру у світі, сприяння відбудові у зв'язку з повоєнною розрухою та створення сприятливих умов для продовження національного об'єднання. Події в Європі становили у цьому зв'язку певну загрозу. Багато американців стежили за Французькою революцією з посиленою увагою та співчуттям, а наприкінці 1793 р. докотилася вістка, яка поставила цей конфлікт на порядок денний американської політики. Франція оголосила війну Великобританії та Іспанії, і до Сполучених Штатів прямував новий французький посол Едмон Шарль Жене, відомий як «громадянин Жене».

Після страти короля Людовика XVI у січні 1793 року Англія, Іспанія і Голландія були втягнені у війну з Францією. За франко-американським Договором про союз від 1778 року Сполучені Штати і Франція вважалися «постійними союзниками», тому Америка була зобов'язана допомагати Франції в захисті Вест-Індії. Однак Вашингтон, зважаючи на тяжке економічне і військове становище країни, що не могла втягуватись у ще одну війну з наймогутнішими європейськими державами, 22 квітня 1793 року ефективно анулював умови Договору 1778 року (який, власне, уможливив незалежність США), проголосивши, що Сполучені Штати лишаються «приязними і безсторонніми до держав-учасниць війни». Жене, який щойно прибув до Сполучених Штатів, широко вітали рядові громадяни, але уряд надав послові Франції холодно-формальний прийом. Розгніваний такою ситуацією, Жене порушив обіцянку не споряджати здобуті британські кораблі як капери. Навіть погрозив, що звернеться до американського народу через голову уряду. Невдовзі Сполучені Штати зажадали від французького уряду відкликати посла.

Інцидент із Жене посяв напруження у взаємостосунках між Америкою і Францією у несприятливий час, коли відносини з Великобританією різко погіршилились. Англійські війська ще займали форти на заході; власність, захопле-

на англійськими солдатами під час революції, не була ні повернена, ні оплачена, а англійський військовий флот продовжував захоплювати американські судна, що пливли до французьких портів. Залагоджуючи ці справи, Вашингтон відрядив до Лондона Джона Джея, першого головного суддю Верховного суду, у ролі надзвичайного посла для ведення переговорів та підписання угоди про можливий відхід англійських солдатів із західних фортів та дотримання обіцянки Лондона про відшкодування нанесених збитків через захоплення англійцями суден і вантажів у період 1793–1794 рр. Відображаючи слабкість позиції США, укладена угода поставила суворі обмеження щодо американської торгівлі у Вест-Індії; вона не містила навіть натяку про захоплення американських суден у майбутньому чи силювання американських матросів служити у британському військовому флоті. Джей погодився також з оцінкою англійців про те, що припаси для військового флоту і воєнне спорядження – це контрабанда, якої не мали права ввозити до портів воюючих країн нейтральні судна.

Угода Джея викликала бурхливі суперечки в питаннях міжнародної політики між антифедералістами, яких уже називали республіканцями, і федералістами. Федералісти схилилися до проанглійської орієнтації – адже комерційні інтереси, які вони репрезентували, вигравали від торгівлі з Англією. Навпаки, республіканці виявилися прихильниками Франції, здебільшого з ідеологічних мотивів, і дивилися на угоду Джея як занадто вигідну для Англії. Проте після тривалих дебатів Сенат ратифікував угоду.

**АДАМСІ
ДЖЕФ-
ФЕРСОН** Вашингтон полишив президентство в 1797 році, рішуче відмовившись стояти на чолі держави понад 8 років. Новим президентом обрали його віце-президента – Джона Адамса з Массачусетса. Ще до вступу на президентський пост Адамс мав незгоди з Александером Гамілтоном, і тому розколота партія не сприяла зміцненню його влади.

Ці труднощі в Америці зумовлювалися ускладненням міжнародної обстановки. Франція, роздратована недавнім договором Джея з Англією, вдалася до англійського аргументу, повторюючи на свій лад те, що продовольство, спорядження для флоту та бойові припаси, які перепроводжуються до портів країн-учасниць воєнних дій, підлягають захопленню французьким флотом. У 1797 році Франція захопила 300 американських суден і порвала дипломатичні стосунки зі Сполученими Штатами. Коли Адамс послав ще трьох представників до Парижа для переговорів, агенти міністра закордонних справ Шарля Мориса де Талейрана (яких Адамс у своїй доповіді Конгресові означив літерами X, Y і Z) повідомили американців, що переговори можуть розпочатися за умови, якщо Сполучені Штати нададуть Франції позику в сумі 12 мільйонів доларів і «сплатять компенсацію» деяким службовцям французького уряду. Відтоді вороже ставлення американців до Франції переповнило край, і так звана «справа X, Y, Z» призвела до мобілізації військ і до посилення ще зовсім молодого військового флоту США.

1799 року після кількох морських сутичок із французами війна здавалась неминучою. У цій критичній ситуації Адамс відкинув поради Гамілтона, що ратував за війну, і відрядив до Франції ще трьох представників. Наполеон, який щойно прийшов до влади, зустрів їх приязно, і загроза конфлікту уляглася після переговорів про угоду 1800 року, яка офіційно виключала Сполучені Штати з оборонного союзу з Францією від 1778 року. Одначе, покладаючись на слабкість Америки, Франція відмовилася сплатити компенсацію в сумі 20 мільйонів доларів за американські судна, захоплені французьким флотом.

Ворожість збоку Франції спонукала Конгрес ухвалити закони про чужинців та антиурядову агітацію, які тяжко відбилися на громадянських свободах американців. Закон про натуралізацію, згідно з яким продовжено термін набуття громадянства з 5 до 14 років, був спрямований проти іммігрантів з Ірландії і Франції, підозрюваних у підтримці республіканців. Закон про чужинців, чинний лише два роки, надавав президентові владу у воєнний час випровад-

жувати з країни чужинців і навіть ув'язнювати їх. Закон про антиурядову агітацію забороняв писати, говорити й публікувати будь-що «фальшиве, скандальне й злісне» супроти президента або Конгресу. Декілька судових вироків за тим законом тільки створили мучеників за громадянські свободи й розширили базу прихильників республіканців.

Ці закони зустріли опір. Джефферсон і Медисон домоглися прийняття Кентуккійської і Вірджинської резолюції законодавчими органами цих штатів у листопаді та грудні 1798 року. За цими резолюціями штати могли висловлювати свої погляди на дії федерального уряду й «анулювати» їх. Доктрина «анулювання» була використана згодом в обороні Південними штатами своїх інтересів супроти Півночі у питанні про митні тарифи і – що мало набагато серйозніші наслідки – питанні рабства.

На 1800 рік американський народ чекав змін. За президентства Вашингтона і Адамса федералісти створили сильний уряд, який, щоправда, інколи забував, що насамперед покликаний виконувати волю народу; вони дотримувалися політики, яка настроїла проти них великі групи населення. Наприклад, з 1798 року вступив у дію податок на будинки, землю і рабів, зачепивши інтереси кожного власника у країні.

Джефферсон постійно згуртовував навколо себе дрібних фермерів, крамарів та інших працівників, і вони продемонстрували свою силу на виборах 1800 року. Джефферсон здобув надзвичайний авторитет серед народу, апелюючи до ідеалізму американців. У своїй інаугураційній промові, виголошеній у новій столиці Вашингтоні (федеральна округа Колумбія), він пообіцяв йому «розсудливе і помірковане врядування», що оберігатиме злагоду серед народу, але «в усьому іншому полишатиме йому волю порядкувати власними справами в підприємстві і вдосконаленні».

Сама присутність Джефферсона в Білому домі сприяла демократизації процедури. Він навчав своїх підлеглих почуватися довіреними особами народу. Він заохочував сільське господарство і експансію на Захід. Вважаючи

Америку пристановищем для всіх гноблених, Джефферсон домігся ліберального закону про натуралізацію. Наприкінці другого терміну президенства його далекоглядний міністр фінансів Альберт Галлатин скоротив державний борг майже на 560 мільйонів доларів. Джефферсонів запал захопив націю, і штати один за одним скасовували майновий ценз для виборців, схваливши гуманніші закони для боржників і порушників закону.

ЛУїЗІАНА Й АНГЛІЯ

Один із Джефферсонових заходів подвоїв площу країни. На закінчення Семирічної війни Франція поступилася Іспанії територією на захід від річки Міссисіпі з містом Новий Орлеан біля її гирла – портом, так необхідним для вивозу американської продукції з долин Огайо й Міссисіпі. Невдовзі після того, як Джефферсон став президентом, Наполеон примусив слабкий іспанський уряд повернути цю величезну територію, що називалась Луїзіаною, Франції. Американці були стурбовані і обурені цією акцією. Створення велетенської колоніальної імперії Наполеона на захід від Сполучених Штатів загрожувало торговельним правам і безпеці внутрішніх поселень Америки. Джефферсон заявив, що тільки-но Франція заволодіє Луїзіаною, «з тієї ж хвилини нам доведеться пошлюбитись з англійським військовим флотом і нацією».

Передбачаючи неминучість війни з Великобританією, Наполеон вирішив поповнити свою скарбницю і зробити Луїзіану недосяжною для англійців, запропонувавши її Сполученим Штатам. Джефферсон опинився в скрутному становищі. Конституція не давала права на придбання територій жодному органу. Спочатку Джефферсон хотів унести поправку до Конституції, але радники президента зауважили, що зволікання може змусити Наполеона передумати – і що право на придбання територій уже міститься в праві укладати угоди. Джефферсон поступився, заявивши, що «здоровий глузд нації виправить невдале формулювання, якщо воно справлятиме негативний вплив».

У 1803 році Сполучені Штати за 15 мільйонів доларів придбали «Луїзіанський набуток». В ньому було понад 2 600 000 квадратних кілометрів землі й порт Новий Орлеан. Америка здобула шмат родючої рівнини – з горами, лісами та річковими системами, що через 80 років стане серцевиною країни і однією з найбільших у світі житниць.

Коли 1805 року почався другий термін його президентства, Джефферсон оголосив про нейтралітет Америки під час війни між Великобританією і Францією. Хоча обидві сторони намагалися обмежити прохід нейтральних суден до другої у зв'язку з морським пануванням Англії, наслідки її заборони і захоплення суден були набагато серйозніші за будь-які дії наполеонівської Франції.

До 1807 року англійці розбудували свій військовий флот, що нараховував тепер понад 700 бойових суден та майже 150 тисяч матросів і морських піхотинців. Ця могутня сила контролювала морські шляхи, блокуючи французькі порти, захищаючи англійську торгівлю й утримуючи життєво важливі зв'язки з колоніями. Але команди британського флоту служили в таких тяжких умовах, що поповнюють їх вербуванням ставало чимдалі важче. Чимало матросів дезертирували і знаходили притулок на американських суднах. За цих обставин англійські офіцери вирішили, що мають право чинити обшуки на американських суднах і забирати звітти британських підданих – на ганебне приниження американцям. До того ж, англійські офіцери часто силоміць заганяли американців до себе на службу.

Коли Джефферсон оприлюднив заяву, в якій наголошувалося на тому, щоб англійські бойові кораблі покинули територіальні води США, англійці у відповідь захопили ще більше моряків. Джефферсон вирішив удатися до економічного тиску, аби змусити англійців до поступку. У грудні 1807 року Конгрес ухвалив закон про ембарго, що забороняв будь-яку торгівлю за кордоном. З іронії долі республіканці, поборники обмеженого врядування, провели закон, що незмірно збільшував повноваження національного уряду. Лише протягом одного року американський експорт зменшився до однієї п'ятої поперед-

нього обсягу. Цей захід завдав нищівних збитків судноплавним компаніям. У Новій Англії та Нью-Йорку ширилося невдоволення. Через те, що різко впали ціни на товарну продукцію, тяжко постраждало сільське господарство – адже тепер фермерам Півдня і Заходу було перекрито шлях до вивозу надлишків зерна, бавовни, м'яса і тютюну.

Надія на те, що ембарго голодом примусить Великобританію змінити політику, не справдилася. Зростання невдоволення в країні підвело Джефферсона до думки вдаватися до м'якших заходів, які зрештою заспокоїли американських судноплавців. На початку 1809 року він підписав Закон про невтручання, що дозволяв торгівлю з усіма країнами, крім Англії, Франції та їхніх прибічників.

1809 року Джефферсона на президентському посту змінив Джеймс Медисон. Стосунки з Великобританією погіршились, і обидві країни стрімко наближались до війни. Президент виступив перед Конгресом з докладним звітом, де виклав кілька тисяч випадків насильного вербування американських громадян. До того ж, поселенці північного заходу країни страждали від нападів індіанців, підбурюваних, на їх думку, англійськими агентами в Канаді. Зазначені обставини спричинилися до утвердження серед американців думки про доцільність завоювання Канади. Успіхи на цьому шляху могли б усунути англійський вплив на індіанців та сприяти освоєнню нових земель для колонізації. Бажання долучити до своїх земель Канаду, поєднавшись із глибоким обуренням діями королівського флоту, збудило войовничий запал, так що 1812 року Сполучені Штати оголосили війну Англії.

**ВІЙНА
1812 РОКУ**

Країна готувалася до відкритої війни з Англією, потерпаючи від внутрішнього розбрату. Якщо Південь і Захід схилилися до війни, Нью-Йорк і Нова Англія виступили проти неї, оскільки вона перешкоджала розвиткові комерції. Війну оголошено без належної військової готовності. Регулярна армія налічувала на той час менше 7 тисяч сол-

датів, розсосереджених на віддалених постах уздовж канадського кордону і далеко в глибині країни. Цих солдатів мало підтримувати ополчення штатів.

Бойові дії між обома країнами розпочалися із вторгнення у Канаду, що, за розрахунками американців, при успіху операції могло вивести їх до Монреалю. Проте ця акція не вдалася. Навпаки, англійці захопили Детройт. Та американський флот мав певні успіхи, вселивши віру в сили молодої нації. Додамо, що американські капери, що снували по всій Атлантиці, за зимові місяці 1812 і за 1813 рік захопили 500 англійських суден.

Кампанія 1813 року точилася здебільшого навколо озера Ері, куди прибув генерал Вільям Гаррисон (майбутній дев'ятий президент США), зі сформованою в Кентуккі армією ополченців, добровольців та регулярних частин, маючи на меті відбити в англійців Детройт. 12 вересня, перебуваючи ще в горішньому Огайо, він отримав звістку, що командор Олівер Перрі знищив англійську флотилію на озері Ері. Окупувавши Детройт, Гаррисон рушив на Канаду і завдав нищівної поразки англійцям та їхнім спільникам-індіанцям на річці Темзі. Весь регіон опинився під контролем американців.

Ще один вирішальний поворот у війні відбувся через рік, коли командор Макдоноу виграв артилерійський двобій із британською флотилією на озері Шамплейн, що на півночі штату Нью-Йорк. Не маючи підтримки флоту, англійські військові частини чисельністю 10 тисяч чоловік змушені були відступити до Канади. Майже одночасно англійський морський флот посилив напади на східне узбережжя. Наказ був: «Знищити і спустошити!» Вночі 24 серпня 1814 року експедиційні сили вдерлися в місто Вашингтон, резиденцію федерального уряду, і підпалили його. Президент Джеймс Медисон утік до Вірджинії.

Війна тривала, а на переговорах сторони вимагали одна від одної поступок. Правда, англійці вирішили поступитись, коли дізналися про перемогу Макдоноу на озері Шамплейн. Герцог Веллінгтон квапив їх досягти угоди, тривожило їх і спустошення королівської скарбниці – передусім через великі витрати у Наполеонівських війнах. У

грудні 1814 року представники Великобританії підписали Гентський договір, що передбачав припинення бойових дій, повернення захоплених територій і створення комісії для залагодження суперечок про кордони. Не знаючи про підписання мирного договору, обидві сторони вели бої в Новому Орлеані. Під командуванням генерала Ендрю Джексона американці здобули вирішальну перемогу на суходолі.

Поки точилися переговори про мир, федералістські делегати, обрані Законодавчими зборами Массачусетса, Род-Айленда, Коннектикута, Вермонта і Нью-Гемпшира, зібрались у Гартфорді, штат Коннектикут, на з'їзд, щоб продемонструвати опозицію «війні містера Медисона». Нова Англія спромоглася торгувати з ворогом весь період воєнних дій, і декотрі округи мали великий зиск з тієї комерції. І все ж федералісти заявляли, що війна руйнує економіку. Деякі делегати з'їзду ратували за відокремлення від США, та більшість виступала за прийняття низки поправок до Конституції для обмеження впливу республіканців. Вони домогались заборони будь-яких ембарго тривалістю понад 60 днів, а також заборони обирати на декілька строків підряд президента з одного штату. Проте, прибувши до Вашингтона, посланці гартфордського з'їзду дізналися про закінчення війни. Гартфордський з'їзд полишив на федералістах довічне тавро нелояльності.

ДРУГЕ ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ

Наприкінці XVIII ст. чимало освічених американців уже не поділяли традиційних християнських вірувань. Як реакція на світський дух доби, у першій половині XIX ст. на Захід долинуло релігійне відродження.

Це друге велике релігійне відродження в американській історії полягало в кількох видах активності, визначених місцем і способом виразу релігійних обов'язків. У Новій Англії відроджений інтерес до релігії спричинив соціальну активність. На заході штату Нью-Йорк дух відродження спричиняв появу нових віровизнань. В Аппалацькому регіоні Кентуккі й Тенессі відродження активізувало діяльність методистів і баптистів, породивши нову форму вираження релігійних переконань – «табірні збори» (проповідь просто неба).

На відміну від Великого пробудження 1730-х років, відродження на Сході не супроводжувалося істерією та підкресленою емоційністю. Навпаки, безвірники були вражені «шанобливим мовчанням» віруючих.

Проповідницький ентузіазм у Новій Англії породив міжконфесійні місіонерські товариства, створені з метою євангелізації Заходу. Члени цих товариств виступали не лише місіонерами, а й провідниками освіти, виразниками східної міської культури. Видавничі й освітні товариства поширювали християнське віровчення; найвиразнішим виявилось Американське біблійне товариство, засноване 1816 року. Соціальна активність, навіяна відродженням, спричинила створення гуртків аболіціоністів і Товариства тверезості, а також скерувала увагу громадськості на реформування в'язниць і турботу про інвалідів та душевнохворих.

Відродження в західному Нью-Йорку очолив невтомний Чарлз Гредисон Фінні, адвокат з міста Адамса, штат Нью-Йорк. Місцевість від озера Онтаріо до Адирондацьких гір була ареною стількох релігійних акцій у минулому, що її прозвали «Випаленою Округою». 1821 року Фінні охопило релігійне прозріння, і він став проповідувати Євангеліє на заході штату Нью-Йорк. Його стиль характеризувався старанним плануванням, чудовою організацією і рекламою. Фінні проповідував у Випаленій Окрузі упродовж 20-х років і на початку 30-х, а з 1835 року перебрався до Огайо, щоб очолити кафедру теології в Оберлінському коледжі. Згодом Фінні став президентом коледжу.

Випалена Округа стала місцем народження ще двох визначних релігійних конфесій в Америці – мормонів і адвентистів сьомого дня.

В Аппалацькому регіоні відродження мало характер, подібний до Великого пробудження попереднього сторіччя. Але тут основною формою відродження став табірний збір, визначений як «кількаденна служба Божа для гурту, що мав знайти притулок там-таки через велику відстань від домівки». Піонери в малозаселених районах сприймали табірний збір як подарунок від самотнього життя в прикордонні. Щира вірада через власну участь у релігійному відродженні серед сочень, а то й тисяч людей, збуджувала танець, крики та співи, пов'язані з цими подіями.

Перший табірний збір відбувся в липні 1800 року при церкві на річці Гаспер у південно-західному Кентуккі. Ще більший відомий в Кейн-Риджі, штат Кентуккі, в серпні 1801 року; там зібралося від 10 до 25 тисяч людей, брали участь у ньому пресвітеріанські, баптистські та методистські священики. Остання подія визначила за організованим відродженням роль основного для методистів і баптистів методу у здійсненні церковного впливу.

Велике пробудження охопило Кентуккі, Тенессі та південний Огайо; найбільш впливовими виявилися парафії методистів та баптистів. Кожне віровчення мало свої переваги, завдяки яким вони змогли процвітати у прикордонні. Методисти посідали дуже ефективну організацію, що спиралася на священиків, – званих окружними об'їзниками, – які вишукували людей у найбільш віддалених поселеннях прикордоння. Окружні об'їзники походили з простого люду, що допомагало їм налагоджувати зв'язки з родинами пограничан, яких вони сподівалися повернути на віру.

Баптисти не мали церковної організації, а їх проповідники походили з фермерів, які почули «клич» від Бога, вивчили Біблію і заснували церкву, яка й висвятила їх. Інші кандидати на священство були виучениками цих церков, і допомагали Баптистській церкві розповсюджувати свою присутність далі в дикі краї. Вдаючись до такої методи, баптисти запанували у прикордонних штатах та на більшій частині Півдня.

Друге Велике пробудження справило радикальний вплив на історію Америки. Чисельність баптистів і методистів помітно збільшилася у порівнянні з тими віровченнями, що домінували в колоніальний період – школами англіканців, пресвітеріан і конгрегаціоналістів. Спроба прикласти християнське вчення до розв'язання соціальних проблем стала передвісником зародження Соціальної Євангелії ХІХ ст. Америка від початку до середини ХІХ ст. робилася щодалі строкатішою нацією, і поступове розширення всередині американського протестантства позначилося на тій строкатості, чимраз побільшуючи її.

Внизу: мужній англійський дослідник і першопроходець Джон Сміт, під проводом якого Джеймстаун зміг уникнути розпаду в найважчі роки початкового періоду свого існування.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ: НАРИС

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІЇ

РОЗПОВІДЬ У ФОТОГРАФІЯХ

За два сторіччя, що минули від заснування першого англійського поселення Джеймстаун 1607 р. до початку XIX ст., Америка перетворилася з низки малознаних ізольованих колоніальних містечок на Атлантичному узбережжі в нову державу, народжену в горнілі революційних битв і керовану Конституцією, яка втілювала засади демократичного самоврядування.

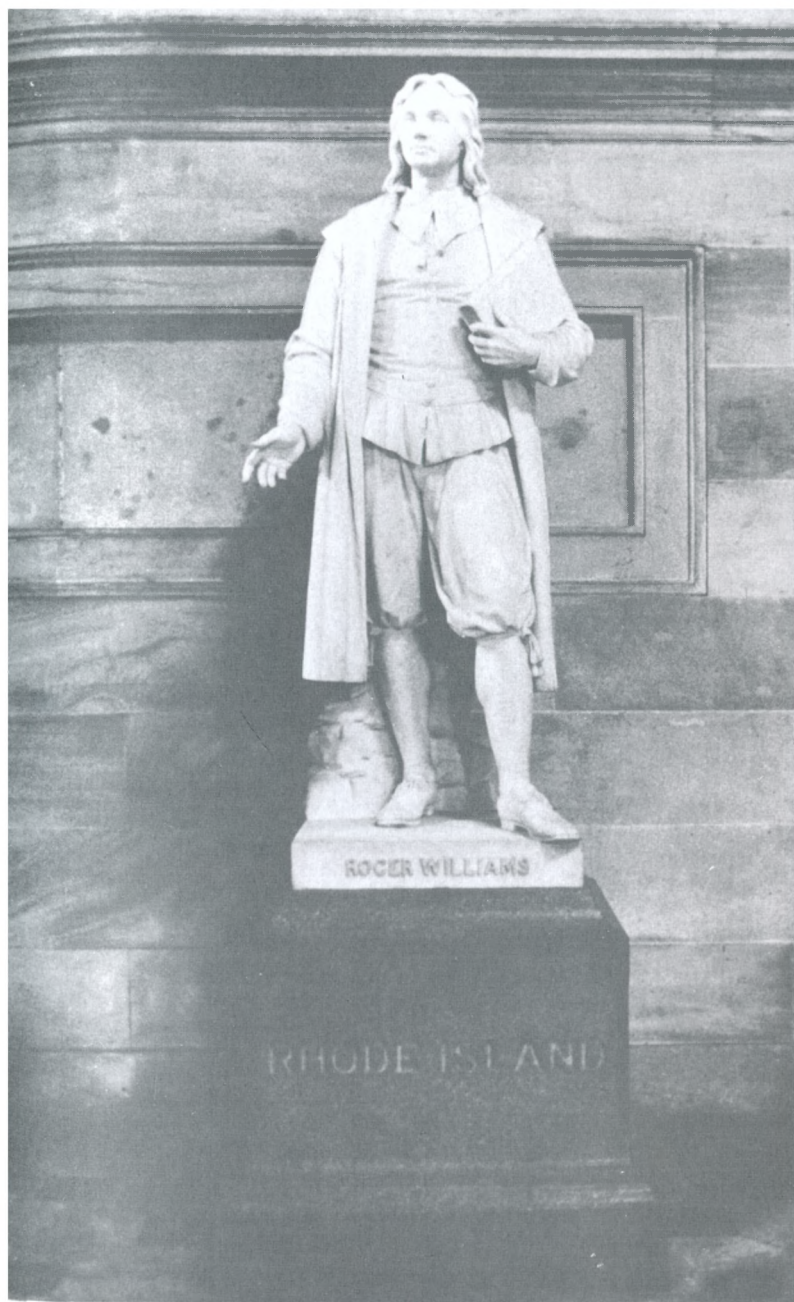

Фрагмент картини американського маляра Бенджаміна Веста (1738–1820 рр.) зображує угоду Вільяма Пенна з індіанцями – жителями краю, де він заснував свою колонію Пенсильванія як притулок для квакерів та інших гнаних за віру. На відміну від інших колоній, де між європейськими поселенцями та тубільцями повсякчас виникали конфлікти, людяне ставлення Пенна до делаварів дало початок довготривалим дружнім стосункам.

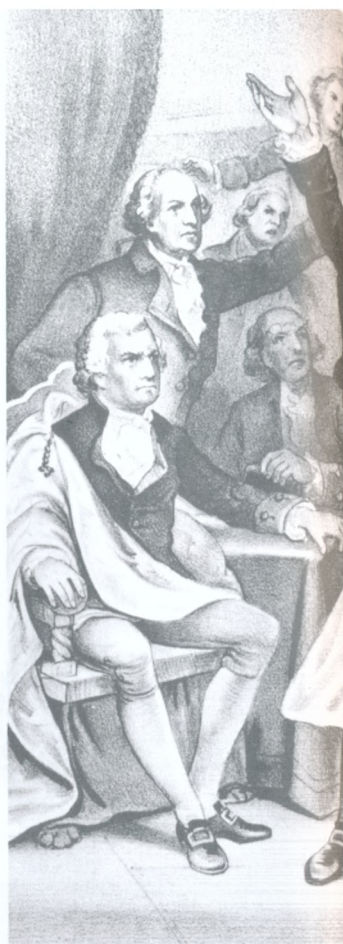
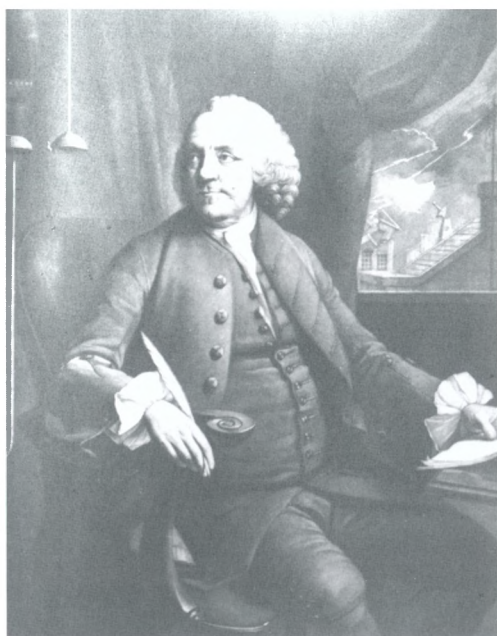

Н.Тук

Побожний пуританський старійшина (вгорі праворуч) кидає виклик гультяям, що тягнуть ель прямо на порозі таверни. Тертя між першими поселенцями – пуританами, які суворо трималися релігійної моралі, і світським торгово-ремісничим людом були характерними для колоніального періоду в Новій Англії.

Пам'ятник Роджерові Вільямсу, одному з перших борців за свободу релігії і відокремлення церкви від держави. Вільямс заснував колонію Род-Айленд після того, як полишив Массачусетс через незгоду з політикою підтримування релігійних зв'язків з Англійською церквою.

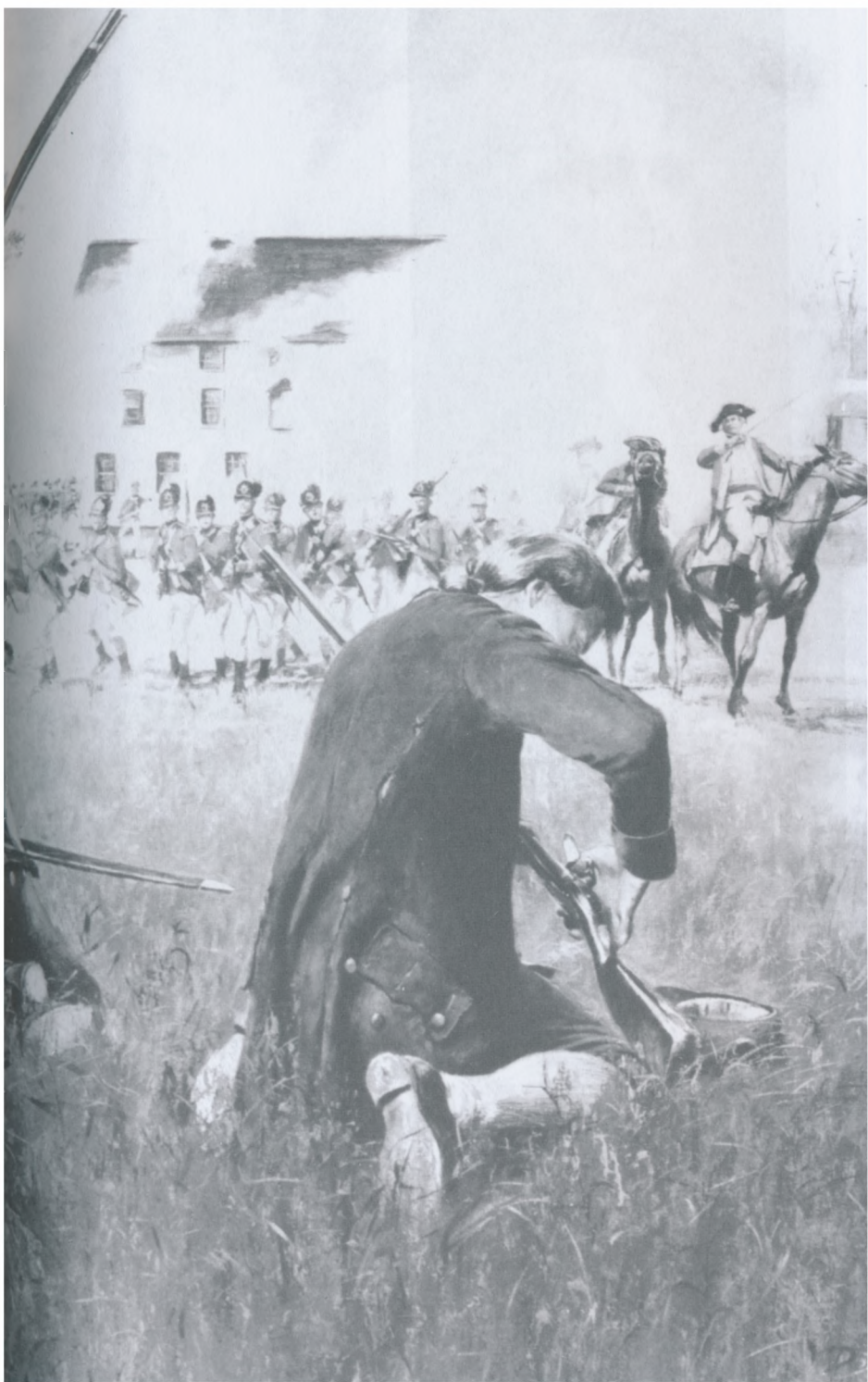
— OTTOS MATHER.

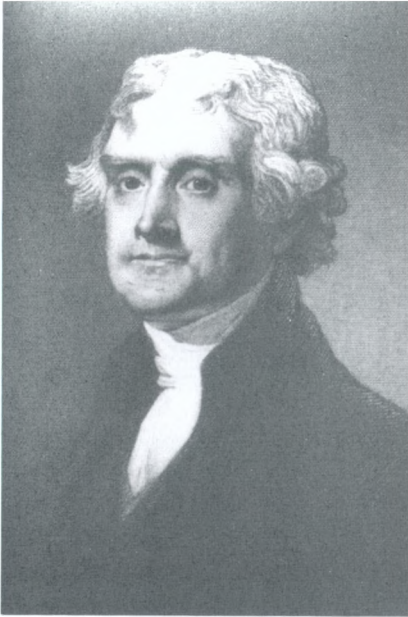

Угорі: малюнок, що зображує момент проголошення «застрільником Революції» Патрик Генрі чи не найвідомішого гасла Боротьби за Незалежність: «Дайте мені свободу або ж дайте смерть!» Дія відбувається під час дебатов у Асамблеї Вірджинії 1775 року. На протилежній сторінці угорі: Бенджамін Франклін – учений, винахідник, письменник, газетний видавець, «батько міста Філадельфії», дипломат, чий підпис стоїть як під Декларацією Незалежності, так і під Конституцією. Франклін і сьогодні уособлює меткий практицизм, оптимізм і віру в самовдосконалення, які часто асоціюються з американською нацією. Коттон Мазер (внизу на протилежній сторінці) – один із найавторитетніших пуританських провідирів кінця XVII – початку XVIII ст. Його велика праця «Церковна історія Нової Англії» (1702) являє собою вичерпну хроніку освоєння регіону і наполегливих зусиль пуританських поселенців, які в глушині Нового Світу взялися збудувати царство Боже.

На наступному розвороті: Перші постріли Американської Революції в Лексингтоні, штат Массачусетс, 19 квітня 1775 року. Місцеве ополчення чинить спротив англійським солдатам, яким наказано захопити арсенал у сусідньому місті Конкорді.

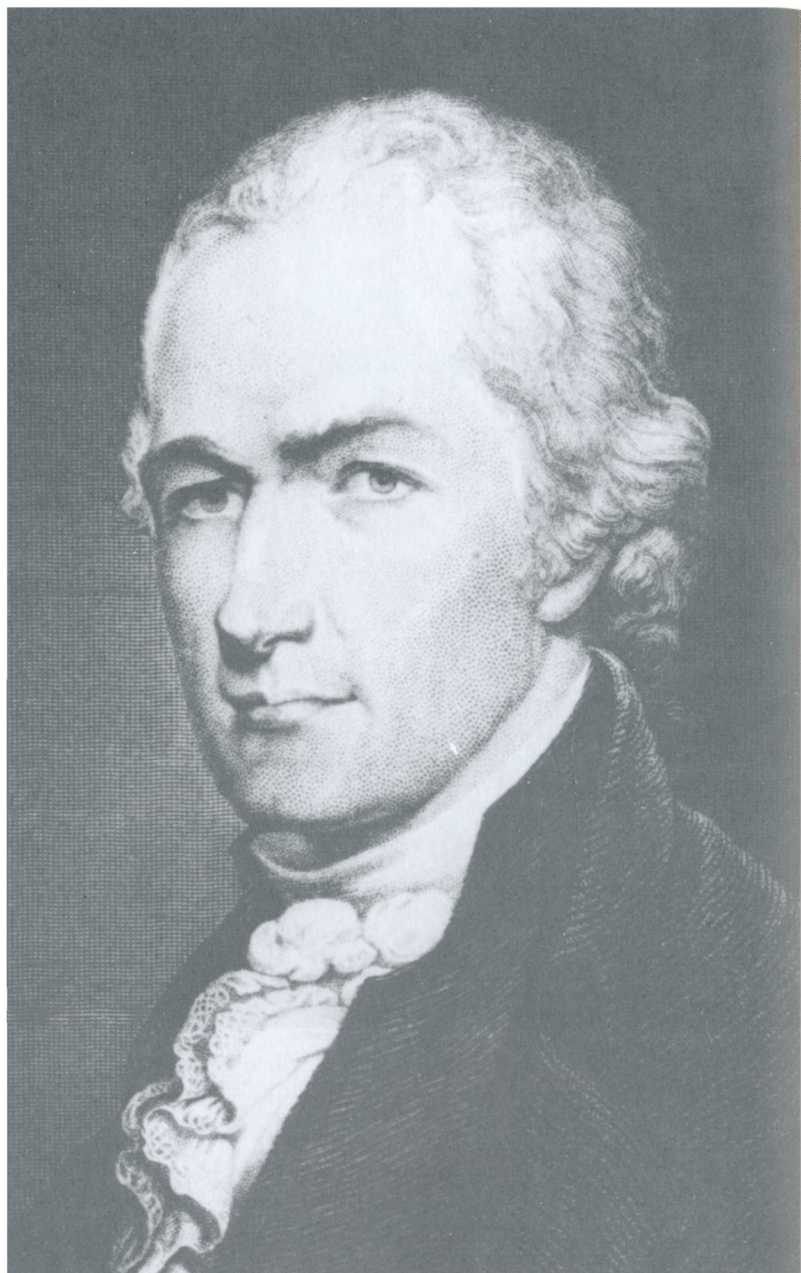

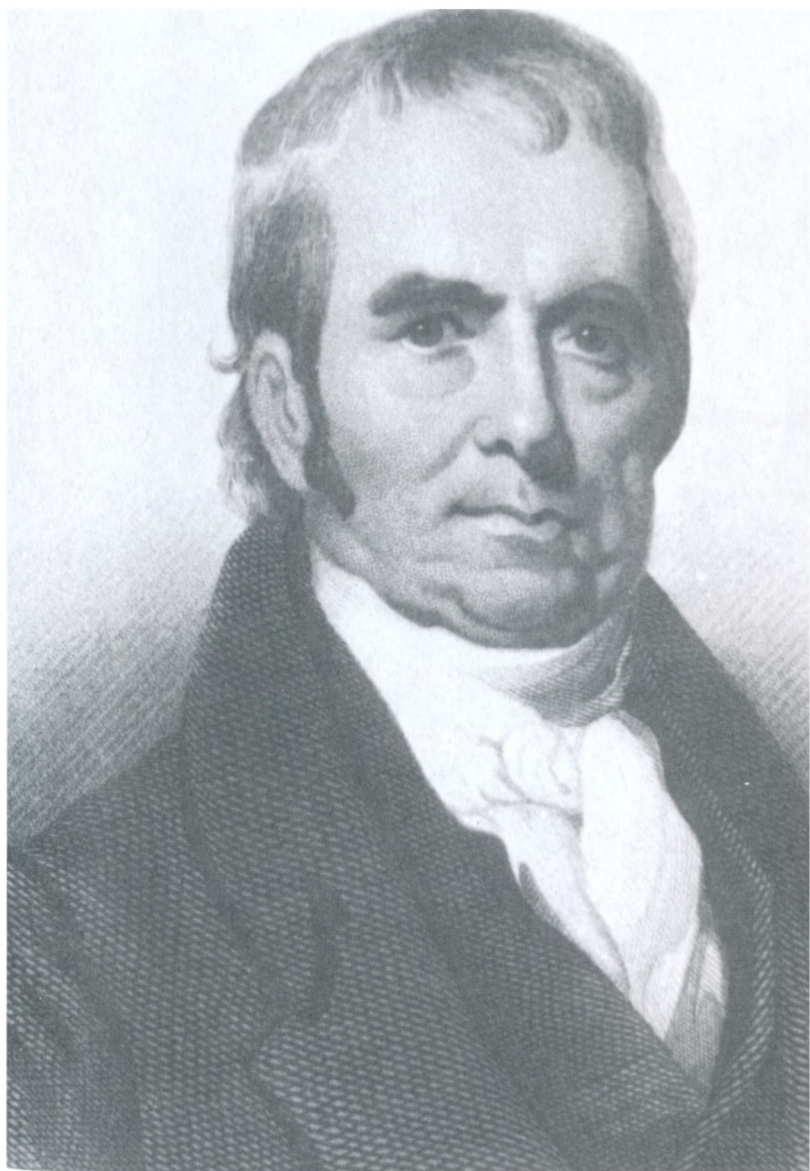
Угорі: Томас Джефферсон, автор Декларації Незалежності і третій президент Сполучених Штатів. Джефферсон також заснував Вірджинський університет і збудував одну із найвідоміших американцям пам'яток архітектури – будинок Монтичелло у Шарлотсвіллі, Вірджинія. Праворуч: лорд Корнволліс і британські війська складають зброю перед американськими та французькими силами під проводом Джорджа Вашингтона при Йорктауні, штат Вірджинія, 19 жовтня 1781 р. Йорктаунська битва поклала край війні і зміцнила незалежність Штатів, закріплену через два роки Паризькою угодою.

Александр Гамільтон, міністр фінансів в адміністрації Президента Вашингтона. Гамільтон стояв за сильну федеральну владу й заохочення промислового розвитку. Його опонентом був Томас Джефферсон, який вірив у децентралізований уряд, широкі права штатів та чесноти незалежних фермерів і землевласників.

Джон Маршалл, голова Верховного суду Сполучених Штатів між 1801 і 1835 роками.
У низці історичних процесів висунув необхідність судового перегляду, тобто права судів визначати конституційність (а відтак і чинність) будь-якого акту Конгресу або виконавчої влади.

Комбайн на кінній тязі збирає врожай пшениці. Середній Захід, XIX ст.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА П'ЯТА

V

**ЕКСПАНСІЯ
НА ЗАХІД І
РЕГІОНАЛЬНІ
ВІДМІННОСТІ**

«ПРЯМУЙ
НА ЗАХІД,
ЮНАЧЕ,
І ЗРОСТАЙ
РАЗОМ
ІЗ КРАЇНОЮ»

Джон Соул, 1851 р.

Війна 1812 стала начебто другою війною за незалежність, оскільки до неї Сполучені Штати ще не визнавалися рівними в родині націй. Після закінчення війни багато непереможених труднощів, що поставали перед молодого республікою від часів революції, зникли. Консолідація нації під егідою Конституції принесла рівновагу між свободою і порядком. США мали невеликий державний борг, цілий континент чекав на дослідження, і перед нацією відкрилися перспективи миру, заможного життя і суспільного прогресу.

ЗМІЦНЕННЯ ЄДНОСТІ

Комерція сцементувала єдність нації. Злигодні війни переконали багатьох у можливості захисту інтересів підприємців Америки, поки вони зможуть самі вистояти проти чужоземної конкуренції. Економічна незалежність, за численними доводами, була не менш важливою, аніж політична. Сприяючи саморозвиткові, лідери Конгресу Генрі Клей із Кентуккі та Джон К. Келгаун із Південної Кароліни, провадили в життя політику протекціонізму, спрямовану на обмеження притоку імпортованих товарів для заохочення розвитку американської промисловості.

Настав сприятливий період для підняття митних тарифів. Вівчарі Вермонта і Огайо намагалися добитися захисту від напливу англійської вовни. Новий промисел у Кентуккі – ткання мішків для бавовни з місцевого прядива – зазнав загрози з боку шотландських конкурентів. Піттсбург, штат Пенсильванія – вже добре розвинений центр чорної металургії – спробував кинути виклик англійським і шведським постачальникам заліза. Тариф, запроваджений 1816 року, накладав мито досить високе, аби надійно захистити промисловців. До цього варто додати і той факт, що західняки обстоювали національну систему доріг і каналів для сполучення зі східними містами і портами, сподіваючись також відкрити прикордоння для заселення. Проте вони не спромоглися провести в життя свої вимоги про централізоване управління економічним розвитком через опозицію Нової Англії і Півдня. Шляхи і

канали залишалися в компетенції штатів аж до прийняття Федерального закону про шляхи у 1916 році.

Позиції федерального уряду незмірно зміцнилися завдяки кільком постановам Верховного суду. Головою Верховного суду з 1801 р. став переконаний федераліст Джон Маршалл з Вірджинії, який лишався на цьому високому посту до смерті (1835 р.). За його діяльності відносно слабкий суд трансформується в могутній орган, значення якого відтоді не поступається ролі Конгресу та Президента. Серед низки своїх історичних постанов Маршалл ніколи не відхилявся від одного кардинального принципу: боронити суверенність Конституції.

Маршалл виявився першим у довгому спискові суддів Верховного суду, постанови яких формували значення і застосування Конституції. Поки він закінчив свою службу, цей суд вирішив майже 50 справ, які безпосередньо зачіпали конституційні питання. В одному із загальновідомих вироків Маршалла – у справі «Марбері проти Медисона» (1803 р.) – він рішуче утвердив право Верховного суду перевіряти конституційність будь-якого закону, що його видає Конгрес або законодавчий орган штату. У справі «Маккалог проти Мериленду» (1819 р.), де йшлося про давню проблему конституційних меж влади уряду, він мужньо захищав Гамілтонову теорію, що Конституція твердженнями, які випливають з її положень, надає урядові значно ширші повноваження, ніж безпосередньо записано в її тексті.

ПОШИРЕННЯ РАБСТВА Рабство, що досі майже не привертало до себе громадської думки, чимдалі перетворювалося на одну з національних проблем. На світанку республіки, коли північні штати домагалися негайного або хоча б часткового звільнення рабів, чимало лідерів сподівалися, що рабство відіме само собою. 1786 р. Джон Вашингтон писав, що він щиро воліє прийняття такого плану, «за яким рабство було б скасоване повільними, неухильними й безболісними поступо-

вими заходами». Джефферсон, Медисон і Монро, всі троє з Вірджинії, поруч з іншими провідними діячами Півдня теж висловлювали аналогічні побажання. Північно-Західний декрет 1787 р. заборонив рабство на Північно-Західній території. Після 1788 р., коли припинилася міжнародна работоргівля, багато південців надіялися, що рабство невдовзі зникне. Сподівання декого виявилися марними. Як відомо, наступне покоління Півдня стійко ратувало за збереження інституту рабства, адже нові економічні чинники зробили рабство значно прибутковішим, ніж воно було до 1790 року.

Основним чинником стало поширення плантацій для вирощування бавовнику на Півдні, стимульоване впровадженням нових сортів бавовни та винайденням 1793 року Елі Вітні бавовноочисної машини, що вичісувала з бавовни насіння. Одночасно промислова революція піднесла масштаби текстильного виробництва до небачених висот у зв'язку з попитом на бавовну-сирець. А набуття нових земель на Заході після 1812 р. спричинилося до освоєння нових угідь, придатних для вирощування бавовнику. Посіви цієї культури нестримно посувалися від Прибережних штатів на Східному узбережжі, через простори нижнього Півдня до регіонів дельти Міссисіпі, а врешті-решт, – і до Техасу.

Цукрова тростина, друга трудомістка культура, теж сприяла закріпленню рабства на Півдні. Родючі землі і теплий клімат південно-східної Луїзіани виявились ідеальними для прибуткового вирощування тростини. На 1830 р. штат постачав країні майже половину споживаного цукру. І, нарешті, поширилися на захід тютюнові плантації, несучи з собою і рабство.

Коли вільне суспільство Півночі і рабовласницьке суспільство Півдня поширювали свої межі на захід, видавалося за доцільне підтримувати бодай відносну рівність між новими штатами, викроєними із західних територій. 1818 року, коли до Союзу було прийнято Іллінойс, 10 штатів дозволили в себе рабство, а 11 – заборонили. Та рівновага поновилася завдяки прийняттю рабовласницького штату

Алабама. Помітне зростання населення Півночі спричинилося до того, що північні штати здобули безсумнівну перевагу у Палаті представників. Проте в Сенаті забезпечувалася рівність між Північчю і Півднем.

1819 року штат Міссурі, де проживало 10 тисяч рабів, виявив своє бажання вступити до Союзу. Північани згуртувалися проти заяви Міссурі, вимагаючи там заборони рабства, і в країні збурився нестримний протест. На певний час робота Конгресу була заблокована, але Генрі Клей улаштував так званий Міссурійський компроміс: Міссурі був прийнятий як рабовласницький штат, і водночас Мен увійшов до Союзу як вільний. До того ж, Конгрес заборонив рабство на території, придбаній в рамках купівлі Луїзіани на північ від південного кордону Міссурі. На той час постанова видавалася перемогою південним штатам, бо ніхто не допускав думки, щоб ця «Велика Американська пустеля» була колись заселена. Суперечку тимчасово владнали, проте Томас Джефферсон зазначив у листі до одного приятеля, що «це важливе питання, як пожежний дзвін серед ночі на сполох, збудило мене, і я сповнився жаху подумки від того, що чую подзвін по Союзу».

**ЛАТИНСЬКА
АМЕРИКА І
ДОКТРИНА
МОНРО**

У перші десятиріччя XIX ст. Центральну і Південну Америку охопили революції. Ідея свободи не давала спокою людям Латинської Америки відтоді, як визволились англійські колонії. Наполеонівське завоювання Іспанії 1808 р. дало латиноамериканцям сигнал до повстання. До 1822 р. під вдалим проводом Симона Болівара, Франсиско Міранди, Хосе де Сан Мартина та Мігеля Ідальго вся іспанська Америка – від Аргентини й Чилі на півдні до Мексики й Каліфорнії на півночі – здобула незалежність від давньої батьківщини.

Народ Сполучених Штатів глибоко пройнявся тим, що нагадувало йому власний досвід, у вивільненні з-під правління європейців. Латиноамериканські незалежницькі рухи зміцнили віру в самоврядування. 1822 року президент

Джеймс Монро під нестримним натиском громадськості уповноважений був визнати появу на карті нових держав Латинської Америки, і серед них – колишню португальську колонію Бразилію, а невдовзі обмінявся з ними послами. Такий крок ствердив їхній статус як незалежних держав, що вже порвали органічні зв'язки з Європою.

Саме в той період Росія, Пруссія і Австрія створили коаліцію – так званий Священний Союз для порятунку від революції. Втручаючись у справи інших країн, де народні рухи загрожували монархіям, Священний Союз, до якого часом приставала Франція, намагався запобігти поширенню революції у його межах. Ця політика була антиподом щодо американського принципу самовизначення.

Доки Священний Союз обмежував свою діяльність Старим Світом, вона не викликала стурбованості в Сполучених Штатах. Проте коли Союз заявив про намір відновити колишні колонії в Іспанії, американців це залякало. Англія, у свою чергу, не погоджувалася з тим, щоб Іспанія реанімувала свою імперію, адже торгівля з Латинською Америкою мала велике значення для англійських комерційних інтересів. Лондон домагався поширення англо-американських гарантій на Латинську Америку, але державний секретар Джон Квінсі Адамс переконав Монро діяти самостійно: «Краще чесно і з гідністю, не маскуючись, викласти свої принципи, аніж постати шлюпою, що буксує услід за англійським військовим кораблем». У грудні 1823 року, здогадуючись, що англійський флот захищатиме Латинську Америку від Священного Союзу і Франції, Президент Монро скористався нагодою і, виступаючи із традиційним посланням у Конгресі, виголосив заяву, відому згодом як «Доктрина Монро» – про відмову терпіти даліше розширення англійських володінь в обох Америках:

Відтепер американські континенти не розглядаються як об'єкти можливої колонізації збоку будь-якої європейської держави.

Ми сприйматимемо будь-яку спробу з їхнього боку поширити свою [політичну] систему на будь-яку частину нашої пієкулі як загрозу мирові і нашій безпеці.

У справи існуючих колоній будь-якої з європейських держав та залежних від неї країн ми не втручалися і не станемо втручатися, але що стосується урядів країн, які проголосили свою незалежність та відстояли її і чюю незалежність ми визнали, ми не можемо розглядати будь-яке втручання з метою придушення їх або контролювання їхньої долі будь-яким чином збоку іншої європейської держави в іншому світлі, аніж як вияв недружнього ставлення до Сполучених Штатів.

Доктрина Монро була пройнята духом солідарності з новими незалежними республіками Латинської Америки. Ці нації, у свою чергу, визнали політичну спорідненість зі Сполученими Штатами, закладаючи власні конституції часто за північноамериканським зразком.

**ФРАК-
ЦІЙНІСТЬ І
ПОЛІТИЧНІ
ПАРТІЇ**

В середині країни президентство Монро (1817–1825) називали «ерою добрих почуттів». З одного боку, цей вислів маскував період запального фракційного і регіонального конфлікту, з другого – він визнавав політичний триумф республіканської партії над федералістською, що занепала як всенародна сила.

Крах федералістів призвів до безладдя в системі виборів президента країни. На той час законодавчі органи штатів могли висувати своїх кандидатів. 1824 року Тенессі й Пенсильванія висунули Ендрю Джексона, а кандидатом на віце-президента – південно-каролінського сенатора Джона Келгауна; Кентуккі – спікера Конгресу Генрі Клея; Массачусетс – держсекретаря Джона Квінсі Адамса; нарада конгресової фракції – міністра фінансів Вільяма Крофорда.

Особа кандидата та його відданість фракції мала важливе значення у прогнозуванні наслідків проведених виборів. Адамс здобув голоси виборців Нової Англії та більшої частини Нью-Йорка; Клей виграв у Кентуккі, Огайо і Міссурі; Джексон – на південному сході, в Іллінойсі, Індіані, обох Каролінах, Пенсильванії, Мериленді та Нью-Джерсі,

а Крофорд – у Вірджинії, Джорджії і Делавері. Жоден із кандидатів не отримав більшості у виборчій колегії, через те, відповідно до накреслень Конституції, вибори були перенесені в Палату представників, де Клей виявився найвпливовішою особою – він підтримав Адамса, і той став президентом.

За період президентства Адамса постали нові партійні угруповання. Прибічники Адамса прибрали назву «національних республіканців», яку згодом змінено на «вігів». Незважаючи на те, що Адамс урядував чесно й ефективно, він не став популярним президентом, і його правління було позначене невдачами. Адамс не спромігся організувати національну систему шляхів і каналів. Перебування його на посту президента видається довгою кампанією боротьби за переобрання, і його холодна розсудлива натура часто усамітнювала його від друзів. Джексон, навпаки, здобув надзвичайну популярність, зокрема серед своїх прихильників у новоствореній демократичній партії, що відбрунькувалася від республіканської, а закорінена була ще в часах президентства Джефферсона, Медисона і Монро. На виборах 1828 р. Джексон переміг Адамса величезною більшістю голосів.

Джексон – політик із Тенессі, переможець індіанців і герой Нью-Орлеанської битви під час війни 1812 р. Він здобув загальну підтримку серед дрібних фермерів Заходу, робітників, ремісників та дрібних торгівців Сходу, які намагалися чинити опір зростаючим комерційним та підприємницьким інтересам, пов'язаним із Промисловою революцією.

Вибори 1828 р. стали важливим етапом у розширенні участі населення у виборах. Вермонт надав загальне виборче право для чоловіків від часу вступу до Союзу, а Тенессі дозволив голосувати переважній більшості платників податків. Нью-Джерсі, Мериленд і Південна Кароліна скасували майновий і податковий ценз між 1807 і 1810 рр. Усі штати, що вступили до Союзу після 1815 р., мали або загальне виборче право для білих чоловіків, або низький податковий ценз. Між 1815 та 1821 роками майновий ценз

відмінили Коннектикут, Нью-Йорк і Массачусетс. 1824 року членів виборчої колегії у шістьох штатах ще обирали законодавчі органи. Проте в 1828 році їх уже визначали всенародним голосуванням в усіх штатах, крім Делаверу і Південної Кароліни. Ніщо не могло так роздмухувати демократичне почуття загалу, як це зробило обрання полум'яного Ендрю Джексона.

**КРИЗА
«НЕВИЗ-
НАННЯ»**

Наприкінці першого терміну свого президентства Джексон був змушений конфліктувати зі штатом Південна Кароліна з приводу протекціоністського тарифу. Ділові і фермерські кола штатів сподівалися, що Джексон скористається президентською владою, щоб змінити закони про тарифи, проти яких вони давно вже виступали. На їхню думку, всі вигоди протекціонізму пожинали фабриканти півночі і, незважаючи на зростання загального добробуту в країні, Кароліна бідніла, оскільки тягар високих цін лягав на плечі її плантаторів.

Закон щодо протекціоністського тарифу, схвалений Конгресом і підписаний Джексоном у 1832 р., видавався м'якшим, аніж Закон 1828 р., проте й надалі він озлоблював багатьох мешканців. У відповідь чимало громадян Південної Кароліни підтримали належний до прав штату принцип «невизнання», проголошений Джоном С. Келлоуном, віце-президентом в адміністрації Джексона до 1832 р., у його «Роз'ясненні й протесті щодо Південної Кароліни» (1828). Південна Кароліна прийняла Декрет про невизнання, що оголосив обидва тарифи – 1828 р. і 1832 р. – нечинними в межах штату. Законодавчі збори ухвалили також закони про реалізацію Декрету, і серед них – дозвіл на організацію військових сил та асигнування коштів на зброю.

Невизнання було останнім серед низки викликів, що їх висували штати супроти влади федерального уряду. Від початків заснування республіки точилася постійна суперечка між штатами та урядом держави щодо повноважень

останнього та лояльності громадян. Резолюції Кентуккі і Вірджинії з 1798 р., наприклад, відхилили Закон про чужинців і Закон про підбурення, а на Гартфордському з'їзді Нова Англія висловила свій спротив президентові Медисонові на предмет війни з Англією.

У відповідь на погрозу Південної Кароліни Джексон у листопаді 1832 р. виправив до Чарлстона сім невеликих військових суден та лінійний корабель. 10 грудня він видав сповнену осуду заяву проти «невизнанців». Південна Кароліна, заявив президент, перебуває «на грані бунту та державної зради», і закликав населення штату засвідчити свою відданість Союзові, який виборювали предки.

Коли перед Конгресом постало питання про тарифне мито, усім було ясно, що провести через Конгрес компромісний захід спроможна лише одна особа – сенатор Генрі Клей, послідовний захисник протекціонізму (і політичний супротивник Джексона). Закон Клея про тарифи, без затримки схвалений 1833 р., уточнював, що кожне мито, яке перевищує 20 відсотків вартості імпортованого товару, має бути поступово знижене, так що до 1842 року мито на всі товари опуститься до рівня помірному тарифу 1816 р.

Прихильники «невизнання» у Південній Кароліні сподівалися на підтримку збоку інших південних штатів, проте останні заявили, що постанова Південної Кароліни видається нерозумною і, до того ж, антиконституційною. Врешті-решт Південна Кароліна призупинила її дію, хоч обидві сторони вважали, що здобули перемогу. Джексон ствердив за федеральним урядом принцип верховенства Союзу. А Південна Кароліна, засвідчуючи опір, домоглася задоволення багатьох вимог і продемонструвала, що один штат спроможний диктувати свою волю Конгресові.

**БІЙ
З БАНКОМ**

Ще до залагодження справи з «невизнанням» стався інший конфлікт, який загрожував Джексоновому лідерству. Він стосувався поновлення державного дозволу на заснування для другого Банку Сполучених Штатів. Перший

банк було засновано 1791 р. під керівництвом Александра Гамілтона на двадцятирічний період. Хоча уряд володів частиною його акцій, це не був державний банк; він мав статус приватної корпорації з прибутками, що виплачувались акціонерам. Засновано його було з метою стабілізації валюти та стимуляції розвитку торгівлі, але жителі західних штатів і загалом трудящий люд, як і сенатор Томас Гарт Бентон зі штату Міссурі, обурювалися тим, що це була «потвора», яка надавала особливі вигоди купці могутніх діячів. Коли 1811 р. термін дозволу скінчився, його не поновлювали.

Упродовж наступних років банківська справа перебувала в руках банків з привілеями від штатів, які випускали гроші в надмірних кількостях, вносячи велику плутатину та розпалюючи інфляцію. Ставало дедалі зрозумілішим, що банки штатів не можуть забезпечити країну унітарною валютою, і 1816 р. дозвіл знову на 20 років було надано другому Банкові Сполучених Штатів, подібному до першого.

Від початку свого заснування другий Банк виявився непопулярним на новіших територіях, а серед менш заможних верств населення – і по всій країні. Супротивники переконували, що банк має фактичну монополію на кредити країни та її гроші, і не раз стверджували, що він репрезентує інтереси заможної верхівки. Загалом Банк мав чудове керівництво і виконував важливі функції, але Джексон, обраний як популярний борець проти нього, наклав вето на закон про поновлення дозволу Банкові. У своєму посланні до Конгресу він відхилив монополію та спеціальні привілеї, відзначаючи, що «наших багатіїв не влаштовує рівноправний захист та однакові вигоди, через що вони вмовляли нас, аби ми ще більше підтримали їх актом Конгресу». Спроби зняти це вето не мали успіху.

У наступній виборчій кампанії проблема банку спричинила глибокий розкол поміж комерсантами, фабрикантами та фінансистами (переважно кредиторам, які мали зиск на дефіциті готівки в обігу у вигляді високого позичкового відсотка), а також промисловими та сільськогосподарськими робітниками, які часто заборговували банкам і

тому домагалися збільшення грошової маси та зниження позичкового відсотка. Наслідком було захоплене схвалення «джексонізму». У своєму переобранні 1832 р. Джексон вбачав всенародну підтримку остаточного розгрому Банку – і знайшов зброю в тому пункті банківського дозволу, котрий давав право на вилучення громадських фондів. У вересні 1833 р. він видає указ, згідно з яким забороняв поміщати державні кошти у Банкові, а розміщені там – наказував поступово вилучити у рамках звичайного процесу покриття витрат уряду. На заміну передбачалися старанно дібрані банки штатів, до того ж – чисельно обмежені. Наступне покоління Сполучених Штатів послуговалося відносно нерегульованою системою банків штатів, які заохочували експансію на Захід дешевим кредитом, але полишали країну уразливою проти періодичних криз. Тільки після закінчення Громадянської війни у Сполучених Штатах створено національну банківську систему.

**ВІГИ,
ДЕМОКРАТИ
І «НЕЗНАІ»**

Оскільки Джексонові політичні супротивники мали надії на успіх, вони сперечалися між собою, намагаючись звести всіх невдоволених бунтівників до єдиної партії, прозваної «вігами». Незважаючи на спроби організуватися невдовзі після виборчої кампанії 1832 р., минуло понад 10 років, аж поки вони не прояснили власні незгоди і спромоглися виробити спільну платформу. Переважно завдяки магнетизмові Генрі Клея і Денієла Вебстера, найвизначніших діячів серед вігів, партія змогла усталити своє членство. Але на виборах 1836 р. розмежування серед вігів виявилось занадто серйозним, щоб вони змогли об'єднатися довкола визначеного лідера або на спільній платформі. У виборчій боротьбі переміг Джексонів віце-президент Мартин Ван Бурен зі штату Нью-Йорк.

Економічна депресія і визначна особистість попередника затьмарила Ван Буренові заслуги. Укази президента не мали великої підтримки, бо йому бракувало владності лідера та політичного чуття, яким сповнювався кожен крок

Джексона. До виборів 1840 р. країна прийшла з економічними нестатками та низькими заробітками, а партія демократів опинилася в обороні.

Віги висунули свого кандидата у президенти країни – Вільяма Генрі Гаррисона із Огайо, надзвичайно популярного героя сутичок з індіанцями та учасника війни 1812 р. Він, як і Джексон, виявився представником демократичного Заходу. Кандидатом у віце-президенти став Джон Тайлер, вірджинець, чий погляд на права штатів і на низький митний тариф виявилися популярними на Півдні. Гаррисон здобув гучну перемогу.

Та через місяць після своєї інавгурації 68-річний Гаррисон раптово помер, і президентом став Тайлер. Погляди Тайлера дуже відрізнялися від поглядів Клея і Вебстера, досі ще найвпливовіших осіб у країні. Ще до закінчення терміну президентства Тайлера ці розбіжності спричинилися неприхованим розривом між президентом і партією, що його обрала.

Проте американці побачили, що їх розділяють чимало інших чинників, а не звичайні партійні конфлікти між вігами й демократами. Скажімо, велика кількість католиків серед іммігрантів першої половини XIX ст., родом ірландці і німці, збудили негативну реакцію серед американців-протестантів, що народилися в країні.

Іммігранти принесли з собою на береги Америки не тільки дивні нові звичаї та релігійні обряди. Постає конкуренція з місцевим населенням за роботу в містах понад східним узбережжям. До того ж, політичні зміни в 1820–1830 рр. посилили громадський вплив прибулих. Протягом цих двох десятиріч було переглянуто конституції штатів; запроваджено загальне виборче право для чоловіків-білих. Це поклало край владі «патрициїв», і ті звинуватили у своїй втраті іммігрантів. І зрештою, те, що католицька церква не підтримала рух за тверезість, дало підстави для тверджень, нібито Рим намагається підірвати моральні основи Сполучених Штатів алкоголем.

Найважливішою організацією природжених американців, яка з'явилася в той період, стало таємне товариство

«Орден зоряно-смугастого прапора», засноване в 1849 р. Його члени не признавались у своїй належності до ордену, і їх ураз прозвали «незнайми». 1853 року «незнаї» організували в місті Нью-Йорку Велику Раду, що ухвалила новий статут, аби централізувати контроль над своїми філіями в штатах.

Серед основних завдань «незнаїв» стало подовження періоду натуралізації з 5 до 21 року та усунення з державних посад людей, народжених не в Сполучених Штатах, а також католиків. 1855 р. організація спромоглася взяти під контроль законодавчі органи в штатах Нью-Йорк і Массачусетс; на 1855 р. з новою партією були пов'язані майже 90 членів Конгресу США.

Незгоди щодо питання про рабство перешкодили партії відіграти помітну роль у політиці країни. «Незнаї» Півдня ратували за збереження рабства, а північани виступили проти нього. У 1856 р. на зборах для висунення кандидатів у президенти й віце-президенти 42 північні делегати вийшли з товариства у зв'язку з відхиленням пропозиції підтримати Міссурійський компроміс, і як національна сила партія припинила існування.

РУХ ЗА РЕФОРМИ

Демократичний переворот у політиці, ознаменований обранням Джексона, виявився лише однією із фаз у тривалих домаганнях американцями більших прав і можливостей для всіх громадян. Другою було виникнення робітничих організацій. 1835 р. робітники Філадельфії домоглися скорочення тривалості робочого дня, який тривав «від досвіту до смеркання», у межах 10 годин. Нью-Гемпшир, Род-Айленд, Огайо і новий штат Каліфорнія, прийнятий до Союзу в 1850 р., здійснили таку ж реформу.

Розширення виборчого права призвело до переоцінок поглядів на освіту, адже завбачливі державні діячі добре розуміли загрозу загальному виборчому праву збоку невченого, малописьменного електорату. Серед них – Девітт Клінтон у Нью-Йорку, Абрагам Лінкольн в Іллінойсі та

Горес Манн в Массачусетсі, що здобули підтримку організованих робітників, чії лідери домагалися безплатних, фінансованих з відрахувань на податки і доступних для дітей різних станів шкіл. Поступово кожен штат ухвалив закони, що забезпечували таке безкоштовне навчання. Система державних шкіл стала звичайною у північній частині країни. В інших районах боротьба за всенародну освіту тривала ще довго.

Серед активних громадських рухів цього періоду можна відзначити спротив продажеві і вживанню алкоголю, або рух за тверезість. Цей рух постав у відгомоні злободенних турбот і мотивів: дотримання релігійних переконань, усвідомлення шкідливого впливу алкоголю на робочу активність та збільшення числа насильств, учинених п'яницями, потерпання жінок і дітей у їхніх сім'ях. 1826 р. бостонські священики організували Товариство сприяння тверезості. Через сім років воно скликало у Філадельфії національний з'їзд, що заснував Американську спілку тверезості. Спілка закликала відмовитися від уживання алкогольних напоїв і домагалася від законодавчих органів у штатах заборонити їх виробництво і продаж. До 1855 р. так учинили 13 штатів, хоча відповідні укази згодом були опротестовані в суді. Вони утрималися лише на півночі Нової Англії, проте завдяки рухові за тверезість з 1830 по 1860 рр. в Америці значно знизилось споживання алкоголю на душу населення.

Інших реформаторів турбували проблеми в'язниць та догляду за психічнохворими. Вони прагнули перетворити в'язниці із каральних у морально-виправні заклади, які відроджували б у злочинцях людське. У Массачусетсі Доротія Дикс боролася за поліпшення умов життя божевільних, яких тримали під замком в нужденних притулках та в'язницях. Домігшись поліпшення становища хворих у Массачусетсі, вона перенесла свою кампанію на Південь, де протягом 1845–1852 рр. дев'ять штатів заснували лікарні для божевільних.

ПРАВА
ЖІНОК

Соціальні реформи спричинилися до усвідомлення жінками своєї громадянської нерівності з чоловіками. Ще в колоніальну епоху незаміжні жінки послуговувалися однаковими правами з чоловіками, проте звичай закликав їх рано виходити заміж. Після одруження жінки буквально втрачали в очах закону свою індивідуальність. Вони позбавлялися виборчого права, а їхня освіта в XVII і XVIII ст. як правило зводилася до читання, письма, музики, танців та рукоділля.

Пробудження жінок розпочалося після візиту до Америки Френсис Райт – шотландської лекторки і журналістки, яка у своїх публічних виступах по всій Америці в 1820-х роках домагалася надання жінкам людських прав. У ті часи жінкам часто забороняли виступи у публічних місцях, та Райт не лише проголошувала власні погляди, що стосувалися захисту права жінок на здобуття інформації щодо запобігання вагітності та розірвання шлюбу. Її промови приголомшували слухачів.

До 1840-х років склалося уруповання американок, що організувало перший рух за права жінки. Перед у цій визначній групі вела Елізабет Кеді Стентон. 1848 р. Кеді Стентон і Лукреція Мотт, ще одна захисниця жіночих прав, скликали з'їзд учасниць боротьби за права жінки – перший у світовій історії – в Сенека-Фолз, штат Нью-Йорк. Делегатки випустили декларацію, що вимагала рівності з чоловіками перед законом, виборчого права та рівного права жінок на освіту й працю.

Того ж року Ернестина Роз, емігрантка з Польщі, домоглася прийняття в штаті Нью-Йорк закону, що надавав право заміжнім жінкам зберігати свою власність. Згадуваний Закон про власність заміжніх жінок спонукав законодавчі органи інших штатів до схвалення подібних законопроектів.

1869 року Роз сприяла Елізабет Кеді Стентон та іншій провідній активістці Сюзен Ентоні в заснуванні національної асоціації суфражистського руху, що ставила за мету внести до Конституції поправку щодо виборчих прав для жінок. Це були найвизначніші постаті у жіночому

русі. Згадуючи про їхнє партнерство, Кеді Стентон стверджувала свого часу: «Я кувала блискавки, вона ж метала їх».

НА ЗАХІД Прикордоння багато в чому сформувало американське суспільство. Умови життя на Атлантичному узбережжі стимулювали подальшу міграцію та відкриття нових регіонів. З Нової Англії, де земля не могла дати високих врожаїв зернових культур, постійно рухалися потоки людей, що залишали обжиті прибережні ферми та селища, освоюючи цілини родючих земель у глибині континенту. У віддалених поселеннях обох Каролін та у Вірджинії люди не могли дістатися до прибережних ринків через брак шляхів та каналів, зазнавали утисків збоку приморських плантаторів, – і теж пересувались на Захід. На початку XIX ст. долини річок Міссисіпі та Огайо стали великим регіоном прикордоння. «Гей, ми до нового краю, / Гей, нового поля й гаю / Пливе річкою Огайо...», – співали тисячі переселенців.

Потік людності на Захід на початку XIX ст. призвів до поділу старих територій та прокладення нових кордонів. Коли до складу Союзу увійшли нові штати, політична карта стабілізувалася на схід від річки Міссисіпі. З 1816 р. по 1821 р. було створено шість штатів – Індіану, Іллінойс, Мен (вільні штати), Міссисіпі, Алабаму і Міссурі (рабовласницькі штати). Перше прикордоння мало тісні зв'язки з Європою, друге – з приморськими поселеннями, але долина Міссисіпі лишалася незалежною, і її людність тяжіла швидше до Заходу, аніж до Сходу.

Прикордоння заселене було строкатим людом. Один з англійських мандрівників характеризує їх як «рішучу, відважну породу людей, що живе в убогих хатинах. Вони грубуваті, але гостинні, щиросерді до чужинців, чесні й викликають довір'я. Вирощують кукурудзу, гарбузи, розводять свиней, часом мають корову... Та основним засобом у добуванні їжі для них є рушниця». А ще вони добре оруду-

вали сокирою, вправно користувалися пастками, сільцями та вудкою. Означуючи зарубками на деревах лісові стежки, ці люди прокладали дорогу, ставили перші рублені хатки й білися з тубільними племенами, землю яких захопили.

У пушу проникали нові й нові групи переселенців, і багато з них ставали не лише мисливцями, але й фермерами. Хатку заступив зручний рублений будинок, з зашкленними вікнами та комином, розділений на кімнати; замість джерела з'явився колодязь. Запальні новосельці спритно корчували ліс на своїй землі, перепалюючи дерево на поташ, лишаючи пеньки для перегнивання. Вони вирощують на свої потреби зерно, городину і плоди, полюють у хащах на оленів і диких індиків, видирають із дупел мед, рибалять у довколишніх річках, доглядають корів та свиней. Перепродувачі скуповують великі ділянки землі, а при зростанні на них цін збувають їх і знову рухаються далі на захід, торуючи шлях.

Услід за фермерами рушили лікарі, адвокати, крамарі, видавці газет, проповідники, механіки, політики. Одначе, цементуючою ланкою виявилися фермери. Осідаючи де-небудь, вони мали намір там і вкоренитися з надією, що й діти їхні житимуть там після них. Вони будували великі комори і цегляні або каркасні будинки, заводили породисту худобу, добре орали землю, засіваючи лани добірним насінням. Дехто будував млини, тартаки та гуральні. Новосельці прокладали зручні шляхи, зводили церкви і будували школи. За короткий період із краєм сталися чудодійні зміни. Наприклад, ще 1830 року Чикаго, штат Іллінойс, було звичайним торгівельним містечком із фортом, а незадовго до смерті перших тамтешніх поселенців воно перетворилося на одне з найбільших і найбагатших міст країни.

Придбати ферму було неважко. Після 1820 р. державну землю можна було купити по 1,25 долара за акр, а після ухвали в 1862 р. Закону про наділи досить було просто зайняти й обробляти її. Знаряддя для обробітку землі було легко придбати. То був період, коли, за висловом Джо-

на Соула, що став популярним з легкої руки журналіста Гореса Ґрилі, молоді люди «ішли на захід і зростали разом із країною».

Окрім переселення до Техасу, який належав Мексиці, рух сільськогосподарського пограниччя на захід не перетинав Міссурі до 1840 р. 1819 року на знак сплати претензій американських громадян в сумі 5 мільйонів доларів Сполучені Штати одержали від Іспанії Флориду та права на Орегонський край на Далекому Заході. Тим часом Далекий Захід став ареною жвавої торгівлі хутрами, і це важило набагато більше, ніж вартість самих шкур. Як у перші дні дослідження французами долини Міссисіпі, торгівець знову торує дорогу для поселенців на захід від великої ріки. Французькі та шотландсько-ірландські трапери, відкриваючи великі річки та притоки, а також відкриваючи нові проходи через Скелясті і Сьєррські гори, уможливили далеку міграцію 1840-х років, а згодом – освоєння внутрішніх частин країни.

Зростання нації всюди було бурхливим. Населення за період з 1812 по 1852 рр. збільшилося з 7,25 мільйона до більш як 23 мільйони, а займані землі сягнули розмірів Європи – від 4,4 мільйона до 7,8 мільйона квадратних кілометрів. Проте лишалися не розв'язаними складні конфлікти, у зв'язку з відмінностями між різними частинами країни, що в 1860-х роках виляються у Громадянську війну. До того ж, експансія на захід неминуче призводила до конфліктів із тубільним населенням цих земель – індіанцями.

У першій половині XIX ст. найвизначнішою особою-учасником тих конфліктів виявився Ендрю Джексон, перший «західняк», що зайняв Білий Дім. У розпалі війни 1812 р. Джексона, який командував тоді тенессійським ополченням, відрядили до південної Алабами, де він безжально придушив повстання індіанців-криків. Крики незабаром поступилися двома третинами своїх земельних володінь Сполученим Штатам. Згодом Джексон зігнав ватаги індіанців-семінолів з їхніх священних місць у Флориді, що належали тоді іспанцям.

У 1820-х роках військовий міністр президента Монро Джон К. Келгаун здійснював подальше витіснення решток племен зі старого Південного Заходу, переселяючи їх за Міссисипі. Президент Джексон продовжив цю політику.

1830 р. Конгрес ухвалив Закон про переселення індіанців, згідно з яким виділялися кошти для депортації східних племен за Міссисипі. 1834 р. на території сучасної Оклагоми була визначена спеціальна індіанська резервація. Загалом протягом двох президентських термінів Джексона племена підписали 94 угоди, поступаючись мільйонами гектарів земельних угідь федеральному урядові; одночасно десятки племен було вигнано за межі предківських вотчин.

Мабуть, найганебніший розділ у цій нещасній історії стосується племені черокі, чії землі на заході Північної Кароліни та Джорджії гарантувалися їм за договором 1791 р. Доля черокі, одного з найрозвиненіших східних племен, була вирішена, коли 1829 р. на їхніх землях було знайдено золото. Навіть постанова Верховного суду на їхню користь не допомогла. За мовчазною згодою Джексонової адміністрації плем'я зрештою примусили пройти довгий і тяжкий шлях до Оклагоми в 1835 р. Чимало їх згинувало від хвороб та нестатків на тому шляху, що прозваний «стежкою сліз».

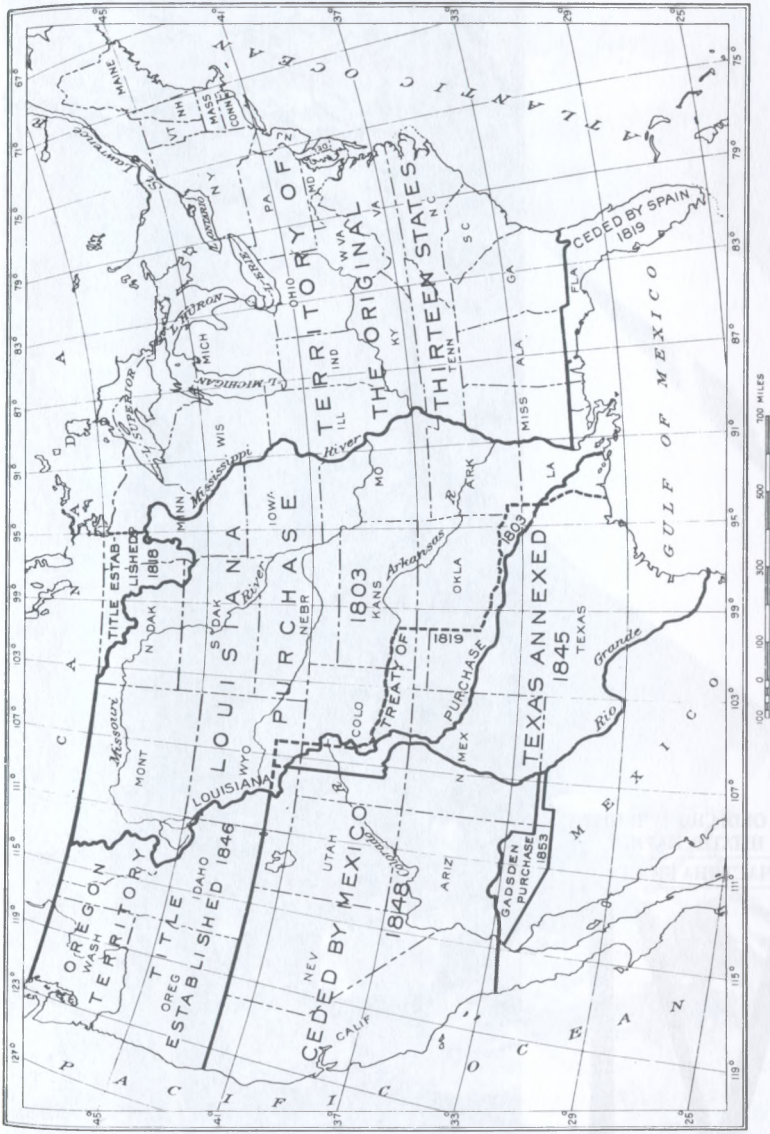
СЕНЕКА-Фоллз

Одна з перших феміністок Елізабет Кеді Стентон знайшла спільницю в Лукреції Мотт, палкій аболіціоністці, коли обидві в 1840 році перестрілися на нараді борців проти рабства в Лондоні. Уже початок наради переконав їх у тому, що жінкам-делегаткам тут не вельми раді. Їм не надали слова, і тоді Кеді Стентон і Мотт висловили свій протест, залишивши залу наради і звівши за собою інших делегаток. Власне тоді Кеді Стентон запропонувала Лукреції Мотт скликати з'їзд для захисту власне жіночих, а також соціальних, громадських та релігійних прав. Ця ідея втілювалася в життя через вісім років, коли вони організували перший з'їзд для боротьби за права жінок, що відбувся 1848 р. в Сенека-Фоллз, штат Нью-Йорк.

На цьому з'їзді Кеді Стентон проголосила «Декларацію почуттів», засновану на Декларації незалежності, та оповістила 18 скарг проти гноблення жінок чоловіками. Серед них були такі: заміжня жінка не мала права на власних дітей, якщо залишала жорстокого чоловіка або домагалася розлучення з ним. Добившись розлучення, жінка не могла заробити собі на життя, виняток становили хіба що письменницька та освітянська ниви. Жінка не могла свідчити на суді проти свого чоловіка. Заміжні жінки, які працювали на фабриках, не мали права лишати платню в себе, а мусили віддавати її чоловікам. Коли жінка виходила заміж, будь-яка власність, що належала їй до заміжжя, автоматично переходила до чоловікового майна. Незаміжні жінки за свою власність сплачували податки, а обирати законодавців, що накладали ці податки, не мали права – а це ж була одна з тих причин, що спонукали американські колонії порвати з Великобританією.

Учасники з'їзду одностайно підтримали резолюції, окрім однієї – про виборче право для жінок. Після палкої промови на захист права жінок голосувати, що її виголосив Фредерик Дуглас, чорношкірий аболіціоніст, цю резолюцію було ухвалено. І все-таки більшість учасників з'їзду не змогла допустити навіть думки про виборче право для жінок.

У Сенека-Фоллз Кеді Стентон зазнала слави на всю країну як красномовна захисниця жіночих прав, оратор і журналіст. Через кілька років вона заявила, що здавна усвідомила одне: не маючи виборчих прав, жінки ніколи не досягнуть своєї мети – рівності з чоловіками. Взавши за взірць реформатора-аболіціоніста Вільяма Ллойда Гаррисона, вона побачила, що успіх справи часто залежить від змін громадської думки, а не тих чи інших партійних акцій. Розкривши жіночі очі на кривди, яких їм доводиться зазнавати у праці, Сенека-Фоллз став каталізатором майбутніх перетворень. Незабаром відбулися інші з'їзди для боротьби за права жінок, і в авангарді руху за політичну та соціальну рівність виявилися інші жінки.

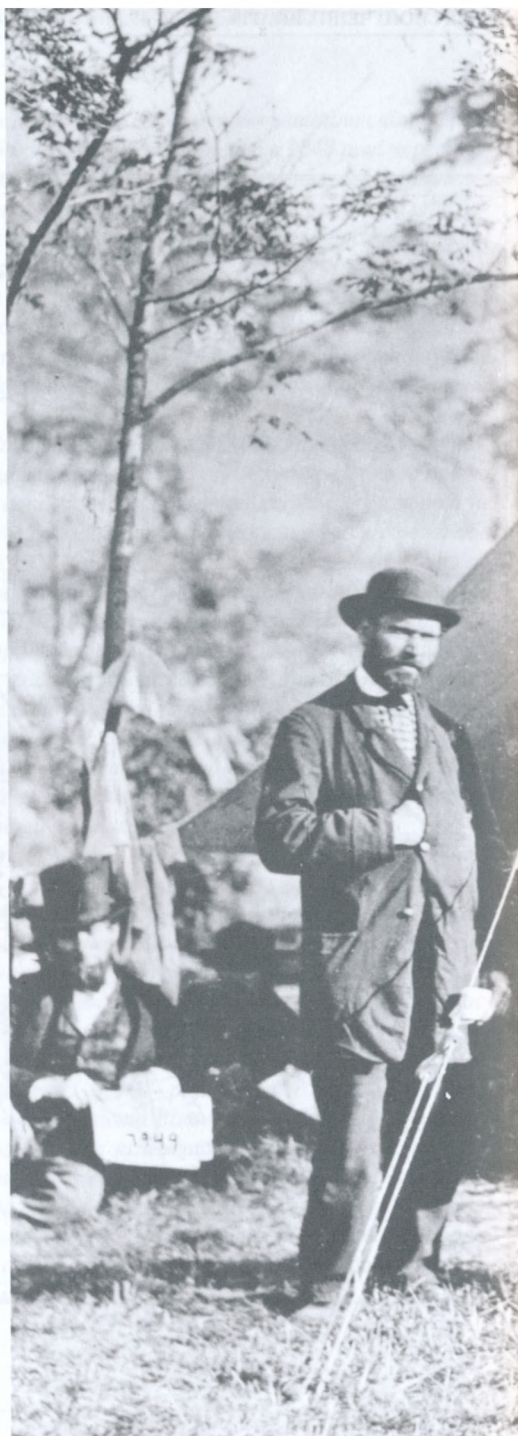
Територіальна експансія США 1803–1853

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА ШОСТА

V

**КОНФЛІКТИ
МІЖ РЕГІОНАМИ**

Президент Лінкольн (посередині) в таборі армії Союзу після битви за Антіетам, жовтень 1862 р.

«ЯКЩО БУДИНОК
РОЗКОЛОТИЙ
САМ У СОБІ, ВІН
НЕ ВСТОІТЬ.
НА МОЄ
ПЕРЕКОНАННЯ,
НАША ДЕРЖАВА
НЕ МОЖЕ ДОВІКУ
ЛИШАТИСЯ
НАПІВРАБСЬКОЮ —
НАПІВВІЛЬНОЮ»

Абрагам Лінкольн, 1858 р.

У середині XVIII ст. Сполучені Штати почали зваблювати до себе нестримний потік іноземних туристів. Як зауважив один історик: «Те, що являло собою дещо туманне, іноді романтизоване затилля колоніального визиску, стало дослівно за ніч явищем, яке належить дослідити, політичним і моральним експериментом, якому слід дати оцінку».

ДВІ
АМЕРИКИ

Жоден гість Сполучених Штатів не лишив сталішого опису своїх подорожей і спостережень, ніж французький письменник і політичний теоретик Алексис де Токвіль, чия «Демократія в Америці», лишається одним із найчіткіших та найглибших аналізів американського суспільного і політичного життя. Токвіль виявився занадто пильним спостерігачем, аби не ставитися до Сполучених Штатів критично, та його вирок був глибоко позитивним. «Демократичне врядування доводить поняття політичних прав до рівня найскромніших громадян, – писав він, – так само, як поширення багатства доводить поняття власності до всіх членів суспільства». І все-таки Токвіль був одним серед перших у довгому ряду мислителів, яких бентежило те, чи зможе примітивна рівність зберегтися в умовах розвиненої фабричної системи, що погрожувала наступним неминучим розмежуванням між промисловими робітниками та новою, підприємницькою елітою.

Інші мандрівники висловлювали подив, чаруючись ростом і життєвою снагою країни, де вбачали «всюди аж зовсім недвозначні докази багатства та швидкого поступу в сільському господарстві, комерції та великих громадських роботах». Проте згаданого оптимістичного погляду на американський експеримент дотримувалися не всі. Скептиком, зокрема, виявився англійський письменник Чарлз Діккенс, що вперше побував у Сполучених Штатах у 1841–1842 рр. «Це не та республіка, на яку я приїхав подивитися, – писав він в одному з листів, – це не та республіка, яку я собі уявляв... Чим більше замислююся про її молодість та силу, тим біднішою та нікчемнішою з тисяч точок зору постає вона в моїх очах. У всьому, чим вона так пишається – хіба що за винятком народної освіти та піклування про убогих дітей – вона впала незмірно нижче від того рівня, на яке я її зводив у власній уяві».

У цьому Діккенс не виявився самотнім. Америка XIX ст., як і впродовж усієї історії, збуджувала сподіванки і пристрасті, які не узгоджувалися часом з дійсністю, що виявлялася заземленою і складнішою. Навіть простори та розмаїтість країни не допускали спрощених узагальнень, ніби заохочуючи суперечності: Америка поєднувала в

собі і волелюбне, і рабовласницьке суспільство, була нацією експансивних, але примітивних прикордонних районів і водночас міст, де бурхливо розвивалася комерція та промисловість.

ЗЕМЛІ ОБИТОВАНІ **В** 1850 р. територія країни охоплювала ліси, рівнини і гори. На широких просторах Союзу, що охоплював 31 штат, мешкали мільйони поселян. На Сході стрімко розвивалася промисловість. На Середньому Заході і Півдні квітло сільське господарство. Після 1849 р. золоті копальні Каліфорнії потоками вливали в канали торгівлі золото.

Нова Англія та середньоатлантичні штати стали визначальними осередками фабричного виробництва, комерції й фінансів. Основну продукцію цих районів становили тканини, дерево, одяг, машини, вироби із шкіри та вовни. Великого розвитку зазнало суднопластво, і кораблі під американським прапором перетинали океани, перевозячи товари для всіх країн світу.

Південь від Атлантичного океану до річки Міссисіпі і далі виявився відносно компактною політичною одиницею з економікою, що базувалася на аграрному секторі. В економіці Мериленду і Північної Кароліни багато важив тютюн. У Південній Кароліні щедрі врожаї давав рис, а клімат та ґрунти Луїзіани сприяли вирощуванню цукрової тростини. Але провідною культурою Півдня стала бавовна. В 1850 р. американський Південь збирав понад 80 відсотків її світового врожаю. Задля вирощування цих культур, і насамперед – бавовни, використовувалася праця рабів.

Квітнув і Середній Захід з його безмежними преріями та населенням, що нестримно зростало. Європа і давно заселені райони Америки потребували його пшениці та м'яса. Використання машин, що заощаджували ручну працю, – передусім жниварок Маккорміка, – дало змогу піднести обсяги продукції ферм на небачену висоту. Врожай пшениці по країні тим часом сягнув із 35 мільйонів гектолітрів у 1850 р. до майже 61 мільйона в 1860 р., причому більше половини збиралося на Середньому Заході.

Важливим стимулом до збагачення Заходу стали кардинальні зрушення у розвитку транспортних засобів. Так, уже за період з 1850 по 1857 рр. бар'єр Апалацьких гір пробило п'ять залізничних колій, з'єднавши Середній Захід зі Сходом. Ці зв'язки зміцнювали економічні інтереси, що, зрештою, цементували політичну єдність Союзу упродовж 1861–1865 років. Ця експансія залізничної мережі спочатку мало зачепила Південь. Аж наприкінці 1850-х років гори перетнула нескінченна лінія, що сполучила нижню течію річки Міссисіпі з південним узбережжям Атлантики.

**РАБСТВО
І РУХ
ВІДМЕЖУ-
ВАННЯ**

Одна з обставин особливо загострювала регіональні та економічні незгоди між Північчю та Півднем: рабство. Обурені величезними прибутками, що нагромаджувалися на Півночі завдяки торгівлі бавовною, жителі Півдня пояснювали своє відставання нестримним збагаченням північних штатів. Водночас жителі Півночі заявляли, що у відносній відсталості південного регіону завинило лише рабство – «дивний інститут», що його Південь розглядав як найістотніший елемент своєї економіки.

Починаючи з 1830 р. послідовно усталюються лінії розмежування щодо рабства. На Півночі зміцнюються аболіціоністські почуття, підтримані рухом за «вільні землі», що слугував потужним гальмом поширенню рабства в західних регіонах, ще не оформлених у штати. Для жителів Півдня 1850-х років рабство виявилось таким станом, в існуванні якого вони картали себе не більше, аніж за свою англійську говірку чи представлені установи. У деяких приморських регіонах рабство на 1850-і роки існувало упродовж 200 років; то дійсно була невід'ємна частина основної галузі економіки регіону.

Працею рабів послуговувалася меншість білих жителів Півдня. У 1860-х роках на території рабовласницьких штатів налічувалося 46 274 плантаторів, причому плантатором вважався лише той, хто мав принаймні 20 рабів. На плантаціях працювало більше половини всіх рабів. Дехто з

вільних фермерів, серед яких 70 відсотків мали менше 40 гектарів землі, володів кількома рабами, та більшість їх не мала взагалі. «Біла біднота» вважалася найнижчою верствою південного суспільства і рабів не тримала. Легко збагнути упереджений захист рабовласництва збоку плантаторів – адже більшість рабів належала саме їм. Проте фермери і біла біднота теж підтримували інститут рабства: вони непокоїлися, що звільнені раби конкуруватимуть з ними за землю. До того ж, наявність армії рабів підносила соціальний статус вільних фермерів і білої бідноти, якого вони не бажали втрачати.

Усупереч тискові громадської думки Півночі, політичні лідери Півдня, а також люди вільних професій та духовництво не просто виправдовували рабство, а ратували за нього. Місцеві публіцисти переконували опонентів, що відносини між капіталом і працею за рабовласницької системи гуманніші, ніж на Півночі, де панує наймана праця.

До 1830 р. побутувала ще давня патріархальна система порядкування плантаціями, коли за рабами наглядав сам господар. Та згодом, коли поширилося на крайньому Півдні промислове вирощування бавовни на великих просторах, господар перестав особисто наглядати за рабами, а наймав наглядачів-професіоналів, служба яких полягала в тому, щоб витискувати з рабів останню краплину поту.

Рабство звичайно базувалося на використанні системи насильницьких засобів та примусу, жорстокі фізичні кари та продаж членів родин були не винятком, а правилом. Найгострішу критику рабства викликало, зрештою, не ставлення окремих господарів і наглядачів до рабів, а кричуще порушення невідчужуваного права людини на свободу.

Узагальнодержавній політиці населення Півдня домагалося здебільшого захисту і поповнення прибутків, що надходили через використання праці рабів на плантаціях бавовника. До експансії доводилося вдаватися часто, оскільки марнотратне вирощування однієї культури швидко

**АБОЛЩО-
НІСТИ**

виснажувало ґрунт, збільшуючи потреби в нових родючих землях. До того ж, Південь дотримувався того погляду, що йому потрібні нові території для нових рабовласницьких штатів, утворити які планувалося для встановлення чисельної рівноваги з штатами Півночі. Північні супротивники рабства сприймали таку позицію південців як змову з метою розширення рабства. І в 1830-х роках їхній опір став шаленим.

Ранній рух проти рабства, що став даниною Американській революції, святкував останню перемогу 1808 року, коли Конгрес заборонив торгівлю рабами з Африкою. Опісля опір чинили здебільшого квакери. Але такий протест був кволий і неефективний, тим часом як нововинайдена бавовноочисна машина та подальша експансія на Захід, зокрема у район дельти Міссисіпі, спричиняли дедалі більший попит на рабів.

Рух аболіціонізму, що зародився на початку 1830-х років, виявився наступальним, безкомпромісним та спрямованим на негайне скасування рабства. Цей напрямок символічно втілювався в особі лідера Вільяма Ллойда Гаррісона, юнака з Массачусетсу, що поєднав у собі героїзм мученика з хрестоносівським запалом демагога. 1 січня 1831 р. Гаррісон випустив у світ перший номер своєї газети «Визволитель», де містилася програмна заява: «Я сумлінно боротимусь за негайне визволення нашої рабської людності... Про це я не можу ні думати, ні говорити, ні писати спокійно... Я проголошую свідомо, що не відступлюся від своїх намірів, не прощатиму нікому, не поверну назад ні на крок, і зрештою мене почують».

«Ударні» Гаррісонові методи збудили мешканців Півночі до боротьби з інститутом, який здавна перебував поза критикою. Він пробував виставити на суд громадськості найвідворотніші вияви рабства, тавруючи рабовласників як мучителів і гендлярів людським життям. Він не визнавав жодного права за господарями та будь-яких компромісів, не терпів ніяких зволікань. Інші аболіціоністи, що не визнавали його тактики, яка зневажала закони, сподівалися, що реформу можна здійснити на правовій основі і мирними засобами. До Гаррісонового долучився також мо-

гутній голос Фредерика Дугласа, раба-утікача, що наелектризував достоту аудиторії Півночі, виступаючи як речник Массачусетського товариства борців проти рабства. Згодом він став редактором аболіціоністського тижневика «Північна зоря».

Одна з тез руху проти рабства включала сприяння рабам у втечах до безпечних закутків на Півночі та за кордон до Канади. Продумана мережа таємних шляхів, прозвана «підземною залізницею», була прокладена в 1830-х рр. по всій території Півночі, але найефективніше діяла на давньому Південно-Західному масиві. Лише в Огайо кількість рабів, яким упродовж 1830 – 1860-х років створили умови для втечі на свободу, сягнула майже 40 тисяч. Кількість місцевих антирабських товариств нестримно зростала, так що на 1840 рік їх налічувалося майже дві тисячі, загальною кількістю членів близько 200 000.

Незважаючи на прагнення аболіціоністів виставити боротьбу проти рабства як справу честі громадянина країни, більшість жителів Півночі трималися осторонь цього руху або активно протидіяли йому. Наприклад, у 1837 р. в Елтоні, штат Іллінойс, натовп забив до смерті видавця-аболіціоніста Елію П. Лавджоя. Але деякі акції жителів Півдня дали змогу аболіціоністам пов'язати проблему рабства з питанням громадянських свобод для білих. 1835 р. розлючений натовп знищив аболіціоністську літературу в поштової конторі міста Чарлстона, штат Південна Кароліна. Заява поштмейстера про те, що він не доставлятиме надалі аболіціоністських матеріалів, викликала загальні дебати в Конгресі. До того ж, аболіціоністи вирішили завалити Конгрес петиціями про заборону рабства в окрузі Колумбія. 1836 р. Палата представників проголосувала за те, щоб автоматично відкладати розгляд подібних петицій, що, власне, означало б їх автоматичне відхилення. Колишній президент Джон Квінсі Адамс, 1830 року обраний до Палати представників, виступив проти цього законодавчого «кляпу», кваліфікуючи постанову як порушення Першої поправки. Палата скасувала постанову 1844 р.

ТЕХАС
І ВІЙНА
З МЕКСИКОЮ

В 1820-х рр. американці сотнями осідали на величезній території Техасу, часто з дарчими грамотами мексиканського уряду на землю. Та їхня чисельність скоро викликала занепокоєння у мексиканських властей, які 1830 року заборонили дальшу імміграцію. 1834 р. генерал Лопес де Санта Анна проголосив у Мексиці диктатуру, а наступного року тегасці повстали. Санта Анна розгромив американських повстанців під час знаменної облоги Аламо на початку 1836 р., проте через місяць тегасці під командуванням Сема Гаустона в бою при Сан-Хасинто вщент розбили мексиканську армію, захопивши Санта Анну в полон. Майже десятиріччя Техас лишався незалежною республікою, а 1845 р. став двадцять восьмим штатом США.

Мексика розірвала стосунки зі Сполученими Штатами у зв'язку з наданням Техасові статусу штату, найбільш конфліктною зоною виявилися кордони нового штату: Техас претендував на річку Ріо-Гранде, а Мексика доводила, що кордон пролягає далеко на північ, по річці Нуесес. Тим часом переселенці плавом рухалися по території Нью-Мексико і Каліфорнії: американці вважали, що «доля й місія» Сполучених Штатів полягає в тому, щоб вийти до Тихого океану.

Спроби Сполучених Штатів викупити території Нью-Мексико і Каліфорнії виявилися безплідними, а після сутички мексиканських і американських військ на Ріо-Гранде Сполучені Штати 1836 р. розпочали війну. Армія Сполучених Штатів захопила територію Нью-Мексико, підтримавши повстання поселенців у Каліфорнії. Частини американських збройних сил під командуванням Захарія Тейлора вступили до Мексики, здобули перемогу при Монтереї і Буена-Вісті, проте не змогли примусити Мексику пристати до переговорів. У березні 1847 р. американське військо під командуванням Вінфілда Скотта висадилося неподалік Веракруса на східному узбережжі Мексики і після тяжких боїв увійшло в місто Мехіко-ситі. Та лише після зречення Санта Анни Сполучені Штати спромоглися укласти Договір Гваделупе Ільдаго, згідно з яким Мексика поступилася Штатам Південно-Західним регіоном і Каліфорнією за 15 мільйонів доларів.

Ця війна виявилася полігоном для американських офіцерів, яким судилося згодом битися одне проти одного в Громадянській війні. Крім того, вона спричинилася до політичного розколу: віги, супротивники рабства, критикували демократичну адміністрацію Джеймса К. Полка за експансіонізм.

Після закінчення мексиканської війни Сполучені Штати заволоділи величезною територією площею 1,36 мільйона квадратних кілометрів, де нині знаходяться штати Аризона, Невада, Каліфорнія, Юта і частково Нью-Мексико, Колорадо та Вайомінг. Водночас таке надбання містило в собі руйнацію: воно збурило найболючіше питання в тодішній американській політиці – чи визнають нові території рабовласництво, чи залишаться вільними?

КОМПРОМІС 1850 РОКУ

До 1845 р. здавалося, що рабство полишиться на теренах, де вже пустило корені. Межі його поширення закріплено в Міссурійському компромісі 1820 р., і відтоді не виникало обставин, за яких ці межі можна було б переуступити. Захоплення нових територій відродило віру частини американців у продовження експансії і рабства.

Чимало жителів Півночі сподівались, що рабство, зафіксоване у певних рамках, врешті-решт занепаде і зчезне. виправдовуючи свій спротив можливій з'яві нових рабовласницьких штатів, вони покликались на заяви Вашингтона і Джефферсона, а також Декрет 1787 р., який забороняв поширення рабства на Північний Захід. Техас, що вже визнавав рабство, був кооптований до складу Союзу як рабовласницький штат. Але Каліфорнія, Нью-Мексико і Юта рабства не мали, і коли Сполучені Штати 1846 р. задумали приєднати ці території, думки щодо процедури тут розійшлися.

Екстремісти Півдня закликали віддати землі, що ними поступилася Мексика, рабовласникам. З другого боку, опозиційно настроєні жителі Півночі домагалися, щоб нові регіони було закрито для рабства. Група поміркованих пропонувала означити лінію Міссурійського компромісу

до Тихого океану так, щоб усі штати, розташовані на північ від неї, були вільні, а штати, що пролягли на південь, – рабовласницькі. Ще одна група пропонувала полишити це питання на розсуд народів, власне, уряд має дозволити поселенцям прибувати на нову територію з рабами або без них, як того забажають. Коли ж постане проблема поділу регіону на штати, народ сам її розв'яже.

Громадська думка Півдня зводилася до того, що всі території мають право санкціонувати рабство. Північ заявляла, що жодна територія не має такого права. 1848 р. майже 300 тисяч чоловік підтримали кандидатів Партії вільної землі, яка проголошувала, що найкраща політика спрямована на те, щоб «обмежувати, локалізувати і збавляти інтерес до рабства». Регіони Середнього Заходу і штатів пограниччя – Мериленду, Кентуккі, Міссурі, однак, зазнали ще більшого розколу: там багато хто схилився до «всенародного розсуду» як до компромісу.

У січні 1848 р. в Каліфорнії було знайдено золото, і лише протягом 1849 року туди заявилося понад 80 тисяч поселенців. Проблема статусу Каліфорнії стала вирішальною, адже ясно було, що долю цього регіону Конгрес мав визначити ще до організації там урядування. Увесь народ покладав надії на сенатора Генрі Клея, який вже двічі у критичні періоди залагоджував справи шляхом компромісних пропозицій. І тепер він погамував небезпечну сварку між регіонами за складним і старанно виваженим планом.

Його компроміс (дещо модифікований ухвалою Конгресу) зводився до таких ключових пунктів: 1) Каліфорнія має приєднатися до Союзу на правах штату з вільною (без дозволу на рабство) Конституцією; 2) решта новонабутих земель членується на дві території – Нью-Мексико і Юту – організаційно оформлені без згадки про рабство; 3) претензії Техасу на частину Нью-Мексико можна задовольнити сплатою 10 мільйонів доларів; 4) варто виробити новий механізм повернення утікачів до своїх рабовласників; 5) у федеральній окрузі Колумбія заборонити купівлю і продаж рабів (але не саме рабство). Ці заходи, схвалені Конгресом, набули історичної назви Компромісу 1850 р.

Країна з полегшенням зітхнула. На три роки цей компроміс немовби владнав усі незгоди. Та поступово напруження наростало. Новий закон про рабів-утікачів глибоко вразив багатьох жителів Півночі, і ті відмовилися брати участь у відловлюванні рабів. Навіть наперекір закону, чимало з них допомагали їм у втечах, і «підземна залізниця» запрацювала ще ефективніше і відчайдушніше, ніж доти.

**РОЗКОЛОТА
НАЦІЯ** **1850**-і роки у політичній історії США визначаються як десятиріччя невдач, упродовж якого проводирі нації не спромоглися стримати розкол суспільства через рабство. Наприклад, 1852 р. Гаррієт Бічер-Стоу надрукувала «Хатину дядечка Тома» – роман, покликаний до життя подіями, що пов'язані з прийняттям Конгресом закону про рабів-утікачів. Як відомо, спочатку Стоу задумала написати невеличкий нарис, але з часом оповідь переросла в розлогий роман. Вихід його у світ став справжньою сенсацією. За перший рік було продано понад 300 тисяч примірників, і друкарські верстати крутилися цілодобово, щоб задовольнити читацький попит.

Незважаючи на те, що це була мелодрама, сповнена шаблонних образів, «Хатина дядечка Тома» незаперечно довела жорстокість рабства і нездоланий конфлікт між вільним і рабовласницьким суспільствами. Книжка розчулила серця молодшого покоління виборців на Півночі, збудила маси до боротьби проти рабства, апелюючи до людських почуттів, виявляючи соціальне обурення несправедливістю, збуджуючи співчуття до знедолених людей, на яких всюди чатує безжальний визиск.

1854 р. давня проблема рабства на нових територіях постала знов, і суперечності сповнилися ще більшим антагонізмом. Заселення регіону теперішніх Канзасу і Небраски відбувалося стрімкими темпами і, відповідно, зростали вимоги щодо нагального формування урядів територій, згодом – штатів.

За умовами Міссурійського компромісу 1820 р. цей регіон був закритий для рабства. Проте Компроміс 1850 р.

необачно знову зачепив стихлу проблему. Рабовласницькі елементи, що домінували в Міссурі, не бажали, щоб Канзас став вільною територією, оскільки тоді їхній штат мав би трьох вільних сусідів (Іллінойс, Айову і Канзас). Вони остерігалися, щоб їхній штат не присилували теж стати вільним від рабства. Певний час міссурійці в Конгресі, за підтримкою представників Півдня, блокували всі зусилля щодо організації врядування у цьому регіоні.

Саме тоді Стивен Дуглас, найстарший сенатор-демократ, з Іллінойсу, здійняв бурю, пропонуючи на розгляд так званий «Закон про Канзас і Небраску». Законопроект розлютив абсолютно всіх прихильників «вільної землі». Дуглас доводив, що Компроміс 1850 р., який полишав за Ютою і Нью-Мексико право самим розв'язувати проблему рабства, скасовує Міссурійський компроміс. Згідно з його планом, Канзас і Небраска залишалися територіями, а переселенці мали право ввозити туди рабів. А питання про майбутній статус, якими штатами приєднуватися до Союзу – вільними чи рабовласницькими – розв'яжуть самі жителі.

Північ звинуватила Дугласа в підлещуванні до Півдня з метою здобути в 1856 р. президентство. Проходження законопроекту супроводили запальні дебати. Антирабовласницька преса гнівно осудила його. Священики Півночі картали його. Бізнесмени, ще вчора сповнені приязні до Півдня, стали холодно відступатися від нього. Незважаючи на це, у травні 1854 р. Сенат схвалив Закон про Канзас і Небраску під гуркіт гармат. Коли Дуглас завітав до Чикаго, щоб виступити з промовою на свій захист, судна в гавані спустили прапори до півщогли, а в церквах дзвони не вщухали упродовж години. Десятитисячний натовп здійняв такий гучний лемент, що Дуглас не чув власного голосу.

Прямі наслідки невдалого Дугласового заходу мали неабияке значення. Партія вігів, що зайняла двозначну позицію щодо поширення рабства, пішла на дно політичного моря, і замість неї постала могутня Республіканська партія, яка поставила собі за мету добитися заборони рабства на всій території країни. 1856 р. вона висунула своїм кан-

дидатом Джона Фремонта, експедиції якого на Далекий Захід мали гучну славу. Незважаючи на те, що Фремонт зазнав невдачі на виборах, нова Республіканська партія дістала підтримку на значній території Півночі. Популярні лідери руху за «вільну землю» – Сеймон П. Чейз і Вільям Сьюард – помітно посилили свій вплив на громадську думку в цих регіонах. Поряд з ними з'явилася висока й тонка постать іллінойського адвоката Абрагама Лінкольна.

Наплив до Канзасу і рабовласників з Півдня, і ворожих рабству родин вилився зрештою у збройний конфлікт, і незабаром територію почали називати «закривавленим Канзасом». Інші події прискорили вибух повстання: особливо ганебною виявилася ухвала Верховного суду від 1857 року щодо Дреда Скотта – колишнього раба із штату Міссурі, якого за 20 років до того хазяїн забрав з собою до Іллінойсу і території Вісконсин, де рабство було заборонене Північно-Західним декретом.

Повернувшись назад до Міссурі, Скотт не витримав знущань і подав свій позов, домагаючись звільнення з рабства на тій підставі, що він мешкав останній період на «вільній землі». Верховний суд, де панували вихідці з Півдня, ухвалив, що Скотт взагалі не має права апелювати до суду, адже він не громадянин; що закони вільного штату (Іллінойсу) не стосуються його, оскільки він раніше мешкав у рабовласницькому штаті (Міссурі); що рабовласники мають право перевозити «свою власність» за своїм розсудом на федеральній території, а Конгрес не може обмежити поширення рабства. Таким чином, постанова суду на практиці анулювала всю систему заходів, якими Конгрес упродовж життя цілого покоління намагався владнати проблему.

Постанова щодо Дреда Скотта викликала несамовите обурення по всій Півночі. Ще ніколи Верховний суд не зазнавав такого гнівного осуду. Для південних демократів ухвала була знаменною перемогою, бо санкціонувала виправдання рабства на всій території країни.

ЛІНКОЛЬН,
ДУГЛАС
І БРАУН

Абрагам Лінкольн здавна вбачав у рабстві зло. В одній із промов, що виголошена 1854 р. в Пеорії, штат Іллінойс, він заявив, що все законодавство США має сприяти обмеженню та поступовому скасуванню в країні рабства. Захист принципу суверенності населення певної території, на його думку, видається фальшивим, адже рабство на західних територіях зачіпає інтереси не лише місцевих мешканців, але й жителів усіх Сполучених Штатів. Ця промова уславила його на всьому Заході, що тоді бурхливо розвивався.

1858 р. Лінкольн виступив конкурентом Стивену А. Дугласу на виборах до Сенату США від штату Іллінойс. Вихідна фраза першого передвиборного виступу Лінкольна 17 червня означила напрямок розвитку американської історії протягом наступних семи років:

Якщо будинок розколотий сам у собі, він не встоїть. На моє переконання, наша держава не може довіку лишатися напіврабською-напіввільною. Я не вважаю, що Союз розпадеться; я не вважаю, що будинок завалиться, але я вважаю, що він знову стане одним цілим.

У наступні місяці 1858 р. Лінкольн і Дуглас провели сім дебатів. Сенатор Дуглас, на прізвисько «Маленький Велетень», мав поважну репутацію як оратор, але наštовхнувся на гідного суперника – Лінкольна, що красномовно спростував принцип і концепцію суверенітету населення, проголошуваного Дугласом та його співниками. Врешті-решт, Дуглас переміг на виборах з незначною перевагою, та відтоді Лінкольн заявив про себе як один з національних лідерів.

Регіональний конфлікт загострювався. Увечері 16 жовтня 1859 р. Джон Браун, запеклий борець-фанатик проти рабства, який за п'ять років до того замордував захоплених ним п'ятьох канзаських поселенців – прихильників рабовласництва, напав із загоном послідовників на федеральний арсенал у Гарперс-Феррі (в теперішньому штаті Західна Вірджинія). Браун задумав добути там зброю, щоб очолити повстання рабів. Після дводенного бою Браун та рештки його загону були взяті живцем підрозділом морсь-

кої піхоти під командуванням полковника Роберта Е. Лі і були взяті живцем.

Націю охопила паніка. Для багатьох жителів Півдня Браунова спроба справдила найтяжчі їхні побоювання. З другого боку, ревні супротивники рабства славили Брауна як мученика за велику справу. Більшість жителів Півночі затаврували його дії, вбачаючи в них злочинний виступ проти закону і порядку. Брауна судили за змову, державну зраду та вбивство, й стратили 2 грудня 1859 р. До останнього подиху він вірив, що був зняряддям розправи над кривдниками у руках Божих.

**РОЗРИВ
ІГРО-
МАДЯНСЬКА
ВІЙНА**

На президентських виборах 1860 р. Республіканська партія висунула Абрагама Лінкольна своїм кандидатом. Авторитет партії зріс, коли її лідери заявили, що треба поставити перепони поширенню рабства в країні. Партія пообіцяла також запровадити протекціоністський тариф у промисловості і заприяглася добитися схвалення закону про безкоштовне наділення садибами тих поселенців, які сприятимуть розвиткові освоєння Заходу. Демократи виявилися одностайними. Представники Півдня відступилися від партії, висунувши віце-президента Джона Брекенриджа з Кентуккі на пост президента. Стивен Дуглас був обраний кандидатом від північних демократів. Консервативні віги прикордонних штатів, об'єднані в партію Конституційного Союзу, висунули Джона Белла з Тенессі.

Лінкольтн і Дуглас змагалися на Півночі, а Брекенридж і Белл – на Півдні. Лінкольтн виборов лише 39 відсотків голосів, проте здобув вагому більшість у 180 електорських голосів по всіх 18 вільних штатах. Белл переміг у Тенессі, Кентуккі та Вірджинії. Брекенридж – по всіх інших рабовласницьких штатах, окрім Міссурі, де виграв Дуглас. Незважаючи на мізерні успіхи в електорів, Дуглас відставав у всенародних виборах лише від Лінкольна.

Після обрання Лінкольна на пост президента відокремлення Південної Кароліни від Союзу стало майже фактом. Цей штат давно чекав на подію, яка б згуртувала Пів-

день проти аболіціоністських сил. Щойно прояснилися наслідки проведених виборів, спеціальний з'їзд у Північній Кароліні заявив про те, що «союз, укладений між Південною Кароліною та іншими штатами під назвою Сполучені Штати Америки, цим актом анулюється». 1 лютого 1861 р. відокремилися ще шість південних штатів, 7 лютого зазначені сім штатів прийняли тимчасову Конституцію Конфедерації Штатів Америки. Решта південних штатів залишалась у Союзі.

Майже через місяць, 4 березня 1861 р., Абрагам Лінкольн, новообраний президент Сполучених Штатів, склав свою присягу на вірність народів. У своєму інавгураційному виступі він відмовився визнати відокремлення, заявивши, що цей акт «не має правової сили». Він закликав відновити союзні зв'язки. Та Південь ніби не чув його жадання, і 12 квітня гармати відкрили вогонь по федеральних військах, розташованих у форті Самтер у Чарлстонському порту, штат Південна Кароліна. Розпочалася війна, у якій загинуло американців більше, ніж коли-небудь в іншому воєнному конфлікті.

У семи штатах, що відокремилися, народ радо відгукнувся на звернення обраного президента Конфедерації Штатів Америки Джефферсона Девіса. Тепер обидві сторони напружено вичікували дій рабовласницьких штатів, що доти лишалися лояльними. У відповідь на обстріл форту Самтер, 17 квітня відокремилась Вірджинія, і за її прикладом відступилися також Арканзас, Тенессі та Південна Кароліна. Жоден із штатів не полишав Союзу з таким небажанням, як Вірджинія. Її керівники відіграли провідну роль у перемозі Революції та в створенні Конституції; вона дала нації п'ятьох президентів. З Вірджинією покрокував полковник Роберт Лі, який через вірність своєму штатові відмовився від командування союзною армією. Між змужнілою Конфедерацією та північними штатами «вільної землі» лежали суміжні штати Делавер, Мериленд, Кентуккі і Міссурі, які, незважаючи на певні симпатії до Півдня, залишилися вірні Союзові.

Кожна із сторін зачинала війну із надією на блискавичну перемогу. Північ мала явну перевагу з матеріального

погляду. 23 штати, населення яких становило 22 мільйони чоловік, виступали проти 11 штатів, де жило 9 мільйонів. У промисловому відношенні вона мала ще більшу перевагу, що створювало надійну основу для виробництва зброї та бойових припасів, постачання одягу та іншого спорядження. Розвинена мережа залізниць на Півночі збільшувала шанси Союзу у війні.

Певні переваги мав також Південь. Сприятливою виявилася, зокрема, географія: Південь вів оборонну війну на власній території. До того ж, тут краще збереглися воєнні традиції, тому на початковому етапі війни Південь мав у своєму розпорядженні досвідченіших воєначальників.

**НА ЗАХОДІ
НАСТУП,
НА СХОДІ
ЗАТРИМКА**

Перша велика битва під Бул-Раном, поблизу Вашингтона, відома ще під назвою Перший Манассас, поблизу Вашингтона, розвіяла будь-які ілюзії на швидку перемогу. Крім того, вона стала символом – принаймні на сході Сполучених Штатів – кривавих перемог Півдня, які водночас ніяк не увінчувались вирішальною воєнною перевагою. Протягом перших років, Південь часто виграв битви, та не виграв війни.

Незважаючи на військові невдачі на Сході, сили Союзу спромоглися отримати перемогу і поступальний стратегічний наступ на морі і на Заході. На початок війни більша частка військово-морського флоту перебувала в руках Союзу, проте ці сили виявилися розпороченими і слабкими. Військово-морський міністр Гідеон Веллз ужив нагальних заходів для його зміцнення. Тоді Лінкольн оголосив блокаду південного узбережжя. Хоча спочатку ефективність блокади була мізерною, до 1863 року майже припинився вивіз бавовни до Європи та імпортування бойових припасів, одягу, а також медичних засобів, яких нагально потребував Південь.

Тим часом далекоглядний командуючий флотом Девід Фарагат здійснив дві блискучі операції. Спочатку флот Союзу увійшов до гирла Міссисипі, примусивши здатися найбільше місто Півдня – Новий Орлеан. Завдяки іншій

йому вдалося продертися через укріплений вхід до затоки Мобіл, що в Алабамі, захопити конфедератський панцерний корабель і перекрити вхід до порту.

У долині Міссисіпі сили Півночі здобували перемоги одну за одною. Пролом довгої лінії оборони конфедератів в Тенессі дав змогу захопити майже всю західну частину штату. Після облоги важливого порту Мемфіс на Міссисіпі, війська Союзу просунулися на 320 км, сягнувши у серце Конфедерації. Очоловані мужнім генералом Уліссом Грантом, війська Союзу героїчно витримали несподівану конфедератську контратаку при Шайло на урвищах річки Тенессі, зятято утримуючи свої позиції до прибуття підкріплення. Втрати живої сили під Шайло докотилися 10 тисяч з обох сторін – такого кровопролиття у боях американці досі ще не зазнавали. Та це був лише початок побоїща.

У Вірджинії, навпаки, війська Союзу зазнавали поразки за поразкою. Ряд кровопролитних атак, здійснених на конфедератську столицю Ричмонд, завершилися черговою невдачею. Конфедерати мали дві великі переваги: їхні оборонні позиції були оточені численними річками, що перетинали дороги з Вашингтона до Ричмонда. До того ж, вони мали двох славетних генералів – Роберта Лі і Томаса Стонволла Джексона, які на початку війни затьмарили перших союзних воєначальників. 1862 р. командувач союзними військами Джордж Макклеллан ще раз спробував захопити Ричмонд, але в семиденних боях з 25 червня по 1 липня його військо щоразу відступало назад; обидві сторони зазнали непоправних втрат.

Після перемоги конфедератів у другому бою під Бул-Раном, що дістав назву Другий Манассас, Лі перейшов річку Потомак і вступив до Мериленду. Макклеллан знову не виявив належної рішучості, хоч був поінформований, що Лі розділив свою армію навпіл, а тому мав значно менше солдатів. Союзна і конфедератська армії вступили у бій на річечці Антіетам, поблизу Шарпсбурга, штат Мериленд, 17 вересня 1862 р. Це був найкривавіший день війни: з обох сторін загинуло понад 4 тисячі солдатів і 18 тисяч було поранено. Незважаючи на свою чисельну перевагу, Мак-

квеллан не спромігся прорвати бойові стани Лі і розпочати атаку, через що Лі зміг безперешкодно відступити за річку Потомак з усією армією. Беручи до уваги такі неприпустимі для воєначальника прорахунки, Лінкольн зняв Макквеллана з посади.

Хоч Антіетамський бій не відіграв вирішальної ролі в розвитку військових подій, наслідки його мали велику політичну вагу. Великобританія і Франція, що обидві вже збиралися визнати Конфедерацію, відклали своє рішення, і Південь не здобув дипломатичного визнання. Південь не дістав від Європи і економічної допомоги, якої так відчайдушно домагався.

Лінкольн скористався з наслідків Антіетаму, випустивши попередню Прокламацію визволення, яка оголошувала, що з 1 січня 1863 року всі раби в штатах, повсталих проти Союзу, вільні. На практиці Прокламація не дала глибоких наслідків; вона звільнила рабів лише в штатах Конфедерації, не зачіпаючи рабства у штатах пограниччя. Проте з політичного погляду це означало, що скасування рабства поруч із збереженням Союзу стало заповітною метою його воєнних зусиль.

Остаточна Прокламація визволення, випущена 1 січня 1863 р., дозволяла набирати чорних американців до союзного війська, чого проводирі аболіціоністів – такі як Фредерик Дуглас – домагалися вже на початку збройного конфлікту. Насправді армії Союзу вже приймали до себе рабів-утікачів, але, згідно з Прокламацією визволення, вони набрали й вишколили полки чорних солдатів, що згодом відзначалися в боях від Вірджинії до Міссисипі. Майже 178 тисяч американців африканського походження служили в Кольорових військах США і 29 500 – у союзному Військово-морському флоті.

Незважаючи на політичні переваги, здобуті завдяки Прокламації визволення, воєнні перспективи Півночі на сході лишалися неясними, поки армія Лі на півночі Вірджинії громила союзну армію на Потوماку: спочатку під Фредериксбургом, штат Вірджинія, в грудні 1862, а потім при Чанселлорсвіллі – в травні 1863 р. І хоча Чанселлорсвілль продемонстрував одну з найблискучіших військових

перемог, він завдав Лі тяжкого удару у зв'язку із втратою найдорожчого помічника – генерала Стонволла Джексона, помилково застреленого своїми ж солдатами.

ВІД
ГЕТТИС-
БЕРГА ДО
АШПОМА-
ТОКСА

Та жодна з конфедератських перемог не стала вирішальною. Федеральний уряд просто накопичував збройні сили і робив нові спроби. Сподіваючись, що нищівний розгром Півночі під Чанселлорсвіллем надасть йому нову перевагу, Лі у липні 1863 р. спрямував військо на північ, у Пенсильванію, приступивши до околиць столиці штату міста Гаррисберга. Великі союзні сили зупинили похід Лі під Геттисбергом, і там у титанічній триденній битві – найбільшій у Громадянській війні – конфедерати мужньо намагалися прорвати позиції союзних військ. Та їх спіткала невдача, і ветерани Лі з тяжкими втратами відступили до Потомаку.

Під Геттисбергом полягло понад 3 тисячі союзних солдатів і майже 4 тисячі конфедератів; поранених та втрачених без вісти з обох боків налічувалося понад 20 тисяч. 19 листопада 1863 р. Лінкольн відкрив нове національне кладовище під Геттисбергом чи не найуспішнішою своєю промовою. Короткий виступ він завершив промовистими словами:

...ми запевняємо, що ці люди віддали своє життя не марно, що в нашій нації під рукою Божою ще раз зродиться свобода і що самоврядування народу й для народу не щезне з лиця землі.

На Міссисипі наступ Союзу був заблокований при Віксбергу, де конфедерати закріпилися на високих скелях, недоступних для атаки з кораблів. На початку 1863 р. Грант почав обходити Віксберг з півдня і зі сходу й піддав конфедератські позиції півторамісячній облозі. 4 липня він заволодів містом, узявши в полон найсильнішу конфедератську армію заходу. Тепер річка була вся в руках Союзу. Конфедерацію розітнули навпіл, припинивши доставку припасів з Техасу та Арканзасу. Перемога Півночі під Віксбергом і Геттисбергом у липні 1863 р. стала поворот-

ним моментом у війні, хоча кровопролитні бої тривали ще понад півтора року.

Після цього Лінкольн відкликав Гранта на схід, зробивши його головнокомандувачем союзними силами. у травні 1854 р. Грант просунувся у глибину Вірджинії і вступив у двобій з армією Лі у триденній «битві в Пущі». Втрати з обох боків були затяжкі, але Грант не вдався до відступу. Натомість він спробував обійти Лі з флангу, розтягуючи конфедератські позиції і відбиваючись артилерією та піхотними атаками. «Пропоную вести бої в такий спосіб хоч би й ціле літо», – заявив союзний командувач під Спотсильванією під час п'ятиденних кривавих боїв, загалом характерних на східному фронті протягом майже року.

На заході союзні сили навесні 1863 р. перемагли під Чаттанугою і при горі Лукаут і взяли контроль над Тенессі, відкривши генералові Вільяму Шерману шлях для вступу в Джорджію. Шерман, маневрами уникнувши боїв з кількома невеликими конфедератськими угрупованнями, захопив столицю штату Атланту і вирушив до Атлантичного узбережжя, руйнуючи на шляху залізниці, фабрики, склади та інші об'єкти. Його люди, втративши зв'язки зі своїми пунктами постачання, захоплювали продовольство у сільських районах. Полишаючи узбережжя, Шерман вирушив на північ, і в лютому 1865 р. оточив Чарлстон у Південній Кароліні, де пролунали перші постріли війни. У колі союзних генералів Шерман чи не найкраще усвідомлював, що зломити волю і деморалізувати Південь не менш важливо, ніж розгромити його армії.

Тим часом Грант дев'ять місяців тримав у облозі Пітерсберг у штаті Вірджинія, аж поки Лі в березні 1865 р. залишив і Пітерсберг, і конфедератську столицю Ричмонд, намагаючись відступити на південь. Та було вже запізно. 9 квітня 1865 р. Лі, оточений величезною союзною армією, здався Грантові в будинку аппоматокського суду. І, незважаючи на те, що поодинокі сутички в інших місцях тривали ще упродовж місяців, Громадянська війна завершилася.

Умови здачі в Аппоматоксі були гуманними, і Грант, повертаючись із зустрічі з Лі, вгамовував збуджені викри-

ки своїх солдатів нагадуванням, що «відтепер бунтівники – знов наші співвітчизники». Боротьба за незалежність Півдня була програна, та її герой Роберт Лі викликав захоплення всієї нації блискучим талантом полководця і витримкою та стійкістю в поразці.

**БЕЗ
ЗЛОБИ
НА ІНШИХ**

На Півночі війна породила величнішого героя в особі Абрагама Лінкольна – діяча, що над усе прагнув спаяти воедино Союз не насиллям і карами, а теплотою та гуманізмом. 1864 р. його було обрано президентом на повторний термін після перемоги над конкурентом Джорджем Макклелланом, генералом, якого Лінкольн звільнив після Антіетама. Друге інавгураційне звернення Лінкольна завершувалося словами:

...Без злоби на інших, з милосердям до всіх, упевнившись у власній правоті, що її відкриває нам Бог, намагаюся завершити розпочату справу: загоїти рани нації, оточити піклуванням тих, хто зніс весь тягар війни, їхніх вдів і сиріт... зробити все для того, аби забезпечити справедливий і тривкий мир у країні та з усіма державами.

Через три тижні (і два дні після капітуляції Лі) Лінкольн оприлюднив свою останню політичну промову, в якій виклав широкі плани реконструкції держави.

14 квітня президент провів засідання Кабінету, що стало для нього останнім. Того вечора разом із дружиною і гостями – молодим подружжям – він прийшов на виставу до Театру Форда. Там, у президентській ложі, його смертельно поранив актор з Вірджинії Джон Вілкс Бут, озлоблений поразкою Півдня. Через кілька днів переслідуваний Бут був убитий в одному із селищ Вірджинії. Його спільників теж схопили і стратили.

Вранці 15 квітня Лінкольн помер у своїй спальні на першому поверсі будинку, що розташований навпроти театру Форда. Поет Джеймс Рассел Ловелл писав:

Ще ніколи так, як тоді, сповненого тривоги квітневого ранку, стільки людей не лили сліз у зв'язку із смер-

тю цієї людини, якої ніколи не бачили: немовби забрали від них супутного друга, полишивши натомість холоднечу і морок. Ще ніколи похоронні панегірики не виявлялися такими промовистими, як ті співчутливі погляди, що ними безмовно перекидалися незнайомі люди, перестрівшись того дня. Їх прості змушнілі серця втратили щось рідне.

Перше велике завдання, яке чекало свого вирішення на переможній Півночі – тепер уже під проводом віце-президента Ендрю Джонсона, південця, що лишився вірний Союзові, – зводилося до визначення статусу штатів колишньої Конфедерації. Президент Лінкольн уже заклав для цього певні основи. На його думку, народ південних штатів ніколи формально не відокремлювався, його просто збили з праведної дороги деякі нелояльні громадяни, підмовивши на спротив федеральній владі. І, зважаючи на те, що ця війна спровокована окремими особами, федеральний уряд матиме справу з цими особами, а не з цілими штатами. Крім того, ще 1863 р. Лінкольн заявив, що коли у будь-якому із штатів 10 відсотків виборців, які брали участь у голосуванні 1860 р., сформують уряд, лояльний до Конституції США, визнаючи закони Конгресу та прокламації президента, він визнає такий уряд як законний.

Конгрес заперечив право Лінкольна розв'язувати цю справу без консультацій з ним. Деякі члени Конгресу домагалися суворої кари для всіх штатів колишньої Конфедерації. Ще до завершення війни у Вірджинії, Тенессі, Арканзасі і Луїзіані були сформовані нові уряди.

Щоб розв'язати одну з головних проблем – визначити становище колишніх рабів – Конгрес у березні 1865 р. заснував для опіки над американцями африканського походження та їхнього усамостійнення Бюро у справах невольників, що отримали свободу. А в грудні того ж року Конгрес ратифікував Тринадцяту поправку до Конституції США, яка скасувала рабство.

Протягом літа 1865 р. Джонсон продовжував втілювати в життя Лінкольнову програму реконструкції з незначними змінами. Президентським указом він призначив губернаторів у кожному з колишніх конфедератських шта-

тів і своєю волею відновив політичні права багатьох громадян-південців, скориставшись президентським правом на помилування.

У визначений час у кожному з колишніх конфедератських штатів були скликані з'їзди з метою скасування декретів, що стосувалися відокремлення, анулювання військового боргу і укладення нових конституцій штатів. Згодом у кожному штаті губернаторами стали місцеві прибічники Союзу, уповноважені скликати з'їзди лояльних виборців. Джонсон закликав усі з'їзди анулювати відокремлення, скасувати рабство, відмовитися від сплати всіляких позичок, наданих для підтримки Конфедерації, і ратифікувати Тринадцяту поправку. Наприкінці 1865 р. цей процес, за деякими винятками, був завершений.

РАДИКАЛЬНА ПЕРЕБУДОВА

І Лінкольн, і Джонсон передбачали, що Конгрес правомочний буде позбавити конгресменів Півдня місць у Сенаті США або Палаті представників згідно з положенням Конституції, що проголошує: «Кожна палата має бути суддею... стосовно своїх власних членів». Це питання постало, коли під проводом Тадеуса Стівенса деякі конгресмени (відомі як «радикальні республіканці») задумали покарати Південь, відмовившись надати місця обраним там сенаторам і представникам. Упродовж наступних місяців Конгрес розробив план Реконструкції Півдня, зовсім не схожий на той, який розпочав Лінкольн і розвивав далі Джонсон.

Ті члени Конгресу, які ратували за те, що чорним американцям слід надати повне громадянство, поступово здобували широку підтримку громадськості. До липня 1866 р. Конгрес ухвалив закон про громадянські права і призначив нове Бюро у справах невільників, що отримали свободу – обидва заходи покликані були не допустити расової дискримінації збоку законодавчих органів штатів. Далі Конгрес прийняв Чотирнадцяту поправку до Конституції, яка проголосила, що «всі особи, народжені або натуралізовані в Сполучених Штатах та підлеглі їхній юрисдик-

ції, є громадянами Сполучених Штатів і тих штатів, де вони мешкають», касуючи в такий спосіб постанову про Дреда Скотта, що заперечувала право рабів на громадянство.

Законодавчі збори південних штатів, за винятком Тенессі, відмовилися ратифікувати цю поправку; декотрі проголосували проти неї одностайно. До того ж, після війни законодавчі збори південних штатів почали видавати закони про чорне населення з метою знову вдягти на шойно звільнених рабське ярмо. Ті закони у кожному штаті були різні, проте збігалися в деяких пунктах, як-от: чорні мусили підписувати щорічні трудові угоди, за порушення яких накладався штраф, а дітей в обов'язковому порядку віддавати в науку, причому хазяї могли застосовувати тілесне покарання. Що ж до безпритульних і волоцюг, їх просто могли продати господарю на службу, якщо вони не мали чим сплатити великий штраф за бродяжництво.

Деякі угруповання Півночі домагалися втручання у справу з метою захистити права чорних на Півдні. Згідно з Законом про Реконструкцію від березня 1867 р., Конгрес, незважаючи на створені в південних штатах уряди, розділив Південь на п'ять округ, поставивши над ними військовою адміністрацію. Постійний військовий нагляд передбачалося усувати в тих штатах, які запровадять громадянські уряди, складуть присягу на лояльність, ратифікують Чотирнадцяту поправку і приймуть виборче право для афроамериканців.

Поправка була ратифікована 1868 р. П'ятнадцята поправка, ухвалена Конгресом наступного року і ратифікована законодавчими органами штатів у 1870 р., містила положення про те, що «громадяни Сполучених Штатів не повинні позбавлятися виборчих прав чи обмежуватися в них Сполученими Штатами або окремими штатами на підставі раси, кольору шкіри чи колишнього перебування в рабстві».

Те, що Президент Джонсон вдався (хоча й безуспішно) до права вето, намагаючись заблокувати законодавство, що вимагало захисту звільнених рабів та позбавляло колишніх конфедератських лідерів права обіймати офіційні посади, розлютило радикальних республіканців у

Конгресі. Незабаром антипатія Конгресу до Джонсона зросла настільки, що вперше в історії Америки була призначена процедура імпічменту президента, тобто усунення його з посади.

Головна провина Джонсона виявилася у вчиненні опору каральній політиці Конгресу та нестриманість у критичних висловах про дії законодавців. Найсерйознішим звинуваченням, що його могли висунути супротивники, було те, що наперекір Законові про терміни повноважень (що вимагав отримання попередньої згоди Сенату на усунення з посади особи, кандидатура якої затверджена Сенатом), він змістив з поста військового міністра, непохитного прибічника Конгресу. Слухання справи в Сенаті, однак, довели, що Джонсон формально не перебільшив своїх повноважень, усуваючи з посади члена кабінету. Було також вказано на ще важливішу деталь: якби імпічмент удався, це створило б небезпечний прецедент усунення президента з посади через незгоду з більшістю членів Конгреса. Спробу імпічменту було відхилено невеликою перевагою в голосах, і Джонсон залишився на посаді до закінчення терміну.

У червні 1868 р. Конгрес, згідно з Законом про військову реконструкцію, знову прийняв Арканзас, Північну Кароліну, Південну Кароліну, Луїзіану, Джорджію, Алабаму і Флориду до Союзу. У цих поновлених штатах губернаторами, членами палат представників та сенаторами було обрано здебільшого так званих «саквояжників» – вихідців з Півночі, що прибули на Південь у повоєнний період, щоб нажити політичний капітал, часто в супрязі з нещодавно звільненими чорними американцями. У законодавчих зборах Луїзіани і Південної Кароліни чорні кандидати вибороли більшість місць. Останні три південні штати – Міссисипі, Техас та Вірджинія – врешті-решт теж прийняли умови Конгресу і були поновлені в Союзі 1870 р.

Чимало білих жителів Півдня, зважаючи на загрозу своєму політичному і соціальному пануванню, вдалися до неправочинних дій, спрямованих проти надання рівних прав чорному й білому населенню країни. Акти насильства проти чорних американців зачастішали. 1870 р. наростання заворушень спричинилося до прийняття Закону про нагляд,

що суворо карав тих, хто посягав на громадянські права визволених рабів.

**КІНЕЦЬ
РЕКОН-
СТРУКЦІЇ** З плином часу дедалі ставало очевидніше, що проблем Півдня не можна розв'язати суворими законами та ворожим ставленням до колишніх конфедератів. У травні 1872 р. Конгрес ухвалив закон про загальну амністію, що реабілітував у політичних правах усіх прихильників конфедерації за винятком близько п'ятисот осіб.

Поступово південні штати стали просувати на службу членів Демократичної партії, відтискуючи так звані «саквояжницькі» уряди та відлякуючи чорне населення від участі у виборах і спробах посісти державні посади. На 1876 р. республіканці залишалися при владі лише в трьох південних штатах. За домовленістю з демократами, що визначила неоднозначні результати президентських виборів на користь Резерфорда Гейза, республіканці дали обіцянку завершити «Радикальну Реконструкцію», полишаючи, таким чином, більшу частину Півдня в руках Демократичної партії. 1877 р. Гейз вивів з Півдня останні частини урядових військ, мовчки зрікшись федеральної відповідальності за громадянські права чорних американців.

Південь продовжував залишатись регіоном, спустошеним війною, обтяженим заборгованостями внаслідок некомпетентного правління, деморалізованим десятиліттям міжрасової боротьби. На жаль, маятник національної расової політики хитнувся від одних крайнощів до інших. Якщо раніше уряд суворо карав білих лідерів Півдня, тепер він заплюшував очі на нові форми приниження й дискримінації чорного населення. Остання чверть сторіччя позначилася поширенням у південних штатах дискримінаційних законів - про сегрегацію громадських шкіл, заборону чи обмеження доступу для негрів до таких громадських місць і закладів, як парки, ресторани й готелі. Крім того, багато хто з чорношкірих громадян фактично втратив право голосу внаслідок того, що запроваджувався

виборчий податок; частим явищем стали також несанкціоновані тести на писемність.

Якщо колізії Громадянської війни були сповнені високого драматизму й моральної ясності, то Реконструкція в оцінках істориків явила похмурий період політичних конфліктів, корупції та регресу. Рабам даровано свободу, але не рівність. Північ не спромоглася задовольнити економічні потреби звільнених рабів. Такі заходи, як створення бюро у справах звільнених рабів, не відповідали нагальним потребам колишніх рабів у інститутах, які могли б забезпечити їх політичними та економічними правами або ж просто захистити від насильства і залякування. Власне, офіцери федеральної армії, як і самі службовці Бюро у справах невільників, що отримали свободу, часто виявлялися расистами. Чорне населення Півдня перебувало у цілковитій залежності від цих білих півничан, тому що білі Півдня об'єднувалися в такі організації, як Ку-Клукс-Клан, щоб залякувати чорношкірих та чинити їм всілякі правові перешкоди. Не маючи засобів до самостійного економічного існування, багато колишніх рабів поповнювали армію фермерів-орендарів на землях, що перебували у власності колишніх господарів, і таким чином потрапляли в зачароване коло злиднів, яке не поривалося ще довго і в ХХ сторіччі.

Звичайно, період Реконструкції ознаменувався успіхами у відбудові економіки південних штатів, спустошених війною, розширенні системи громадських послуг, особливо від часу запровадження вільних народних шкіл для чорних і білих. Проте непоступливість Півдня часто зводилася до того, що виставлялися на щит приклади корупції (не такі вже й рідкісні на тогочасному Півдні) задля повалення радикальних режимів. Невдача Реконструкції засвідчила, що боротьба чорних американців за рівність і свободу відкладається до ХХ ст., коли вона становитиме проблему для всієї Америки, а не лише для Півдня.

МИРНІ ДЕМОКРАТИ, «МІДНОГОЛОВІ» І КОЛОТНЕЧА ЧЕРЕЗ ЗАКОНОПРОЕКТИ

Перебуваючи на посту президента країни, Абрагам Лінкольн зіткнувся із серйозною опозицією його державній і воєнній політиці. Навіть на Півночі Громадянська війна так порізнила людей, поглинувши чимало людських жертв і коштів, що навряд чи можна було чекати іншого.

Опозиція Лінкольну природно сформувалася в Демократичній партії, кандидат від якої, Стивен Дуглас, здобув 44 відсотки голосів населення вільних штатів на виборах 1860 року.

Сила опозиції наростала і спадала залежно від успіхів Півночі на бойовищах. Проте перше незадоволення військовими операціями і, як наслідок, особою Лінкольна виявили не демократи, а Конгрес, який у грудні 1861 р. створив Об'єднаний комітет ведення війни, що провів розслідування невдач Союзу під Бул-Раном і Болз-Блафом. Будучи орудою в руках радикальних республіканців, Об'єднаний комітет підштовхував адміністрацію Лінкольна до агресивних замірів у війні та рішучого визволення рабів.

Як і слід було сподіватися від партії «народної суверенності», деякі демократи вважали, що масштабна війна за відновлення Союзу не є виправданою. Ця група стала відома як «мирні демократи». Їхні крайні елементи прозвані «мідноголовими».

В обох фракціях – і «війни», і «миру» – лише дехто з демократів вважав, що визволення рабів варте крові населення Півночі. Власне, анти-визвольний рух досить довго був партійною політикою. Наприклад, 1862 р. фактично кожен демократ у Конгресі голосував проти скасування рабства в окрузі Колумбія і заборони його на інших землях.

Великий опір чинила також трудяща маса, передусім ірландці і німці-католики, які остерігалися масового переселення нещодавно визволених чорних. Розпалені такими почуттями, у містах Півночі 1862 р. вибухнули расові заколоти.

Січнева 1863 р. Прокламація визволення засвідчила, що скасування рабства стало одним із невідкладних завдань Лінкольна у війні. На Півночі це сприйняли по-різному. Скажімо, в Індіані та Іллінойсі законодавчі збори штатів ухвалили закони, що закликали до миру з конфедератами та анулювання «лихої», нелюдяної й нечестивої Прокламації.

Складне становище на Півночі у період війни змусило Лінкольна у вересні 1862 р. призупинити чинність рфуйуфы сцкззгы і ввести в дію військовий режим стосовно тих, хто ухилився від регулярної служби або ж допомагав бунтівникам. Такий відступ від цивільного законодавства, хоча й конституційно виправданий у період кризи, дав ще один привід демократам критикувати президента. Військовий міністр Едвін Стентон втілював закони воєнного часу напрочуд рішуче, і тисячі людей – здебільшого прихильники південців та демократів – були заарештовані.

Дефіцит людських резервів для армії Союзу спричинився до появи першого в історії США закону про обов'язковий призов. Запровадження

цього закону 1863 р. для «заохочення» вступу до війська посягло ще більшу настороженість і протести серед мас. Надзвичайний опір чинили «мідноголові» Пенсильванії, Огайо, Індіани та Вісконсину, куди задля його реалізації довелося відрядити федеральні війська.

Слід зауважити, що мобілізований до війська міг відкупитися за 300 доларів, що становило в сумі річний заробіток некваліфікованого робітника. Це посилило враження, підтримуване в деяких частинах федерації, що «багатий воює, а б'ється бідняк».

Найпотужніший опір призову було вчинено влітку 1863 р. у Нью-Йорку – цитаделі Демократичної партії, де напередодні замордували кілька службовців призовних пунктів. В липні групу чорних привезли до міста під охороною поліції, щоб замінити страйкарів-ірландців – портових вантажників. Водночас службовці провадили непопулярний призов за лотерейним принципом. Збіг обох заходів викликав чотириденне заворушення, протягом якого було зруйновано декілька негртянських кварталів, призовних пунктів та протестантських церков. Внаслідок загинуло щонайменше 105 чоловік. Безчинства стихли після прибуття з Геттисберга кількох полків армії Союзу.

Того ж року точився найвідоміший цивільний процес Громадянської війни. Винуватцем був Клемент Валландигам, який задумав стати губернатором Огайо як кандидат від Демократичної партії. Намагаючись зміцнити свій авторитет, Валландигам ігнорував місцеву воєнну заборону «зрадницької діяльності» і чинив напади на політику Лінкольна, агітуючи за припинення війни і ведення переговорів, називаючи її «війною за свободу чорношкірих і поневолення білих». Невдовзі союзні солдати вдерлися до його оселі і заарештували його.

Демократи та, власне, й дехто з республіканців негайно опротестували законність арешту Валландигам. У відповідь Лінкольн вислав його на конфедератську територію, де Валландигам справді одержав своє призначення. Незабаром, перебравшись до Канади, він розпочав галасливу, але безуспішну кампанію.

Незважаючи на перемогу союзних військ під Віксбергом і Геттисбергом у 1863 р., кандидати «мирних» демократів продовжували спекулювати на незгодах нації та расових почуттях. Загалом настрої Півночі був такий, що Лінкольн не вірив у своє переобрання на виборах у листопаді 1864 р.

Кандидатом у президенти від демократів був генерал Джордж Макклеллан, якого Лінкольн два роки тому змістив із посади командувача Потомаською армією. Макклелланів кандидат у віце-президенти виявився близьким спільником Валландигам. Та, всупереч сподіванням демократів, Макклеллан відмовився переслідувати мету партії – добиватися переговорів щодо припинення війни. Як би там не було, маючи перед собою перспективу перемоги, Лінкольн легко взяв гору над Макклелланом, виборовши явну перевагу у всіх північних штатах, окрім Нью-Джерсі і Делавера.

Будують трансконтинентальну залізницю. 1868 р.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:
НАРИС

ЧАСТИНА СЬОМА

VII

ЗРОСТАННЯ І
ПЕРЕТВОРЕННЯ

«ВІД ВІРИ У
СВЯТІСТЬ
ВЛАСНОСТІ
ЗАЛЕЖИТЬ
САМА
ЦИВІЛІЗАЦІЯ»

Ендрю Карнегі, 1889 р.

За період між двома великими війнами – Громадянською і Першою світовою – Сполучені Штати Америки сягнули повноліття. За менш ніж 50 років вони трансформувалися з сільської республіки в урбаністичне суспільство. Пограниччя як поняття зникло. Повсюди закладено потужні фабрики й металургійні заводи, трансконтинентальні залізниці, квітнучі міста й величезні сільськогосподарські мастки. Однак економічне зростання і достаток породили нові проблеми. Великі промислові фірми поширилися на значній території і монополізували цілі галузі виробництва в країні. Умови праці гіршали. Міста інтенсивно зростали і не могли ні дати пристойні житлові умови, ні керувати як слід своїми мешканцями, яких усе прибувало.

ТЕХНОЛОГІЯ І
ЗМІНИ

«Громадянська війна, – зауважує один письменник, – відкрила рану в історії країни. Одним ударом вона драматизувала зміни, що почалися ще 20 чи 30 років тому...». Військові затрати безмірно стимулювали розвиток виробництва, прискоривши економічний прогрес, що ґрунтувався на використанні заліза, пари та електроенергії, а також нестримному поступі науки й винахідництва. Якщо за весь період до 1860 р. було видано 36 тисяч патентів, то протягом наступних тридцяти років – 440 тисяч, а за першу чверть ХХ ст. загальна кількість патентів сягнула майже мільйона.

Ще 1844 р. Семюел Морзе вдосконалив електричний телеграф, і незабаром найвіддаленіші частини континенту сполучила мережа стовпів з дротами. 1876 р. Александер Грем Белл продемонстрував на виставці телефонний апарат, і за півсторіччя вже 16 мільйонів телефонів підхлюскували громадське й економічне життя нації. Прискорило розвиток бізнесу і винайдення друкарської машинки 1867 р., арифмометра 1888 р. та касового апарата 1897 р. Складальна машина лінотип, винайдена в 1886 р., ротаційна машина і фальцювальні пристрої дали змогу друкувати 240 тисяч примірників 8-сторінкової газети за годину. Лампа-жарівка Томаса Едісона освітила мільйони осель. Фонограф теж було вдосконалено Едісоном. У спілці з Джорджем Істменом він розвинув і технологію кіно. Ці та чимало інших винаходів науки і техніки піднесли ефективність виробництва не в одній галузі.

Паралельно розвивалась основна галузь промисловості країни – виробництво заліза і сталі, захищена високим тарифом. Спочатку металургійна промисловість зосереджувалася у східних штатах, та поступово зміщувалася на захід услід за відкриттями нових родовищ залізної руди, зокрема великого залізорудного кряжу Месабі у верхів'ї озера Верхнього, що перетворився на чи не найбільший у світі продуцент руди. Руда там лежала на поверхні ґрунту, через те нетрудомістким та ще й дешевим був її видобуток. Майже позбавлена хімічних забруднень, ця руда легко плавилася в сталь найвищої якості за десяту частку традиційних грошових затрат.

КАРНЕГІ
І СТАЛЕВА
ЕРА

Поступ у виробництві сталі пов'язується, головним чином, з іменем Ендрю Карнегі. Прибувши до Америки з Шотландії дванадцятирічним підлітком, він працював спершу намотувальником на бавовняно-прядильній фабриці, потім у телеграфній конторі, а ще перегодом – на Пенсильванській залізниці. Ще до досягнення 30-річного віку він зробив доцільні і далекоглядні інвестиції, що до 1865 р. зосереджувалися в чорній металургії. За кілька років він заснував або був акціонером декількох компаній, що будували залізні мости і локомотиви та виробляли рейки. Через десять років сталеварний завод, який він збудував на річці Мононгагела у Пенсильванії, виявився найбільшим у країні.

Карнегі взяв під свій контроль не лише новоспоруджені заводи, але й виробництво коксу та вугільні копальні, залізні рудники на озері Верхньому, флотилію пароплавів на Великих озерах, портове місто на озері Ері і сполучну залізницю. Його фірма у спілці з десяткою інших могла диктувати сприятливі для себе умови перевозок на залізниці та судноплавних лініях. Нічого подібного в промисловому зростанні Америка доти не знала.

Незважаючи на те, що Карнегі тривалий час панував у промисловості, він так і не добився абсолютної монополії на природні ресурси, транспорт та промислові підприємства, а також у галузі виробництва сталі. 1890 року йому кинули виклик нові компанії, і спочатку, спонукуваний конкуренцією, Карнегі обіцяв збудувати ще могутніший підприємницький комплекс, та згодом, відчувши вік і втому, погодився влити свої активи в організацію, яка зрештою охопила більшість провідних виробництв заліза і сталі по всій країні.

КОРПОРАЦІЇ
ТА МІСТА

Корпорація «Ю.С. стил», постала з цього злиття в 1901 р., засвідчила собою процес, що тривав уже 30 років, – об'єднання незалежних промислових підприємств у «федеративні», або централізовані компанії. Започаткувавшись під час Громадянської війни, ця тенденція далася взнаки в

70-і роки, коли підприємці стали остерігатися, щоб надвиробництво не призвело до падіння цін та зменшення прибутків. Вони зрозуміли, що контролюючи виробництво і ринки, зможуть звести конкуруючі між собою фірми в одну надкомпанію. З цією метою розроблено дві форми організації: «корпорація» і «трест».

Корпорації, створюючи доступ до величезного резерву ару капіталу та уможливаючи довше життя ділових підприємств і безперервність управління ними, зваблювали капітал вкладників як сподіваними прибутками, так і обмеженою відповідальністю на випадок банкрутства. У свою чергу, трести являли собою таке об'єднання корпорацій, де акціонери кожної із них віддавали акції в руки «довірчих власників». Такі трести уможливили об'єднання великого масштабу, централізовані контроль і адміністрування, а також спільне використання патентів. Потужніші ресурси капіталу давали змогу розширюватися, конкурувати з іноземними виробниками і провадити тверду політику щодо робітників, які теж активно об'єднувалися в організації, а ще – вимагати вигідних умов від залізничних компаній і впливати на політику.

Однією з найперших і наймогутніших корпорацій стала компанія «Стандард ойл», яку заснував Джон Д. Рокфеллер; слідом за нею постали об'єднання у виробництві бавовняної олії, цукру, свинцю, тютюну і каучуку. Невдовзі агресивні бізнесмени-індивідуали почали особисто визначати для себе цілі сфери промисловості. Чотири великі фірми з переробки м'яса – найбільші серед них Філіпа Армора і Густавуса Свіфта – заснували м'ясний трест. Сайрус Маккормік посів перше місце у виробництві жнивварок. Аналіз стану економіки 1904 р. продемонстрував, що понад 5 тисяч початково незалежних концернів об'єдналися в приблизно три сотні промислових трестів.

Тенденція до злиття проявилася і в інших царинах, зокрема на транспорті і в засобах зв'язку. За «Вестерн юніон», найстарішим з великих об'єднань зв'язку, пішли «Белл телефон систем» і, згодом, «Американська телефонна і телеграфна компанія». В 60-ті роки Корнеліус Вандербілт поєднав 13 окремих залізниць в одну майже

800-кілометрову лінію, що сполучала місто Нью-Йорк із Буффало. Упродовж наступного десятиріччя він закупив залізничні лінії до Чикаго й Детройта; так було створено «Нью-Йоркську центральну залізничну систему». Тим часом закладалися інші об'єднання, і незабаром основні залізниці країни перетворилися на магістралі та мережі, керовані жменькою людей.

Новий промисловий лад перетворив місто на нервовий центр, де сфокусувалися всі сили динамічної економіки нації, – гігантські нагромадження капіталів, ділові та фінансові заклади, величезні залізничні сортувальні станції, потужні заводи, армії фабричних робітників та конторських службовців. Селища, що зваблювали людей із сільської глушини та заморських країн, перетворювалися на містечка, містечка – на великі міста у небагато стислі терміни. Якщо 1830 р. у населеному пункті, що нарахує 8 тисяч жителів, мешкав, як правило, один із 15 американців, то в 1860 році вже один з шістьох, а в 1890 р. – троє з десяти. Ще в 1860 р. жодне місто не населив мільйон жителів, а через 30 років Нью-Йорк мав 1,5 мільйона, а Чикаго і Філадельфія – більше як по мільйону. За ці троє десятиріч Філадельфія і Балтимор подвоїли своє населення, Канзас-Сіті і Детройт виростили в 4 рази, Клівленд у штаті Огайо – в 6 разів, Чикаго – в 10 разів. Міннеаполіс, штат Міннесота, Омага, в штаті Небраска, і ще багато таких міст – мало не хуторці на початку Громадянської війни – збільшили своє населення в 50 разів і більше.

**ЗАЛІЗНИЦІ,
ВРЕГУЛЮ-
ВАННЯ
І ТАРИФИ**

Залізниці мали чимдалі більше значення для нації, що розширювала свою торгівлю, і зловживання на залізничних частішали. Залізниці знижували ціни для великих транспортних компаній, що, звичайно, не йшло на користь їхнім меншим конкурентам. А деякі залізниці доволі встановлювали вищі тарифи для тих чи тих транспортних компаній між конкретними населеними пунктами, незалежно від відстані.

І якщо конкуренція стримувала ціни на перевезення вантажів між містами, які зв'язувало кілька залізниць, то між пунктами, що їх обслуговувала одна компанія, тарифи залишалися невиправдано високими. Тому краще було доставляти товари водним шляхом за 1280 км із Чикаго до Нью-Йорка, аніж у пункти, розташовані за кількесот кілометрів від Чикаго. А щоб уникнути конкуренції, компанії-суперниці ділили обсяг перевезень за наперед виробленою схемою, здаючи загальний прибуток до спільного фонду для розподілу.

Громадське обурення такими діями стимулювало зусилля штатів до законодавчого врегулювання ситуації. Ці зусилля мали певний успіх, але проблема набувала загальнодержавних масштабів і потребувала втручання Конгресу.

1887 р. Президент Гровер Клівленд підписав закон про торгівлю між штатами, що забороняв об'єднання конкурентів у картелі, завищення розцінок, надання преференційних знижок та дискримінацію в тарифах і створював Міжштатну торговельну комісію (МТК) для боротьби з порушенням цього закону. Проте в перші десятиріччя її існування залізниці послуговувалися консервативними постановами Верховного суду, щоб зривати на практиці всі дії МТК, спрямовані на врегулювання та зниження тарифів.

Клівленд активно боровся за зниження високих тарифів. Запроваджені свого часу як надзвичайний захід в умовах війни, вони стали елементом повсякденної державної політики за президентів-республіканців, які домінували на політичній сцені того періоду. Клівленд, демократ, вважав, що надмірні тарифи становлять одну з причин зростання вартості життя та виникнення трестів. Минули роки – і в 1880 р. демократи зажадали «тарифу лише на прибуток». Вимоги реформи лунали все голосніше. У річному посланні Конгресові 1887 року Клівленд, не уникаючи, всупереч порадам, вибухонебезпечної теми, сколихнув націю осудом крайнощів, на які штовхав принцип захисту американської промисловості від чужоземної конкуренції.

Тарифи перетворилися на головне питання президентських виборів 1888 р., і кандидат від республіканців Бенд-

жамін Гаррисон, захисник протекціонізму, здобув перемогу на виборах невеликою кількістю голосів. Адміністрація Гаррисона, на виконання його передвиборчих обіцянок, провела 1890 р. тарифний закон Маккінлі задля захисту вже розвинених та сприяння молодим галузям промисловості. Ставки цього тарифу, загалом високі, підняли і так зависокі роздрібні ціни, збуривши велике незадоволення в народі.

За цей період антипатія громадськості до трестів помітно зросла. Гігантські національні корпорації, піддані в 1880 р. гострій критиці збоку таких реформаторів, як Генрі Джордж і Едвард Белламі, стали темою запальних політичних дебатів. Щоб зламати монополію, Антитрестовий закон Шермана, ухвалений 1890 р., заборонив усі об'єднання, які перешкоджали розвиткові торгівлі між штатами, і визначив кілька способів впливу на них суворими карами. Щоправда, сформульований у розпливчастих загальниках, цей закон спочатку не дав очікуваних результатів. Але через десятиріччя, за президентства Теодора Рузвельта, ефективне застосування цього закону принесло Рузвельтові прізвисько «Трестолам».

РЕВОЛЮЦІЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПО- ДАРСТВІ

Незважаючи на великі здобутки у промисловості, нагальною справою нації став розвиток сільського господарства. Здійснення аграрної революції, поруч із революцією у промисловості після Громадянської війни, пов'язувалося з переходом від ручної праці до технічного обробітку землі і від господарювання для власних потреб до товарного виробництва. Між 1860 і 1910 рр. кількість ферм у Сполучених Штатах потроїлась, збільшившись з двох мільйонів до шести, а площі використовуваних земель зросли від 160 до 352 мільйонів гектарів.

Між 1860 і 1890 рр. виробництво основної продукції, що її становили такі культури, як пшениця, кукурудза та бавовна, перевершило в Сполучених Штатах усі минулі позаказники. Водночас населення країни більш ніж подвоїлося, при цьому найбільший приріст припав на міста. Але амери-

канський фермер вирощував достатню кількість зерна і бавовни, заготовляв у належному обсязі яловичину та свинину, настригав досить вовни не лише для забезпечення американських робітників та їхніх родин, а й для створення дедалі більших надлишків.

Надзвичайні успіхи стали можливими завдяки декільком чинникам. Один із них – експансія на Захід. Інший – застосування у фермерстві машин. Фермер 1800 р., використовуючи серп, міг сподіватися, що вижне 0,2 га пшениці за день. Через 30 років косою з грабельками він міг скосити 0,8 га. 1840 р. Сайрус Маккормік створив диво, вижинаючи за день від 2 до 2,5 га жнивваркою, що її сам конструював і удосконалював упродовж майже 10 років. Сподіваючись на попит, він подався на захід, до Чикаго – молодого міста в преріях, де заснував фабрику, і до 1860 р. вже продав чверть мільйона жнивварок.

Услід за жнивваркою були сконструйовані інші сільськогосподарські машини: автоматична снопов'язалка, молотарка і комбайн. З'явилися механічні сівалки, січкарні, луцильні машини для кукурудзи, а також молочні сепаратори, розкидачі добрив, саджалки для картоплі, сушарки для сіна, інкубатори та сотні інших винаходів.

Не менш важливою підмогою для здійснення революції в аграрному виробництві стала наука. Закон 1862 р. виділив у кожному штаті громадську землю для заснування сільськогосподарських та інженерних коледжів. Ці освітні установи водночас мали прислужитися як центри досліджень у царині наукового господарювання на землі. Згодом Конгрес заснував фонди для створення по всій країні сільськогосподарських дослідних станцій, а крім того, передав кошти для досліджень безпосередньо Департаментові сільського господарства. На початку нового сторіччя науковці Сполучених Штатів працювали над багатоманітними сільськогосподарськими проектами. За іронією долі, федеральна політика, завдяки якій фермери збільшили врожаї, зрештою спричинилася до величезних надлишків, що збили ринкові ціни та знеохотили фермерів.

Один із цих науковців, Марк Карлтон, за дорученням Департаменту сільського господарства їздив до Росії, де

розшукав стійку до іржі та посух озиму пшеницю, що тепер дає більше половини річного врожаю у Сполучених Штатах. Інший науковець Маріон Дорсет подолав жахливу чумку свиней, а ще один – Джордж Молер – допоміг завбачити захворювання на ящур. З Північної Африки один дослідник привіз додому кафрське сорго; з Туркестану було завезено жовтоцвітну люцерну. Лютер Бербанк у Каліфорнії вивів десятки нових сортів фруктів та городини; у Вісконсині Стивен Беккок розробив тест для визначення жирності молока; в Інституті Таскегі в Алабамі афроамериканець Джордж Вашингтон Карвер придумав сотні нових способів використання арахісу, батату і соєвих бобів.

**РОЗКОЛОТИЙ
ПІВДЕНЬ**

Ще в 1880 роках Південь докладав чимало зусиль, щоб розвинути промисловість. Дуже спокусливі умови пропонувалися інвесторам для розвитку сталеливарної, деревообробної, тютюнової і текстильної галузей. Проте в 1900 р. частка Півдня в національній промисловій базі лишалася приблизно такою ж, як і в 1860 р. Крім того, затратна ціна на індустріалізацію виявилася зависокою: у південних промислових містах поширювалися хвороби і експлуатувалася дитяча праця.

Через 30 років після закінчення Громадянської війни Південь лишався загалом злидненим аграрним районом, до того ж, економічно залежним. Громадськість Півдня підтримувала неухильне соціальне відчуження чорношкірих від білих і потерпала через рецидиви расових насильств.

Непримиренні білі південці, які чинили опір Реконструкції у федеральному уряді, вишукували всілякі способи, щоб зберегти на місцях панування білих. Починаючи з 1870-х років деякі з постанов Верховного суду підкріплювали погляди цих південців, бо жили сповнені давніх традицій консервативні погляди на створення належної рівноваги федеральної влади і влади штатів.

У 1873 р. Верховний суд вирішив, що Чотирнадцята поправка (а саме положення про те, що закони не можуть

обмежувати громадян в їхніх правах) не забезпечила ніяких нових привілеїв чи прав недоторканності для захисту чорних американців від дій штатів. Далі, в 1883 р. він установив, що Чотирнадцята поправка не забороняє окремим особам, на відміну від штатів, здійснювати дискримінацію. А у справі «Плессі проти Фергюсона» (1896 р.) Суд ухвалив, що «окремі, але рівноцінні» громадянські місця для чорношкірих американців, зокрема в поїздах і ресторанах, ще не свідчать про порушення їх громадянських прав.

Незабаром сегрегація поширюється на всі сфери життя Півдня – від залізниць до ресторанів, готелів і шкіл. Навіть більше: кожна сфера життя, не сегрегована законом, була сегрегована звичаєм і практикою. Зазнавши дискримінації, чимало чорних американців почали підтримувати програму Букера Вашингтона, видатного негритянського лідера кінця XIX–початку XX ст., який радив їм зосередитися на скромних економічних завданнях і погодитися з тимчасовою соціальною дискримінацією. Інші під проводом негритянського інтелігента Вільяма Дюбойса (Дюбуа) задумали боротися з сегрегацією політичними методами. Та оскільки обидві провідні партії дійшли з цього питання згоди, заклики до расової справедливості не знайшли потужного відгуку, і сегрегаціоністські закони залишалися чинними на Півдні аж до другої половини XX ст.

**ОСТАННІ
РУБЕЖІ** **1865** р. прикордонна лінія загалом збігалася із західними кордонами штатів, що лежать понад річкою Міссисіпі, випинаючись уперед, щоб охопити східні частини Канзасу і Небраски. За цією вузькою смужкою піонерських ферм поставала прерія і поросла полянами рівнина, що тяглася до підніжжя Скелястих гір. Далі на відстані майже 1600 км височіло громаддя гірських хребтів, багатих покладами срібла, золота та інших металів. На другому боці лежали рівнина й пустеля – аж до лісистих узбережних хребтів і Тихого океану. Окрім заселених округ Каліфорнії та поодиноких розкиданих форпостів, величезний регіон у глибині країни посідали корінні американці, серед

них племена Великих Рівнин – сіу, чорноногі, пауні і шаєни – та індіанські культури Південного Заходу, в тому числі апачі, навахо і гопі.

Усього через чверть сторіччя майже весь край був покрайний на штати й території. Рудокопи обстежили всю гірську країну, вгризаючись у землю і закладаючи невеликі поселення в Неваді, Монтані й Колорадо. Скотарі, зважаючи на переваги безмежних трав'янистих рівнин, обрали величезні простори від Техасу до горішньої Міссисипі. Вівчарі знайшли доступ у долини і на гірські схили. Фермери, врізаючись плугами у рівнини й долини, закрили суміжну зону між Сходом і Заходом. До 1890 р. Прикордоння зникло.

Заселення заохочувалося Законом про садиби («гомстеди») від 1862 р., відповідно до якого кожен громадянин мав право на безкоштовний наділ землі площею 64 га, власне, на займанщину, яку і обробляв. На нещастя для майбутніх фермерів, земля годилася здебільшого для випасу худоби, а не на оранку. І на 1880 рік понад 22 400 000 га «безплатної» землі перебувало в руках скотарів або лізниць.

1862 р. Конгрес проголосував також за надання привілею Об'єднаній Тихоокеанській залізниці («Юніон Пасифік»), яку прокладали на захід із Каунсил-Блаффса, штат Айова, переважно колишні солдати та іммігранти-ірландці. Водночас почала прокладатися на схід від Сакраменто, штат Каліфорнія, Центральна Тихоокеанська залізниця («Сентрал Пасифік») силами іммігрантів-китайців. Уся країна хвилювалася в очікуванні кінцевого зближення обох магістралей, що нарешті сполучилися 10 травня 1869 року коло Промонторі-Пойнт, штат Юта. Місяці тяжкої дороги досі розділяли два океани, а зараз цей шлях можна було подолати усього за шість днів. Залізнична мережа континенту невпинно зростала, і до 1884 р. вже чотири великі магістралі з'єднали середню частину долини Міссисипі з Тихим океаном.

Першу велику хвилю переселенців на Далекий Захід принадили гористі кряжі, де знайшли золото, – в Каліфорнії 1848 р., в Колорадо і Неваді – десятьма роками пізні-

ше, в Монтані і Вайомінгу – в 1860-х і в Чорних горах Дакоти – в 1870-х роках. Рудокопи обжили край, побудували селища, заснували постійні поселення. Добуваючи в горах руду, поселенці побачили також можливість нових земель для розвитку хліборобства і скотарства. Незважаючи на те, що деякі громади продовжували займатися майже виключно рудокопством, з'ясувалося, що головне багатство Монтани, Колорадо, Вайомінгу, Айдаго й Каліфорнії – не руда, а сінокоси та ґрунти.

Скотарство, давня галузь сільського господарства в Техасі, розквітла після Громадянської війни, коли запевзятливі люди почали перегонити довгорогу техаську худобу на північ через вільні громадські землі. На довгому шляху від Техасу до залізничних станцій у Канзасі, худоба швидко набирала вагу. Незабаром далекі перегони стали постійними, так що на сотні кілометрів простори були всіяні чередами, що рухалися на північ. Скотарство перемістилося до заміссурійського регіону, і в Колорадо, Вайомінгу, Канзасі, Небрасці і на території Дакоти з'явилися величезні ранчо, а міста Заходу процвітали, ставши центрами переробки м'яса.

Життя на ранчо породило цілу культуру і принадливий міф, мальовничим героєм якого став простий ковбой. І хоча сувора реальність ковбойського буття з малою платнею та виснажливою працею була далеко не романтичною, цей міф, уперше оспіваний у «десятицентових» романах 1870-х років, а в наші дні у фільмах Джона Вейна і Клінта Іствуда, досі не втратив свого магічного впливу на уяву середнього американця.

Загалом від 1866 р. до 1888 р. з Техасу на зимові пасовища гірських рівнин Колорадо, Вайомінгу й Монтани перегонили майже шість мільйонів голів худоби. «Скотарський бум» сягнув апогею в 1885 р., коли землі, через які пролягала дорога на північ, уже не змогли настачити кормів для перегонів худоби, бо дедалі більше відходили під пашу і вкривалися невблаганним мереживом залізниць. Услід за скотарями рипіли фургони фермерських родин, що переселялися разом із тяглом, коровами і свиньми в обозі. Відповідно до Закону про садиби, вони означували

кілками зайняту землю і ставили загороду новітнього зразка – з колючого дроту. Скотарів витіснили із зелених просторів, на яких вони розкошували без законних на те підстав. Невдовзі романтичний «Дикий Захід» припинив своє існування.

СТАНОВИЩЕ ІНДІАНЦІВ **Я**к і на Сході, переселення рудокопів, скотарів і фермерів на далекі простори рівнин та в гори призвело до частих конфліктів з індіанцями Заходу. Чимало племен – від ютів нагір'я Великого Басейну до «проколотих носів» у штаті Айдаго – періодично воювали з білими, але справді відчайдушний опір просуванню пограниччя чинили сіу на Північних рівнинах та апачі на Південному Заході. Маючи таких винахідливих проводирів як Червона Хмара і Шалений Кінь, сіу виявилися напрочуд вправними у блискавичних кіннотних атаках. Апачі теж були надзвичайно спритні і майже недосяжні, маючи ту перевагу, що вели боротьбу в пустелі і в каньйонах – своєму природному середовищі.

Конфлікти з індіанцями Рівнин розпочалися з різанини, яку білі вчинили сіу в 1862 р., і тривали упродовж Громадянської війни. 1876 р. вибухнула остання війна з сіу, коли дакотська «золота лихоманка» докотилася до Чорних гір. Армії належало не допускати рудокопів на мисливські терени сіу, проте для захисту індіанських земель зроблено було дуже мало. Та коли прийшов наказ виступити проти загонів сіу, що полювали в місцевості, обумовленій для них спеціальною угодою, армія не забарилася.

1876 р. після декількох сутичок з непевним успіхом генерал Джордж Кастер натрапив на головний табір сіу та їхніх союзників, що знаходився на узбережжі річки Літл-Біггорн. Позбавлені підтримки основних сил, Кастер і його люди були винищені. Перегодом, в 1890 р., ритуальний «танець духів» у резервації північних сіу у Вундед-Ні, Південна Дакота, спричинився до повстання й останньої трагічної сутички, що завершилася загибеллю сотень сіу – чоловіків, жінок і дітей.

Ще задовго до цих подій звичай рівнинних індіанців порушувалися через винищення буйволів, поспіль перебитих за десятиріччя після 1870 р. варварським полкованням на них. Тим часом війни з апачами на Південному Заході тривали аж до 1885 р., коли був зломлений Геронімо, останній видатний індіанський ватажок.

Політика уряду від початку президентства Монро зводилася до того, щоб розмістити індіанців на віддаленій від білого прикордоння відстані. Та резервацій ставало щораз менше і, до того ж, вони неминуче потерпали від перенаселення. Через те багато людей засуджували політику уряду щодо корінних американців. Наприклад, східнячка Гелен Гант Джексон, яка жила на Заході, у своїй книжці «Сто-річчя безчестя» (1881) відобразила драматичне становище індіанців, доторкнувшись тонкої струни в сумлінні нації. Більшість реформаторів гадали, що треба асимілювати індіанців в панівну культуру. Федеральний уряд навіть відкрив школу в Карлайлі, штат Пенсильванія, для того, щоб прищепити вірування і духовні цінності білих індіанській молоді. (Саме в цій школі на початку ХХ ст. здобув славу Джим Торп, чи не найкращий спортсмен, якого виховали Сполучені Штати).

1887 р. Закон Доза докорінно змінив політику США щодо індіанців, надавши право президентові ділити землю племен, виділяючи 65 га кожному главі родини. Такі наділи перебували під опікою уряду протягом 25 років, після чого користувач ставав повноправним власником і громадянином. Решта земель продавалася поселенцям. Така політика переслідувала загалом добрі наміри, проте на практиці виявилася згубною, адже сприяла варварському розграбуванню індіанської землі. До того ж, її тиск на колективістські засади життя племен призводив до подальшого розпаду традиційної культури. У 1934 р. політика США знову змінилася на основі Закону про реорганізацію індіанців, який покликаний був захистити племінне і колективне життя резервації.

**ІМПЕРІЯ
ЧИ НЕ
ІМПЕРІЯ?**

Останнє десятиріччя XIX ст. в історії Сполучених Штатів являло собою період імперської експансії, адже держава поширила свій вплив, а подекуди – й територію, на віддалені терени в Атлантичному й Тихому океанах, а також у Центральній Америці. Проте Сполучені Штати трималися іншого курсу, ніж їхні європейські суперники, завдяки власній історії боротьби проти європейських імперій та унікальному демократичному розвитку.

Джерела американського експансіонізму в кінці XIX ст. були різні. По світу тоді прокотилось імперіалістичне шаленство: європейські держави наввипередки поспішали розкряти Африку, змагаючись за сфери впливу та торговельні інтереси в Азії між собою і з новим суперником, Японією. Багато американців, серед них і такі впливові статі як Теодор Рузвельт, Генрі Кебот Лодж та Елігу Рут, відчували, що для забезпечення власних інтересів Сполучені Штати теж мають визначити межі свого економічного впливу. Ці погляди плекалися могутнім військово-морським лобі, що проголошувало збільшення флоту і створення мережі заморських портів істотним для економічної і політичної безпеки країни. Загалом кажучи, доктрина «Очевидного призначення», уперше вжита для виправдання континентальної експансії Америки, тепер відродилася заради тези, що Сполучені Штати мають право і обов'язок поширювати свій вплив та плоди цивілізації в Західній півкулі та в Карибському басейні і, звичайно, по той бік Тихого океану.

Водночас антиімперіалістичні голоси з різних коаліцій між північними демократами та націленими на реформи республіканцями ставали гучнішими і не змовкали. Внаслідок цього, американська імперія зростала «лагідно і по шматочках», і колоніальна адміністрація була більше заклопотана торгівлею та економічними питаннями, аніж політичним контролем.

Перший набуток Америки поза її континентальними кордонами виявився в купівлі в Росії в 1867 р. Аляски – території, рідко заселеної інуїтами та іншими тубільними народами. Чимало американців виявили байдужість до цієї акції Державного секретаря Вільяма Сьюарда або ж обу-

рювалися нею, і про Аляску по всій країні мовилося як про «Сюардів дур» або «Сюардову льодовню». Але через 30 років, коли в Алясці на річці Клондайк було знайдено золото, тисячі американців рушили на Далеку Північ, і багато з них оселилось на території Аляски назавжди. 1959 року Аляска стала сорок дев'ятим і найбільшим (відтіснивши Техас) штатом США.

Іспано-американська війна, що відбулася 1898 р., стала поворотним пунктом в історії Америки. Через кілька років після закінчення війни Сполучені Штати вже тримали під своїм контролем острови в Карибському морі, в центральній частині Тихого океану та поблизу азіатського континенту.

В 1890-х роках Куба та Пуерто-Рико виявилися єдиними осколками колишньої Іспанської імперії в Новому Світі. А Філіппінські острови були осередком іспанської могутності на Тихому океані. Війну спричинили: посилення ворожості народу до авторитарного іспанського владарювання; зростаючі симпатії американців до вимог незалежності; зміцнення нового духу національної самовпевненості в Сполучених Штатах, розпалюваного почасти «джингоїстською», чи націоналістичною, жадібною до сенсацій пресою.

У 1895 р. на Кубі наростання гніву проти тиранії давньої батьківщини вилилося у війну за незалежність. Сполучені Штати стежили за ходом повстання з дедалі більшою осторогою. Більшість американців співчували кубинцям, але Президент Клівленд твердо тримався нейтралітету. Та через три роки, під час президентства Маккінлі, військовий корабель США «Мен», що стояв на якорі в Гаванському порту, був підірваний за нез'ясованих і досі обставин. Загинуло понад 250 чоловік, і спалах обурення, підігрітий сенсаційними газетними репортажами, охопив усю країну. Хоча Маккінлі певний час намагався зберігати мир, та за кілька місяців, передбачаючи марність подальшого зволікання, вирішив розпочати збройне втручання.

Війна з іспанцями виявилася короткою і вирішальною. Упродовж чотирьох місяців бойових дій американці не зазнали жодної серйозної поразки. Через тиждень після ого-

лошення війни командор Джордж Дьюї, що стояв тоді в Гонконгу, вирушив зі своєю ескадрою, яка налічувала шість бойових кораблів, до Філіппін. Він дістав наказ перешкодити іспанському флотові, що базувався там, діяти в американських водах. Він напав на іспанський флот, що стояв на якорі, й знищив його, не втративши при цьому жодного моряка.

Тим часом на Кубі війська висадились поблизу Сантьяго, де, блискавично вигравши серію боїв, почали обстрілювати порт. Чотири іспанські панцерні крейсери випливали з затоки Сантьяго, і за кілька годин були розтрощені вщент.

Від Бостона до Сан-Франциско свистіли пароплавні свистки й майоріли прапори, вітаючи падіння Сантьяго. Газетні видавці відрядили на Кубу та Філіппіни кореспондентів сурмити славу новим героям нації. Провідними серед них виявилися Джордж Дьюї, що уславився в Манілі, і Теодор Рузвельт, помічник військово-морського міністра, який відмовився від посади, аби лише очолити «Грізних рубак» – кінний полк добровольців, набраний ним для служби на Кубі. Іспанія невдовзі попросила миру, і за угодою, підписаною 10 грудня 1898 року, передала Кубу Сполученим Штатам для тимчасової окупації перед наданням острову незалежності. До того ж, Іспанія поступилася Пуерто-Рико й Гуамом замість воєнної контрибуції, а Філіппіни віддала за 20 мільйонів доларів.

Заморські володіння стали новим явищем для Сполучених Штатів. Тому американці заохочували нові території до демократичного самоврядування – політичної системи, щодо якої жодна з них не мала ще ніякого досвіду.

І все-таки Сполучені Штати опинилися у банальній ролі колонізаторів, коли в перше ж десятиріччя окупації Філіппін придушили збройне повстання за незалежність. Народ Філіппін дістав право обирати обидві палати законодавчих зборів 1916 р., а 1936 р. було створено здебільшого автономну Філіппінську Співдружність. 1946 р., після Другої світової війни, острови дістали повну незалежність.

Проте американське проникнення до Тихоокеанського регіону не обмежилось Філіппінами. Рік іспано-американ-

ської війни позначив також початок нових відносин з Гавайськими островами. Доти контакт із Гавайями здійснювався переважно через місіонерів та випадкових торговців. Однак, після 1865 р. американці почали використовувати природні багатства островів – головним чином, цукрову тростину та ананаси. Коли королівський уряд оголосив у 1893 про свій намір покласти край чужоземному впливові, американські бізнесмени у спілці з упливовими гавайцями висунули новий уряд, який подав прохання про приєднання до Сполучених Штатів.

Масові протести у Сполучених Штатах проти використання американських солдатів та втілення ідеї колоніального врядування спершу переконали Президента Гровера Клівленда і Конгрес відхилити анексію. Проте у відповідь на здійснення хвилі націоналізму, розбурханого іспано-американською війною, Конгрес у липні 1898 р. несподівано проголосував за анексію островів, набувши, таким чином, важливу військово-морську базу в Перл-Гарборі. Гаваїї стали п'ятдесятим штатом США 1959 року.

Куба здобула номінальну незалежність, коли американські війська облишили її 1902 року. Але Сполучені Штати залишили за собою право втручатися з метою збереження громадського порядку, що вони робили тричі, аж поки відмовилися від цього права в 1934 р. Та навіть за повної незалежності Куби американський економічний і політичний вплив лишався сильний до 1959 р., коли Фідель Кастро скинув тодішній уряд і встановив марксистський режим та тісні зв'язки з Радянським Союзом.

Пуерто-Рико, острів, що лежить на захід від Куби, теж пройшов період школярства. 1917 р. Конгрес Сполучених Штатів надав пуерториканцям право обирати всі свої законодавчі органи. Але водночас закон визначив для острова інший шлях, офіційно оформивши його територію у складі США і, що найважливіше, надавши населенню цієї території американське громадянство. 1950 р. Конгрес дав Пуерто-Рико повну свободу вибору щодо майбутнього. На референдумі 1952 р. громадяни проголосували за відхилення як становища штату, так і цілковитої незалежності, визначаючи натомість статус співдружності. Велике число

пуерториканців переселилося на материк, куди вони мають вільний доступ і де набувають усіх політичних і громадянських прав, як і будь-який інший громадянин Сполучених Штатів.

**КАНАЛ
І ОБИДВІ
АМЕРИКИ**

Війна з Іспанією збудила американське зацікавлення щодо спорудження каналу через Панамський перешийок. Потреба в ньому для морської торгівлі давно усвідомлювалася основними торгівельними державами світу. Французи розпочали копати цей канал ще наприкінці XIX ст., але, нашттовхнувшись на труднощі, облишили цю справу. Тепер, коли США явили свою силу і в Карибському морі, і на Тихому океані, вони збагнули стратегічне значення каналу, що в разі потреби допомагає перепроводжувати бойові судна з одного океану до другого.

Нинішня Панама на зламі двох сторіч була північною провінцією Колумбії. Коли колумбійські законодавчі збори 1903 р. відмовилися ратифікувати проект угоди, яка надавала Сполученим Штатам право спорудити канал і порядкувати на ньому, група некорінних панамців за підтримки морської піхоти США підняла повстання і проголосила незалежність Панами від Колумбії. Країна, що відкололася, була негайно визнана Президентом Теодором Рузвельтом. За умовами угоди, підписаної в листопаді того ж року, Панама віддавала Сполученим Штатам у вічну оренду смужку землі 16 км завширшки від Атлантичного до Тихого океану за 10 мільйонів доларів і щорічний внесок у чверть мільйона доларів. Колумбія згодом одержала як часткову компенсацію 25 мільйонів доларів. (За угодою про Панамський канал, що укладена обома країнами через 75 років, канал має вернуться під суверенітет Панами до 2000 р.).

Спорудження каналу, завершеного 1914 р., було одним з найбільших триумфів техніки. Роботами керував полковник Джордж Гетгальс. А перемога над малярією і жовтою пропасницею в тропічних джунглях виявилася визначним досягненням профілактичної медицини.

Сполучені Штати постійно поривало до втручання в справі інших держав латиноамериканського континенту. Скажімо, між 1900 і 1920 роками Сполучені Штати втручалися у справи шести держав Західної півкулі, встановивши протекторати на Гаїті і в Домініканській Республіці, а також час від часу розташовуючи свою морську піхоту в Нікарагуа. 1867 р. Сполучені Штати своїм натиском змусили Францію вивести війська, які підтримували імператора Максиміліана у Мексиці. Та через півсторіччя, в ході невдалої кампанії за вплив на Мексиканську революцію Сполучені Штати змушені були відрядити 11 тисяч солдатів у північну частину країни, силкуючись захопити неприступного повстанця і розбійника Франсиско «Панчо» Вілью.

Одночасно Сполучені Штати відіграли важливу роль у створенні основ для співробітництва між народами обох Америк. 1889 р. державний секретар Джеймс Блейн запропонував, щоб 21 незалежна держава Західної півкулі об'єдналися в організацію для мирного залагодження суперечок та тісніших економічних стосунків. І на першій Панамериканській конференції 1890 р. засновано постійний орган, відомий раніше під назвою Панамериканського союзу, а сьогодні як Організація американських держав.

Окрім того, наступні президентські адміністрації Герберта Гувера і Франкліна Д. Рузвельта відкидали право Сполучених Штатів на втручання у справи Латинської Америки. Зокрема, Рузвельтова «Політика добросусідства» в 1930-х роках хоча й не зняла повністю напруження між Сполученими Штатами і Латинською Америкою, проте принаймні сприяла зникненню відкритої ворожості, породженої минулою інтервенцією та односторонніми діями США.

СПОЛУЧЕНІ
ШТАТИ Й АЗІЯ

Оволодівши Філіппінами і закріпившись на Гавайях, Сполучені Штати на зламі сторіч покладали великі надії на розвиток торгівлі з Китаєм. Та після розгрому Китаю японцями (1894–1895) різні європейські держави розташували там свої військово-морські бази і, заорендувавши території, встановили сфери впливу. Вони також виборолі собі монополні торгівельні права та концесії для вкладення капіталів на спорудження залізниць і розвиток гірничої промисловості.

У давніших дипломатичних стосунках з Азією американський уряд завжди наполягав на рівності комерційних привілеїв для всіх держав. Проте традиційний ідеалізм в американській міжнародній політиці входив у суперечність із новим бажанням, спробами позмагатися супроти імперських сил Європи на Далекому Сході. У вересні 1899 р. Державний секретар Джон Гей передав ноту всім зацікавленим державам, де була викладена доктрина «відчинених дверей» для всіх країн у Китаї – тобто, рівні можливості для торгівлі (передусім однакові торгівельні та залізничні тарифи і портове мито) в контрольованих ними областях. Незважаючи на ідеалістичну підоснову, «відчинені двері» виявилися дипломатичним маневром, спрямованим на доступ до колонії без виборювання її в китайців.

Китай відповів на домагання чужоземців «Боксерським повстанням» 1900 р. У червні повстанці взяли Бейпін (Пекін) і напали там на дипломатичні представництва інших держав. Гей негайно заявив європейським державам і Японії, що Сполучені Штати виступатимуть проти будь-якого порушення територіальних і адміністративних прав Китаю чи політики «відчинених дверей». Коли повстання було придушено, Геєві довелося використати всю свою спритність, аби здійснити американський план і захистити Китай від руйнівних контрибуцій. Проте у жовтні Великобританія та Німеччина знову заявили про свою прихильність політиці «відчинених дверей» і збереження незалежності Китаю, хай навіть під чужоземним протекторатом, і невдовзі їхній приклад наслідували інші держави.

1907 р. Президент Теодор Рузвельт, у відповідь на острах американських робітників перед конкуренцією, пе-

реконав японський уряд тимчасово припинити еміграцію чорноробів до Сполучених Штатів. Загалом стосунки Америки з Японією протягом XIX – початку XX століть були дружніми, не позначеними особливими інцидентами. Єдиним надзвичайним втручанням було посередництво Рузвельта в російсько-японській війні 1904–1905 рр., коли він застеріг Німеччину і Францію не виступати на боці Росії проти Японії. Результати зусиль Рузвельта оцінені в 1906 р. присудженням йому Нобелівської премії миру.

Мітинг за надання жінкам виборчих прав, початок XX ст.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:
НАРИС

ЧАСТИНА ВОСЬМА

VIII

НЕВДОВОЛЕНІСТЬ
І РЕФОРМИ

«ВЕЛИКА ДЕМОКРАТІЯ НЕ БУДЕ НІ ВЕЛИКОЮ, НІ ДЕМОКРАТИЧНОЮ, ЯКЩО ВОНА НЕ ПЕРЕДОВА»

Колишній президент Теодор Рузвельт, близько 1910 р.

· АГРАРНА СКРУТА І НАРОСТАННЯ ПОПУЛІЗМУ

Незважаючи на гідний поступ, американські фермери XIX ст. переживали й лихоліття. Зумовлювали його декілька основних чинників, як-от: виснаження ґрунтів, примхи клімату, втрата економічної самодостатності і брак відповідного захисту та сприяння з боку закону. Та найважливішим було, мабуть, надвиробництво.

Поряд із технічними винаходами, що піднесли врожайність, протягом другої половини сторіччя стрімко зростала кількість орної землі в міру того, як залізниці та поступове відтіснення рівнинних індіанців відкривали нові простори для західних поселень. Подібна експансія сільськогосподарських земель у таких країнах, як Канада, Аргентина і Австралія, множила ці проблеми на міжнародному ринку, де тепер продавалася велика частка сільськогосподарської продукції США.

Чим далі на захід просувалися поселенці, тим більше зростала їхня залежність від залізниць у зв'язку з переве-

зенням продукції до ринків збуту. Водночас фермери змушені були сплачувати високі ціни за фабричні товари внаслідок протекціоністських тарифів, що їх довго утримував Конгрес під тиском східних промисловців. З часом фермери Середнього Заходу і Заходу заборговували дедалі більше банкам, що мали від них заставні листи.

На Півдні падіння Конфедерації спричинилося до ще більших змін у сільському господарстві. Найістотнішою з них стала робота «з половини», коли фермер-орендар мав повернути землевласникові до половини свого врожаю в обмін на посівне насіння та основні припаси. 80 відсотків чорних фермерів Півдня і 40 відсотків білих жили в цій виснажливій системі, що склалася після Громадянської війни.

Більшість «половинників» потрапляли в зачароване боргове коло, єдиною надією вирватись із якого було збільшення посівів. Це призводило до надвиробництва бавовни, тютюну, а отже, – до падіння цін і подальшого виснаження ґрунтів.

Перша організована спроба прикути увагу суспільства до загальних сільськогосподарських проблем виявлена Рухом фермерських асоціацій. Ці асоціації, започатковані ще в 1867 році службовцями Департаменту сільського господарства США, спершу зосередилися на громадській діяльності – боротьбі з ізоляцією, в якій опинялася більшість фермерських родин. При цьому активно заохочувалася участь жінок. Розворушені кризою 1873 р., асоціації мали до 20 тисяч осередків і 1,5 мільйона членів.

Хоча більшість їх кінець кінцем розпалися, асоціації створили власні збутові системи, склади, переробні заводи, фабрики та кооперативи; цей рух мав певні політичні успіхи протягом усіх 70-х років. Кілька штатів випустили закони про фермерські асоціації, обмеживши тарифи на залізницях і складах.

В 1880-х роках рух пішов на спад, його замінили Фермерські спілки. До 1890 р. в них брали участь близько 1,5 мільйона чоловік від Нью-Йорка до Каліфорнії. Паралельна негритянська організація – Національна спілка кольорових фермерів – налічувала понад мільйон членів.

Спочатку Фермерські спілки були політичними організаціями з детально роздробленими економічними програмами. Згідно з однією ранньою платформою, мета їх полягала в тому, щоб «об'єднати фермерів Америки для захисту від класового законодавства і зазіхань сконцентрованого капіталу». Програма вимагала також урегулювання – якщо не прямої націоналізації – залізниць; додаткового випуску валюти для полегшення тягаря боргів; зниження тарифу і влаштування державних складів та кредитних установ з незначним відсотком.

Під кінець 1880 р. західні Великі рівнини спостигло кілька посух. Західний Канзас за 4 роки втратив половину населення. На довершення лиха, тариф Маккінлі в 1890-х роках був один з найвищих, які знала країна.

У 1890 р. фермерська скрута стала небувалою. У співпраці з прихильниками – демократами Півдня та маленькими партіями Заходу – фермерські спілки спробували вибитися до політичної влади. З цих елементів постала третя політична партія, відома під назвою Популістської. Ще ніколи в американській політиці не було чогось подібного до заповзяття популістів, яке охопило прерії та бавовникові плантації. Вибори 1890 р. привели нову партію до влади у десятках південних та західних штатів. І до Конгресу пройшло більше десятка популістських сенаторів та представників.

Перший з'їзд Популістської партії відбувся 1892 р., коли делегати від фермерських, робітничих та реформістських організацій зустрілися в м. Омага, штат Небраска, і нарешті наважилися поставити свій знак на політичній системі США, яку вважали безнадійно корумпованою капіталом промислових і торгівельних трестів. Їхня платформа, зокрема, гласила:

Ми перестрілися в країні, що зведена на грань моральної, політичної і матеріальної катастрофи. Кору́пція панує над виборчою скринькою, над законодавчими органами, над Конгресом, вона зачорнила навіть суддівські мантії. З того ж плодового черева урядової несправедливості у нас народжуються два великі класи – злидарів і мільйонерів.

Практична частина їхньої платформи зосереджувалася довкола питань землі, транспорту та фінансів, у тому числі необмеженого карбування срібної монети.

Популісти виявили себе грізною силою на Заході і Півдні під час виборів 1892 р., і їхній кандидат у президенти зібрав більше мільйона голосів. Та невдовзі всі інші суперечності перекрило питання валюти, протистояння між захисниками срібла і тими, хто віддав перевагу золоту. Речники фермерства на Заході та Півдні, підтримані робітничими групами у промислових центрах Сходу, домагалися необмеженого випуску срібної монети. Зважаючи на нестачу обігових грошей, вони доводили, що лише за рахунок збільшення грошової маси можна піднести ціну на фермерську продукцію, збільшити платню промисловим робітникам, створюючи резерви для виплати боргу здешевленою валютою. З іншого боку, консервативні групи та фінансові верстви вказували на згубність такої політики і застерігали, що інфляцію, яка вже почалася, не спинити. Лише золотий еквівалент обіцяє стабільність, переконували вони.

Фінансова паніка 1893 р. ще посилила напругу цієї суперечки. На Півдні та Середньому Заході один за одним закривалися банки, наростало безробіття і нестримно падали ціни на сільськогосподарську продукцію. Ця криза і нездатність президента Гровера Клівленда розв'язати її майже розвалили Демократичну партію. З наближенням президентських виборів 1896 р. ті демократи, котрі відстоювали срібло, почали переходити до лав популістів.

З'їзд Демократичної партії того року став свідком однієї з найзнаменитіших промов у політичній історії США. Закликавши з'їзд «не розпинати людство на хресті з золота», Вільям Дженнінгс Браян, молодий прихильник срібла із штату Небраска, став кандидатом у президенти від демократів.

Популісти також підтримали Браяна. І прорахувалися. Хоча Браян мав за собою Південь і весь Захід, крім Каліфорнії та Орегону, він програв на виборах республіканцеві Вільямові Маккінлі, за яким стояли більш людні промислові Північ і Схід.

Наступного року фінансове становище країни почало поліпшуватися – почасти завдяки відкриттю золота на Алясці та Юконі. В 1898 р. іспано-американська війна відвернула увагу народу далі від популістських гасел. Однак, незважаючи на те, що рух вичерпався, ідеї його не загинули. Багато їх матеріалізувалося в законах упродовж наступних десятиріч.

РОБІТНИЧИЙ РУХ

Життя американського промислового робітника XIX ст. було нелегким. Навіть у кращі часи зарплата була низькою, робочий день задовгим, умови праці небезпечними. Лише мізерна частина достатків, породжених прогресом нації, діставалася основній його рушійній силі – робітникам. Але найгіршим було становище жінок і дітей, що становили значний відсоток робочої сили в багатьох галузях промисловості, а одержували тільки частку платні чоловіків. Періодичні економічні кризи охоплювали націю, ще більше збиваючи платню в промисловості і створюючи високий рівень безробіття.

Водночас технологічні вдосконалення, що так підвищили продуктивність нації, постійно зменшували попит на кваліфіковану робочу силу. А резерви некваліфікованих робітників постійно зростали, адже країну полонила досі небачена кількість заробітчан-іммігрантів – 18 мільйонів від 1890 до 1910 року.

До 1874 р., коли Массачусетс ухвалив перший у країні закон, що обмежував десятьма годинами робочий день жінок і дітей, які працювали на фабриках, американського трудового законодавства як такого в країні просто не існувало. Власне, тільки в 1930 р. в цю справу активно втрутився федеральний уряд. Доти вона була полишена штатам та місцевій владі, а там мало хто прислухався до вимог робітників так, як до вимог багатих промисловців.

Необмежений капіталізм (*laissez-faire*), що панував у другій половині XIX ст. і нагромадив велетенські багатства та владу, спирався на юстицію, яка час від часу виступала проти тих, хто кидав виклик системі. У цьому во-

на керувалася панівною філософією тих часів. Джонові Д. Рокфеллеру приписують слова: «Постання великого бізнесу – це просто виживання найпристосованіших». Так званий «соціальний дарвінізм» мав багато прихильників, які доводили, що будь-яка спроба регулювати бізнес означає створення перепон на шляху еволюційних видозмін.

Але ціна такої байдужості до жертв капіталу виявилася дорогою. Умови життя і праці мільйонів людей різко погіршали, зникла надія на те, що можна вирватись із довічних злиднів. За кількістю нещасних випадків на виробництві ще в 1910 р. Сполучені Штати мали найвищий відсоток серед промислових націй світу. Тривалість робочого дня промислових робітників загалом становила десять годин (12 годин – у металургійній промисловості), хоч заробітки їх були на 20–40 відсотків нижчими від того мінімуму, що вважався достатнім для задовільного людського існування. Ще гіршим було становище неповнолітніх робітників, кількість яких за період з 1870 по 1900 рр. подвоїлася.

Перші організовані групи робітників зосередилися в країні довкола Шляхетного ордену лицарів праці (1869 р.). Спочатку це було таємне ритуалізоване товариство філадельфійських швейників, що залучало до себе всіх трудящих, у тому числі чорних, жінок та фермерів. Орден лицарів зростав поволі, і свою силу виявив під час страйку 1885 року, перемигши великого залізничного магната Джея Гуда. За рік до лав Ордену вступило 500 тисяч робітників.

Та рух Лицарів праці поступово занепав, і чільне місце в робітничому русі з бігом часу зайняла Американська федерація праці (АФП). Ця організація згуртовувала до своїх лав передусім кваліфікованих робітників. Керував нею Семюел Гомперс, колишній службовець Спілки робітників тютюнових фабрик. Основні завдання спілки були «чисті, прості й позбавлені політики», як-от: підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня та поліпшення умов праці. Через те Гомперс оберігав робітничий рух від впливу соціалістичних ідей, що їх поділяли його попередники.

Проте злободенні завдання робітників та небажання капіталу задовольнити їх вилилися в найгостріші в історії країни соціальні конфлікти. 1877 р. відбувся Великий страйк залізничників, спричинений десятивідсотковим зниженням заробітної плати. Спроба припинити страйк викликала бунт та погроми у кількох містах: Балтимор (Меріленд), Чикаго (Іллінойс), Буффало (Нью-Йорк) і Сан-Франциско (Каліфорнія). Для придушення страйку подекуди довелося застосувати федеральні війська.

Через дев'ять років стався так званий інцидент на Гей-маркет-сквер, коли на місці, де відбувалися збори, скликані з приводу продовження страйку на заводах компанії сільськогосподарських машин у Чикаго, було кинута бомба. У колотнечі дев'ять чоловік було вбито і майже 60 поранено.

Свавільна розправа сталася 1892 року на металургійних заводах Карнегі в Гомстеді (штат Пенсильванія). Компанія найняла загін із 300 працівників агентства Пінкертона, щоб зломити запеклий опір Об'єднаної асоціації робітників залізної, сталюї та бляшаної промисловості. У страйкарів стали стріляти, і десятеро робітників було вбито. За допомогою національної гвардії та найманих позаспілкових робітників страйк було придушено. Профспілки не допускалися на заводи компанії аж до 1937 р.

1894 року зниження оплати праці на заводі вагонної компанії Пульмана за околицями Чикаго в 1894 р. призвело до страйку, який за підтримки Американської профспілки залізничників незабаром охопив велику частину залізничної мережі країни. Скрутне становище примусило генерального прокурора США Ричарда Олні, колишнього адвоката залізничної компанії, направити понад три тисячі робітників для відновлення руху. Згодом федеральний суд наклав заборону на втручання профспілок у роботу залізниці. Почалися заворушення, і Президент Клівленд послав федеральні війська, які врешті-решт придушили страйк.

Найвойовничішою серед профспілок виявилися Індустриальні робітники світу (ІРС), що постали через злиття профспілок, які виборювали кращі умови праці в гірничій промисловості Заходу. Вони проявили себе на повний го-

лос у брутально придушених 1903 р. страйках колорадських шахтарів. Відверто спонукаючи незадоволених робітників до класової війни, ІРС здобули масову підтримку після перемоги у важкому страйку 1912 р. на текстильних фабриках у Лоренсі, штат Массачусетс. Проте їхній заклик щодо припинення роботи в розпалі Першої світової війни спричинився до урядових репресій 1917 року, що фактично знищили їх.

ПОШТОВХ ДО РЕФОРМ

Президентські вибори 1900 р. дали змогу американському народові оцінити діяльність адміністрації Маккінлі, зокрема її закордонну політику. На зустрічі у Філадельфії республіканці із запалом вітали успішне завершення війни з Іспанією, курс на подальший розквіт країни та зусилля, пов'язані із завоюванням нових ринків політикою «відчинених дверей». Обрання Маккінлі виявилось простою справою, та президент не встиг натішитися перемогою. У вересні 1901 р. під час огляду виставки у Буффало, Нью-Йорк, він був застрелений терористом. Маккінлі став третім президентом, убитим після Громадянської війни.

На президентський пост заступив віце-президент Теодор Рузвельт. У вітчизняних та закордонних справах прихід Рузвельта до влади збігається з новою ерою в політичному житті Америки. Континент був заселений, «Прикордоння» щезало. З маленької республіки, яка ще недавно відчайдушно виборювала своє існування, постала світова держава. Політичні основи ладу закладалися у злигоднях зовнішніх і внутрішньої воєн, хвилеподібному чергуванні періодів піднесення та депресій. Величезні зрушення сталися в сільському господарстві і промисловості. Було закладено основи безплатної народної освіти, захищено вільну пресу, реалізовано ідеал релігійної свободи. Проте вплив великого бізнесу став занадто сильним, і місцеве та муніципальне врядування часто потрапляло до рук корумпованих політиків.

У відповідь на надмірний поступ капіталізму у XIX ст. та політичну корупцію виникає реформаторський рух, так

званий «прогресивізм», який визначав особливі риси американської політики та суспільної думки десь від 1890 р. до втягнення Америки 1917 р. в Першу світову війну. Прогресивісти трактували свою діяльність як демократичний хрестовий похід, спрямований проти зловживань міських політичних босів та розбещених грабунками магнатів. Вони виступали за більшу демократію і соціальну справедливість, за чесний уряд та ефективне регулювання бізнесу, за пробудження інтересу до суспільної діяльності. Загалом вони сподівалися, що надання більших повноважень урядові сприятиме подальшому поступу американського суспільства і зростанню добробуту американських громадян. Майже всі визначні зрушення у тогочасному політичному житті країни, а також у галузі філософії, гуманітарних наук та літературної творчості пов'язуються так чи інакше із цим реформаторським рухом.

Період з 1902 по 1908 рр. характеризується розквітом реформаторської діяльності діячів культури: письменники й журналісти таврували практику і принципи, перехоплені від сільської республіки XVIII ст, що не відповідали ідеалам урбанізованого суспільства XX ст. Ще задовго перед тим, у 1873 р., знаменитий письменник Марк Твен піддав критиці американське суспільство в «Позолоченому віці». Відтоді у щоденних газетах і популярних журналах типу «Маккморз» і «Кольєрз» зарясніли різкі нариси про трести, фінансову верхівку, фальсифікацію харчових продуктів і злочинну практику на залізницях. Авторів статей, таких як журналістка Іда Мей Тарбелл, що викривала трест «Стандард ойл», прозвали «розгрібачами багна».

У своєму сенсаційному романі «Джунглі» Ептон Сінклер відтворив антисанітарні умови на великих м'ясопереробних заводах Чикаго і грубий монополізм так званого «яловичого тресту» у постачанні країни м'ясом. Теодор Драйзер у «Фінансисті» й «Титані» допоміг недосвідченому загалу збагнути махінації у великому бізнесі. «Яма» Френка Норриса заохочувала протести фермерів, розкриваючи значення потаємних маніпуляцій на зерновому ринку Чикаго. «Ганьба міст» Лінкольна Стефенса розкрила

політичну корупцію. Ця «викривальна література» закликала народ до дії.

Потужні голоси несхитних авторів і розгнівані виступи громадськості підштовхували політичних лідерів до ужиття практичних заходів. Чимало штатів схвалили закони з метою поліпшення умов життя і праці людей. Під натиском визнаних соціальних критиків, зокрема Джейн Еддамс, удосконалено давні закони про дитячу працю та схвалено нові, що встановлювали вищий віковий ценз, скорочували тривалість робочого дня, обмежували нічну працю і зобов'язували ходити до школи.

РЕФОРМИ РУЗВЕЛЬТА

На початку ХХ ст. у багатьох великих містах та переважній частині штатів запроваджується восьмигодинний робочий день на громадських роботах. Не менш важливі виявилися закони про відшкодування робітникам, що покладали на роботодавців відповідальність перед законом за тілесні ушкодження. Запроваджено й нові закони щодо оподаткування спадщини, доходів і власності, а також прибутків корпорацій для перенесення урядових видатків на плечі платоспроможних верств населення.

Чимало людей, як і Президент Теодор Рузвельт та прогресивні лідери Конгресу, скажімо, вісконсинський сенатор Роберт ЛаФолетт, чітко усвідомлювали, що більшість проблем, що хвилювали реформістів, можна розв'язати лише на загальнодержавному рівні. Як палкий прихильник реформ, Рузвельт сповнився рішучих намірів продемонструвати людям «чесний курс», започаткувавши посилений урядовий нагляд за дотриманням антитрестівських законів. Зміцнення урядового нагляду пришвидшило схвалення радикальних нормативних актів. Один із них узаконив опубліковані тарифи і зобов'язав як управління залізниці, так і транспортні компанії дотримуватися їх.

Неординарна постать Рузвельта і його «трестоломна» діяльність зачарували уяву пересічних громадян, що охоче підтримали прогресивні заходи, незалежно від партійних уподобань. Цьому сприяло також загальне піднесення доб-

робу в країні, що викликало в людей задоволення партією влади. Через те перемога на виборах 1904 р. була Рузвельтові гарантована.

Окрилений блискучою перемогою на виборах, він щиро захопився реформаторською діяльністю. У першому після свого обрання новорічному посланні до Конгресу президент закликав до ужиття ще рішучіших заходів задля врегулювання справ на залізниці. І в червні 1906 р. Конгрес ухвалив Закон Гепберна. Розв'язавши руки Міжштатній торгівельній комісії в урегулюванні тарифів, цей закон поширив її юрисдикцію. Залізниці змушені були поступитися своїми інтересами в діяльності пароплавств та вугільних компаній.

Інші заходи Конгресу посилили федеральний контроль. Закон про чисті харчові продукти 1906 року забороняв використання будь-яких «шкідливих та небезпечних для здоров'я препаратів, хімічних речовин та консервантів» при виготовленні ліків та продуктів харчування. Це положення згодом зміцнив закон, який вимагав проведення федеральної інспекції всіх компаній, що торгували м'ясом та м'ясопродуктами за межами свого штату.

Тим часом Конгрес заснував нове міністерство торгівлі й праці при президентському кабінеті. Один із відділів нового міністерства, що аналізував хід справ у великих ділових об'єднаннях, довів у 1907 р., що Американська цукрофаїнадна компанія ошукала уряд на велику суму імпортного мита. Суд повернув державі понад 4 мільйони доларів; кількох службовців компанії було ув'язнено. «Стандард ойл компані ов Індіана» звинуватили в одержанні таємних знижок на вантажі, транспортовані Чиказькою та Альтонською залізницею. Стягнення штрафу в сумі 29 мільйонів 240 тисяч доларів по 1462 окремих контрактах відбиває дух тогочасної епохи.

Економне витрачання природних ресурсів країни, припинення марнотратства сировинних запасів та рекультивация великих просторів занедбанної землі становили знаменні досягнення Рузвельтової доби. Президент висунув далекосяжну комплексну програму збереження, меліорації та іригації ще в першому річному посланні Конгре-

сові 1901 року. Продовжуючи справу своїх попередників, які виділили для заповідників і парків 18 мільйонів 800 тисяч гектарів лісу, Рузвельт збільшив цю площу до 59 мільйонів 200 тисяч гектарів і розпочав систематичні заходи по засадженню оголених теренів і запобіганню лісовим пожежам.

ТАФТ І ВІЛСОН

Знаближенням виборчої кампанії 1908 р. популярність Рузвельта досягла апогею. Але він не став порушувати традицію, яка не допускала перевершення двострокового періоду перебування при владі президента країни, і підтримав Вільяма Говарда Тафта. Виборовши перемогу на виборах, той намагався провадити далі реформаторські програми свого попередника. Тафт, колишній суддя, губернатор Філіппін та адміністратор Панамського каналу, мав певні успіхи: продовжив боротьбу з трестами, зміцнив Міжштатну торговельну комісію, заснував Поштовий ощадний банк, систему посилкового зв'язку на пошті, розширив державну службу і домігся прийняття двох Поправок до Конституції.

Шістнадцята поправка дозволила федеральний прибутковий податок; Сімнадцята поправка, ратифікована 1913 року, встановила прямі вибори сенаторів народом, ліквідувавши практику обрання їх на сесіях законодавчих органів штатів. Проте в іншому світлі можна розглядати прийняття Тафтом тарифу з протекціоністськими додатковими пунктами, які обурили ліберальну громадськість, його спротив прийняттю до Союзу Аризони через її ліберальну конституцію, а також дедалі більше схиляння вбік консервативного крила своєї партії.

До 1910 р. партія зазнала розколу, і переконлива перемога демократів на виборах поставила Конгрес під їхній контроль. Через два роки під час президентської кампанії демократ Вудро Вілсон, прогресивний губернатор штату Нью-Джерсі, змагався з кандидатом від республіканців Тафтом і Рузвельтом, який після того, як з'їзд Республіканської партії відхилив його кандидатуру, організував третю партію, Прогресистів.

В енергійній виборчій кампанії Вілсон переміг обох суперників. Під його керівництвом Конгрес схвалив одну з визначних законодавчих програм. Перше її завдання зводилося до перегляду тарифів. «Тарифне мито треба докорінно змінити, – заявив Вілсон. – Слід усунути все, що пов'язане з привілеями». Тариф Андервуда, затверджений 3 жовтня 1913 р., провів істотне скорочення ставок на завізну сировину і продовольство, бавовняні та вовняні тканини й одяг, залізо і сталь, з понад сотні інших виробів усунув будь-яке мито. Незважаючи на те, що закон багато в чому зберігав протекціоністську спрямованість, то була перша серйозна спроба зменшення дорожнечі в країні.

Другим пріоритетом програми демократів стала радикальна реорганізація незграбної банківської і валютної систем. «Контроль, – наголосив Вілсон, – має стати громадським, а не приватним, очолювати його належить урядові, банки виступають тут знаряддям, а не власниками бізнесу, індивідуального підприємництва та ініціативи».

Закон про федеральні резерви, схвалений 23 грудня 1913 року, виявився одним із найтривкіших законодавчих досягнень Вілсона. Реорганізація банківської системи спричинилася до поділу країни на 12 округ із федеральним резервним банком у кожній. Під загальним наглядом Управління федеральними резервами ці банки мали служити як скарбниці для валютних резервів тих банків, котрі приєдналися до системи. До схвалення Закону про федеральні резерви уряд здебільшого полишав контроль над своїми грошовими запасами некерованим приватним банкам. І якщо офіційним засобом обігу були золоті монети, то позички і сплати здійснювалися переважно в банкнотах з перспективою перетворення їх у золото. Незручність цієї системи полягала в тому, що банки часто впадали в спокусу перевищити свої готівкові запаси, спричиняючи періодичні паніки серед вкладників, які квапилися обернути свої банківські папери у дзвінку монету. Прийняття Закону сприяло появі гнучкої політики щодо грошової маси, і створили базу для випуску такого обсягу федеральних резервних банкнотів, який задовольнив би потреби бізнесу.

Уможливилось регулювання діяльності трестів та розслідування зловживань у корпораціях. Конгрес уповноважив Федеральну і Торгівельну комісії випускати розпорядження, які б ставали на заваді «нечесним методам конкуренції» серед концернів у міжштатній торгівлі. Другий закон – Антитрестівський закон Клейтона – заборонив чимало дій корпорацій, що доти уникали прямого осуду – спільні директорати, цінова дискримінація для покупців, уживання судових заборон у конфліктах з робітниками і придбання корпорацією акцій подібних підприємств.

Не забули і про фермерів та інші категорії трудящих. Федеральний закон про позики зробив доступним для фермерів кредит з низьким відсотком. Закон про моряків від 1915 р. поліпшив умови життя та праці на кораблях. Федеральний закон про відшкодування робітникам від 1916 р. дозволив виплачувати допомогу державним службовцям у зв'язку з каліцтвом, отриманим на виробництві. Закон Адамсона від того ж року регламентував восьмиденний робочий день для залізничників.

Солідний список досягнень зразу ж забезпечив Вілсонові надійне місце в історії Америки як одному з найвизначніших політичних реформаторів. Та ця добра слава невдовзі затьмарилася невдачами у повоєнний період, коли, привівши націю до перемоги, він не спромігся зберегти її підтримку в мирний період.

НАЦІЯ НАЦІЙ

Історія жодної країни не перепліталася так тісно з імміграцією, як історія Сполучених Штатів. Лише протягом перших п'ятнадцяти років ХХ ст. до США прибуло понад 13 мільйонів чоловік. Чимало з них прослідували через острів Елліс у Нью-Йоркській гавані, де з 1892 р. містився федеральний імміграційний центр. І хоча сам центр давно вже не діє, у 1992 р. острів Елліс відкрито знову – вже як пам'ятник тим мільйонам, що переступили тут уперше поріг Америки.

Згідно з першим офіційним переписом в 1790 р., у країні налічувалося 3 929 214 американців. Приблизно половину населення первісних 13 штатів становили англійці, решту – шотландці, ірландці, німці, голландці, французи, шведи, валлійці та фінни. Білі європейці були здебільшого протестантами. П'яту частину населення становили раби-африканці.

Спочатку американці розглядали іммігрантів як джерело дешевої робочої сили, через те аж до 1920 р. імміграція до Сполучених Штатів майже не зазнавала офіційних обмежень. Однак нестримний наплив іммігрантів викликав занепокоєння в деяких американців, які боялися, що це загрожуватиме їхній культурі.

Батьки-засновники, передусім Томас Джефферсон, не мали одностайної думки щодо того, чи варто Сполученим Штатам вітати прибульців з усіх куточків земної кулі. Джефферсон, автор Декларації Незалежності, замислювався над тим, чи не зашкодить розвиткові демократії перебування влади в руках вихідців із тих країн, де шанують монархію або які замінили королівську владу владою натовпу. Проте країна вкрай потребувала робочих рук, через те охочих зачиняти браму перед прибульцями виявилось мало.

Імміграція ослабла у кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст., коли війни загальмували трансатлантичну торгівлю і європейські уряди стримували еміграцію, аби не втрачати хлопців, придатних для військової служби. Після 1750 р. смертність у Європі зменшилася у зв'язку з розвитком медицини і санітарії. Нарощувався випуск сільськогосподарської продукції внаслідок запровадження сівозмін та поліпшеного угноєння ґрунтів. Проте різко скоротилися розміри земельних ділянок у переважній частині населення цих країн, так що родини ледве животіли. До того ж, домашні ремесла стали занепадати в умовах Промислової революції, що механізувала виробництво. Тисячі ремісників, які не хотіли шукати або не могли знайти роботу на фабриках, залишилися безробітними.

У середині 1840-х рр. мільйони іммігрантів подалися до Америки через поширення пошесті на картоплю в Ірландії та тривалу революцію в Німеччині. На західне узбережжя Америки просочувалися китайці – здебільшого із зuboжілого південного сходу Китаю.

У період з 1890 по 1921 рр. до Сполучених Штатів прибули майже 19 мільйонів чоловік. Ними виявилися переважно вихідці з Італії, Росії,

Польщі, Греції та балканських країн. Приїздили також неєвропейці, зокрема, на Захід – з Японії, на Північ – з Канади, на Південь – з Мексики.

Але на початку 1920-х рр. профспілки, що виборювали вищу платню, об'єдналися з тими, хто ратував за обмеження імміграції з расових чи релігійних мотивів, як-от Ку-клукс-клан та Ліга обмеження імміграції. Закон Джонсона-Рида про імміграцію від 1924 р. регулярно зменшував потік прибульців квотами, визначеними для кожної країни.

Різко сповільнила імміграцію Велика криза 1930-х рр. Громадська думка була так настроєна проти іммігрантів (навіть з числа переслідуваних європейських меншин), що лише поодинокі біженці знаходили притулок в США після приходу в 1933 р. до влади Гітлера.

Протягом повених десятиріч Сполучені Штати і надалі продовжували дотримуватися квот для країн. Прихильники закону Маккаррена-Волтера від 1952 р. доводили, що будь-яка лібералізація квот заповнить Сполучені Штати марксистськими підірваними елементами зі Східної Європи.

В 1965 р. Конгрес замість національних запровадив квоти для Східної та Західної півкулі. Переважне право здобули родичі американських громадян та іммігранти з дефіцитним у США фахом. 1978 р. квоти для півкуль було замінено однією глобальною квотою – не більше 290 тисяч; після схвалення Закону про біженців 1960 р. цей ліміт був усічений до 270 тисяч.

Із середини 1970-х рр. до Сполучених Штатів ринула свіжа хвиля імміграції з Азії та Латинської Америки, що видозмінила склад населення по всій країні. За поточними підрахунками, до США тільки на законних підставах прибуває щороку майже 600 тисяч чоловік.

Через брак квот для іммігрантів і біженців, велику проблему Сполученим Штатам завдає нелегальна імміграція. Південно-західні кордони США у пошуках роботи, вищої оплати, кращої освіти та медичного обслуговування щодня перетинають мексиканці та інші латиноамериканці. Інтенсивний потік нелегальних мігрантів надходить також з Ірландії, Китаю та багатьох країн Азії. Точні дані відсутні, але дехто припускає, що до Сполучених Штатів щороку нелегально прибуває майже 600 тисяч іммігрантів.

Давня іммігрантська приповідка така: «Америка зваблює, та американці не пускають». Оскільки хвилі імміграції постійно поповнюють потоки американського економічного, політичного та культурного життя, дискусії про імміграцію загострилися. Проте більшість американців свято вірять: Статуя Свободи зі світильником, яким вона осяває «золоті двері» усім, хто хоче вільно дихати, є найкращим уособленням їхньої країни. Ця віра, а також впевненість у тому, що предки американців загалом були іммігрантами, і зробила Сполучені Штати тим, що вони є – нацією націй.

Внизу: Ендрю Джексон, президент США з 1829 по 1837 рік. Харизматичний, владний, емоційний політичний діяч, Джексон сприяв створенню міцної політичної коаліції у складі Демократичної партії, до якої увійшли жителі Заходу, фермери й робітники.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ: НАРИС

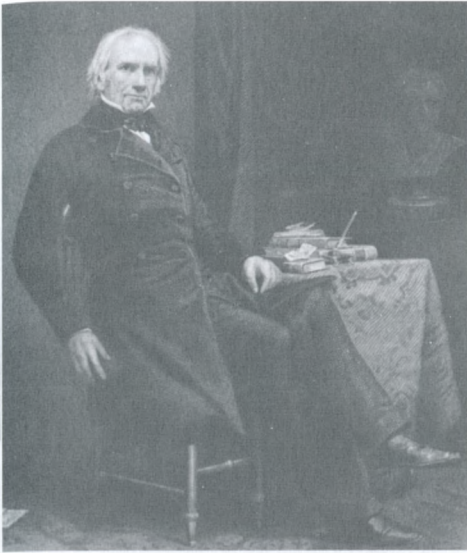
ПЕРЕТВОРЕННЯ НАЦІЇ

РОЗПОВІДЬ У ФОТОГРАФІЯХ

Значних перетворень Сполучені Штати вкотре зазнали в ХІХ та на початку ХХ сторіч. Сільська, аграрна країна перетворилась на могутню державу з розвинутою індустріальною економікою, основними складниками якої стали вугілля, сталь, залізниця та сила пари. Молода країна, кордон якої проходив вздовж ріки Міссисіпі, почала розширювати свою територію далі на захід, а там і за океан. Розкряна на два ворожі табори питанням про рабство, випробувана болем Громадянської війни нація стала однією з провідних держав, вперше продемонструвавши світові силу свого впливу у Першій світовій війні.

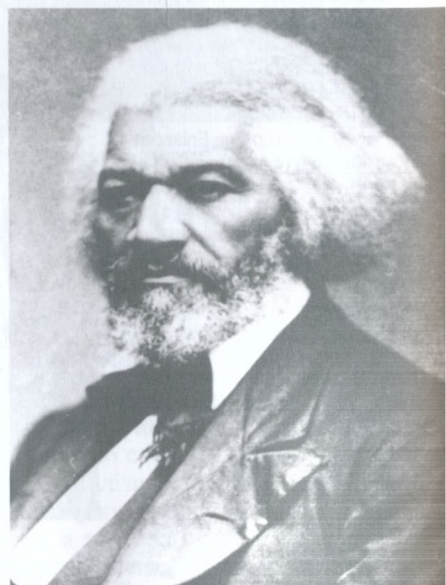

Хоча Генрі Клей з штату Кентуккі (вгорі) так і не став президентом, він був однією з найвпливовіших політичних фігур Америки першої половини XIX сторіччя. Клей відіграв унікальну роль у збереженні Союзу, уможлививши Міссурійські компроміси 1820 та 1850 року.

Обидва законодавчі акти стали підґрунтям для тимчасового вирішення суперечок щодо рабства на нових територіях.

Праворуч: визначні захисники прав жінок XIX сторіччя: Елізабет Кеді Стентон (сидить) та Сюзен Ентоні. Стентон допомогла організувати перший з'їзд суфражистського руху, що відбувся 1848 р. в місті Сенека-Фоллз, штат Нью-Йорк. Згодом, діючи разом з Ентоні, вона стала співзасновницею Національної асоціації за виборче право для жінок. «Я кувала блискавки, вона ж метала їх», – так схарактеризувала Стентон їхню спільну роботу.

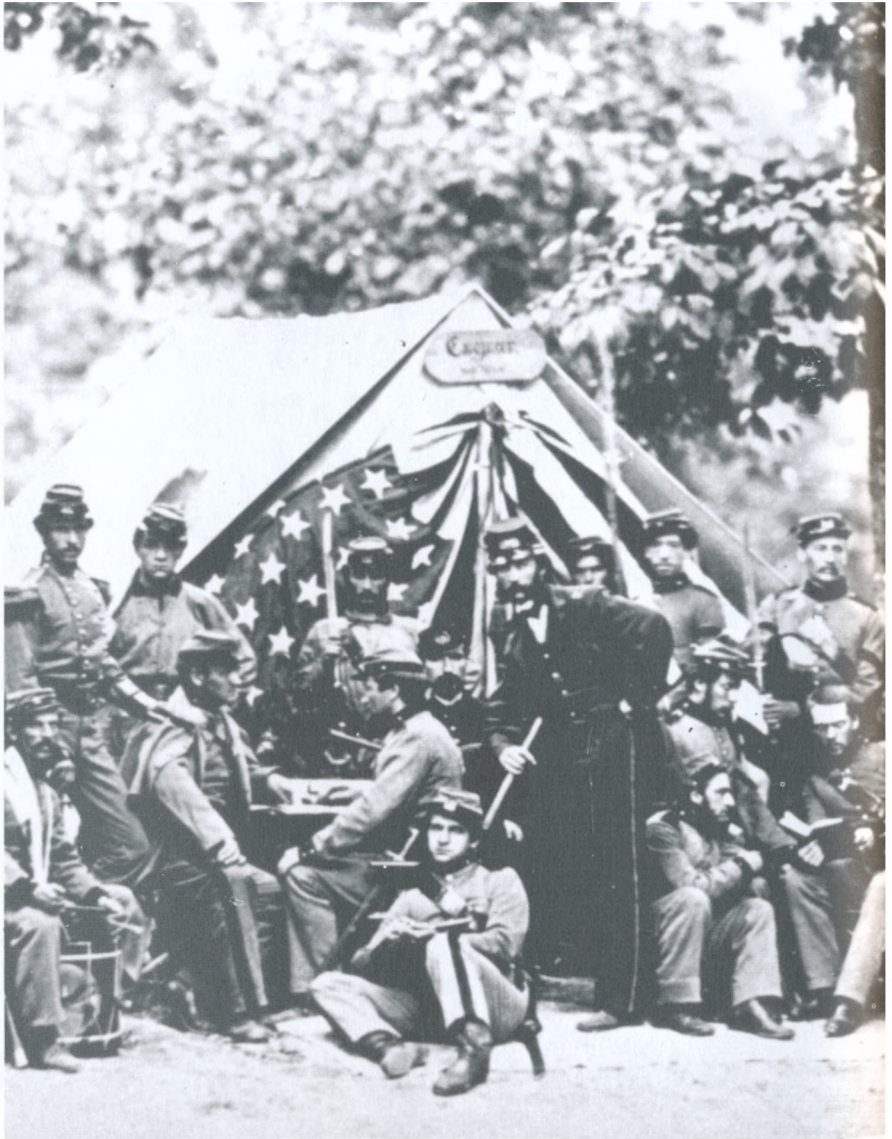

Вгорі на протилежній сторінці: родина рабів збирає бавовник біля міста Саванна, штат Джорджія. Початок 60-х років XIX ст. Внизу на протилежній сторінці: двоє провідних та найпалкіших поборників скасування рабства: Вільям Ллойд Гаррисон (ліворуч) та Фредерик Дуглас. Дуглас також активно виступав за мобілізацію чорних солдатів до армії Союзу під час Громадянської війни. Ліворуч: Гарріет Табман, колишня рабиня, яка нелегальними каналами, відомими під назвою «підземної залізниці», врятувала від рабства сотні людей.

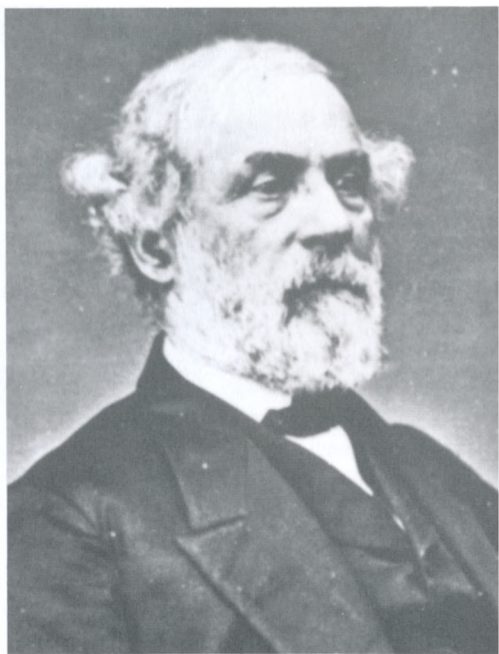

Тіла загиблих конфедератів під мурованим бруствером під час Чанселорсвільської кампанії в травні 1863 р. Отримавши перемогу під Чанселорсвільем, сили південців значно просунулись у північному напрямку на територію Пенсильванії, але зазнали поразки у триденній битві під Геттисбергом, яка стала поворотним пунктом Громадянської війни та найбільшою битвою всіх часів на теренах Північної Америки. Під час Громадянської війни (1861–1865 рр.) загинуло більше американців, ніж у будь-якому іншому збройному конфлікті в історії США.

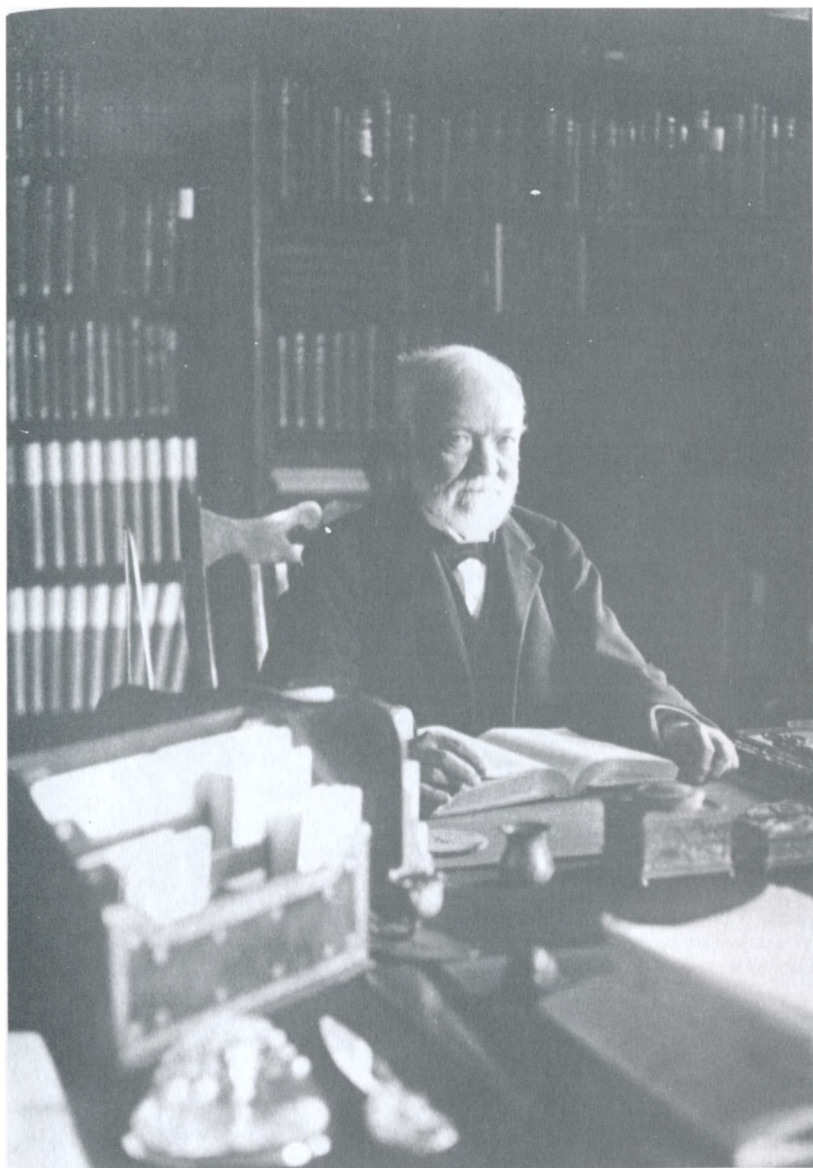

Угорі: табір юніоністів з Нью-Йорка у містечку Александрія, штат Вірджинія, яке відділяє від столиці, Вашингтона, річка Потомак. На протилежній сторінці: видатні воєначальники Громадянської війни: генерал війська Союзу Улісс С. Грант (угорі) та генерал армії конфедератів Роберт Е. Лі. Тактика цих полководців під Віксбергом, Чанселорсвіллем та у битві в Пуці досі вивчається у військових академіях.

Гравюра, на якій зображено перших афроамериканців, обраних до Конгресу США в епоху Реконструкції Півдня. Перший ліворуч сидить Г. Ревелз, сенатор від Міссисипі. Поряд – члени Палати представників від Алабами, Флориди, Південної Кароліни й Джорджії.

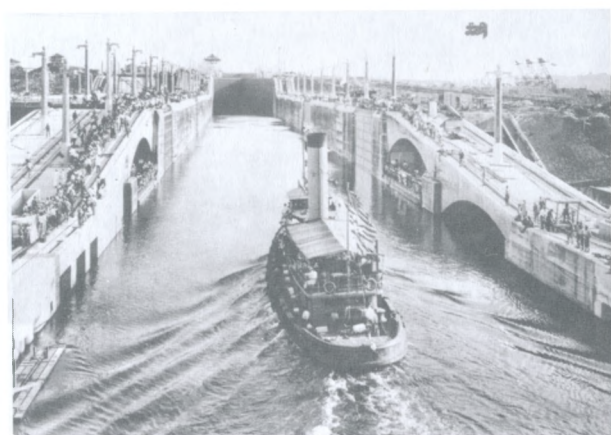
Ендрю Карнегі, бізнесмен-багатій і філантроп. Карнегі, уродженець Шотландії, заробив великий капітал, створивши найбільшу в країні металургійну корпорацію. Досягши вже поважного віку, зробив численні пожертви на розвиток публічних бібліотек у різних містах США.

Угорі: ватажок індіанців сіу Сидячий Буйвол, що стояв на чолі війська рівнинних племен в останній великій битві проти армії США, в якій 1876 року під селищем Літл-Біггорн був знищений корпус генерала Джорджа Кастера. Праворуч: Кастерова кіннота на марші перед боєм при Літл-Біггорні.

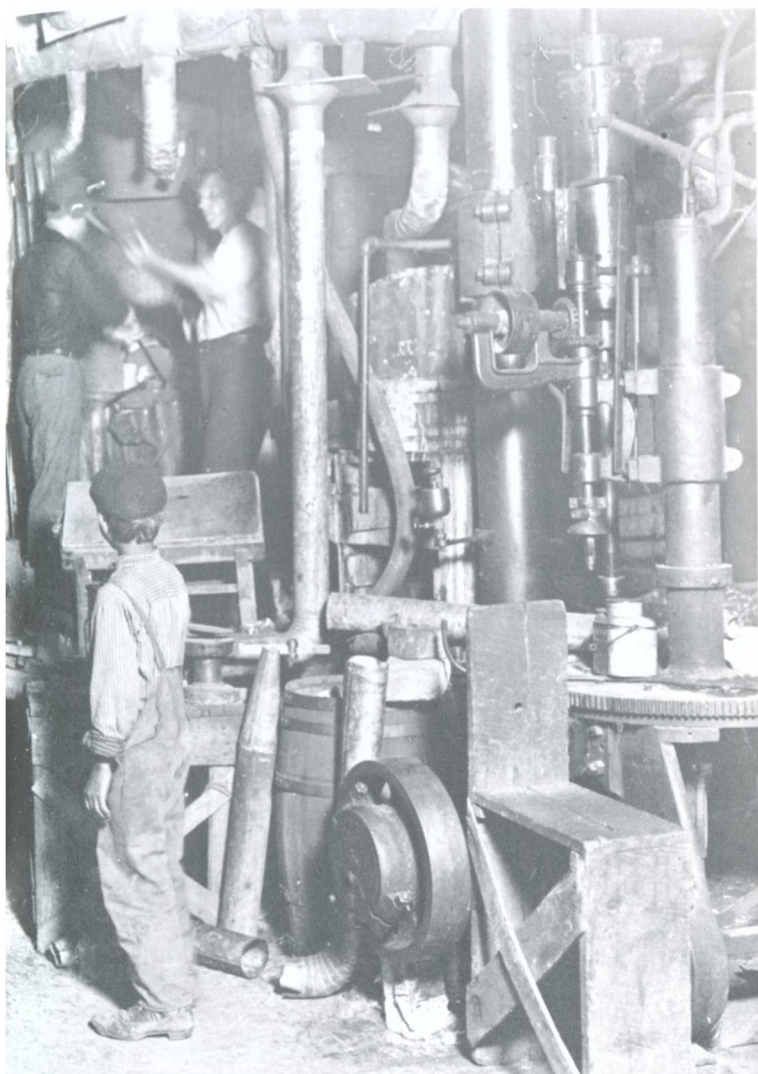
Угорі: Оклагома-Сіті 1889 року, через чотири тижні після проголошення Території Оклагома відкритою для заселення. Насамперед поселенці кілками позначали свої ділянки, напинали намети, а потім бралися будувати дощаті халабуди і будиночки – так повторювалося всюди на Заході. Ліворуч (на протилежній сторінці): 1914 рік. Одне з перших суден проходить шлюзами щойно добудованого Панамського каналу. Право на будівництво каналу передано Сполученим Штатам за угодою 1903 р., укладеною ними з Панамою, коли та завершила визвольну війну і відділилась од Колумбії. За умовами договору 1978 р., канал повернеться під контроль Панами у 2000 році.

Ліворуч на протилежній сторінці: іммігранти сходять на причал пункту Еліс-Дейленд у Нью-Йорку – головних воріт до Сполучених Штатів кінця XIX – початку XX стт. Між 1890 і 1921 роками, майже 19 мільйонів людей прибуло до країни як іммігранти. Внизу: підлітки і діти працюють на склофабриці в Індіані, 1908 р. Прийняття законів про дитячу працю було одним із цільних завдань прогресистського руху того часу.

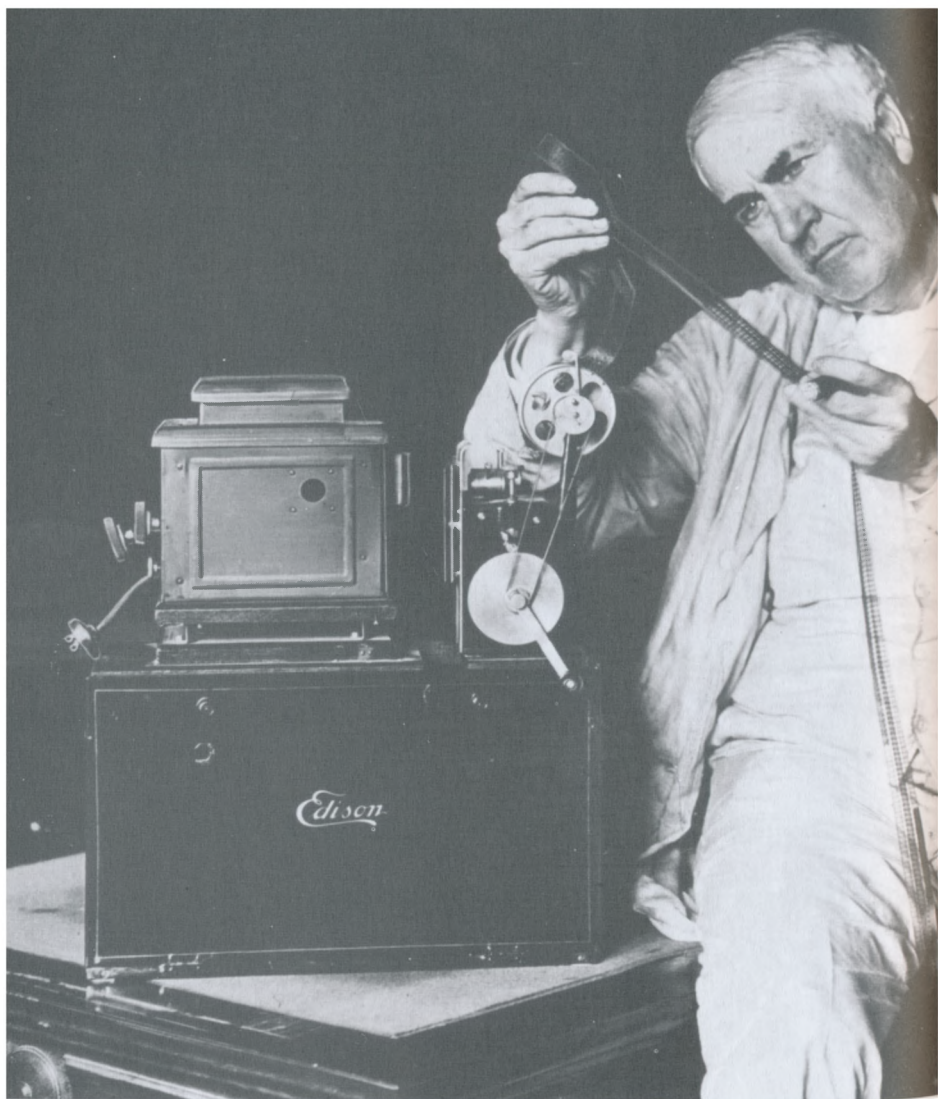

На наступному розвороті: Малберрі-стріт у Нью-Йорку, відома ще під назвою «Маленька Італія», у перші роки нашого століття. Більшість новоприбулих іммігрантських родин (у той період – переважно з південної та східної Європи) осідала в перенаселених «своїх» кварталах міст, звідки їхні діти й онуки при першій нагоді тікали світ за очі, роз'їжджаючись по всій країні.

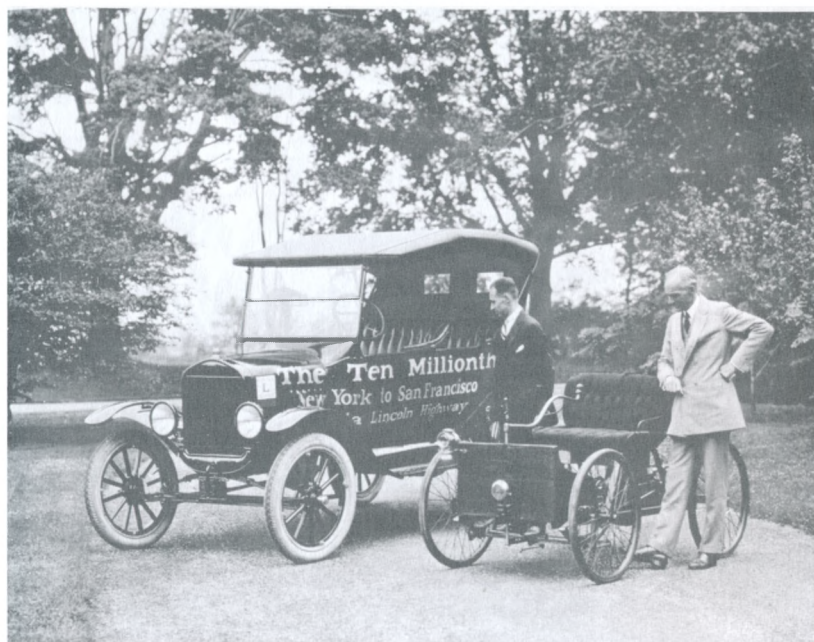
Томас Едісон (угорі) розглядає плівку з кінопроектора, винайденого ним разом із Джорджем Істменом. Найвідомішим із сотень Едісонових винаходів була лампочка-жарівка. Вгорі на протилежній сторінці: Вілбур і Орвілл Райти, що сконструювали й 1903 року вперше підняли в повітря на полі біля Кітті-Гока, штат Північна Кароліна, літальний апарат, важчий за повітря. На фото брати демонструють пізнішу модель 1909 року.

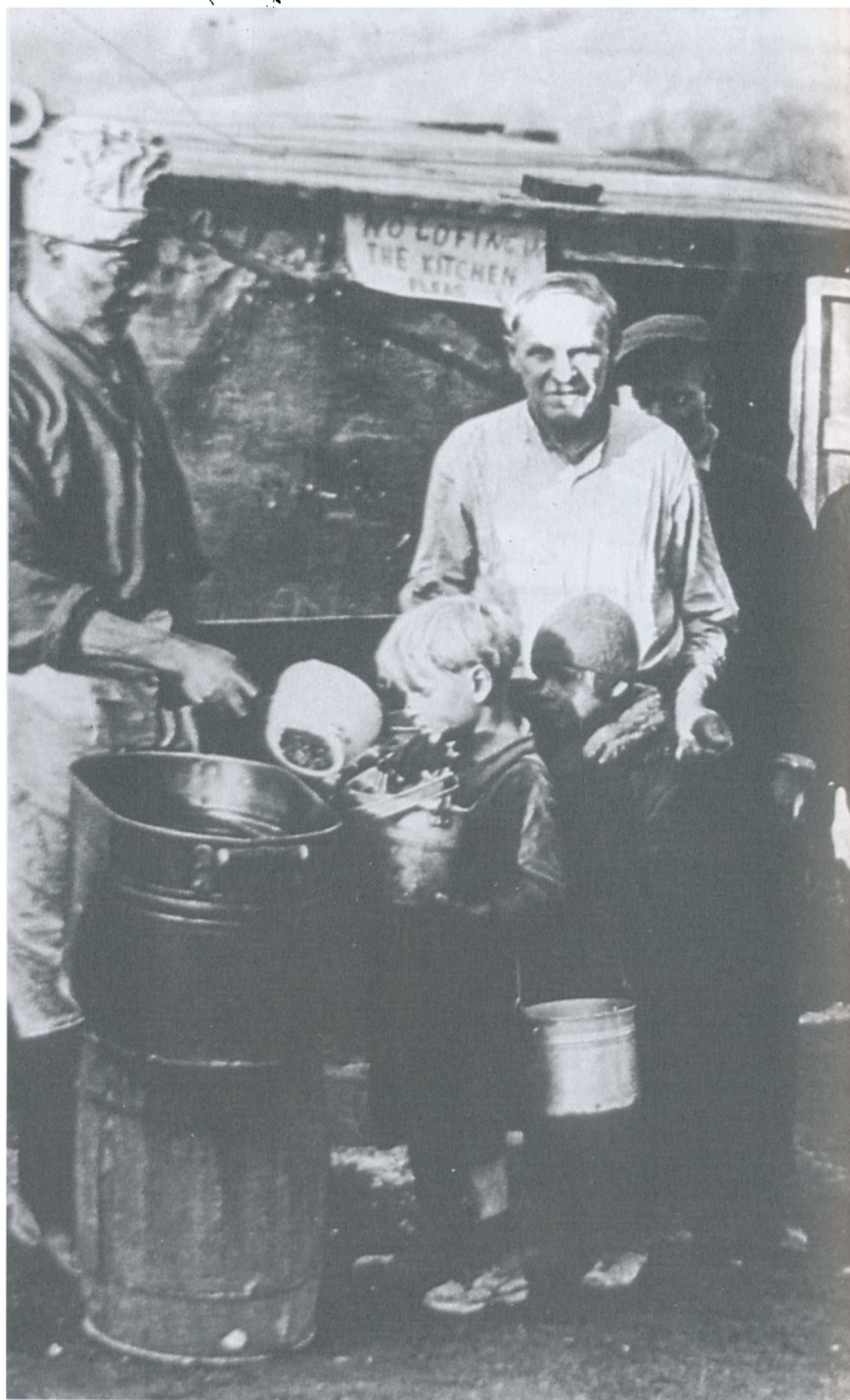

Угорі: 1918 рік. Американський піхотний підрозділ, стріляючи з 37-мм гармати, веде наступ на позиції німців під час Першої світової війни. Нижче: «Велика четвірка» на Паризькій мирній конференції 1919 року, скликаній після закінчення війни. Сидять (зліва направо): прем'єр-міністри Італії, Великобританії і Франції Вітторіо Орландо, Девід Ллойд Джордж і Жорж Клемансо та Президент США Вудро Вільсон. Попри величезні зусилля, Вільсонові не вдалося схилити Сенат до рішення на користь участі США в Лізі Націй, створеній після війни.

Для освічених і заможних американців 1920-і стали епохою «втраченого покоління», яке репрезентував, зокрема, письменник Ернест Гемінгвей – він поїхав у добровільне вигнання до Парижа. То була ера досить вільної моралі, коли, відкидаючи традиції й норми старшого покоління, молодь вела життя фривольне й розкуте. Угорі: під час вечірки у стилі 20-х гурт позує фотографові. Нижче: Генрі Форд із сином обіч одного з перших своїх автомобілів і 10-мільйонного «форду» моделі «Т» – першого авто, що завдяки своїй ціні і пропозиції перетворило тисячі людей на власників машин.

Черга за добродійним супом часів Великої депресії, 30-і роки.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС

ЧАСТИНА ДЕВ'ЯТА

ІХ

ВІЙНА,
ПІДНЕСЕННЯ І
ДЕПРЕСІЯ

«ГОЛОВНА СПРАВА АМЕРИКАНЦЯ — РОБИТИ ДІЛО»

Президент Келвін Кулідж, 1925 р.

**ВІЙНА
І ПРАВО
НЕЙТРАЛІВ**

У американської громадськості спалах війни в 1914 р. викликав справжній шок. Спочатку сутичка здавалась віддаленою, проте невдовзі економічний і політичний вплив виявився разючим. Ще до 1915 р. промисловість США, злегка захоплена кризою, знову розквітла завдяки запиту Англії та її союзників на боєприпаси. Пропаганда з обох боків конфлікту покликана була роздмухати громадянські пристрасті американців, третина яких народилася за кордоном чи мала принаймні одного з батьків – некорінного американця. До того ж, і Англія, і Німеччина напали на кораблі Сполучених Штатів у відкритому морі, раз у раз викликаючи різкі протести Президента Вудро Вілсона. Але суперечки між США та Німеччиною ставали чимдалі гострішими.

В лютому 1915 р. військове командування Німеччини заявило, що німецький флот атакуватиме всі торговельні судна у довколишніх водах Британських островів. Прези-

дент Вілсон попередив, що США як країна нейтральна не зрікається свого традиційного права на торгівельне мореплавство у відкритому просторі, хоч Німеччина і Великобританія в інший спосіб трактували права нейтралів. Вільсон оголосив, що країна покладає на Німеччину «сувору відповідальність» в разі потоплення американських суден та людських жертв. Невдовзі після того, навесні 1915 р., після потоплення англійського лайнера «Лузитанія», на борту якого знаходилося майже 1200 чоловік і серед них 128 американців, обурення сягнуло межі.

Намагаючись уникнути війни зі Сполученими Штатами, німецьке командування наказало командирам підводних човнів попереджати судна перед їх торпедуванням. Але ці накази нехтувалися, і 19 серпня того ж року англійський пароплав «Арабик» був беззастережно потоплений. У березні 1916 р. німці торпедували французьке судно «Сассекс», поранивши у сутичці кількох американців. У надісланому ультиматумі Президент Вілсон заявив, що США розірвуть з Німеччиною стосунки, якщо вона вестиме підводну війну такими методами. І тоді Німеччина поступилася.

Додамо, що Вілсон добився того ж року переобрання завдяки гучному закликові своєї партії: «Він не дав утягнути нас у війну». У січні 1917 р., виступаючи перед Сенатом, Вільсон закликав «миру без перемоги», – єдиного, на його думку, миру, що може бути достатньо міцним.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ ВСТУПАЮТЬ У ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ 22 січня 1917 р. німецький уряд заявив, що необмежена підводна війна буде відновлена. Коли в квітні німці потопили п'ять американських суден, Вілсон зажадав від Конгресу оголошення війни. Уряд розпочав спішну мобілізацію воєнних ресурсів, промисловості, робочої сили і сільського господарства. У жовтні 1918 р., напередодні перемоги союзників, у Франції була розгорнута американська армія чисельністю понад 1 750 000 чоловік.

Військовий флот Сполучених Штатів відіграв вирішальну роль у прориві британцями підводної блокади, а влітку 1918 року, відбиваючи наступ німців, новоприбулі американські війська під командуванням генерала Джона Першинга відзначилися на суходолі. Зокрема, в листопаді американські дивізії стали одним із стрижнів великого Мезько-Аргонського наступу, який проломив широко розрекламовану «лінію Гінденбурга».

Президент США зробив значний внесок у справу завершення війни, розкриваючи перед світом завдання союзників та правду про війну, що спрямовувалася не проти німецького народу, а проти його автократичного уряду. У січні 1918 р. Вілсон виголосив знамениті 14 пунктів, що заклали основи для справедливого миру. Програма, зокрема, вимагала: скасування таємних міжнародних угод, гарантування вільного та безпечного мореплавства, усунення тарифних перепон між країнами, спільне скорочення озброєнь, залагодження колоніальних претензій з урахуванням потреб населення відповідних країн. Інші пункти вимагали забезпечити самоврядування і безперешкодний економічний розвиток європейських націй. Чотирнадцятий пункт закладав наріжний камінь Вільсонової «арки миру» – асоціації народів для вироблення «обопільних гарантій, покликаних захистити політичну незалежність і територіальну цілісність великих і малих держав».

Влітку 1918 р., після розгрому німецьких військ, уряд Німеччини звернувся до Вілсона з пропозицією про переговори на основі чотирнадцяти пунктів. Президент порадився з союзниками, які згодилися з висунутими умовами. 11 листопада було укладено договір про перемир'я.

ЛІГА
НАЦІЙ

Вілсон сподівався, що остаточний договір матиме характер мирного, однак припускав, що пристрасті, розпалені війною, спонукають переможців висунути занадто суворі домагання. І він мав рацію. Втілити ідею самовизначення

не вдалося. Переконавшись у тому, що найбільша надія на мирне врегулювання – Ліга Націй – не реалізується, якщо він не зробить поступок союзникам на мирних переговорах у Парижі, Вілсон вирішив піти на компроміс у спірних питаннях самовизначення, відкритої дипломатії та в інших специфічних пунктах. Проте він не підтримав вимоги французького прем'єра Жоржа Клемансо щодо відібрання в Німеччині всієї Рейнської області, перешкодив Франції анексувати Саарський басейн і зірвав спробу перекласти на Німеччину всі воєнні витрати (хоча Версальський мирний договір все-таки наклав на неї важкий тягар репарацій).

Насамкінець, від Вілсонових пропозицій, що зводилися до забезпечення великодушного і тривалого миру, окрім Ліги, мало що лишалось. До того ж, за іронією долі президентові довелося побачити, як його країна зневажливо відкидає членство в Лізі. Вілсон припустився політичної помилки, коли не запросив до Парижа у складі мирної комісії провідного представника опозиції від Республіканської партії, а закликаючи до схвалення Америкою Ліги, не пішов бодай на помірні поступки, аби домогтися ратифікації збоку переважно республіканського Сенату.

Зазнавши невдачі у Вашингтоні, під час своїх подорожей по країні Вілсон виніс свою проблему на розсуд народу. Складний договірний процес та лихоліття воєнного президентства виснажили його здоров'я, так що 25 вересня 1919 року в Пуебло, штат Колорадо, у нього трапився апоплексичний удар, від якого він так повністю й не оправився. У березні 1920 року Сенат відхилив і Версальський мир, і статут Ліги Націй. Таким чином, без США й Росії, Ліга Націй залишалася слабкою організацією.

Пошуки морально і юридично виважених підстав для війни і миру, що ними був сповнений Вілсон, надихали націю. Та коли події не справдили цієї оптимістичної позиції і вілсонівський ідеалізм поступився розчаруванню, нація уподобала собі ізоляціонізм.

**ПОВОЄННІ
КЛОПОТИ**

Перехід від війни до миру виявився неспокійним. Масава епідемія інфлуенци, що несподівано охопила Європу в 1917 р., так само раптово спалахнула в Америці навесні 1918 р., і хоча швидко відступила, однак встигла відібрати життя у майже півмільйона американців.

Економічний бум, зумовлений війною, породив великі сподівання, які швидко згасли, тільки-но економіка країни повернулася у нормальне мирне русло. Зростання вартості життя викликало невдоволення серед робітників, що вимагали скорочення тривалості робочого дня і заперечували жорсткі методи керівництва. Лише в 1919 р. на страйки зібралось понад чотири мільйони трудящих. До того ж, протягом літа на Півночі і на Півдні спалахнули серйозні расові сутички.

Та найбільшу тривогу викликала інша подія, що сталася два роки тому далеко за межами Сполучених Штатів, – більшовицька революція 1917 р. Америка, і без того деморалізована, була налякана тим, що успіх невеличкої партійки, яка захопила владу в Росії, може стати прикладом для подібних угруповань у Сполучених Штатах. Цей страх незмірно посилювався у квітні 1919 року, коли пошта перехопила майже 40 пекельних машин, посланих видатним діячам країни.

Генеральний прокурор заснував нове відомство загальних розслідувань у складі Міністерства юстиції, призначивши на керівну посаду Дж. Едгара Гувера. Гувер зібрав досьє на відомих радикалів, а проведені обшуки у різних організаціях призвели до депортації десятків людей. Хоча зловісні попередження Палмера і надалі розпалювали те, що називалося «червоним психозом», їм не судилося збутися, і влітку 1920 р. американський народ з полегкістю зітхнув, переконавшись що анархія Сполученим Штатам не загрожує.

БУМ 1920-Х

На президентських виборах 1920 р. гомогласна перемогла кандидата від республіканців Воррена Дж. Гардинга остаточно відхилила Вільсонів інтернаціоналізм та ідеалізм. Як витлумачив журналіст Вільям Аллен Вайт, американський народ «стомився від суперечок та ідеалізувань, йому набридло виявляти невинуватого шляхетність».

Вибори 1920 р. стали першими, в яких за кандидата в президенти голосували жінки всієї країни. 1919 року Конгрес подав на розгляд законодавчим органам Штатів Дев'ятнадцяту поправку, яку ратифікували завчасно, аби жінки мали змогу голосувати вже в наступному році.

Зважаючи на новий розвиток економіки (принаймні міських регіонів країни), можна бачити, що урядова політика 20-х років була виразно консервативною, адже ґрунтувалася на вірі в те, що коли уряд зробить усе заради зростання приватного підприємництва, суспільне процвітання пошириться й на решту населення.

Через те політика республіканців зводилася до того, щоб створити якнайсприятливіші умови для розвитку промисловості США. Тарифні закони 1922 і 1930 рр. підняли митні бар'єри ще вище, гарантуючи фабрикантам США монополію на вітчизняному ринку в багатьох галузях. Другий серед цих законів – Закон Смута-Голі від 1930 р. – призначав такі високі тарифні ставки, що більше тисячі економістів країни звернулися до президента Герберта Гувера з проханням накласти на нього вето; наступні події potwierdili ці передбачення – інші країни у відповідь теж прийняли високі митні тарифи. Водночас федеральний уряд розпочав програму зниження податків. Програма втілювала погляди міністра фінансів Ендрю Меллона, який застерігав, що високі податки на прибуток заважають заможним людям вкладати гроші в нові промислові підприємства. У серії законів, схвалених між 1921 і 1929 рр., Конгрес підтримав його пропозиції про те, що прибутковий податок воєнного часу, надмірні податки на прибуток і податки на корпорації мають бути негайно скасовані або різко знижені.

«Головне діло американців – це робити діло», – заявив Келвін Кулідж, похмурий віце-президент родом із суворого Вермонту, що став президентом у 1923 р. після смерті Гардинга і був знову обраний на чергових президентських виборах 1924 р. Зробивши кар'єру на консервативній економічній політиці республіканської партії, Кулідж, проте, виявився набагато здібнішим за невдачу Гардинга, адміністрація якого в останні місяці його життя потонула в тощі звинувачень у корупції.

Протягом 1920 р. приватний бізнес заручився істотною підтримкою, домігшись позики на будівництво, уклавши вигідні контракти на провезення пошти та здобувши інші непрямі субсидії. Закон про транспорт 1920 р. передав у приватне управління залізниці країни, що контролювалися урядом протягом війни. Торгівельний флот, що з 1917 по 1920 рр. також перебував у державній власності і значною мірою управлявся урядом, теж було передано приватним власникам.

Проте політика республіканців у галузі сільського господарства зазнавала чимдалі різкішої критики, адже фермери мали чи не найменший зиск від злету, що охопив країну в 1920 р. Період з 1900 по 1920 рік відображає загальний розквіт фермерства і підвищення цін на його продукцію, адже небачений попит у воєнні роки на сільськогосподарську продукцію США стимулював нарощування виробництва. Фермери розорювали нові землі – перелоги та цілину. Зростання цін на продукцію дало змогу фермерам накопичити кошти для закупівлі товарів і машин, які раніше були для них недоступними. Та наприкінці 1920 р. підвищений попит воєнного часу знову зникає, і через те різко скорочується виробництво та продаж основної сільськогосподарської продукції – передусім пшениці та кукурудзи. Криза в сільському господарстві Америки зумовлювалася різними чинниками, основним з яких була втрата чужоземних ринків збуту. Через власний тариф на імпорт американським фермерам було важко збувати свою продукцію в тих регіонах, де США не скуповували

товарів. Двері на світовий ринок помалу зачинялися. Коли у 1930-і роки країну охопила загальна криза, вона зруйнувала й до того розхитане сільське господарство Америки.

**ЕРЕЧКИ
ЧЕРЕЗ
ІММІ-
ГРАЦІЮ**

Обмеження чужоземної імміграції в 20-х роках означило істотні зміни в політиці США. Імміграція посилилась наприкінці XIX ст., досягши піку на початку XX ст. Наприклад, за період з 1900 по 1915 рр. до Сполучених Штатів прибуло понад 13 мільйонів чоловік – переважно з Південної та Східної Європи. Серед цих людей багато було євреїв та католиків, що непокоїло багатьох американців «з більшим стажем», оскільки серед них переважали англосакси і протестанти. Вороже ставлення до іммігрантів зумовлювалося різними причинами – зокрема тим, що вони часто погоджувалися на низьку платню, захищали звичай Старого Світу або ж, живуючи у своїх національних кварталах, уникали асиміляції.

Через приплив іммігрантів у період після Першої світової війни далися взнаки вияви зневаги до чужинців. Реанімувався дещо видозмінений Ку-клукс-клан, що домагався «стовідсоткового американства». На відміну від часів Перебудови, він тепер приймав у свої ряди лише народжених в Америці білих протестантів і провадив кампанії проти католиків, євреїв та іммігрантів, а також проти чорних американців. Змінивши об'єкт ворожнечі, Клан поширив свій заклик на частини Півночі і Середнього Заходу, тому протягом певного часу чисельність його зростала.

Негативне ставлення до імміграції проявилось у ряді заходів, вершиною яких став Закон 1924 р. про квоту імміграції та відповідний закон 1929 р. Ці закони доводили кількість іммігрантів до 150 тисяч на рік, причому їх належало розсосередити поміж представниками різних національностей пропорційно до числа їхніх співвітчизників, що вже мешкали у Сполучених Штатах на 1920 р. Одним із результатів таких обмежень стало звуження діяльності

організації «природжених американців». Велика криза 1930 р. також різко обмежила вплив іммігрантів.

ЗІТКНЕННЯ КУЛЬТУР

Урбаністичне світське суспільство чимдалі вступало у конфлікт із прадавніми сільськими звичаями, і деякі американці, виражаючи своє невдоволення новим побутом у 1920-х роках, зосереджували увагу на родині й релігії. Священики-фундаменталісти за прикладом Біллі Санді, бейсболіста-професіонала, що став проповідником, – проклали шляхи багатьом людям, яким забажалося повернутися до простішого минулого.

Чи не найдраматичнішим проявом цього потягу став фундаменталістський хрестовий похід, що протиставив тлумачення Біблії Дарвіновому вченню про біологічну еволюцію. У 1920-х роках закони, спрямовані на заборону пізнання теорії еволюції, випустили законодавчі органи штатів Середнього Заходу і Півдня. Важко усвідомити, але передував у цьому поході пристаркуватий Вільям Дженнінгс Браян, що спритно поєднав антиеволюціоністську активність зі своїми давнішими радикальними економічними пропозиціями, стверджуючи, що еволюція, «заперечуючи потребу в духовному відродженні або його можливість, стоїть на заваді всім реформам».

Конфлікт сягнув вершини в 1925 р. в Тенессі, коли Американська спілка громадянських свобод осудила перший антиеволюціоністський закон у країні. Молодого шкільного вчителя Джона Скопса притягли до суду за виклад у курсі біології еволюційного вчення. На гучному процесі Браяна, який виступав від імені штату, піддав нищівному допитові адвокат Кларенс Дерроу. Скопса засудили, але згодом звільнили через недотримання судом якоїсь формальності, а Браян помер через кілька днів після закінчення процесу.

Ще одну фундаментальну сутичку культур спричинив так званий «сухий» закон, що мав набагато серйозніші на-

лідки для країни. У 1919 р. після майже сторічних дискусій нарешті введено в дію Вісімнадцяту поправку до Конституції, що забороняла виготовлення, продаж та перевезення алкогольних напоїв. «Сухий» закон покликаний був усунути з американського побуту шинки та пияцтво, а насправді призвів до створення тисяч нелегальних шиночків та нової, значно прибутковішої форми кримінальної діяльності – контрабанди напоїв, відомої як «бутлегінг» – «захалявництво». Закон, який часом називали «шляхетним експериментом», було скасовано в 1933 р.

Відродження фундаменталістських релігійних течій, як і запровадження «сухого» закону – явища несумірні, хоч поєдналися через своєрідну реакцію на соціальну та інтелектуальну революцію того періоду, який називають по-різному – «Доба джазу», «Ера надмірності», «Ревучі двадцяті». Чимало людей були шоковані змінами в поведінці, моралі та моді американської молоді, особливо студентства. Серед багатьох інтелігентів героєм виявився Г.Л. Менкен, журналіст і критик, який нещодавно викривав фальш та запродаństwo в житті Америки. Письменник Ф. Скотт Фітцджеральд відтворив заповзяття, запал і водночас зневіру того десятиріччя у своїх новелах і романах (згадаймо, бодай, «Великого Гетсбі»).

Фітцджеральд належав до нечисленного, але впливового прошарку письменників та інтелектуалів («пропащого покоління»), яких приголомшила кривава купіль Першої світової війни і які розчарувалися в американській реальності, породженій, на їх переконання, матеріалізмом і духовною порожнечею. Чимало з них, подібно до найвідомішого серед них, письменника Ернеста Гемінгвея, емігрувало до Європи, оселяючись здебільшого в Парижі.

Американських негрів також пройняв дух національної самосвідомості. У межах 1910-х–1930-х років відбувалась масова міграція з Півдня на Північ, пік якої припадає на 1915–1916 роки. Більшість негрів осіло в міських регіонах типу Детройт і Чикаго, де випадало більше шансів знайти

роботу та особисту свободу, аніж на сільському Півдні. 1910 р. Вільям Дюбуа та інші інтелектуали заснували Національну асоціацію сприяння кольоровим, що допомагала чорним американцям здобувати право на власний голос, що набувало для них чимдалі більшої ваги.

У цей період виник літературний і мистецький рух афроамериканського населення, що дістав назву «гарлемського ренесансу». Як і «пропаще покоління», ці письменники, подібно до Ленгстона Г'юза, заперечуючи моральні цінності середнього класу та узвичаєні літературні форми, зверталися до нових реалій американського життя.

ВЕЛИКА ДЕПРЕСІЯ

У жовтні 1929 року сталася катастрофа на фондовій біржі: курс цінних паперів упав одразу на 40 відсотків. Та навіть після неї політики і промисловці висловлювали оптимістичні сподівання щодо подальшого розвитку національної економіки. Проте криза дедалі глибшала, надії на краще згасали, і чимало людей повністю втратили свої заощадження, зароблені за всі роки життя. 1933 р. акції на Нью-Йоркській фондовій біржі здешевіли більш ніж у п'ять разів порівняно з 1929 р., на який припадає розквіт національної промисловості. Зачинялися торгівельні фірми та фабрики, лопалися банки, прибутки фермерів впали вдвоє. Станом на 1932 р. майже кожен четвертий американець виявився безробітним.

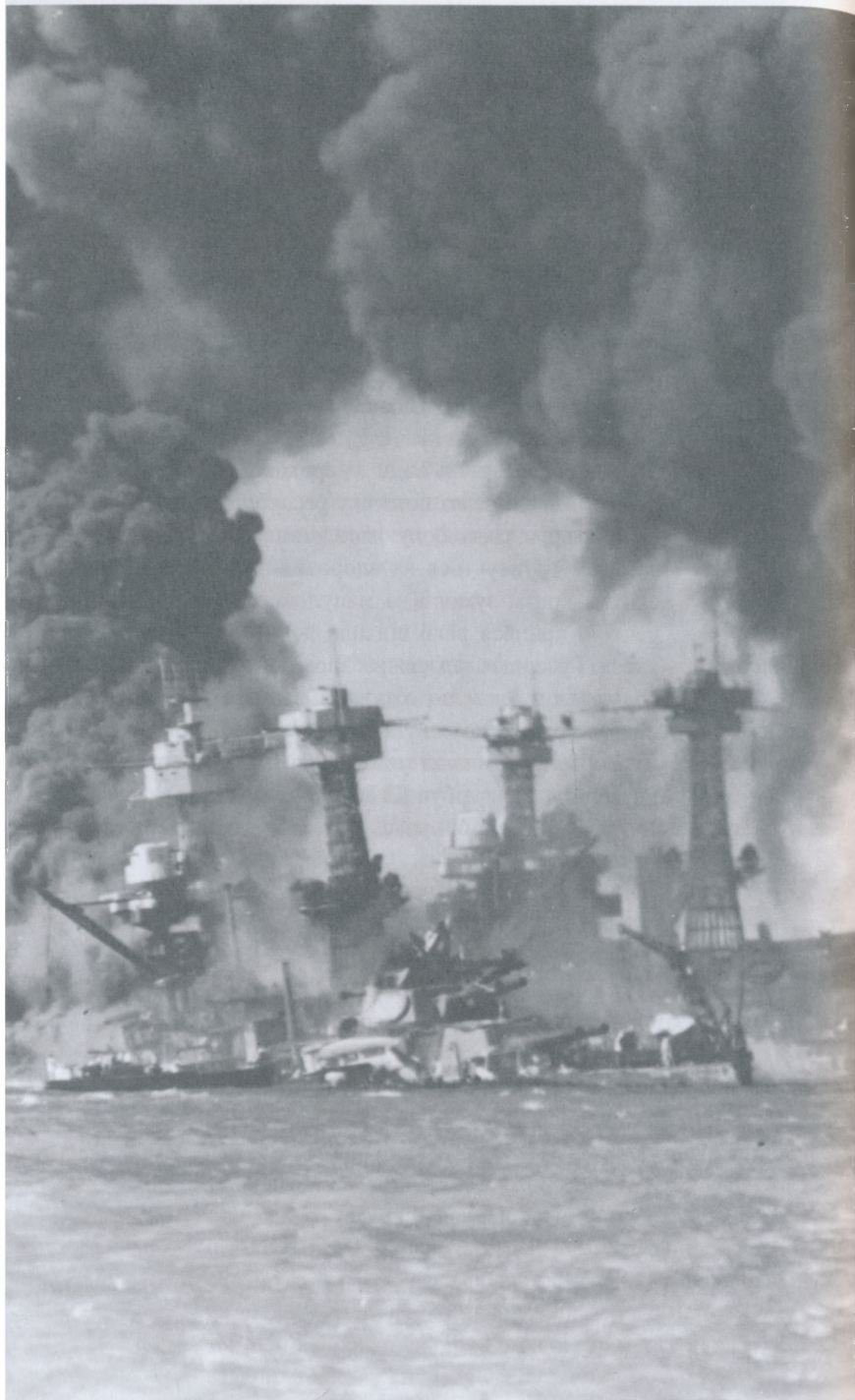
Причиною лиха стала величезна невідповідність між виробничим потенціалом та купівельною спроможністю американських фермерів і найманих робітників. Небачені технічні зрушення у сфері економіки у роки війни та післявоєнного періоду спричинилися до надвиробництва. Капітали багатих людей та середнього класу, що значно перевищували можливий обсяг інвестицій, спрямовувалися на шалену спекуляцію акціями та нерухомістю. Тому катаклізм на фондовій біржі став першим у серії вибухів, які завалили хистку споруду спекуляції.

Президентська виборча кампанія 1932 року вилилась здебільшого в дискусію про причини Великої депресії та пошук варіантів її подолання. Зайнявши на своє нещастя за вісім місяців до біржової катастрофи президентське місце в Білому Домі, Герберт Гувер робив відчайдушні, але безуспішні спроби реанімувати промислове виробництво. Популярний губернатор Нью-Йорка, претендент від Демократичної партії Франклін Д. Рузвельт доводив, що криза відображає органічні вади американської економіки, що далися взнаки через політику республіканців у 1920-х роках. Гувер, зі свого боку, наполягав на тому, що економіка загалом ґрунтується на здорових засадах, а порушує її світова криза, зумовлена минулою війною. За цією суперечкою крилися різні підходи до можливостей виходу з кризи. Гувер покладався загалом на природні процеси відродження, а Рузвельт готувався вдатися до влади федерального уряду для ужиття сміливих і радикальних заходів.

Виборча кампанія увінчалася блискучою перемогою Рузвельта, що здобув 22 800 000 голосів (Гувер виборов 15 700 000). Наближалась ера економічних і політичних змін.

Американські лінкори «Вест Вірджинія» і «Тенессі» після японської атаки на Перл-Гарбор. 7 грудня

1941 р.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:
НАРИС

ЧАСТИНА ДЕСЯТА

X

«НОВИЙ КУРС» І
СВІТОВА ВІЙНА

«МИ ПОКЛИКАНІ СТАТИ АРСЕНАЛОМ ДЕМОКРАТІЇ»

Президент Франклін Д. Рузвельт, 1941 р.

**РУЗВЕЛЬТ
І «НОВИЙ
КУРС»**

Новий президент США Франклін Д. Рузвельт, заступивши на високий державний пост 1933 року, вселив упевненість та оптимізм у свідомість народу, який швидко згуртувався довкола його славнозвісної програми «Новий курс». «Єдине, чого маємо боятися, – це боягузтва», – заявив президент у своєму інавгураційному зверненні до американського суспільства.

До певної міри справедливим буде зауважити, що «Новий курс» запровадив європейські моделі соціально-економічних реформ, що не обмежувалися життям одного покоління. «Новий курс» репрезентував пік далекосяжної тенденції, спрямованої на відмову від капіталізму «laissez-faire», тенденції, започаткованої ще державним контролем за роботою залізниць у 1880 р. та повинню реформаторського законодавства у штатах і в усій державі за прогресивної ери Теодора Рузвельта і Вудро Вільсона.

Істотною новою прикметою «Нового курсу» стала нестримна поспішність в реалізації завдань, над якими досі працювало не одне покоління. Сплановані нашвидкуруч реформи втілювалися часто невдало, а деякі з них виявилися суперечливими, через що протягом усього періоду «Новий курс» не оминала публічна критика, і не вщухали суперечки довкруг нього. «Новий курс» відродив інтерес нації до питань того, яким має бути уряд.

Коли Рузвельт складав президентську присягу, банківська і кредитна системи країни були паралізовані. З дивовижною швидкістю всі банки були закриті, а відкриті згодом тільки ті з них, що були кредитоспроможні. Щоб запобігти зростанню цін на товари і поправити становище боржників, адміністрація вдалася до політики помірної валютної інфляції. Нові урядові установи надавали щедрі кредитні пільги промисловості і сільському господарству. Федеральна корпорація страхування депозитів (ФКСД) страхувала внески в ощадних банках у розмірі до п'яти тисяч доларів, а продаж цінних паперів на фондовій біржі був підданий суворому регулюванню.

БЕЗРОБІТТЯ У 1933 році мільйони американців не мали роботи. У багатьох містах черги за хлібом стали звичним явищем. Сотні тисяч людей блукали по країні у пошуках роботи і даху над головою. Одна з популярних пісень мала такий приспів: «Брате, ти маєш зайві десять центів?»

Для допомоги молодим безробітним, що досягли 18–25 років, було засновано програму «Громадянський корпус охорони природи», схвалену Конгресом. Нагадуючи за формою напіввійськову організацію, Корпус збирав молодих безробітних у робочі табори, розсіяні по всій країні. Платили тут 30 доларів на місяць. Упродовж десятиріччя таборами скористалися майже два мільйони молодих американців. Вони брали участь в реалізації різноманітних проектів по охороні довкілля, у насадженні лісосмуг для запобігання ерозії ґрунтів, плеканні державного лісового фонду, боротьбі із забрудненням річок, створенні заповідників для розмноження риби, диких звірів і птахів, збереженні запасів вугілля, нафти, газу, сланцю, натрію й гелію.

Допомогу у працевлаштуванні надавала Адміністрація громадських робіт. Незважаючи на те, що її критикували за надумані ділянки роботи, Адміністрації вдалося знайти робочі місця в багатьох галузях – від риття каналів і поновлення шосейних шляхів до викладання в школах. Ця установа проіснувала з листопада 1933 р. до весни 1934 р. Про-

те Рузвельт та інші найвищі урядовці й надалі надавали перевагу програмам з працевлаштування, аніж просто грошовій допомозі безробітним.

**СІЛЬСЬКЕ
ГОСПО-
ДАРСТВО**

«Новий курс» виходив з того, що лише всеохоплююче регулювання допоможе розв'язати комплекс наболілих проблем у країні. Наприклад, для надання економічної допомоги фермерам у 1933 р. Конгрес прийняв Закон про регулювання сільського господарства. В основі закону лежав план піднесення цін на продукцію шляхом виплати фермерам субсидій чи компенсації добровільного обмеження обсягів виробництва. Фонди для виплати субсидій формувалися з доходів від оподаткування підприємств переробної промисловості. На жаль, закон ще не набув чинності, а на полях уже повним ходом йшла підготовка до збиральної кампанії. Прийнятий закон практично спонукав фермерів до переорювання щедрих врожаїв. Міністр сільського господарства Генрі Воллес змушений був визнати ці наслідки «приголомшуючим коментарем до нашої цивілізації». Проте завдяки згаданому закону, як і Корпорації товарних кредитів, – програмі, що надавала позички за сільськогосподарську продукцію, полишену в запасах, за межами ринку, – надвиробництво сповільнилося.

За період з 1932 по 1935 роки прибутки ферм збільшилися майже на 50 відсотків, хоч внесок федеральних програм тут незначний. У період, коли фермерів змушували скорочувати свої посіви, відмовлятися від послуг орендарів та «половинників», штати Великої Рівнини спіткала небувала посуха, що істотно позначилось на обсягах сільськогосподарського виробництва. Ураганні вітри і чорні бурі спустошували південь Великої Рівнини у так званій «пиловій чаші» протягом 1930 р. й особливо упродовж 1935–1938 рр. Шалена стихія нищила посіви, трощила автомобілі та сільськогосподарські машини, калічила людей і худобу. Протягом 1930-х–1940-х рр. Арканзас, Техас, Міссурі та Оклагому полишило 800 тисяч чоловік. Переважна більшість їх подалися далі на захід, до легендарної «землі обітованої» – Каліфорнії. Серед мігрантів були не

лише фермери, але й адвокати, лікарі, крамарі та інші, кому доводилося обслуговувати фермерські селища. Омріяна Каліфорнія не справдила їхніх надій, принаймні спочатку. В жорсткій конкуренції мігрантам діставалася здебільшого погано винагороджувана сезонна робота.

Допомога уряду обмежилася заснуванням у 1935 році Служби збереження родючості ґрунтів. Традиційні способи обробки землі призводили до вивітрювання ґрунтів, тому Служба знайомила фермерів із застосуванням заходів, які оберігали земельні площі від ерозії. Щоб перетнути шлях вітровим потокам, було насаджено лісові зони загальною площею 30 000 квадратних кілометрів.

Незважаючи на досягнуті успіхи, Служба збереження родючості ґрунтів була ліквідована 1936 року після оголошення податку на підприємства переробної промисловості конституційним. Через півтора місяці Конгрес схвалив радикальніший закон про допомогу фермерам, згідно з яким уряд виплачував дотації фермерам за згортання посівів тих культур, що виснажували ґрунти. Таким чином, знижувався валовий збір продукції і зберігалися землі.

У 1940 році федеральні субсидії за цією програмою одержували майже шість мільйонів фермерів. Новий закон передбачав також позички під надлишковий урожай, страхування врожаю пшениці і систему планового зберігання для створення в країні стабільних продовольчих резервів. Незабаром ціни на сільськогосподарські товари зросли, і фермерські господарства знову отримали змогу сподіватися на економічну стабільність.

ПРОМИСЛОВІСТЬ І ПРОФСПЛКИ

У відповідності до Державного закону про відродження промисловості у 1933 році було засновано Державну адміністрацію відродження, що мала спинити хижацьку конкуренцію, визначивши нормативи задля чесної конкурентної боротьби. Завдання полягало в тому, аби створити більше робочих місць і за рахунок зрослої купівельної спроможності населення підвищити рівень споживання. Спочатку Адміністрацію відродження зустріли прихильно, та коли справи пішли на краще, бізнесмени стали нарікати на над-

мірну зарегульованість. 1935 року, коли заявили про себе інші чинники відновлення продуктивних сил країни і уряд переконався, що адміністративно визначені ціни в деяких сферах бізнесу різко гальмують розвиток національної економіки і створюють перешкоди для її відновлення, Державну адміністрацію було оголошено неконституційною.

Для профспілок «Новий курс» виявився дуже сприятливим у порівнянні з іншими періодами американської історії. Закон про відродження промисловості гарантував їм право на колективний договір. Прийняття Конгресом у 1935 р. Державного закону про трудові взаємини, де перелічено прояви нечесного ставлення роботодавців до працівників підприємств з визначенням права робітників на самостійний вибір місця роботи, мало також велике значення, адже відтепер роботодавці позбавлялися права втручатися в діяльність профспілок. Конгрес заснував також Національну комісію по стосунках з профспілками для нагляду за дотриманням колективних договорів, призначення виборів і репрезентації інтересів працівників у взаєминах із роботодавцями.

Піднесення профспілкового руху згуртувало трудящих довкола цих організацій через спільність мети і помітні успіхи. Вплив профспілок відчутно зріс не тільки в економіці, а й у політиці; ті чи ті професійні об'єднання підтримували тепер не лише працівники промисловості, але й політичні партії. Профспілки, впливаючи на діяльність двох основних партій, як правило, більше сприяли демократам, аніж республіканцям.

**ДРУГИЙ
«НОВИЙ
КУРС»**

У перші роки реалізації «Нового курсу» була започаткована цікава серія законодавчих ініціатив, відбулося значне зростання продукції та підвищення цін на товари. Але «Новий курс» не покінчив із депресією. Послаблення кризи породило нові домагання. Бізнесмени занепокоїлися кінцем «laissez-faire». Їх дратували обмеження, визначені у положеннях Національного закону про відродження промисловості. «Ліві» і «праві», мрійники, фантазери та політичні

діячі виступали з різкою критикою та економічними панацеями у переповнених аудиторіях, що збирали юрби незадоволених темпами відродження. Серед таких ідей були, зокрема, план Френсиса Таунсенда про щедрі пенсії для старих людей; рецепти проти інфляції від отця Когліна, радіокоментатора-священника, який звинувачував міжнародне банкірство, приправляючи дедалі густіше свої виступи антисемітськими закликами. Та найгрізнішим виявився план «Кожен з нас – король» Г'юї Лонга, сенатора й колишнього губернатора Луїзіани, всесильного й нестримного речника усіх невдоволених, що порядкував у штаті, як у власнім феодалнім володінні. (Якби Лонг не вмер передчасно насильницькою смертю, він, поза всяким сумнівом, кинув би серйозний виклик Франклінові Рузвельту на президентських виборах 1936 р.).

В умовах такого тиску як справа, так і зліва, Президент Рузвельт підтримав нову серію соціально-економічних заходів. Найважливішими серед них можна вважати програми, спрямовані на подолання злиднів, боротьбу з безробіттям та створення гарантій соціального захисту.

Адміністрація поступу в роботі (АПР) – головна соціальна служба так званого «Другого нового курсу» – покликана була забезпечити громадян країни не допомогою по безробіттю, а роботою. Під керівництвом АПР зводилися будинки, прокладалися шляхи, споруджувалися аеропорти та школи. Актори, художники, музиканти та письменники знаходили роботу через федеральні проекти – театральний, мистецький, літературний. Національна адміністрація у справах юнацтва забезпечувала неповним робочим днем студентів, визначала програми перекваліфікації, надаючи безкорисливу допомогу безробітній молоді. АПР дбала одночасно про майже три мільйони безробітних; на той час, коли її діяльність 1943 року було припинено, ця установа встигла так чи інакше поліпшити становище дев'яти мільйонів чоловік.

Але наріжним каменем «Нового курсу» за планом Рузвельта став Закон 1935 року про соціальне забезпечення. У цей період була створена система страхування для літніх, безробітних та інвалідів на основі внесків роботодавців і самих працівників. Чимало інших промислово розви-

нених держав уже запровадили такі програми, але заклики прогресистів до такої політики в Сполучених Штатах на початку 1900-х років лишилися непомічені. Система соціального захисту, незважаючи на закиди консерваторів про те, що вона нібито йшла врозріз з американськими традиціями, мала й консервативні прикмети. Так, соціальний захист значною мірою здійснювався за рахунок доходів від оподаткування нині працюючих, причому таке оподаткування проводилося без урахування розмірів прибутку, тобто на основі фіксованої ставки. Для Рузвельта всі ці обмеження були вимушеними – він хотів забезпечити схвалення закону в Конгресі. І хоча перші успіхи в реалізації президентового плану були дуже скромними, сьогодні соціальне забезпечення є однією з найбільших внутрішніх програм, здійснюваних урядом США.

**НОВА
КОАЛІЦІЯ**

У 1936 р. республіканська партія висунула кандидатом у президенти ліберального губернатора Канзасу Альфреда Лендона. Навіть наплив скарг з приводу «Нового курсу» не завадив Рузвельтові вибороти вирішальну перемогу, яка перевищила навіть його успіхи 1932 р. Він зібрав 60 відсотків голосів, повівши за собою всі штати, окрім Мену і Вермонту. На виборах сформувалася нова широка коаліція довкола Демократичної партії, що складалася із профспілок, більшості фермерів, іммігрантів, міських етнічних груп зі Сходу та Південної Європи, негрів і жителів південних штатів. Республіканська партія дістала підтримку з боку ділових кіл та представників середнього класу невеликих міст та приміської зони. Такий розклад сил із деякими варіаціями лишався незмінним упродовж кількох десятиріч.

З 1932 по 1938 рр. точилися загальні публічні дискусії про значення «Нового курсу» для суспільно-політичного й економічного розвитку нації. З'ясувалося, що американці підтримують такий уряд, який переймає на себе більшу відповідальність за зростання добробуту народу. Зауважимо, що історики загалом пов'язують з «Новим курсом» закладення у США основ сучасної заможної держави.

Дехто з критиків «Нового курсу» доводив, що безмежне поширення функцій уряду врешті-решт підточить народні свободи. Але Президент Рузвельт наполягав, що вжиття заходів для піднесення економічного процвітання сприятиме забезпеченню свободи і демократії в країні.

У своєму радіозверненні до американського народу в 1938 р. Рузвельт зазначив:

Демократія перевелася в інших великих націях не тому, що населення цих країн її не визнавало, а через те, що їм стало осоружним безробіття і непевність у завтрашньому дні, уеклося постійне голодування дітей, і самі вони виявилися безпорадними в умовах безвладдя чи неспроможності уряду. Сповнені гіркого розпачу і безнадії, ці народи поступилися свободою задля шматка хліба. Але ми переконані в тому, що демократичні інститути можна ще зберегти і примусити працювати. Нам треба лише довести, що практична діяльність демократичного уряду спрямована насамперед на захист безпеки народу... Народ Америки сповнений бажання відстояти свої свободи будь-якою ціною, а перша лінія оборони проходить там, де захищають економічну незалежність.

ПЕРЕДДЕНЬ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ще задовго до завершення другого президентського терміну реалізація курсу реформ Рузвельта була затьмарена новою небезпекою, про яку пересічні американці тоді мало що знали: експансіоністськими посяганнями тоталітарних режимів, що взяли гору в Японії, Італії та Німеччині. Як відомо, 1931 р. Японія захопила Маньчжурію і зломила опір китайців, а через рік заснувала маріонеткову державу Маньчжоу-Го. Піддавшись фашизму, Італія розширила свої кордони за рахунок Лівії, а в 1935 р. напала на Ефіопію. Адольф Гітлер організував націонал-соціалістську партію в 1933 році і, захопивши владу, повернув Рейнську область. Німеччина заходилася здійснювати широкомасштабне переозброєння.

Коли стала зрозумілою справжня сутність тоталітаризму, а Німеччина, Італія і Японія продовжували чинити

агресію, в серцях збентежених американців пробудилися ізоляціоністські почуття. Після приєднання Австрії до Німецького рейху в 1938 році Гітлер домагався Судетів у Чехословаччині, так що війна в Європі могла вибухнути щохвилини. Неуспіх хрестового походу за демократію в Першій світовій війні протверезив Сполучені Штати, які впевнено заявили, що за будь-яких умов жодна з причетних до конфлікту країн не може розраховувати на їхню допомогу. Законодавчі акти про нейтралітет, схвалені упродовж 1935–1937 рр., накладали вето на торгівлю з країнами-учасницями війни, надання їм кредитів. Завдання полягало в тому, щоб будь-якою – майже будь-якою – ціною не встряти у війну.

Напад нацистів на Польщу в 1939 р. і початок Другої світової війни зміцнив американців у їхній ізоляціоністській позиції, незважаючи навіть на те, що громадськість США аж ніяк не відгороджувалася від світу. Вона виразно схилилася на бік жертв гітлерівської агресії, солідаризуючись з народами союзних держав, що виступали проти експансії Німеччини. Рузвельт зайняв очікувальну позицію, покладаючись на те, що перебіг подій змінить громадську думку щодо участі США у війні.

Поразка Франції і початок повітряної війни проти Англії в 1940 р. загострили суперечки між тими, хто виступав за допомогу демократичним державам, та ізоляціоністами, що згуртувалися довкола комітету «Америка перш за все», який підтримували не лише консерватори Середнього Заходу, а й пацифісти лівої орієнтації. Зрештою після довгої публічної дискусії інтервенціоністська позиція взяла гору, значною мірою завдяки діяльності Комітету захисту Америки шляхом допомоги союзникам.

Услід за Канадою, Сполучені Штати взяли участь у Спільній раді оборони і разом з латиноамериканськими республіками домовилися про ужиття колективних заходів з метою захисту народів Західної півкулі. Наростання кризи спонукало Конгрес виділити на переозброєння величезні суми. У вересні 1940 р. уперше в історії Америки оголошується призов на військову службу в мирний час, незважаючи на те, що Палата представників схвалила це рішення більшістю лише в один голос. На початку 1941 р.

Конгрес затвердив програму «ленд-лізу», що давала право Президентові Рузвельту постачати зброю та військово спорядження іноземним країнам (передусім Великобританії, Радянському Союзові і Китаю), які вважатимуться життєво важливими для оборони Сполучених Штатів. Загальна сума допомоги, наданої «ленд-лізом» за період війни, сягнула понад 50 мільярдів доларів.

Виборча кампанія 1940 р. продемонструвала, що в ізоляціоністів, попри всю їхню галасливу агітацію, послідовників у країні небагато. Республіканський супротивник Рузвельта Вендел Вілкі не знайшов підтримки у виборців, оскільки, приставши до закордонної політики президента і погоджуючись із значною частиною Рузвельтової внутрішньої програми, не мав чого їм сказати. Уперше в історії США президент заступив на третій термін.

ЯПОНІЯ, ПЕРЛ-ГАРБОР І ВІЙНА

У той час, коли більшість американців з тривогою в серці стежили за ходом війни в Європі, в Азії наростало напруження. Skorиставшись нагодою, Японія задумала зміцнити стратегічні позиції. Вона зухвало заявила про встановлення «нового порядку», маючи на меті досягнення гегемонії на Тихоокеанському Просторі. Силлячись витримати натиск нацистської Німеччини, Англія виявилася небоєздатною в Азії. Вона залишила Шанхай і тимчасово перекрила Бірманську дорогу. Улітку 1940 р. Японія здобула від слабкого французького уряду Віші дозвіл на використання індокитайських аеродромів. У вересні японці увійшли в стратегічну вісь Рим – Берлін. У відповідь Сполучені Штати наклали ембарго на експорт до Японії брухту чорних металів.

Здавалося, що японці спрямували свою увагу на південь – до нафти, олова і каучуку британської Малайї та голландської Ост-Індії. У липні 1941 р. вони захопили решту Індокитаю; у відповідь Сполучені Штати заморозили японські активи.

У жовтні 1941 р. прем'єр-міністром Японії став Хідекі Тодзьо. В середині листопада він вирядив до Сполучених Штатів надзвичайного посла для зустрічі з державним

секретарем Корделлом Галлом. Серед іншого, Японія зажадала, щоб Сполучені Штати скасували заборону на японські активи і припинили морську експансію в Тихому океані. У відповідь Галл запропонував, щоб японці вивели свої війська з Китаю та Індокитаю. Японці попросили два тижні на вивчення пропозиції, але 1 грудня відхилили її. 6 грудня Франклін Рузвельт надіслав послання до японського імператора Хірохіто. Проте на світанку 7 грудня літаки з японських авіаносців напали на Тихоокеанський флот США у Перл-Гарборі на Гавайських островах. Наслідки несподіваної атаки з повітря виявилися катастрофічними. Було потоплено 19 кораблів, серед них п'ять лінкорів, і знищено 150 американських літаків; загинуло понад 2300 солдатів, моряків і цивільних осіб. Для американців лише одна обставина того дня виявилася виграшною: американські авіаносці, що мали відіграти таку вирішальну роль у подальшій морській війні на Тихому океані, перебували у відкритому морі, а не на базі Перл-Гарбор.

Коли американські радіостанції передали звістку про наліт японців на Гавайї, Атолл Мідвей, острови Вейк і Гуам, недовіра народу обернулася в гнів. Президент Рузвельт пізніше назвав 7 грудня «днем довічної ганьби». 8 грудня Конгрес оголосив стан війни з Японією; через три дні Німеччина й Італія оголосили війну США.

Нація швидко мобілізувала наявні людські резерви та промисловий потенціал. 6 січня 1942 р. Президент Рузвельт закликав до небаченого нарощення випуску військової продукції, щоб постачити у поточному році 60 тисяч літаків, 45 тисяч танків, 20 тисяч зенітних гармат, а також транспортні кораблі загальним тонажем 18 мільйонів тонн. Усі галузі життя країни – сільське господарство, робота заводів, гірнича промисловість, торгівля, профспілки, капіталовкладення, засоби зв'язку, навіть заклади освіти і культури – підлягали новим і ширшим формам контролю. Нація збирала кошти в небачених сумах, будуючи цілі оборонні міста для масового виробництва суден, танків і літаків. Сталося значне переміщення населення країни. Завдяки серії законодавчих актів про призов до армії Сполучені Штати довели свої збройні сили до 15 мільйонів чоловік. Наприкінці 1943 р. майже 65 мільйонів чо-

ловіків та жінок одягли військову форму або ж працювали на фронт.

Напад на США звів нанівець заклики ізоляціоністів і призвів до блискавичної мобілізації. Проте, навчений перебігом подій у Перл-Гарборі та остерігаючись шпигунства, уряд Америки, на прикریсть, припустився нетерпимості, інтернувавши американських японців. В лютому 1942 р. майже 120 тисяч мешканців Каліфорнії японського походження було виселено з домівок і загнано за колючий дріт до десяти тимчасових таборів, а згодом переміщено у «центри переселення» поблизу ізольованих південно-західних містечок. Майже 63 відсотки американських японців становили нісеї – уродженці Америки, власне, громадяни США. Жодного випадку шпигунства збоку цієї категорії населення так і не було виявлено. Насправді, американські японці з Гавайських островів і континентальних Сполучених Штатів виявили мужність і відвагу, воюючи у двох піхотних підрозділах на італійському фронті; інші служили перекладачами на Тихому океані. 1983 р. уряд США реабілітував інтернованих, визнавши несправедливою дискримінацію в оплаті і неправомірною вчинену акцію загалом.

**ВІЙНА У
ПІВНІЧНІЙ
АФРИЦІ
ТА НА
ТЕРИТОРІЇ
ЄВРОПИ**

Невдовзі після вступу у війну США західні союзники дійшли згоди про переміщення основних військових зусиль на європейські fronti, де зосереджувалися основні сили противника. Тихоокеанський театр воєнних дій було оголошено другорядним.

Навесні та влітку 1942 р. Англія вчинила щільний натиск на Єгипет, примусивши німецького генерала Ервіна Роммеля відступити до Лівії. Загроза зруйнування Суецького каналу, який сполучав Середземне море з Червоним, а отже, з Індією, була усунута 7 липня 1942 р. Американські війська висадилися у французькій Північній Африці, завдавши нищівної поразки італійській і німецькій арміям. 1942 рік став також поворотним пунктом на Східному фронті, де Радянський Союз, зазнаючи тяжких жертв, зупинив просування нацистів коло брам Ленінграда, Сталінграда і Москви.

У липні 1943 р. англійські й американські війська вторглися на узбережжя Сицилії, і наприкінці літа весь Середземноморський регіон був звільнений від фашистської окупації. Союзницькі сили висадились у материковій частині Італії, і хоча італійський уряд погодився на безумовну капітуляцію, боротьба з нацистськими угрупованнями в Італії виявилася запеклою і затяжною. Рим так і не був визволений до 4 липня 1944 року. Незважаючи на те, що в Італії ще лютували запеклі бої, полки союзників уже здійснювали нищівні повітряні нальоти на залізниці, промислові об'єкти, вогневі позиції на території Німеччини, а також на нафтопромисли у Плоешті в Румунії.

Наприкінці 1943 року, після тривалих дебатів щодо подальшої стратегії, союзники вирішили відкрити фронт на заході для відторгнення німецьких угруповань з російського фронту. Головнокомандувачем союзних військ у Європі було призначено американського генерала Двайта Ейзенгавера. Після ретельної підготовки 6 червня 1944 року перші підрозділи американської, британської та канадської армій під надійним захистом авіації, яка значно переважала сили противника, висадились на нормандському узбережжі (північ Франції). На здобутий у жорстокому бої плацдарм прибувало дедалі більше військ, і завдяки блискавичному наступові союзників чимало німецьких підрозділів опинилися в оточенні. Союзні армії просувалися через територію Франції до рубежів Німеччини. 25 серпня 1944 року звільнено Париж. На кордонах Німеччини союзники натрапили на запеклий опір німців, проте в лютому–березні 1945 року союзні війська заглибилися на територію Німеччини із заходу, а росіяни зламали опір ворожих армій на сході. 8 травня на руїнах Третього рейху була підписана капітуляція німецьких сухопутних, морських та військово-повітряних сил.

ВІЙНА НА ТИХОМУ ОКЕАНІ

Тим часом американські війська здійснили широкий наступ на тихоокеанському театрі воєнних дій. Незважаючи на те, що на початку 1942 року контингент на Філіппінах змушений був здатися, протягом наступних місяців союз-

ники зібралися з духом. Генерал Джеймс Дуліттл у квітні керував нальотом американських бомбардувальників на Токіо. З військового погляду цей наліт не міг нічого змінити, але він мав величезний психологічний вплив на бойовий дух американців. Наступного місяця у битві в Кораловому морі – першій морській битві в історії, де всі задіяні літаки були виключно корабельного базування – японський флот зазнав небачених досі втрат і змушений був відмовитися від запланованого удару по Австралії. У червні битва за Мідвей стала поворотним пунктом у Другій світовій війні. Ця перша серйозна поразка японського флоту, який втратив чотири авіаносці, зупинила його подальше просування в центральному районі Тихого океану.

Успішними були й інші бої в цьому регіоні. Вирішальна перемога американців при Гвадалканалі у листопаді 1942 року знаменувала першу велику наступальну операцію Сполучених Штатів на Тихому океані. Упродовж наступних двох років американські та австралійські війська проклали шлях на північ по «камінцях» тихоокеанських островів, захоплюючи у вирі морських атак Соломонові острови, а далі – острови Гілберта, Маршаллові, Маріанські та Бонін.

ПОЛІТИКА ЧАСІВ ВІЙНИ

Військові дії союзників супроводжувала низка важливих зустрічей на міжнародному рівні, де обговорювалися політичні цілі війни, що тривала. Перша така зустріч відбулася напередодні вступу Сполучених Штатів у війну в серпні 1941 року між президентом США Рузвельтом та британським прем'єр-міністром Черчиллем. На той час Сполучені Штати ще не брали активної участі у війні, а ситуація на фронтах видавалася невтішною.

Зустрівшись на борту крейсера поблизу канадського півострова Ньюфаундленд, Рузвельт і Черчилль підписали Атлантичну Хартію, в котрій проголошувалися такі далекосяжні цілі: відмова від територіальних зазіхань; неприпустимість змін кордонів без попередньої згоди на те з боку зацікавлених сторін; право кожного народу обирати власну форму державного правління; відновлення самоврядування для тих країн, що втратили його; міжнародне

економічне співробітництво; визволення народів від військової агресії, страху за свою долю та злиднів; вільне мореплавство, а також відмова від застосування сили як інструменту міжнародної політики.

У січні 1943 року в марокканському місті Касабланка англо-американська конференція дійшла згоди, що будь-який мир між країнами Осі та їхніми балканськими сателітами можливий лише на основі «беззастережної капітуляції». Цей пункт, якого домагався Рузвельт, мав на меті запевнити народи воюючих держав у тому, що з провідниками нацизму та фашизму не вестимуться будь-які сепаратні переговори, не здійснюватиметься жодна залаштункова угода задля утримання ними влади у будь-якій формі. Вирішальні умови для мирних переговорів буде запропоновано народам Німеччини, Італії та Японії лише після визнання їхніми військовими правителями повної і беззастережної капітуляції.

22 листопада 1943 року Рузвельт і Черчилль зустрілися з лідером китайських націоналістів Чан Кайші для узгодження умов капітуляції Японії, що передбачали, зокрема, повернення награваного майна. 28 листопада в Тегерані Рузвельт, Черчилль та радянський лідер Йосиф Сталін домовилися про заснування нової міжнародної інституції – Організації Об'єднаних Націй. У лютому 1945 року, коли перемога над фашистською Німеччиною була вже очевидною, відбулася Ялтинська зустріч, де укладено подальші угоди. На цій зустрічі Радянський Союз дав таємну згоду після капітуляції Німеччини вступити у війну проти Японії. Західний кордон Польщі був визначений приблизно вздовж лінії Керзона 1919 року. Після дискусій довкола значної суми репарацій, які мали бути стягнені з Німеччини (на цих виплатах наполягав Сталін, а Рузвельт і Черчилль виступали проти), рішення з цього питання було відкладене. Була досягнута домовленість стосовно окупації союзницькими військами Німеччини та щодо засудження і покарання воєнних злочинців.

У Ялті досягнута угода і про те, що держави-члени Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, створення якої передбачалося найближчим часом, отримують право вето у випадках зазіхання на їх безпеку.

Через два місяці після повернення з Ялти на місце відпочинку в штаті Джорджія Франклін Рузвельт помер від крововиливу в мозок. За всю історію Сполучених Штатів мало кого так щиро оплакували, і ще тривалий час американський народ переживав відчуття непоправної втрати. На президентський пост заступив віце-президент Гаррі Трумен, колишній сенатор від штату Міссурі.

**ВІЙНА,
ПЕРЕМОГА
ТА БОМБА**

Воєнні дії на Тихому океані тривали й після капітуляції Німеччини, а завершальні військові акції виявилися чи не найзапеклішими. Нищівні для японського флоту бої у Філіппінському морі, що розпочалися у червні 1944 року, примусили прем'єра Тодзьо піти у відставку. Генерал Дуглас Макартур, який два роки тому вимушено залишив Філіппіни, аби не потрапити в японський полон, у жовтні знову повернувся на цей архіпелаг з морською піхотою, прокладаючи шлях американському флотові. В результаті боїв у затоці Лейт японські військово-морські сили зазнали повної поразки, а Філіппіни перейшли під контроль союзників.

На початку лютого 1945 року американські війська захопили Манілу. Згодом Сполучені Штати спрямували наступ на острів Іводзима в архіпелазі Бонін, що лежить приблизно на півдорозі від Маріанських островів до Японії. Але японці самозречено обороняли цей острів, використовуючи його природні печери та скелястий терен. Американські бомбардування викликали запеклий опір імператорської піхоти та повітряні атаки камікадзе. В середині березня американські війська захопили острів, де полягло 6 тисяч морських піхотинців, та й оборонці острова були майже всі винищені. Сполучені Штати розпочали масовані повітряні атаки на японські кораблі та аеродроми. У період з травня по серпень 20-а армія ВПС США хвиля за хвилею здійснювала повітряний обстріл Японських островів.

У період з 17 липня по 2 серпня 1945 року в невеликому місті Потсдамі, що під Берліном, відбулася зустріч глав американського, британського та радянського урядів,

де йшлося про спільні дії проти Японії, мирне врегулювання в Європі та майбутнє Німеччини.

Конференція визнала за необхідне провадити просвітницьку роботу серед покоління німців, вихованого на теорії нацизму, та визначила основні засади демократизації суспільно-політичного життя країни. Учасники конференції обговорили також репараційні вимоги до Німеччини, погодилися віддати до суду нацистських лідерів, звинувачених у злочинах проти людства, і дали згоду на вивезення Радянським Союзом промислових підприємств та іншого майна. Проте вперше заявлена в Ялті радянська вимога стосовно стягнення репарацій в загальній сумі 10 мільярдів доларів потонула в суперечках.

Напередодні відкриття Потсдамської конференції в Аламогордо, що в штаті Нью-Мексико, було здійснено вибух атомної бомби. Він став кульмінацією напружених трирічних досліджень, відомих під назвою Мангеттенського проекту, що велися в лабораторіях, розкиданих по всій території Сполучених Штатів. Президент Трумен, розраховуючи на те, що атомна бомба зможе прискорити капітуляцію Японії без надмірних утрат, неминучих за прямого вторгнення на територію країни, віддав наказ про застосування бомби в разі, якщо Японія не капітулює до 3 серпня. 29 липня союзники обнародували Потсдамську декларацію, де наголошувалося, що в разі капітуляції Японія не зазнає ні руйнувань, ні поневолення. В разі відмови її чекає «цілковите знищення».

Комісія у складі військових, політичних чиновників та вчених розглянула питання щодо вибору об'єкту бомбардування. Трумен підкреслював, що нова зброя має спрямовуватися тільки на військові об'єкти. Міністру оборони Генрі Стімсону вдалося переконати комісію, що старовинна японська столиця Кіото, де зберігалося багато національних та релігійних цінностей, не повинна постраждати. Місцем вибуху обрали Хіросиму – осередок військово-промислового комплексу.

6 серпня 1945 року американський літак «Енола Гей» скинув на Хіросиму першу атомну бомбу, а 8 серпня була скинута друга бомба, цього разу на Нагасакі. Американці з полегшенням зітхнули, адже бомба прискорила закінчення

війни; лише згодом довелося усвідомити її колосальну руйнівну силу. 14 серпня Японія прийняла умови, погоджені в Потсдамі. 2 вересня 1945 року відбулася офіційна капітуляція Японії.

В листопаді 1945 року в німецькому місті Нюрнберзі розпочалися передбачені Потсдамськими угодами судові процеси над нацистськими лідерами. Перед судом видатних правників, що представляли Британію, Францію, Радянський Союз та Сполучені Штати, нацисти були звинувачені не лише у змові щодо розв'язання агресивної війни, але й порушенні законів ведення війни та скоєння злочинів проти людства, зокрема масовому винищенні євреїв, так званому Голокості, та організованому геноциді проти інших народів Європи. Судові процеси тривали понад десять місяців і завершилися вироками для всіх звинувачених, за винятком трьох осіб.

Заглядаючи у майбутнє світового устрою, одне з рішень, прийнятих 25 квітня 1945 року, в останні дні війни в Європі, коли на Тихому океані ще лютували бої, виявилось чи не найдалекосяжнішим. Представники 50 країн зустрілися у Сан-Франциско, штат Каліфорнія, щоб обговорити структуру Організації Об'єднаних Націй. Накреслена ними конституція окреслила основні положення цієї всесвітньої організації, в рамках якої міжнародні конфлікти підлягали мирному врегулюванню, а боротьбу з голодом та хворобами належало вести спільними зусиллями. Незважаючи на зволікання Сполучених Штатів зі вступом у Лігу Націй після Першої світової війни, цього разу американський Сенат 89 голосами проти двох ратифікував Статут ООН. Ця акція поклала край ізоляціонізму в американській зовнішній політиці, показавши світові, що Сполучені Штати готові грати провідну роль у міжнародних справах.

ПІДЙОМ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ

Незважаючи на те, що 1920-ті роки репрезентували період відносного процвітання Сполучених Штатів, робітники металургійної, автомобільної, гумової і текстильної промисловості виграли значно менше, ніж працівники інших сфер виробництва. Умови праці на багатьох підприємствах залишалися такими ж виснажливими, як і в ХІХ ст. Наприклад, до 1923 року робітник на виробництві сталі працював 12 годин на добу, маючи один вихідний день на два тижні.

У 20-х роках власники потужних промислових підприємств подвоїли свої зусилля у боротьбі з профспілками, які під егідою Американської федерації праці (АФП) змінили свої позиції у роки Першої світової війни. Більшість із них вдалася до використання шпигунів, озброєних штрейкбрехерів, а також до звільнення активістів профспілкового руху. Незалежні профспілки звинувачувалися у прокомуністичній діяльності. Одночасно чимало корпорацій створювали власні («корпоративні») профспілкові організації.

Законодавчі органи штатів традиційно підтримували концепцію «відкритих підприємств», позбавляючи таким чином профспілки монопольного права представляти робітничі колективи. Отже, корпорації легко відхиляли колективні петиції профспілок і, послуговуючись судовими постановами, створювали всілякі перепони для розвитку профспілкової мережі. Позитивним наслідком було те, що деякі компанії в 20-ті роки виявили увагу до своїх працівників, пропонуючи різноманітні пільги, участь у розподілі прибутку, придбанні акції, надаючи пільгову медичну допомогу.

Приватні компанії припинили ряд страйків у найважливіших галузях, розпочавши з придушення страйку ливарників у 1919 році. Внаслідок подібних акцій за десять років (з 1920 по 1929) кількість членів профспілок по країні зменшилася від п'яти до трьох з половиною мільйонів.

Початок Великої депресії спричинився стрімким скороченням попиту на різні види промислової продукції. Промисловість охопило масове безробіття: в 1933 році 12 мільйонів американців не мали роботи. В автомобільній промисловості, скажімо, робоча сила за період між 1919 та 1933 рр. скоротилася вдвічі. Заробітна плата дорівнялася лише третини колишньої.

Обрання Франкліна Рузвельта президентом країни докорінно змінило становище американського робітника.

Зважаючи на погіршення добробуту трудящих, Рузвельт призначає відому діячку робітничого руху Френсіс Перкінс міністром праці. (Перкінс, до речі, стала першою жінкою-міністром в американській історії.) У червні 1933 року Конгрес США схвалює історичний Акт про відновлення промисловості. Цей далекосяжний законопроект мав збільшити заробітну платню, скоротити робочий тиждень та покласти край використанню дитячої праці, однак – найголовніше – він забороняв диктат компаній, що змушували робітників приєднуватися до «корпоративних»

спілок, визнаючи право працівників на «створення організацій та ведення колективних переговорів з адміністрацією через обраних ними ж представників».

«Новий курс» Рузвельта гаряче підтримав Джон Льюїс – воєвничий, красномовний лідер Об'єднаної спілки гірників. Покладаючись на підтримку президента, Льюїс провів велику організаційну роботу і довів за рік кількість членів своєї спілки з 150 тисяч до 500 тисяч осіб.

Обіймаючи посаду у виконавчій раді Американської федерації праці, Льюїс прагнув поширити набутий досвід, залучаючи до профспілок якнайбільше робітників ключових галузей, але федерація традиційно приділяла основну увагу робітникам високої кваліфікації й не зробила зустрічних кроків. Виявляючи принципову незгоду, Льюїс разом з іншими спільниками відмежувався від АФП. Так постав Комітет за організацію робітників промисловості, який згодом отримав назву Конгресу профспілкових організацій (КПО).

Льюїс і КПО спрямували свою діяльність передусім супроти автомобільних та сталеливарних гігантів, що займали найбільш антипрофспілкові позиції. Наприкінці 1936 року на заводах компанії «Дженерал моторз» у містах Клівленд (штат Огайо) та Флінт (штат Мічиган) спонтанно розпочалися «сидячі» страйки. Не гаючи часу, Льюїс вислав туди групу профспілкових агітаторів та 100 тисяч доларів коштів на підтримку страйкарям. Кількість учасників страйку зросла до 135 тисяч; поступово вся галузь припинила роботу.

Справа залагодилася наступного року зусиллями губернатора штату Мічиган, який лояльно оцінив вимоги страйкуючих. На вересень 1937 року Об'єднана профспілка робітників автомобільної промисловості мала угоди з 400 компаніями галузі; згідно з угодами, робітникам гарантувалася мінімальна заробітна плата (75 центів за годину) та сорокагодинний робочий тиждень.

У Піттсбурзі (штат Пенсильванія), сталеливарній столиці США, місцеві промисловці вчинили тиск на Льюїса через пресу: вони ганьбили його як «червоного» та «глитая». Але робітничий рух поширювався – його живили переобрання Рузвельта на новий термін та прийняття Національного акту про організацію праці (НАОП) 1936 р., і за перше півріччя свого існування Комітет об'єднання робітників металургійної промисловості, очолюваний соратником Льюїса Філіпом Марі, залучив до спілки 125 тисяч членів.

Капітуляція «Дженерал моторз» помітно вплинула на дії корпорації «Ю.С. стил»: зважаючи на вимоги часу, вона дійшла згоди з КПО в 1937 році. Того ж року Верховний суд підтвердив конституційність НАОП. Згодом і менші компанії, які, подібно до «Ю.С. стил», виступали проти робітничих спілок, уклали угоди з профспілками, що належали до КПО. Поступово цим шляхом пішли й інші галузі виробництва – гума, нафтова, текстильна, електронна. І промисловий робітник відчув, що він уже не такий самотній перед грізними силами капіталу.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС
ЧАСТИНА ОДИНАДЦЯТА

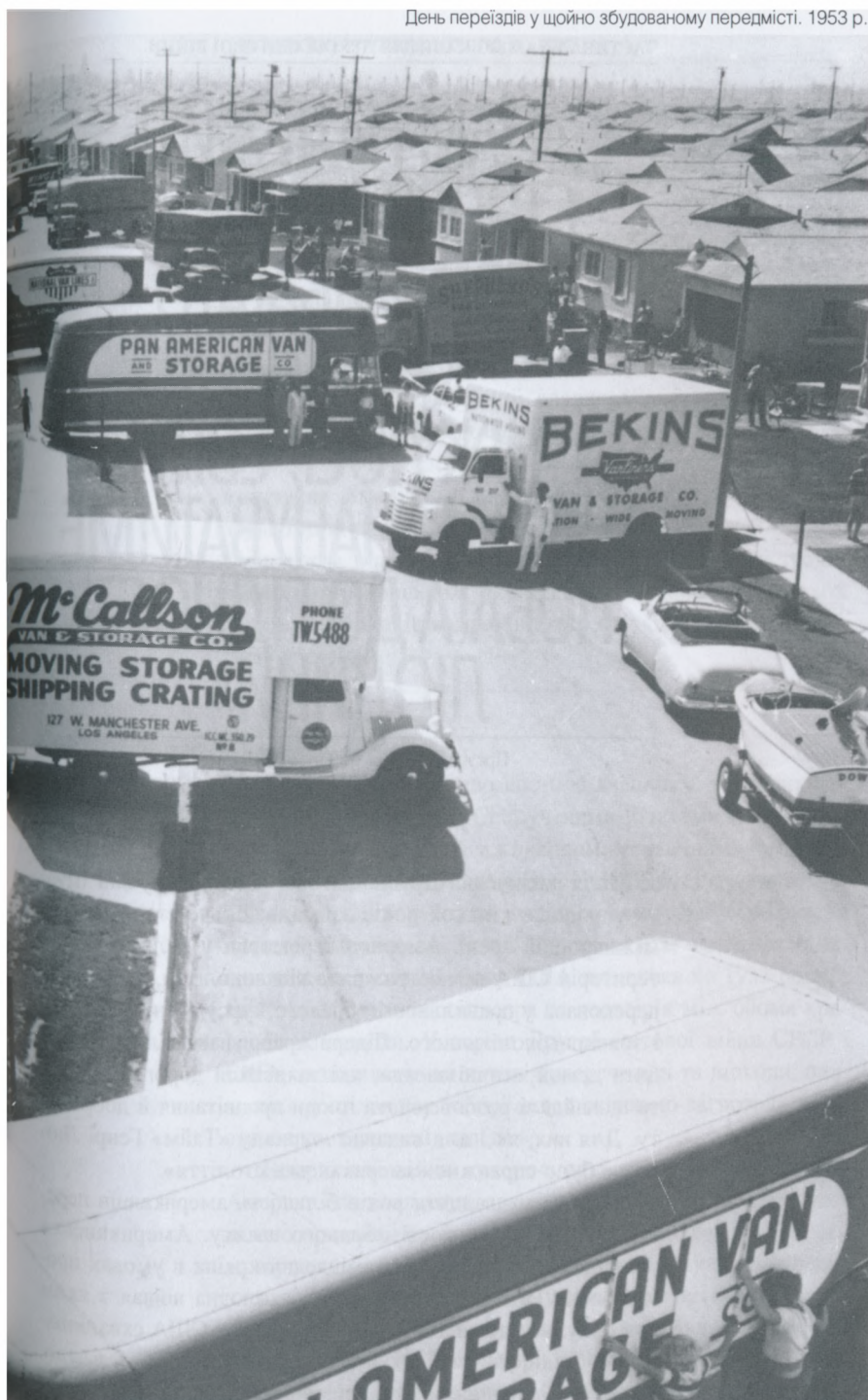
XI

АМЕРИКА
ПІСЛЯ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ

День переїздів у щойно збудованому передмісті. 1953 р.

«НАМ НАЛЕЖИТЬ
СТВОРИТИ НОВИЙ
СВІТ, НАБАГАТО
КРАЩИЙ,
НІЖ ДОСІ; СВІТ,
У ЯКОМУ ПАНУВАТИМЕ
ПОВАГА ДО ГІДНОСТІ
ЛЮДИНИ»

Президент Гаррі С. Трумен, 1945 рік.

**ЗЛАГОДА
ТА ЗМІНИ**

Після закінчення Другої світової війни Сполучені Штати упродовж кількох років займали чільне становище на міжнародній арені. Америка перемогла у великій борні, територія США не постраждала від лихоліття, нація була переконана у правильності обраного курсу – внутрішнього і зовнішньополітичного. Лідери країни намагалися ствердити демократичні засади, які захистили дорогою ціною, та щонайдалі розповсюдити плоди процвітання й добробуту. Для них, як і для видавця журналу «Тайм» Генрі Люса, це було справжнє «американське століття».

Протягом двадцяти років більшість американців переконалася в доцільності обраного шляху. Американська громадськість підтримала зміцнення країни в умовах протистояння Радянському Союзові, «холодна війна» з яким розгорнулася після 1945 року. Громадяни США схвалювали необхідність ширших повноважень державної влади, позитивно сприйняли основні принципи щодо піднесення

добробуту, уперше сформульовані у період так званого «Нового курсу». Американцям подобалося життя в умовах повоєнного достатку, що відкривав ще привабливіші перспективи.

Та з плином часу деякі уявлення про американське суспільство почали викликати сумнів. Національну злагоду порушили численні проблеми й питання, що постали на стику різноманітних напрямків. У 50-і роки афроамериканці оголосили хрестовий похід за право мати собі дещо більший зиск від реалізації славнозвісної американської мрії; їх рух підтримали інші етнічні меншини та жінки. У 60-і політично свідоме студентство протестувало проти втручання Америки в життя інших країн, зокрема проти згубної для американського суспільства війни у В'єтнамі. Молодіжна контркультура кинула виклик системі традиційних американських цінностей. Представники багатьох верств і прошарків прагнули створити нову рівновагу інтересів у країні.

**ЧИННИКИ
ХОЛОДНОЇ
ВІЙНИ
ТА ЇЇ МЕТА**

«**Х**олодна війна», що постала внаслідок тривалих політичних протиріч між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, була найважливішим політичним моментом на початку повоєнного періоду. У 1918 році американські військові частини брали участь в інтервенції союзників проти більшовицької Росії. Дипломатичне визнання більшовицького режиму збоку США зтяглося до 1933 року, і навіть після визнання підозра та недовір'я між обома країнами не зникли. У період Другої світової війни СРСР і США, незважаючи на наявні суперечності та підходи, опинилися у спільному таборі перед світовою загрозою, що її становив німецький нацизм.

Наприкінці війни суперечності знову набрали сили. Америка сподівалася, що інші країни переймуть сповідувані нею принципи свободи, рівності та демократії, які допоможуть стабілізувати становище, сприятимуть відбудові і загальному відродженню в умовах всесвітнього хаосу, громадянських війн та розпаду імперій. Минув період Великої депресії (1929–1940 рр.), але сліди його ще жевріли перед Америкою. Через те США постійно втілювали в

життя давні принципи вільної торгівлі, створюючи нові ринки для збуту вітчизняної промислової та аграрної продукції. Це давало змогу країнам Західної Європи відродити експорт задля економічного зростання. Здавалося, що усунення торговельних бар'єрів сприятиме економічному прогресові США, розвиткові партнерства і загалом добропорядних міжнародних стосунків.

Проте Радянський Союз мав свій погляд на це питання: історична традиція централізованого авторитарного правління в Росії була антиподом американського пріоритету демократії. Марксистсько-ленінська ідеологія, яку під час війни прибрали на другий план, лишалася спрямовуючою силою радянської політики. Втративши 20 мільйонів своїх громадян, СРСР прагнув загоїти рани, завдані війною, і захиститись від нових збройних конфліктів, остерегаючись агресії з Заходу. Подолавши Гітлера, він був сповнений рішучості запобігти новому нападowi. Тому СРСР вимагав створення «умов для оборони» своїх кордонів, зокрема, таких режимів, які поділяли б його цілі у Східній Європі. Але Сполучені Штати ще раніше заявили, що відновлення незалежності та самоврядування в Польщі, Чехо-Словаччині та інших державах – одне із завдань, які вони переслідують в Другій світовій війні.

**ПРЕЗИ-
ДЕНТСТВО
ГАРРІ
ТРУМЕНА**

Наприкінці війни помер Франклін Д. Рузвельт, і на пост президента США заступив Гаррі Трумен. Колишній сенатор-демократ від штату Міссурі навіть на посаді віце-президента не виявляв великих амбіцій і, створювалося враження, не був готовий керувати Сполученими Штатами: досвіду у міжнародній політиці Трумен майже не набув, та й Рузвельт не давав йому порад стосовно складних і важких післявоєнних проблем. «Я замала людина для такої роботи», – звірявся Трумен колишньому колезі.

Але він швидко зорієнтувався за нових умов. Як людина імпульсивна, він, як виявилось, не зволікаючи приймав рішення щодо тієї чи іншої проблеми. На робочому столі Трумена в Білому Домі містилася табличка з написом: «Далі – лише я». Цей девіз, що згодом поширився серед американських політиків, віддзеркалював свідому відповідь

дальність президента за власні вчинки і дії. Вироблена Труменом концепція стосунків з Радянським Союзом справила значний вплив на перебіг «холодної війни» від початку її виникнення.

**ПОЧАТОК
«ХОЛОДНОЇ
ВІЙНИ»**

«Холодна війна» розпочалася, коли розбіжності в поглядах на світ у повоєнний час породили підозру і недовір'я між США та СРСР. Перша конфліктна ситуація склалася довкола Польщі. Москва домогалася сформування уряду, підвладного її впливові; Вашингтон ратував за незалежніший, репрезентативний уряд, що відповідав би західній моделі. На Ялтинській конференції в лютому 1945 року було підписано угоду, статті якої допускали розширену інтерпретацію спірної проблеми. В угоді згадувалися й «вільні та безперешкодні» вибори в Польщі.

Під час першої зустрічі з міністром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим Трумен продемонстрував свій намір наполегливо відстоювати право Польщі на самовизначення і недвозначно вказав радянському дипломатові на необхідність дотримуватися ялтинських угод. «Зі мною ніколи ще так не розмовляли», – запротестував Молотов. «Дотримуйтесь даного слова, і з вами так не розмовлятимуть», – знову безкомпромісно і рішуче відказав Трумен. Після цієї словесної дуелі політиків стосунки між двома країнами дедалі погіршувалися.

Протягом останніх місяців війни радянські війська зайняли всю Центральну та Східну Європу. Москва використала свою військову міць для надання допомоги східноєвропейським компартіям і для придушення партій демократичного спрямування. Комуністичні партії з благословення та за сприяння Москви швидко поширили свій вплив та владу в усіх країнах регіону; останньою крапкою став державний переворот у Чехословаччині в 1948 році.

«Холодна війна» почалася з публічних заяв. В 1946 році Сталін проголосив про неможливість миру в світі «за умов сучасного капіталістичного розвитку світової економіки». Вінстон Черчилль, прем'єр-міністр Великобританії часів війни, виступив з відомою ефектною промовою у Фултоні, штат Міссурі. З його слів випливало, що «від

Щецина на Балтиці до Трієста на Адріатиці на континент спала залізна завіса»; Черчилль підкреслив, що Британії та Сполученим Штатам треба крокувати пліч-о-пліч, аби протидіяти радянській загрозі.

**СТРИМУ-
ВАННЯ**

Стимування Радянського Союзу стало головним завданням американської політики в повоєнні роки. Джордж Ф. Кеннан, дипломат високого рангу, який працював у посольстві США в Москві, окреслив новий курс у довгій депеші, надісланій до Державного департаменту в 1946 році. Повернувшись на батьківщину, Кеннан продовжив свій аналіз і згодом опублікував статтю під анонімом «Ікс» у престижному журналі «Форин ефферз» («Іноземні справи»). Вказуючи на традиційно притаманне Росії почуття небезпеки, Кеннан доводив, що ні за яких умов СРСР не пом'якшить своєї позиції, оскільки фанатично вірить – доки існують Сполучені Штати, ні про яку стабільність у світі не може бути й мови, і тому прагне посіяти незлагоду в американському суспільстві. Далі він зазначав, що тиск Москви, спрямований на поширення її влади, можна припинити шляхом «рішучого та пильного стримування російських експансіоністських зазіхань».

Уперше доктрина стримування була втілена під час дій у східному Середземномор'ї. В цьому регіоні Великобританія підтримувала Грецію, де комуністичні сили погрожували існуючій монархії громадянською війною, а також Туреччину, на яку тиснув СРСР, домагаючись територіальних концесій та права будувати військово-морські бази на Босфорі. В 1947 році Великобританія повідомила Америку, що не спроможна надалі подавати таку підтримку. негайно Державний департамент створив план американської допомоги обом країнам. Проте підтримка будь-яких нових політичних акцій, пов'язаних із втручанням у справи іншої країни, за словами одного з лідерів американського Сенату Артура Ванденберга, звернених до Трумена, стане можливою, «тільки якщо країну залякати до смерті».

Трумен був готовий до таких дій. У заяві, відомій як доктрина Трумена, президент стверджував: «На моє пере-

конання, політика Сполучених Штатів має спрямовуватися на підтримку вільних народів, що виступають проти поневолення озброєною меншістю або ззовні». Заради цієї мети Трумен просив Конгрес асигнувати 400 мільйонів доларів на допомогу Греції та Туреччині; необхідні кошти було виділено.

Проте американське суспільство (як і Трумен особисто) сплатило дорогу ціну за цю перемогу. Щоб заручитися загальною підтримкою серед американського народу, Трумен перебільшував у своїх заявах уявну радянську загрозу Сполученим Штатам. Такі політичні заяви, у свою чергу, викликали хвилю істеричного антикомунізму, яка знялася по всій країні, породивши у відповідь маккартизм.

Курс на стримування мав поєднуватися із наданням всебічної економічної допомоги для відродження зруйнованої війною Західної Європи. Багато країн на заході європейського континенту втратили економічну та політичну стабільність; США непокоїлися, що комуністичні партії в цих країнах можуть за наказом Москви зіграти на своєму внескові у боротьбі з нацизмом і, зрештою, прийти до влади. Ситуація вимагала негайних і рішучих дій, адже, як образно висловився держсекретар Джордж Маршалл, «лікарі розмірковують, а хворий тим часом умирає». Як відомо, Маршалл займав найвищу посаду в збройних силах США, і саме йому завдячували як лідерів перемог в Другій світовій війні. В середині 1947 року Маршалл звернувся до європейських країн, що переживали великі труднощі, з пропозицією створити програму, «спрямовану не супроти певної держави або доктрини, а проти голоду, злиднів, відчаю та хаосу». СРСР брав участь у перших планових заходах, але згодом усунувся від реалізації програми, остерігаючись розповсюдження інформації про вітчизняні ресурси й проблеми, а також контролю Заходу стосовно витрат на зовнішню допомогу. Інші 16 країн виробили спільний план; вони просили 17 мільярдів доларів протягом чотирьох років. На початку 1948 року Конгрес США схвалив цей проект, названий згодом «планом Маршалла». Цей законопроект і досі вважають чи не найвдалішою зовнішньополітичною ініціативою в історії США.

Після розгрому Німеччина була розкраяна на чотири окупаційні зони – радянську, американську, британську та

французьку. Столицю Німеччини, Берлін, було також поділено на чотири сектори, при цьому центр міста опинився в радянській окупаційній зоні. США, Великобританія та Франція вели переговори про перетворення зон на єдину республіку з власним урядом. Проте СРСР виступав проти об'єднання Німеччини; дискусії на рівні міністрів чотирьох держав виявилися безплідними. У відповідь на заяву західних країн про наміри створити з окупованих зон єдину федеративну німецьку державу радянські збройні сили за наказом Сталіна 23 червня 1948 року блокували Берлін, відрізавши всі шосейні та залізничні шляхи на захід.

Керівники США розуміли, що втрата Берліна може започаткувати втрату всієї Німеччини, а переходом – і всієї Європи. США та їх союзники вдалися до рішучих дій. Вони розпочали велику операцію, що дістала назву «берлінський повітряний міст»: на літаках до німецької столиці для мешканців міста транспортувалися харчі, вугілля, ліки та інша допомога – загалом доставлено було 2250 тисяч тонн вантажів. Американські, британські та французькі літаки зробили 277 264 вильоти до Берліна. Сталін зняв блокаду через 231 день.

Західні держави бентежив також радянський вплив у Східній Європі. Сполучені Штати об'єднали зусилля держав світу для створення військового союзу з метою підтримки економічних заходів стримування. В 1949 році США та 11 інших країн створили НАТО – блок, заснований на принципах колективної безпеки: напад, вчинений на одну з держав блоку, сприймався як напад на весь союз, і реагувати на нього належало спільними силовими діями.

Наступного року Сполучені Штати чітко визначили завдання своєї оборонної політики. Рада національної безпеки (РНБ) всебічно проаналізувала американську зовнішню та військову політику; підсумковий документ, відомий як РНБ-68, засвідчив нові напрямки й заходи безпеки США. В документі наголошувалося, що «Радянський Союз фанатично намагається взяти під контроль поголовно всі державні уряди», через те США сповнені рішучості допомогти всім країнам світу, яким загрожує радянська агресія. Посилення загрози країнам Європи, а також випадки супроти американської, французької та британської при-

сутності в Західному Берліні збоку СРСР істотно збільшили витрати Сполучених Штатів на оборону.

**«ХОЛОДНА
ВІЙНА»
В АЗІЇ ТА НА
БЛИЗЬКОМУ
СХОДІ**

Протидіючи поширенню комуністичної ідеології в Європі, Сполучені Штати намагалися своєчасно відгукуватися на проблеми, що виникали в інших регіонах світу. У Китаї американців непокоїло надмірно швидке просування Мао Цзедуна та його комуністичної партії до влади. Упродовж Другої світової війни в Китаї точилися бої з японцями, розгорілася громадянська війна між урядом Чан Кайші та комуністичними силами. Чан Кайші був військовим союзником США, але навіть американська підтримка не врятувала уряд, що виявився корумпованим і абсолютно некомпетентним. Сили Мао остаточно захопили владу в 1949 році; Мао заявив, що його держава разом з СРСР покликана протистояти американському імперіалізму. Здавалося, комунізм не зупинити, принаймні в Азії.

Корейська війна спричинилася до збройного конфлікту між США та Китаєм. Після звільнення Кореї від японців країна була розчленована вздовж 38-ої паралелі. На північ від демаркаційної лінії капітуляцію приймали радянські війська, на південь – американці. Початково демаркаційну лінію проведено було просто для зручності. Та ескалація «холодної війни» надала їй принципового значення. Радянський та американський уряди створили у своїх окупаційних зонах органи державної влади, підтримуючи їх навіть після виведення військ.

У червні 1950 року збройні частини Північної Кореї, перетнувши 38-у паралель, рушили на південь, залишивши позаду Сеул. Вважаючи Північну Корею просто пішаком СРСР, Трумен привів війська в стан бойової готовності і відрядив до Кореї генерала Дугласа Макартура. Одночасно США спромоглися вплинути на ООН, що своєю резолюцією затаврувала Північну Корею як агресора (СРСР як член Ради Безпеки не скористався правом вето при схваленні резолюції, оскільки бойкотував ООН через відмову в членстві Китайській Народній Республіці).

Терези військових дій у Кореї коливалися то в один бік, то в інший. Спочатку американські та південнокорей-

ські сили були зміщені далеко на південь, де в них лишався ще плацдарм поблизу міста Пусан. Після успішної висадки десанту в Інчхоні, морських воротах Сеула, північні сили змушені були відступити. Та коли бойові операції розпочалися неподалік китайського кордону, КНР вступила у війну, переправивши численні сили через річку Ялу. Збройні частини ООН, де переважали американці, змушені були відступити назад у розпалі битви. Та незабаром вони оговталися і знову вийшли на демаркаційну лінію 38-ої паралелі.

Генерал Макартур, порушивши принципи підзвітності військових цивільним, спробував організувати широку підтримку серед загалу, щоб розпочати бомбардування КНР та прокласти шлях на територію цієї країни націоналістичним збройним угрупованням Чан Кайші. Трумен відставив Макартура у зв'язку з порушенням субординації; місце опального генерала зайняв генерал Метью Риджвей. В холодній війні на кін було поставлено дуже багато, проте здійснення обмежених військових операцій викликало незадоволення серед багатьох американців, які не могли збагнути цієї стриманої тактики. Популярність Президента Трумена знизилася до 24 відсотків – це був найгірший показник за весь період його діяльності на посаді.

Мирні переговори розпочалися в липні 1951 року; угода була укладена в липні 1953 року, у період діяльності нового президента Двайта Ейзенгавера.

Відлуння «холодної війни» докотилося до Близького Сходу з його нафтовими регіонами, що мають важливе стратегічне значення. Перший сигнал небезпеки пролунав у 1946 році, коли радянські війська, порушуючи угоду, залишилися в Ірані після виведення звідти британських та американських збройних формувань. США вимагали від ООН осуду тривалої військової присутності СРСР в Ірані. При введенні радянських танків на територію цієї країни Вашингтон приготувався до прямих бойових дій. Зустрівши рішучий спротив США, СРСР змушений був вивести свої військові сили.

Минуло два роки. США офіційно визнали державу Ізраїль через 15 хвилин після її проголошення. Трумен зважився на цю дипломатичну акцію всупереч значному опорові збоку Маршалла та Державного департаменту. Нала-

годжуючи стосунки з новою державою, США дбали також про мирні відносини з арабськими країнами, які протистояли Ізраїлю.

**ЕЙЗЕНГАВЕР
І ХОЛОДНА
ВІЙНА**

Двайт Д. Ейзенгавер, який заступив на пост президента в 1953 році, значно відрізнявся від свого попередника в Білому Домі. Герой війни, він мав напрочуд звабливі природні якості, завдяки яким здобув велике довір'я та популярність у американського народу. Заклик у період виборчої кампанії: «Мені до вподоби Айк» (ім'я, під яким Ейзенгавера знали мільйони американців) маячив повсюди на листівках. У повоєнні роки Ейзенгавер обіймав посаду начальника штабу сухопутних сил, потім – керівника Колумбійського університету, лідера НАТО. Його кандидатура перемогла в змаганні на пост президента країни від Республіканської партії і здобула загальне визнання. Він мав неабиякий хист наснажувати людей на спільні дії, хоч у публічних виступах був стриманий.

Незважаючи на різку відмінність у характері, Ейзенгавер загалом поділяв погляди Трумена на зовнішньополітичний курс США. У наступі комунізму він убачав потужну силу, що прагне заволодіти умами світу. Він вірив, що Москва на чолі з такими лідерами, як Сталін, силкується збудити світову революцію. В урочистій промові з нагоди обрання на пост президента країни Ейзенгавер заявив: «Рідко коли в історії сили добра і зла так консолідувалися, переозброювалися та протистояли одне одному, як зараз. Свобода відтепер стала на прох з рабством, світло – з темрявою».

Президент Ейзенгавер і держсекретар Джон Фостер Даллес пропагували думку, що стримування замало для того, аби покласти край радянській експансії – потрібна активна наступальна політика задля визволення тих, хто потрапив у тенета комунізму. Але, попри риторичні й заклики, Сполучені Штати не втручалися у внутрішні справи країн, підконтрольних СРСР, зокрема Угорщини, в якій демократичні сили виступили проти комунізму в 1956 р. і були придушені радянськими військами.

І все-таки, стримування комунізму залишалося пріоритетом у зовнішній політиці Ейзенгавера; найбільші надії

він покладав на американський ядерний щит. Під час Другої світової війни в рамках проекту «Мангеттен» було створено перші атомні бомби. В 1950 році Трумен дав згоду на розробку більш потужної водневої зброї. Тепер Ейзенгавер, прагнучи зберегти контроль над бюджетними витратами, проголосив політику «масованої відплати»: за цією доктриною США готові були застосувати ядерну зброю в разі ворожого нападу на країну чи постання загрози життєвим інтересам американського суспільства.

Проте на практиці Ейзенгавер з надзвичайною обережністю розташовував американські збройні сили за межами США, відкладаючи неодноразові пропозиції щодо нанесення ядерного удару по Індокитаю, де в'єтнамські прокомуністичні сили в 1954 році змусили французів залишити країну, та на Тайвані, якому Америка обіцяла захист від нападу КНР.

На Близькому Сході Ейзенгавер зволював із застосуванням сили в 1956 році у період націоналізації Суецького каналу, внаслідок чого британські та французькі війська окупували канал, а Ізраїль захопив Синай. Під рішучим тиском США британські, французькі та ізраїльські військові облишили територію Єгипту, і канал залишився під його контролем.

«ХОЛОДНА
ВІЙНА»
ВДОМА

«Холодна війна» зумовила американську зовнішню політику і вплинула одночасно на внутрішні справи Америки. Тривалий час американці остерегалися всіляких підривних дій. Ще в період «червоної загрози» 1919–1920 рр. уряд намагався усунути негативний вплив лівих ідеологій на американське суспільство. Ще більші зусилля докладав уряд після Другої світової війни з метою викорінення комунізму в США.

Антикомуністична істерія у післявоєнний період розгорілася у зв'язку з певними подіями за кордоном, а також скандалами, пов'язаними зі шпигунською діяльністю. В 1949 році СРСР випробував власну атомну бомбу, і приголомшені американці відчували, що Сполученим Штатам загрожує напад з радянської сторони. В 1948 році колишній радянський агент Вітакер Чемберз звинуватив Алджера

Гісса, в минулому заступника державного секретаря та радника Рузвельта на Ялтинській конференції, у шпигунстві на користь комуністичних держав. Гісс не визнав цих звинувачень, але в 1950 році його було засуджено за порушення присяги та лжесвідчення. Нарешті, в 1950 році урядові спецслужби виявили американо-англійську шпигунську мережу, що передавала в Радянський Союз відомості про ядерні розробки. Арешт Етель і Джуліуса Розенбергів та судовий процес над подружжям, звинуваченим у розголошенні державних ядерних таємниць, прискорили усвідомлення американцями наявності комуністичної загрози на території країни. Генеральний прокурор США Говард Макграт заявив, що в Америці комуністів удосталь, і кожен із них – «це мікроб, який суспільству загибель».

Коли республіканці перемогли на проміжних виборах до Конгресу в 1946 році, заявивши про готовність розпочати розслідування підривної діяльності, президент затвердив програму перевірки федеральних службовців на лояльність, і ті, чиє минуле або ж сучасні зв'язки ставилися під сумнів, майже не мали шансів довести щось на свій захист.

Конгрес тим часом розпочав власну кампанію перевірки лояльності. В 1947 році Комісія Палати представників з антиамериканської діяльності розпочала розслідування стану справ в кіноіндустрії, з'ясовуючи, зокрема, прояви прокомуністичних настроїв у популярних кінофільмах. Дехто з літераторів відмовився давати свідчення, і їх було звинувачено в неповазі до слідчих органів і ув'язнено. Голлівуд капітулював – і запідозрені працівники звільнялися з роботи.

Та найпоспідовніше боровся з комунізмом Джозеф Р. Маккарті, сенатор-республіканець від штату Вісконсин. Погляди всього суспільства звернені були на нього в 1950 році, коли сенатор оприлюднив заяву про те, що має інший список з 205 осіб-комуністів, які працюють у Державному департаменті. Незважаючи на те, що надалі Маккарті подав абсолютно відмінні показники і не зміг довести жодного із виставлених звинувачень, він все-таки спромігся зачепити за живе американських громадян.

Реальну владу Маккарті здобув після перемоги республіканців у Сенаті в 1952 році; тепер, очолюючи комісію, він зосередив у своїх руках повноваження та ресурси для рішучого наступу. Широко послугуючись каналами

телебачення та пресою, Маккарті продовжував звинувачувати високих посадовців у зраді. Здобувши репутацію жорсткого політика та граючи на цьому, Маккарті часто вдавався до відвертого цинізму, а то й грубощів, коли мова торкалася «ганебних та зловмисних» супротивників.

Проте Маккарті надто захопився і переоцінив власні можливості, коли поставив під сумнів дотримання законності в армії Сполучених Штатів після призову до збройних сил одного з помічників сенатора. Завдяки телебаченню, що робило тоді свої перші кроки, мільйони американців на власні очі пересвідчилися у брутальному поведженні Маккарті під час слухань. І якщо до цього інциденту Маккарті за наслідками опитування підтримувала половина населення країни, то після телетрансляції він втратив таку популярність і, зрештою, Сенат засудив його недостойну поведінку.

Але до згаданих вище подій Маккарті мав величезний вплив на американське суспільство. Коли небезпечна ситуація в Кореї або нові успіхи комуністичних режимів викликали занепокоєння серед американців, Маккарті відразу знаходив винуватців. Він посилив новонароджені страхи, що набирали сили внаслідок антикомуністичних заходів адміністрації Трумена, та узаконив внутрішньополітичну тактику, яка зашкодила діяльності чесних громадян. Стисло кажучи, фігура Маккарті уособлювала найгірші крайнощі американської політики періоду холодної війни.

**ПІСЛЯ-
ВОЄННА
ЕКОНОМІКА:
1945–1960
РОКИ**

У продовж «холодної війни», яка тривала після завершення Другої світової війни п'ятнадцять років, економічний потенціал Сполучених Штатів зростав нечуваними темпами. США зміцнили свої позиції та репутацію найзаможнішої держави світу. Загальний національний продукт країни – мірило вартості товарної продукції та наданих послуг – зріс з 200 мільярдів доларів (показник 1940 року) до 300 мільярдів у 1950 році, сягнувши ще через десятиріччя за позначку в 500 мільярдів доларів. Неухильно зростала серед американців частка представників середнього класу.

Цей зріст зумовлювався декількома чинниками. Насамперед стрімко розвивалася автомобільна промисло-

вість: кількість автомобілів, що сходили з конвеєра щороку, з 1946 по 1955 рік збільшилася в чотири рази. Будівельний бум, почасти викликаний наданням значних пільг учасникам війни, спричинився до розвитку міст та селищ. Збільшення витрат на оборону у зв'язку з ескалацією «холодної війни» також сприяло економічному прогресові.

Після 1945 року збільшилися основні приватні корпорації. Як відомо, перша хвиля об'єднання компаній у могутніші корпоративні утворення припала на кінець 1890-х та на 1920-ті роки. 1950-ті роки увінчалися новою хвилею. Шлях торували нові конгломерати – фірми, які набули власність у кількох господарських галузях. Наприклад, телекомунікаційний гігант «Інтернешнл телефон енд телеграф» придбав «Шератон готелз» (готельний бізнес), «Континентал бейкінг» (харчова промисловість), «Гартфорд файр іншуренс» (страхова справа), «Авіс рент-а-кар» (оренда автотранспорту) та інші компанії. Менші компанії, франчези типу «Макдональдз» створювали галузеві структурні підрозділи та осередки по всій країні. Великі корпорації охоче інвестували в іноземні підприємства, засновуючи свої філії, продуктивність праці в яких була нижчою, аніж в США.

Змінювалось промислове обличчя Америки, а разом із ним становище американських робітників. Більшість з них перемістилася з матеріально-виробничої сфери у сферу послуг. Так, ще в 1956 році серед працюючих американців переважали «білі комірці» – менеджери, вчителі, торговці, службовці. Деякі наймачі гарантували сталу зарплату, довготермінові контракти та інші пільги. Такі зміни послабили войовничий запал робітничого класу, стиралися відмінності між соціальними верствами населення та класові ознаки.

Водночас фермери переживали важкі часи. Зростання прибутковості аграрного виробництва почало набирати небачених масштабів. Виникали могутні аграрні виробничі комплекси, де втілювалися останні досягнення науки. Сімейним фермам старого зразка було важко змагатися за нових умов. Через те чимало фермерів залишали свої ділянки, ступаючи на новий шлях у житті.

Звичні місця залишали не тільки фермери. Після війни забував американський Захід, розросталися південно-західні регіони – і ця тенденція триває й досі. Г'юстон у Техасі,

Маямі у Флориді, Альбукерк в Нью-Мексико, а також Тусон і Фенікс в Аризоні перетворилися на великі міста. Лос-Анджелес (штат Каліфорнія) за кількістю мешканців вийшов на третє місце в США, випередивши Філадельфію, штат Пенсильванія. В 1963 році в штаті Каліфорнія вже мешкало американців більше, ніж у штаті Нью-Йорк.

Ще більш виразна тенденція у міграції американського населення полягала в тому, що жителі міст залишали старі квартали, оселяючись у передмісті, де потрапляли у сприятливіші умови їх родини, які значно збільшилися після повоєнного буму. Вільям Льюїтт та інші архітектори й планувальники, спираючись на новітні технології, небаченими досі темпами закладали житлові масиви. Однотипні будинки складалися з готових блоків, укомплектованих на домобудівельних комбінатах. На будмайданчику здійснювали лише складання. Звичайно, таке житло було скромним, проте завдяки масовому виробництву за методом Льюїтта чимало людей набули власних осель, тобто бодай частково американська мрія здійснилася.

Бізнес зразу відгукнувся на трансформацію передмість: на околицях міст з'явилися великі торгівельні центри з обладнаними стоянками для автомашин і великою кількістю крамниць. Зручний розклад роботи центрів задовольняв потреби місцевих мешканців у товарах, за якими раніше доводилося вибиратися до міста. Про популярність заміських багатопрофільних торгівельних закладів свідчить кількісне їх зростання: якщо в 1945 році їх налічувалося у країні лише вісім, в 1960 році цифра сягнула 3840.

Спорудження шосейних доріг полегшило зв'язок із передмістями і торгівельними центрами. У відповідності з Актом про автомагістралі від 1956 року на прокладання понад 64 тисяч кілометрів нових федеральних доріг, що мали сполучити регіони країни, виділено 246 мільярдів доларів. Це – найбільше в історії США асигнування на громадські потреби.

На соціальний та економічний устрій Америки мало помітний вплив телебачення. Воно з'явилося в 30-ті роки, але широко розвинулося лише у повоєнний період. Якщо 1946 року в країні налічувалося 17 тисяч телеприймачів, то лише через три роки американці щомісяця купували 250 тисяч телевізорів. А вже в 1960 році 75 відсотків аме-

риканських родин мали в себе принаймні один телевізор. У середині 60-х років американська сім'я проводила біля домашніх екранів пересічно від чотирьох до п'яти годин на добу. Діти захоплювалися пригодами Міккі Мауса та інших кумедних витворів мультиплікації; доросла аудиторія віддавала свої симпатії комедійним телесеріалам на зразок «Я люблю Люсі» та «Батькові видніше». Нарешті, всі американці, незалежно від віку, завдяки телебаченню скористалися послугами телереклами, яка ставала чимраз досконалішою та звабливішою, інформуючи громадян про нові товари й послуги, потрібні для нормального життя.

ЧЕСНИЙ КУРС

«Чесний курс» – таке визначення здобула внутрішньоекономічна політика Гаррі Трумена. Наслідуючи «Новий курс» Рузвельта, Трумен гадав, що федеральний уряд має гарантувати економічні можливості та стабільність у суспільстві, і боровся за реалізацію накреслених завдань, незважаючи на політичну протидію збоку консервативних законодавців.

Головним пріоритетом для Трумена у повоєнні роки став перехід до мирної економіки. Численні військово-службовці прагнули якнайшвидше повернутися додому, але там на них чекала конкуренція у питанні житла та роботи. Закон про військових, прийнятий ще до завершення війни, мав полегшити для звільнених у запас умови життя і праці: закон передбачав ряд пільг, такі, зокрема, як надання гарантованих кредитів для купівлі будинку та фінансової підмоги для отримання робітничої кваліфікації або ж здобуття вищої освіти.

Уряд був стурбований спалахом невдоволення серед робітників у мирний період. Спад виробництва промислової продукції для фронту спричинився до втрати значною кількістю працюючих своїх робочих місць. Інші домагалися збільшення заробітної платні, вважаючи, що минули всі терміни зволікання з цим питанням. В 1946 році 4,6 мільйона робітників розпочали страйк – найчисленніший за всю американську історію. Страйк охопив автомобільну і сталеливарну галузі, енергетику, згодом поширився на за-

лізниці та шахти. Трумен змушений був відреагувати на це вжиттям відповідних заходів, посіявши цим недовіру та відчуження мільйонів трудящих.

Звертаючи велику увагу на назрілі новочасні проблеми, президент пильнував і стратегічні плани. Минуло всього кілька днів після завершення Другої світової війни, коли він представив на розгляд Конгресу програму, двадцять один пункт якої відображав важливі положення, як-от: захист трудящих від порушень закону збоку наймачів, збільшення розмірів мінімальної зарплати, підвищення грошової компенсації при втраті роботи, надання матеріальної допомоги для орендування чи купівлі житла. Протягом наступних місяців Трумен давав пропозиції стосовно медичного страхування та законодавчої бази атомної енергетики. Але такий занадто широкий підхід породив неясність щодо першочергових завдань президента.

Республіканці вдалися до контрнаступу. Обираючи Конгрес у 1946 році, вони висунули єдине гасло перед виборцями: «Чи вам не задосить?» і отримали у відповідь більшість місць в обох палатах парламенту уперше після 1928 року. Тепер вони прагнули звести нанівець ліберальну політику, розпочату Рузвельтом.

Трумен рішуче протистояв Конгресу, коли законодавці скоротили бюджетні витрати та зменшили податки. В 1948 році, незважаючи на несприятливі результати опитування, Трумен висунув свою кандидатуру на другий термін президентства. Боротьба виявилася безкомпромісною, і Трумен знову переміг, випередивши кандидата від республіканців Томаса Дьюї, губернатора штату Нью-Йорк. Перемога зумовлювалася тим, що Трумен, повертаючись до «Нового курсу», скористався підтримкою робітників, фермерів та кольорового населення, які, власне, і обрали його на повторний чотирирічний термін.

Другий термін президентства Трумена (він полишив Білий Дім 1953 р.) засвідчив, що його «чесний курс» виявився успішним лише умовно. Починаючи з липня 1948 р. заборонялась расова дискримінація при прийомі на федеральну службу та клався край сегрегації у збройних силах; зросли розміри мінімальної заробітної плати; втілювалися нові програми соціального забезпечення; проте житлова програма розв'язала далеко не всі проблеми. Чимало ви-

мог не було задоволено, а пропозиції щодо медичного страхування та отримання освіти так і не пройшли через Конгрес. Проблема «холодної війни» забирала в Трумена чимало часу й зусиль, що негативно відбилося на внутрішньоєкономічних зусиллях, особливо в умовах інтенсивної діяльності опозиції.

**КУРС
ЕЙЗЕН-
ГАВЕРА**

Двайт Ейзенгавер підтримав основні положення «Нового курсу» про відповідальність уряду, але прагнув обмежити роль президента. Він кваліфікував свій підхід «динамічним консерватизмом» або «сучасним республіканством», що, за його визнанням, означало «консерватизм, коли мова заходить про кошти, та лібералізм, коли йдеться про людину». Один з найгостріших критиків Ейзенгавера дав своє, саркастичне тлумачення цього поняття: «це означає настійно ратувати за спорудження якомога більшої кількості шкіл, зовсім не виділивши на те коштів».

Основним завданням Ейзенгавер вважав збалансування бюджету після багатьох років дефіциту. Він домагався скорочення витрат, зменшення податків та утримання вартості долара. Щоб спинити інфляцію, республіканці ладні були допустити масове безробіття. Їхнє небажання надміру стимулювати економіку мало наслідком три спади виробництва упродовж восьми років.

Серед заходів в інших напрямках треба відзначити перекладання повноважень щодо експлуатації океанських нафтових свердловин від федерального уряду до органів врядування окремих штатів, підтримку приватних розробок енергетичних проектів замість державних програм, започаткованих демократами. Всі без винятку заходи адміністрації Ейзенгавера були спрямовані на розвиток та зміцнення підприємницької діяльності.

Прагнення Ейзенгавера грати непомітну для широкого загалу роль часто призводили до патової ситуації в законодавчих органах. Але «за лаштунками» він напрочуд активно захищав облюбовані програми, заручившись необхідною підтримкою власних ініціатив. Тому не випадково, що Ейзенгавер належав до тих небагатьох президентів, які,

полишаючи найвищий державний пост, не втратили своєї популярності.

КУЛЬТУРНЕ
ЖИТТЯ
1950-Х
РОКІВ

1950-ті роки для американського суспільства стали періодом солідарності та злагоди. Молодь і старше покоління намагалися триматися усталених традицій, не пориваючись від спільноти. Під час війни чоловікам і жінкам випало виконувати незвичні для них функції, зокрема на виробництві, але в мирні роки на них знову лягли традиційні обов'язки. Від чоловіків сподівалися доброго заробітку; жінки, навіть ті, що працювали на виробництві, передусім дбали про домівку. Соціолог Девід Ризмен у відомій книзі «Самотній натовп» наголосив на тих сподіваннях, що притаманні певним прошаркам і групам населення, означуючи нове суспільство як «іншоспрямоване». Він доводив також, що суспільства, створені на цій основі, виявляються стабільними та сприяють подальшій єдності і згоді. Телебачення, яке дивилися майже в кожній оселі, сповідувало добре знані соціальні цінності, пропагуючи їх серед різних вікових категорій американців.

Але не всім американцям подобалися такі соціокультурні моделі. Проти виставлених пріоритетів згуртувалися письменники так званого покоління бітників. Відстоюючи духовність, рух та імпровізацію, вони доводили зверхність інтуїції над розумом і містичних філософських течій Сходу над «організованою» релігією Заходу. Бітники намагалися кинути виклик авторитетам та умовним схемам. Літературні твори та винаходи бітників демонстрували їх нестримне прагнення свободи. Джек Керуак опублікував свій роман-бестселер «На дорозі» на рулоні паперу довжиною в 75 метрів. Ця книжка, видрукувана з ігноруванням правил пунктуації, поділу на абзаци тощо, славила принади і плоди вільного життя. Поема «Виття», що містила дошкульну критику сучасної механізованої цивілізації, спричинилася до скандальної слави поета Алена Гінзберга. Після вилучення повного тиражу книжки, поліція звинуватила автора в непристойностях. Проте Гінзберг виграв гучний судовий процес і завоював симпатії всієї країни.

Музику та образотворче мистецтво також не оминули бунтівничі течії. Співак з штату Тенессі Елвіс Преслі, що так збентежив поважних американців чудернацькою зачіскою та коливанням стегнами, популяризував музику чорних: народився рок-н-рол. Елвісу та іншим рок-співачам поталанило довести, що білі охоче слухають «чорну» музику. Художники на зразок Джексона Поллока відмовилися від мольбертів – розкладаючи величезні полотна просто на підлозі чи землі, вони вкривали їх чудернацькими кольоровими плямами; крім фарби вони залучали до роботи пісок та інші незвичні для живопису матеріали. Ці діячі мистецтв стали провісниками глибшої і масштабнішої соціальної революції 60-х років.

**ДЖЕРЕЛА
ПРАВОЗА-
ХИСНОГО
РУХУ**

У післявоєнний період посилювалося незадоволення серед афроамериканців: упродовж війни вони відчували дискримінацію на військовій службі та на робочих місцях.

Расове питання змістилося в іншу площину в 1947 році, коли Джек Робінсон став першим кольоровим, що грав у вищій бейсбольній лізі. Захищаючи кольори команди «Бруклін доджерз», він наштотував на прикрі непорозуміння не лише з гравцями суперників, але й з партнерами по команді. І все-таки він блискуче завершив перший сезон, закріпився в команді, проторувавши шлях у великий спорт для інших чорних, що традиційно грали в лігах «тільки для негрів».

Урядовці та чимало пересічних американців завважили зв'язок між расовими проблемами та політикою «холодної війни». Уособлюючи вільний світ, Сполучені Штати прагнули підтримки Африки та Азії, але дискримінація у власній державі перешкоджала пошукам друзів у інших частинах світу.

Гаррі Трумен підтримав рух за права людини. Він визнавав політичну рівність (хоча заперечував соціальну) і збагнув значення чорної громади у виборах, насамперед у великих містах. Довідавшись 1946 року про факти лінчування та інші масові насильницькі акції, що досі мали місце в південних штатах, Трумен створив правову комісію для розслідування явищ расової та конфесійної дискримі-

нації. Оприлюднений у наступному році звіт засвідчив, що чорні американці в свідомості суспільства визнаються громадянами другого сорту. У звіті було наголошено на необхідності ужиття заходів збоку федерального уряду для забезпечення усім громадянам Америки гарантованих прав.

У відповідь на звіт Трумен надіслав до Конгресу свою програму прав людини, яка містила десять положень. Коли демократи з південних штатів, обурені ужиттям важливих правозахисних акцій, залишили партію в 1948 році, Трумен видав декрет, що забороняв дискримінацію при прийнятті на федеральну службу, стверджував рівноправне ставлення до всіх військових та санкціонував комісію, яка мала розробити систему заходів для десегрегації у збройних силах. В армії останні расові обмеження було скасовано протягом корейської війни.

КІНЕЦЬ СЕГРЕГАЦІЇ

Чорні мешканці Півдня фактично були позбавлені громадянських та політичних прав. Упродовж Другої світової війни в ній брали участь понад мільйон чорних американців та, незважаючи на це, ті з них, хто був родом із південних штатів, не мали права голосу: спроби потрапити до списків виборців почасти закінчувалися побиттям, звільненням з роботи, бойкотуванням і навіть вигнанням із власної землі. Мали місце випадки лінчування; ганебні закони, писані та неписані, розділяли білих і чорних у міському й міжміському транспорті, в готелях, ресторанах та їдальнях, у лікарнях, закладах розваги і дозвілля, і навіть на роботі.

Ейзенгавер розумів, що на Південь чекає болісний перехідний період, проте не вагаючись схвалив заходи по дотриманню нового закону. Він наказав десегрегувати школи у Вашингтоні, що мало стати взірцем для решти штатів, та прагнув покінчити з дискримінацією в інших сферах життя.

1957 року аналогічні дії президента викликали кризову ситуацію в місті Літл-Рок, штат Арканзас. Згідно з планом десегрегації передбачався вступ дев'яти чорних учнів до школи, де раніше навчалися лише білі. Напередодні акції губернатор штату зробив заяву про можливі заворушення

та віддав наказ місцевим гвардійцям «забезпечити порядок», а саме не пропускати чорних учнів до школи. Коли за рішенням федерального суду гвардійців було виведено і учні все-таки зайшли до школи, вони нашттовхнулися на войовничий галас. Після того, як войовничість натовпу переросла у відверту ворожість, чорним учням не лишалось нічого іншого, як залишити стіни школи.

У відповідь Ейзенгавер підпорядкував національних гвардійців штату федеральній владі та наказав їм повернутися до Літл-Рока. Робив він це неохоче: адже з часів реформ одразу після закінчення Громадянської війни федеральні військові ніколи не залучалися для захисту прав кольорового населення. Та іншого шляху не було, і десеґреґація розпочалася з налагодження ладу в школі військовими, які заступили на пости прямо в класних кімнатах.

Молодий священик Мартин Лютер Кінґ став рупором десеґреґації. «Настає час, – сказав Кінґ, – коли людям набридає те, що їх ширяють брутальним носакон насильства».

Афроамериканці добивалися для себе також виборчих прав. П'ятнадцята поправка до Конституції США гарантувала їм виборче право, але багато штатів знаходили спосіб обійти закон на підставі подушного податку чи освіти виборця. Ейзенгавер разом з лідером сенатської більшості Ліндоном Б. Джонсоном доклав чимало зусиль для схвалення Конґресом заходів, спрямованих на дотримання гарантій щодо участі у виборах. Кроком уперед став Акт про права громадян 1957 року – перший вагомий захід протягом останніх вісімдесяти років; згідно з ним допускалося втручання федерального уряду в разі, якщо кольорове населення позбавлятиметься права голосу. Проте недоліки в законодавстві все ще мали місце, через що правозахисники не складали зброї, добиваючись поновлення Акту про права громадян від 1950 року, яким передбачено суворі покарання за втручання у процедуру виборів. Але і цей закон не зобов'язував державні власті включати кольорових громадян до списків виборців.

Отже, у післявоєнний період правозахисний рух посилювався завдяки зусиллям самих афроамериканців. Лідери правозахисники, діючи через Верховний суд і Конґрес, закладали підвалини для розгортання правозахисного наступу в 60-і роки.

Людина ступає на Місяць. 20 липня 1969 р.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ: НАРИС

ЧАСТИНА ДВАНДЦЯТА

XIII

ДЕСЯТИЛІТТЯ
ЗМІН

«Я МРІЮ ПРО
ТОЙ ДЕНЬ,
КОЛИ НА ЧЕРВОНИХ
ПАГОРБАХ
ДЖОРДЖІЇ
СИНИ КОЛИШНІХ
РАБІВ СЯДУТЬ
ДОВКОЛА
БРАТНЬОГО
СТОЛУ З СИНАМИ
КОЛИШНІХ
РАБОВЛАСНИКІВ»

Мартин Лютер Кінг-молодший, 1963 р.

На початок 1960-х років посилюється значення держави у житті суспільства. У 1930-х роках Білий Дім висунув ряд законодавчих ініціатив і в дружній співпраці з Конгресом намагався загоїти рани, роз'ятрені у період Великої депресії. Щоб досягнути найрізноманітніші сфери життя амери-

канського суспільства, створювалися нові органи виконавчої влади. Кількість службовців федеральної влади в роки Другої світової війни зросла з 1 мільйона до 3,8 мільйона, а потім стабілізувалася на позначці 2,5 мільйона протягом 50-х. Якщо в 1929 році федеральні видатки становили 3,1 мільярда доларів, то в 1953 р. вони сягнули 75 мільярдів, а в 1960-х перевищили 150 мільярдів.

Зміцнення ролі держави загалом викликало схвалення в американців, хоча суперечка про те, як далеко зайде цей процес, тривала. Демократи намагалися добитися, щоб держава спрямувала свої сили на подальший розвиток і стабілізацію в усіх соціальних ланках, надаючи пільги передусім таким сферам, як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист. На противагу їм, республіканці ратували за обмеження федеральних витрат і посилення ролі особистої ініціативи, визнаючи за державою лише загальні функції.

КЕННЕДІ І «НОВІ РУБЕЖІ»

Сорокатрирічний кандидат від демократів Джон Ф. Кеннеді після перемоги на виборах 1960 р. став наймолодшим в історії США президентом країни. У серії теледебатів зі своїм суперником Ричардом Ніксоном він заявив про себе як обдаровану особистість, людину енергійної вдачі та чудового оратора. Під час кампанії він наголосив на тому, що в нове десятиріччя треба входити рішучіше, адже «...нові рубежі перед нами, хочемо ми цього чи ні». А першу інавгураційну промову завершив красномовним закликком: «Не запитуйте, що країна зробить для вас – краще спитайте себе, що зробите для неї ви». Упродовж короткого президентства Кеннеді завдяки своїй принадливості, дотепності та елегантності здобув велику популярність, ставши взірцем для наступної генерації політиків.

Використовуючи великі повноваження керівника держави, Кеннеді намагався поширити економічні пільги на всіх громадян, проте його мандат на практиці виявився обмеженим через незначну перевагу в голосах, отриману під час виборів. Незважаючи на те, що Демократична партія контролювала обидві палати Конгресу, консервативні за-

конодавці з Півдня чинили опір планам збільшити федеральні видатки на освіту та медичне страхування літніх. Вони не бажали створення нового органу – Міністерства у справах міст. Отже, красномовність Кеннеді, на жаль, часто не могла допомогти йому у здійсненні сміливих політичних кроків.

Покласти край рецесії й оживити господарську діяльність у країні – ось завдання, які виявилися справді на часі. Проте ділові кола втратили віру в Кеннеді, коли 1962 року він вдався до адміністративних заходів, аби спинити ріст цін у сталеливарній промисловості, доводячи показники до колишнього рівня. Поставленої мети президент добився, проте позбувся важливої підтримки. Закликаючи до радикального зменшення податків задля консолідації коштів та відродження американської економіки, консервативна опозиція в Конгресі звела нанівець всілякі надії на те, що заходи, спрямовані на боротьбу з бюджетним дефіцитом, буде схвалено.

Успіхи адміністрації Кеннеді у законодавчій царині теж скромні. Президент мав на оці провідників руху за громадянські права, але усвідомити завдання спромігся лише наприкінці свого перебування на посаді. Не вдалося йому посприяти розвиткові державної системи освіти та поліпшити медичне обслуговування літніх американців. До певних здобутків можна зарахувати хіба що незначне підвищення мінімальної зарплати. Щоправда, президентові таки випала нагода забезпечити фінансування космічної програми та заснувати Корпус Миру для відрядження добровольців до країн, що розвиваються і надання їм допомоги. В останній рік свого перебування на посаді Кеннеді задумав здійснити амбітну законодавчу програму. Та 22 листопада 1963 року, під час відвідин адміністративного центру Техасу Далласа, коли відкрита президентова машина їхала вулицями міста, Кеннеді було вбито. Ця подія боляче сколихнула покоління сучасників, як колись смерть Франкліна Рузвельта.

Споглядаючи минуле, відзначимо, що репутацію ліберала Кеннеді здобув радше своєю вдачею та ідеалами, а не завдяки впроваджуваному політичному курсу; та оскільки програма дій, означена Кеннеді в останній рік його президентства, була таки реалізована після його загибелі (у пе-

ріод з 1964 по 1966 рр.) – він залишився в історії провідником ліберальних змін.

**ЛІНДОН
ДЖОНСОН
І «ВЕЛИКЕ
СУСПІЛЬ-
СТВО»**

Колишній лідер більшості в Сенаті техасець Ліндон Джонсон добре опанував мистецтво політики, перебуваючи на посту віце-президента в адміністрації Кеннеді. Вишкіл він здобув у Конгресі, де чудово навчився доводити до кінця всі починання. Задля мети він умів і просити, і влещувати, і залякувати. Посівши президентське крісло, він задумав здійснити енергійні кроки, щоб зменшити злидні і прилучити всіх громадян країни до плодів економічного зростання.

Джонсон вирішив рішуче втілювати заходи, задумані ще Кеннеді. І передусім – закони про зменшення податків і гарантії громадянських прав. Вдало апелюючи до свідомості законодавців, закликаючи їх віддати шану пам'яті покійного президента, Джонсон 1964 року добився схвалення Закону про громадянські права. Так, запропонований ще Кеннеді проект мав наслідки у царині громадянських прав, не знані від часів Реконструкції Півдня. Перегодою Джонсон приступив до розв'язання решти питань. Назва «Велике суспільство» визначила програму перетворень Джонсона з весни 1964 і стала крилатою восени, після впевненої перемоги над консервативним республіканцем Баррі Голдвотером на президентських виборах.

Зменшивши податки, Джонсон заходився реалізувати програму боротьби із злиднями, висунути ще Кеннеді. «Відтепер наш уряд оголошує безкомпромісну війну злигодням в Америці», – заявив він. Бюро економічної кон'юнктури опікувалося навчанням незаможних, започатковуючи низку програм для бідних громадян країни, які змогли задовольнити посильні запити знедолених у галузі житлового будівництва, охорони здоров'я та освіти.

На чергу дня постало медичне обслуговування. Ще 20 років тому Трумен запропонував створення централізованої схеми охорони здоров'я, та не заручився підтримкою у Конгресі. Сприяючи Джонсону, Конгрес дав добро на реалізацію програми з медичного страхування для літніх

громадян «Медикер» та програми з медобслуговування для бідноти – «Медикейд».

Там, де не пощастило Кеннеді, Джонсонові випала нагода виділити додаткові кошти на розвиток системи початкової та середньої освіти. Відповідно до положення, що набуло чинності, штати стали отримувати субсидії на освіту залежно від кількості школярів з малозабезпечених родин для надання допомоги учням державних та приватних шкіл.

Програма «Велике суспільство» сягнула ще далі. Було створено Міністерство житлового і міського будування. Згідно з новим законом про житло, незаможні отримували дотацію на квартирну плату. Дискримінаційні квоти, встановлені 1924 року, нарешті поступилися місцем імміграційному закону. Було започатковано систему федеральної допомоги митцям і вченим.

Адміністрація Джонсона не оминула також і проблеми безпеки на транспорті завдяки настирливості молодого правника, лобіста і консультанта Ролфа Нейдера. У своїй книзі «Небезпека на будь-якій швидкості: запроєктована загроза американських автомобілів», виданій 1965 року, він доводив, що аварія авто навіть на малій швидкості може спричинитися до загибелі пасажирів чи інших утрат. Він звинуватив виробників транспортних засобів, що у гонитві за модою вони нехтують заходами безпеки. Для прикладу він описав відомі моделі машин, які через допущений брак на виробництві помножили дорожні катастрофи. У вересні 1966 року Джонсон підписав два закони про транспорт. У відповідності з першим органи влади штатів та місцевого самоврядування отримали асигнування на розробку програм із транспортної безпеки. Другий закон визначав федеральні норми безпеки, пов'язані з експлуатацією автомобілів і шин.

Загалом, президентська програма «Велике суспільство» відзначається найвищою з часів «Нового курсу» законодавчою активністю. Проте від початку 1966 року політика адміністрації Джонсона поступово втрачає підтримку. Деякі з президентських програм не справили сподівань, іншим не вистачило належного фінансування. Але за всіх умов, програмний курс «Велике суспільство» сприяв ліквідації злиднів у країні: з 1965 по 1968 рік

прибуток негритянських родин зріс до 60 відсотків доходів білих американців, супроти колишніх п'ятдесяти чотирьох.

**КОНФРОН-
ТАЦІЯ
НАВКОЛО
КУБИ**

У продовж 60–70-х років тривало непримиренне протистояння Сполучених Штатів і комуністичних держав. Керівники амамериканської держави здебільшого сприймали світ через призму «холодної війни» і, натикаючись на загрозу радянського блоку, намагалися їй протидіяти. У період діяльності Кеннеді полігоном стала Куба.

Відносини з нею стали напруженими відтоді, як революційні загони Фіделя Кастро в 1959 році захопили владу на острові і заручилися підтримкою Радянського Союзу. Незадовго до вступу Кеннеді на президентський пост Сполучені Штати розірвали дипломатичні стосунки з Кубою, а Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) почало готувати кубинських вигнанців для засилання їх на батьківщину для підривної діяльності та підбурювання народу до повстання. Наступ у Затоці Свиней навесні 1961 року зазнав ганебного фіаско. Кеннеді, що затвердив план, розроблений ще за Ейзенгавера, перебрав відповідальність за поразку на себе.

Наступного року, намагаючись поновити втрачений престиж, Кеннеді виявив тверду волю, дізнавшись, що Радянський Союз таємно зосереджує на Кубі наступальну ядерну зброю. Зваживши можливі варіанти, президент зробив вибір на користь блокади, аби зашкодити подальшому перекиданню на територію Куби нових ракет. Водночас він висунув ультиматум Радянському Союзу про вивезення зброї. Після декількох днів напруженого обопільного протистояння, якого досі не знав світ, радянська сторона змушена була відступити. Прихильники гаряче аплодували хороброму Кеннеді. Опоненти, навпаки, звинувачували його в тому, що він наражався на ризик ядерної катастрофи, повністю не вичерпавши всіх методів «тихої дипломатії». Проте навіть з висот сьогодення ясно, що кубинська ракетна криза стала переломним етапом у розвитку американо-радянських стосунків – обидві сторони врешті збагнули, що настав час розвіяти напругу, яка мо-

же призвести до збройного конфлікту. А наступного року Сполучені Штати, Радянський Союз і Великобританія підписали знаменний Договір про часткову заборону ядерних випробувань, покінчивши з випробуванням ядерної зброї в атмосфері.

ПРОГРАМА КОСМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Після запуску в 1957 році Радянським Союзом першого штучного супутника космос став ареною для суперництва. Радянський Союз протверезив американців винайденням ракети, яка здатна винести атомну бомбу на орбіту. Сполучені Штати спромоглися запустити свій перший супутник «Експлорер І» лише в 1958 році. Настрій загалу ще більше занепав, коли 1961 року СРСР вивів на орбіту перший пілотований людиною корабель. У відповідь Кеннеді пообіцяв, що «до початку нового десятиріччя» американці висадяться на Місяці й повернуться на Землю.

У серпні 1962 року, реалізуючи проект «Меркурій», навколосемну орбіту облетів перший американський астронавт Джон Гленн-молодший. У середині 60-х американські вчені досліджували вплив довготривалої космічної подорожі на людський організм у межах програми «Джеміні». На цьому кораблі, екіпаж якого, на відміну від кораблів серії «Меркурій», складався з двох астронавтів, вдалося зареєструвати кілька перших у світі рекордів. Серед них, зокрема, у серпні 1965 року восьмиденний – найтриваліший тоді – космічний політ, а в листопаді 1966 року – перше повернення в атмосферу в режимі автоматичного польоту. На такому ж кораблі здійснена перша стиковка з іншим апаратом у космосі та перший вихід американського астронавта у безповітряний простір.

Мета Кеннеді зреалізувалася у межах проекту «Аполлон». У 1969 році сотні мільйонів телеглядачів у цілому світі спостерігали за першими кроками на місячній поверхні американця Ніла А. Армстронга.

Тривали й інші запуски кораблів «Аполлон», та невдовзі багато американців почали скептично ставитися до пілотованих польотів. На початку 70-х, з постановням інших пріоритетів, Сполучені Штати скоротили обсяги космічних програм. Довелося відмінити деякі польоти «Аполлонів»,

а замість запланованих двох станцій «Скайлеб» збудувати лише одну.

ВІЙНА У В'ЄТНАМІ

Інші баталії холодної війни точилися в Індокитаї. В'єтнам перебував під контролем Франції десь із середини XIX сторіччя. Лише в роки Другої світової війни там владарювала Японія. Тим часом в'єтнамський комуніст Хо Ші Мін задумав звільнити країну від колоніального панування, узявши за взірць боротьбу американських колоній за незалежність. Після перемоги над японцями у 1945 році союзникам довелося мати справу з Хо Ші Міном.

Франція, домагаючись повернути собі статус великої держави, наполягала на своєму поверненні до В'єтнаму. Проте Хо Ші Мін не поступався, і визвольна війна тривала. Сполучені Штати прагнули заручитися підтримкою французів у стримуванні комунізму в Європі, через те надали Франції економічну допомогу, сприяючи їй у проведенні бойових операцій у В'єтнамі. Але це не допомогло французам уникнути поразки 1954 року. На міжнародній конференції в Женеві, де розглядалося становище у В'єтнамі, було схвалено поділ країни на дві території, при цьому для керівництва північною частиною країни залишено Хо Ші Міна, а уряд переважно буддистського Півдня очолив католик-антикомуніст Нго Дин Дьєм. Стосовно проблеми возз'єднання протягом двох років мали відбутися вибори.

Переконавшись у тому, що втрата В'єтнаму може спричинитися до виходу Бірми, Таїланду та Індонезії зі сфери впливу, Ейзенгавер став на бік Дьєма, коли той відмовився провести в 1956 році вибори, і збільшив економічну та військову допомогу режимові. Кеннеді поглибив підтримку, засилаючи групи військових радників. Боротьба між Північчю і Півднем не вгавала. У 1963 році непопулярного Дьєма врешті було скинуто, а невдовзі він помер.

Становище дестабілізувалося щерть. Повстанці на Півдні, так звані в'єтконівці, коли по-партизанському, а коли відверто, виступали в лавах Національно-визвольного фронту проти південнов'єтнамського уряду. Підтримані Північним В'єтнамом, вони привернули до себе чимало

прибічників, зокрема серед селян. Джонсон, задумавши зупинити наступ комунізму у Південному В'єтнамі, зробив триваючу там війну своєю власною справою. Коли північні в'єтнамці вчинили атаку на два американських есмінці, Джонсон добився, щоб 7 серпня 1966 року Конгрес ухвалив Тонкінську резолюцію, згідно з якою президент мав право «ужити всіх необхідних заходів для відбиття збройного нападу на сили США та запобігання подальшій агресії». Після того, як у листопаді 1964 року Джонсона переобрали, він розпочав ескалацію воєнних дій. Від початку 1965-го і по 1968-й рік чисельність військ – добровольців та солдатів призовної служби – була доведена з 25 000 до 500 000. Масовані бомбардування спричинили величезні спустошення у Північному та Південному В'єтнамі.

Спостерігаючи телевізійні репортажі про жахливі баталії, американці засудили участь США у цій війні. Такі знавці зовнішньої політики, як Джордж Кеннан, визнали хибність американського курсу. Інші стверджували, що Сполучені Штати не мають визначеного плану закінчення війни. Американці переконалися вочевидь, що потужна військова кампанія не справляє істотного впливу на перебіг війни. Широке незадоволення тогочасною американською політикою, зокрема серед молодого покоління, примусило Джонсона вдатися до мирних переговорів.

Антивоєнні настрої 1968 року спричинилися до того, що Джонсон усунувся від боротьби за обрання ще на один термін. Під час національної конвенції Демократичної партії у Чикаго, штат Іллінойс, сталися вуличні сутички демонстрантів з поліцією. Безладдя в лавах демократів, що далися взнаки після червневого вбивства Роберта Кеннеді, спротив білих заходам, спрямованим на зміцнення громадянських прав у 60-х, як і наявність третього кандидата – губернатора від Алабами Джорджа Воллеса (котрий, окрім рідного штату, здобув підтримку виборців у Міссисипі, Арканзасі, Луїзіані та Джорджії), сприяли перемозі Річарда Ніксона, кампанія якого ґрунтувалася на обіцянці вивести Сполучені Штати зі стану війни та посилити законність і правопорядок всередині держави.

Ніксон і справді неквапливо виводив війська, хоч найжорстокіші бомбардування здійснювалися за його нака-

зом. Власне, саме він 1970 року вторгся в Камбоджу, щоб відрізати шляхи постачання Північного В'єтнаму, які пролягли до Південного В'єтнаму через терени цієї країни. Це зумовило нову хвилю протестів і демонстрацій, коли вулиці заповнили студенти багатьох університетів. Під час таких демонстрацій у Кентському університеті штату Огайо національна гвардія, викликана для наведення порядку, сама не уникла паніки і почала стріляти, внаслідок чого загинуло четверо студентів.

Нарешті, в 1973 році було підписано перемир'я за участю радника Ніксона з питань національної безпеки Генрі Кіссинджера. Незважаючи на виведення американських солдатів з В'єтнаму, війна ще тривала до весни 1975 року, коли Північний В'єтнам установив свій контроль над усією країною.

Війна обійшлася дорогою ціною. В'єтнам лежав у руїнах, тисячі людей було скалічено та вбито. США витратили понад 150 мільярдів на невдалу військову авантюру, внаслідок якої полягло 58 000 американців. Війна розчарувала багатьох у справедливості зовнішньополітичного курсу періоду «холодної війни». Широкому заголові стало відомо, що частина американських підрозділів у В'єтнамі скоювала жакливі нелюдські злочини, а уряд вдавався до дезінформації про обставини, що супроводжували інцидент у Тонкінській затоці. У багатьох американців вторгнення в Камбоджу викликало жах. Американська молодь засумнівалася в діяльності власної держави та вартостях, які ця держава сповідувала.

РОЗРЯДКА НАПРУЖЕ- НОСТІ

Завершуючи війну, ніксонівська адміністрація стала керуватися прагматичними оцінками у стосунках з великими комуністичними державами. Визначальною подією на той час стало налагодження контактів з Китайською Народною Республікою. Упродовж двадцяти років після приходу до влади Мао Цзедуна США наполягали на тому, що уряд тайванських націоналістів репрезентує весь Китай. У 1971 і 1972 рр. Ніксон дещо пом'якшив американську позицію, зменшив торгівельні обмеження і навіть перший серед американських президентів відвідав Пекін.

Політика розрядки, якої Ніксон дотримувався у стосунках із Радянським Союзом, також виявилася вдалою. Через кілька місяців після свого візиту до Пекіна Ніксон завітав в СРСР. У нього відбулося кілька прихильних зустрічей з радянським керівником Леонідом Брежнєвим, під час яких обоє домовилися про скорочення арсеналу ракет, співпрацю у космічному просторі та зняття деяких торговельних перепон. Переговори про обмеження стратегічних озброєнь (СОС) 1972 року увінчалися успіхами – було укладено угоду про стримування озброєнь, яка визначала межі поповнення ядерних арсеналів та розгортання систем протиракетної оборони.

ЗДОБУТКИ ПРОРАХУНКИ НІКСОНА

Ніксон прийшов до влади після восьми років правління демократів. За Ейзенгавера він був віце-президентом, а 1960 року навіть боровся за президентський пост; політикою послугувався цілком свідомо, щоправда, без властивої Джонсону пристрасті. Стриманий аж до створення враження розгубленості, Ніксон завжди продумував кожний свій наступний хід. Спочатку йому це допомагало, та в кінцевому рахунку спричинилося до втрати посади.

Наполягаючи на ощадливому витрачанні фінансів (традиційний «коник» республіканців), Ніксон ратував за розширення функцій держави і віддавав належне основним засадам «суспільства загального добробуту», намагаючись просто дати раду з реалізацією його програм.

За свого президентства Ніксон натрапив на цілий вузол економічних проблем. Темпи інфляції на 1973 рік сягнули дев'яти відсотків; з листопада 1968 по травень 1970 середній індекс Доу-Джонса по промислових акціях зменшився на 36 відсотків, а рівень безробіття на кінець 1970 року досяг 6,6 відсотка. 1971 року Ніксон запровадив механізми контролю над зростанням заробітної плати і цін, проте вони не дали очікуваних наслідків.

На заваді економічному курсу Ніксона постали також чинники, на які він вплинути не міг. Під час війни 1973 року, що спалахнула між Ізраїлем і Сирією та Єгиптом, Саудівська Аравія вирішила встановити ембарго на поста-

чання нафти Сполученим Штатам як союзникові Ізраїлю. Інша держава-член Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) підвищила ціни вчетверо. Американці зіткнулися з нестачею пального та зростанням цін. Навіть після зняття ембарго ціни виявилися завищеними. Підвищення цін на енергію позначилося на інших сферах економіки країни: у 1974 році інфляція досягнула 12 відсотків, спричиняючи крах нових підприємств та ріст безробіття. Ця доба рецесії на тлі інфляції стала фіналом періоду небаченого економічного розквіту в Америці, який тривав з 1948 року.

Намагаючись управляти господарськими процесами, Ніксон також не полишав надії «навести порядок». Багатьох американців обурювало те, що злочинність у містах підняла голову, а в університетах щораз ширше вживають наркотики та пропагуються надто ліберальні погляди на статеве життя. Аби не позбутися політичної підтримки власного електорату та запобігти дезінтеграції суспільства, Ніксон вдався до владних заходів, гнівно дорікаючи учасникам демонстрацій, звинувачуючи пресу в упередженому висвітленні подій і намагаючись змусити своїх опонентів мовчати.

Така поведінка повернулася до нього бумерангом у ході Вотергейтського скандалу. Через те, що під час першого терміну перебування при владі Ніксоніві в обох палатах Конгресу довелося мати справу з демократичною більшістю, 1972 року йому заманулося здобути переконливу перемогу на виборах, щоб республіканці у Конгресі мали більшість і змогли вивести законотворчість з глухого кута. «Комітет за переобрання президента» розгорнув бурхливу діяльність, квапливо збираючи кошти у фонд виборчої кампанії, перш ніж усі надходження, згідно з новим законом, потрібно буде декларувати.

На початку 1972 року команді Ніксона спало на думку підслуховувати телефонні розмови в Національному комітеті Демократичної партії, що містився в столичному квартирному комплексі «Вотергейт». Спроба провалилася. Коли заарештували зловмисних виконавців, що мали гроші і компрометуючі документи, слід від яких зрештою проліг до Білого Дому, адміністрація заходилася мерщій маскувати свої дії. Минуло шість днів після викриття зло-

чину, і Ніксон наказав ЦРУ розпорядитися, аби Федеральне бюро розслідувань припинило слідство, оскільки це завдає шкоди інтересам національної безпеки. Насправді ж уторгнення до штаб-квартири демократів виявилось лише часткою кампанії, спрямованої на виявлення осіб, яких адміністрація кваліфікувала як своїх «ворогів», та виведення їх з гри. Не цуралися ні підслуховування, ні незаконного вторгнення до житла та офісів, як і збору пожертв. І хоч перемога Ніксона на виборах наступного року була абсолютною, преса, зокрема «Вашингтон пост», і далі провадила розслідування. У міру того, як скандал розростався, демократична більшість у Конгресі розпочала процедуру імпичменту проти Ніксона. Оскільки свідчення його участі дедалі множилися, 9 серпня 1974 року Ніксон змушений був подати у відставку.

ИНТЕРЛЮДИЯ ФОРДА

Джералд Форд, непоказний політичний діяч, кар'єра якого пов'язувалася з Конгресом, став віце-президентом у кабінеті Ніксона замість попередника на цій посаді, Спіро Агню. Останній змушений був піти у відставку, адже виявилось, що навіть перебуваючи на посту віце-президента, він продовжував брати хабарі. Через двадцять місяців пішов у відставку Ніксон, і Форд посів президентське крісло. Передусім він вирішив відновити довір'я до уряду, що значно похитнулося внаслідок імпичменту, застосованого до Ніксона. Спочатку Форд здобув велику підтримку, проте авторитет його швидко занепав, відтоді як пробачив Ніксону, усунувши в такий спосіб будь-які звинувачення проти нього.

Форд продовжував державний курс, започаткований Президентом Ніксоном. Економічні проблеми загострювалися, інфляція та безробіття зростали, а валовий внутрішній продукт зменшувався. Скориставшись досвідом Герберта Гувера, Форд спочатку намагався заспокоїти стривожений загаль, та після невдачі ужив таких заходів, спрямованих на стримання інфляції, які призвели до двадцятивідсоткового рівня безробіття та найбільшого з часів Великої депресії спаду економіки. Щоправда, зменшення податків і підвищення виплат у зв'язку з безробіттям

дещо пожвавили господарську діяльність, проте економічні труднощі лишалися неподоланими.

КАРТЕРІВСЬКІ РОКИ

У 1976 році переможцем на президентських виборах став колишній губернатор-демократ із Джорджії Джиммі Картер. Всіляко наголошуючи на непричетності до вашингтонської політики, Картер у передвиборчій кампанії заявив про нові підходи до врядування, проте за браком належного досвіду адміністративної роботи на національному рівні його перебування на президентському посту ускладнилося. Пройшовши шлях морського офіцера та інженера, він і на політичній арені поведився як технократ, а американцям хотілося бачити у складний період на посту лідера країни яскравішу особистість.

В економічній галузі Картер спочатку поділяв політику дефіцитного фінансування. Федеральне резервне управління, відповідальне за грошову політику, збільшило грошову масу для покриття дефіциту, внаслідок чого рівень інфляції зріс у рік до 10 відсотків. Намагаючись уповільнити темпи інфляції, Картер скоротив бюджетні витрати, але це негативно позначилося на соціальних програмах, що становили основу політичного курсу демократів. Наприкінці картерівського президентства на тлі великого дефіциту далось взнаки відчуження ділових кіл – вартість облігацій падала, а відсоткові ставки збільшувалися.

Картера критикували також за неефективну енергетичну політику. Він запропонував універсальну програму, спрямовану на те, щоб зменшити залежність від імпортової нафти – за його визнанням, «моральний еквівалент війни». Противники в Конгресі завалили її.

Незважаючи на те, що Картер називав себе популістом, його пріоритети в політиці важко було збагнути. Він ратував за зміцнення держави, але невдовзі розпочав процес роздержавлення – усунення управлінських функцій держави в економічній сфері. Зважаючи на те, що в минулому столітті обмеження, ускладнюючи конкуренцію, призводили до підвищення цін, Картер намагався вивести з-під опіки держави нафтопереробну промисловість, авіацію, залізничний та автомобільний транспорт.

Він сподівався вивести Демократичну партію на чільне місце, та спроби його не знайшли підтримки ні в Конгресі, ні серед громадськості – діяльність Картера на посаді президента не схвалили 77 відсотків американців, що знову поклали надії на Республіканську партію.

**ЗОВНІШНЯ
ПОЛІТИКА
ПІСЛЯ
ЗАВЕРШЕННЯ
ВІЙНИ
У В'ЄТНАМІ**

Сполучені Штати проводили в життя активний зовнішньополітичний курс, звертаючись до проблем Європи, Близького Сходу і Латинської Америки. Проте наприкінці 70-х погіршали стосунки з Радянським Союзом, ще більше – з Іраном.

Президент Форд продовжував узятий ніксонівською адміністрацією курс на розрядку напруженості з Радянським Союзом. У листопаді 1974 року у Владивостоці відбулася зустріч Форда з Леонідом Брежнєвим, де підписана попередня угода про подальші американо-радянські заходи в царині контролю над озброєнням. Зустріч проклала шлях до міждержавної наради, що 1975 року відбулась у фінляндському місті Гельсинкі.

У Гельсинській нараді, що виявилася найбільшою в історії Європи, брали участь керівники 35 країн континенту, а також США і Канади. Учасники наради схвалили історичний Заключний акт, до якого увійшли важливі положення західних держав поряд із запропонованими представниками режимів на сході. Акт визнавав незмінність сучасних європейських кордонів, що склалися після Другої світової війни: Москва цього давно домагалася. Гельсинський заключний акт містив також зобов'язання щодо поважання прав і свобод особи. Спонукавши уряди країн соціалізму підписати ці зобов'язання, західні держави сподівалися посилити на них тиск. Західні країни і справді не попускали нагоди, що випадала під час чергової зустрічі, скликаній для «спостереження за виконанням гельсинських угод», щоб привернути увагу світової громадськості до численних випадків порушення прав людини у країнах, де панують комуністичні режими.

Президент Джиммі Картер домігся значного прориву в стосунках між Єгиптом та Ізраїлем, внаслідок чого обидві країни поклали край 30-річній війні. Діючи водночас і за

посередника, і за учасника переговорів, Картер 1978 року зустрівся у своїй резиденції Кемп-Девід з єгипетським президентом Анваром аль Садатом і прем'єр-міністром Ізраїлю Менахемом Бегіном, щоб домовитися про укладення миру. У березні 1979 року в Білому Домі обома близькосхідними лідерами було підписано мирну угоду.

Після тривалих, часто не позбавлених емоційності дискусій, Картерові вдалося схилити Сенат до ратифікації угод про повернення Панамі права володіння Панамським каналом до 2000 року. Ступаючи шляхом Ніксона, добився формального дипломатичного визнання КНР.

З Радянським Союзом Картерові не таланило, хоча він заступив на посаду у період послаблення міжнародної напруженості. Та сам він заявив, що Сполучені Штати позбулися «надмірного страху перед комунізмом». Водночас Картер наполягав на тому, що «відстоювання прав людини має стати безкомпромисним», що різко насторожило Радянську державу. Укладений Договір ОСО-2 встановлював дальші обмеження арсеналів ядерної зброї, проте американський Сенат його не ратифікував – почасти як протест проти радянського вторгнення в Афганістан у 1979 році. Того ж року приступив до втілення програми нарощування оборонного потенціалу, що призвело до велетенських бюджетних видатків у 80-х.

1979 року на Картера чатувала ще більша халепа, пов'язана з подіями в Ірані. Після фундаменталістської революції під проводом лідера шіїтських мусульманів аятоли Хомейні, коли корумпований, але дружній США режим зазнав краху, Картер запросив поваленого шаха на лікування в США. Розлючені іранські бойовики захопили американське посольство в Тегерані і більше року тримали в заручі 53 дипломатів. Незважаючи на всі зусилля, Картер не зміг добитися їхнього звільнення, і ця невдача стала однією з причин поразки на виборах.

Південна конференція християнського проводу (ПКХП), що складалась із чорношкірих священиків, та Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій (СККН), до якого входили молоді активісти, намагалися добитися реформ мирними протестами.

У 1960 році негри-студенти коледжів зібралися в ідальні торгівельної мережі «Вулворт», що розміщена у Північній Кароліні. Тут обслуговування відбувалося в дусі расової сегрегації, проти чого і спрямовувався виступ студентів. Сидячий страйк прикував увагу засобів масової інформації і спонукав до подібних проявів протесту населення на Півдні США. Наступного року борці за громадянські права влаштували так звані «поїздки свободи» – білі і негри подорожували разом у автобусах, маршрути яких пролягали на Південь, до сегрегованих автостанцій, і подальша реакція могла б зацікавити засоби масової інформації, зрештою спричинившись до якихось змін.

Влаштовувалися також масові демонстрації, найбільшою з яких став «Похід на Вашингтон» у 1963 році, коли до столиці вирушило понад 200 тисяч демонстрантів, щоб рішуче закликати до надання рівних прав всім громадянам США. Кульмінацією дня став виступ вельми популярного діяча – видатного поборника громадянських прав Мартина Лютера Кінга: «Я мрію про той день, коли на червоних пагорбах Джорджії сини колишніх рабів сядуть довкола братнього столу з синами колишніх рабовласників». Щораз його зачин: «Я мрію про те...» увінчувався гучним схваленням численного натовпу.

Проте виступи учасників руху за громадянські права не зразу спричинилися до конкретних наслідків. Президент Кеннеді не бажав силувати білих з Півдня, адже він сподівався у майбутньому повернути їх до лав захисників громадянських прав. І все-таки подальші події змусили його вдатися до практичних кроків. Коли 1962 року перед чорним Джеймсом Мередитом з расових міркувань зачинили двері Університету Міссисіпі, Кеннеді виправив туди федеральні заgonи для встановлення законності. Після того, як поліція вдалася до фізичної розправи над учасниками акції непокори в місті Бірмінгемі, штат Алабама, президент подав на розгляд Конгресу законопроект про десеґрегацію громадських місць. Та навіть і «масо-

вий похід на Вашингтон» не допоміг визволити проект з конгресового комітету, де він заліг після вбивства Кеннеді.

Успішніше діяв південець із Техасу Джонсон, що виступив за громадянські права під час виборювання президентського крісла. У 1963 році він наголосив у своєму слові до Конгресу: «Жодна прощальна промова чи надгробне слово не складуть кращої шани пам'яті Президента Кеннеді, як наші дії щодо невідкладного схвалення закону про громадянські права». Скориставшись усіма повноваженнями, він зумів переконати Конгрес, і радикальний Закон про громадянські права, який забороняв дискримінацію в будь-якому громадському місці, був схвалений 1964 року. Упродовж наступного року Джонсон не полишав своїх намірів, аж поки не набрав чинності Закон про право голосу згідно з яким федеральний уряд призначав спеціальних спостерігачів, що допомагали в реєстрації чорних виборців в разі порушення їхніх прав місцевими властями. Через рік після схвалення закону в найвіддаленіших районах Півдня зареєструвалося 400 000 чорних, а в 1968 році їх налічувалося до 1 мільйона. Армія виборців у країні нестримно множилася. Нарешті, 1968 року Конгрес схвалив законодавчий акт проти дискримінації у справі житлового забезпечення негрів.

Незважаючи на такі дії Конгресу, загальний поступ на цій ниві ще не задовольняв деяких ватажків негритянського руху. Один із його активістів – Малкольм Ікс – красномовно заявив про повну самостійність негрів. Студентський лідер Стоклі Кармайл так само розчарувався в ідеї ненасильництва і міжрасового співробітництва. Він визнавав лише «владу чорних», здобуту за всяку ціну.

Войовничі заклики до змін супроводжувало насильство. У декількох містах протягом 1966–67 років сталися бунти. Навесні 1968 року від кулі вбивці загинув Мартин Лютер Кінг, а за кілька місяців та ж доля спіткала і брата загиблого президента – сенатора Роберта Кеннеді, що неодноразово виступав на захист бідних та за припинення війни у В'єтнамі. Для багатьох людей обидва вбивства засвідчили, що епоха невинності та ідеалізації для обох рухів – за громадянські права і антивоєнного – скінчилася. Чимраз більша войовничість лівих поруч із загостреною у

відповідь реакцією консерваторів покраями свідомість народу – знадобилися роки, аби рана загоїлася.

Коли поріг Білого Дому переступив Ричард Ніксон, урядовці перестали опікуватися громадянськими правами, адже президент мав на меті здобути політичну підтримку збоку білих консерваторів, на думку яких рух за рівні права негрів зайшов надто далеко. Дотримуючись «південного курсу», адміністрація зменшила асигнування на впровадження Закону про справедливі житлові умови, а 1970 року спробувала, хоч і невдало, перешкодити внесенню новели до Закону про право голосу від 1965 року. Коли 1971 року Верховний суд США виніс рішення, за яким перевозити дітей у автобусах до інших шкіл не означало виходити за межі припустимих заходів по десегрегації навчальних закладів, Ніксон розкритикував його у телевиступі, домагаючись від Конгресу встановлення мораторію чи іншого обмеження. Незважаючи на провал цієї спроби, його позиція далася взнаки. У 1974 році противники перевезень виграли справу «Міллікен проти Бредлі»: своєю постановою Верховний суд неодноразово роз'яснював безпідставність спроб налагодити перевезення чорних учнів з міськихрайонів у школи передмість, де здебільшого навчалися білі.

Контрнаступ на пільгові заходи щодо расових меншин став очевидним за наслідками розгляду у Верховному суді справи Аллана Бакка в 1978 р. У своїй скарзі абітурієнт наголошував, що його, білого, не зараховано до Каліфорнійського медичного коледжу через надання квот представникам меншин. Своєю ухвалою Суд зобов'язав адміністрацію зарахувати Бакка і закликав відмовитися від застосування квот, однак потім підтвердив, що доцільно враховувати расову приналежність при наборі студентів.

Так чи інакше, за суперечками про автобусні перевезення часом не помічали того, що посеред сум'яття дедалі більше афроамериканців поповнювало середній клас, оселяючись у престижних передмістях.

ЖІНОЧИЙ РУХ У 1950–1960-х роках чимало одружених жінок виявляли бажання влаштуватися на роботу, незважаючи на низьку оплату своєї праці, що становила в 1963 році 63 відсотки

від заробітної плати чоловіків. Того ж року, ніби у відповідь на глибоке незадоволення мільйонів жінок своїм становищем, Бетті Фридан опублікувала книгу «Загадкова жіноча душа», у якій піддала нищівній критиці стереотипи середнього класу. Інтереси такого жіноцтва зводилися, на думку авторки, до однієї форми самовираження – «знайти собі чоловіка і народжувати дітей». Фридан закликала читачок вдатися самим до визначення власної долі, нової ролі, особистого щастя та вибору професії, не покладаючись на присуд чоловіків.

Феміністський рух у 60–70-х роках розбудили поборники за громадянські права. Тут заявили про себе здебільшого представниці середнього класу, окриливши його чи не тим бунтівничим духом, що запалив у шістдесятих роках чимало молоді з тієї ж соціальної верстви. Сексуальна революція 60-х, зумовлена винайденням та поширенням контрацептивних пігулок, стала не менш важливим чинником у розвитку цього руху.

Законодавчі реформи також сприяли новим змінам. Аналізуючи законопроект про громадянські права, консерватори в 1964 році сподівалися зашкодити його схваленню, висунувши поправку, що забороняла дискримінацію за статтю та расою. Проте поправку схвалили, а за нею й закон, через що жінки здобули визнання.

Але жіноцтво багато винесло і на власних плечах, щоб покращити свою долю. 1966 року 28 жінок-представниць вільних професій, і серед них – Бетті Фридан, заснували Національну організацію жінок (НАУ) для «вжиття заходів, аби американське жіноцтво відтепер брало щонайактивнішу участь у житті американського суспільства». Наступного року до неї влилася тисяча американок, а через чотири роки НАУ нараховувала вже 15 000 членів. Ця та подібні організації допомагали жінкам глибше збагнути свої обмежені резерви і додавали рішучості у постійному нарощуванні їх.

Фемінізм, або організований рух жінок за рівні з чоловіками права та діяльність, набрав найбільшої сили на початку 70-х. Журналістка Глорія Стайнем разом з іншими жінками заснувала новий часопис – «Міз», перший випуск якого побачив світ 1972 року. За період з 1971 по 1976 рік продано 850 000 примірників спеціального посібника з питань здоров'я жінки «Наше тіло і ми».

Групи активістів добивалися ратифікації поправки до Конституції «Про рівні права». Схвалена Конгресом 1972 року поправка гласила: «На території Сполучених Штатів, як і в кожному штаті, ніхто не може бути позбавлений чи обмежений у встановлених законом рівних правах за ознакою статі». Невдовзі поправку ратифікували 35 із необхідних 38 штатів. Визнання рівноправності представників різної статі дістало підтримку в судовій практиці. Так, 1973 року Верховний суд, винісши рішення у справі «Роу проти Вейд» визнав право жінки на аборт у перші місяці вагітності; це був великий здобуток жіночого руху.

**РУХ
ЛАТИНО-
АМЕРИ-
КАНЦІВ**

У повоєнній Америці дискримінації зазнала й іспаномовна спільнота. Вихідці з Куби, Пуерто-Рико, Мексики і Центральної Америки часто не мали задовільної кваліфікації і, до того ж, не володіли англійською мовою. Дехто з них влаштувався працювати на час жнив на ферми, зазначаючи нещадного визиску. Інші вибиралися до міст, де в пошуках кращої долі наштовхувалися, подібно до іммігрантів попередніх хвиль, на великі труднощі.

«Чиканос», або американці мексиканського походження, гуртувалися в організації типу радикальної «Асоціаційон насійональ мехікоамерикана»; вони не вдавалися до виступів до початку 60-х, сподіваючись на те, що проголошена Ліндоном Джонсоном програма боротьби із злиднями допоможе зрештою вибитися в люди. Але з часом переконалися, що бюрократи загалом не реагують на запити невоєвничих груп. Зокрема, на прикладі негритянських активістів іспаномовне населення збагнуло значення політичного тиску в плюралістичному суспільстві.

Закон про національні трудові відносини 1935 року позбавив сільськогосподарських робітників гарантії на право єднатися в спілки та укладати колективні договори. Але Сезар Чавес, засновник Асоціації сільськогосподарських робітників (більшість у якій становили іспаномовні американці), намагаючись здобути визнання своєї спілки, довів, наскільки ефективними можуть бути прямі дії. Виступивши проти виноградарів Каліфорнії, він спонукав споживачів до бойкоту, внаслідок чого експлуатовані сезонні ро-

бітники дістали право на профспілкову діяльність. Успішними виявилися бойкоти салату та інших продуктів. Незважаючи на деякі спроби обструкції Чавесової організації збоку певних кіл сільськогосподарських виробників, закладена правова основа для її представництва дала змогу вибороти вищу заробітну платню та поліпшити умови праці.

Водночас іспаномовна меншина енергійніше переймалася політикою. У 1961 році Генрі Б. Гонсалес переміг на виборах до Конгресу від штату Техас. Три роки потому ще один техасець, Елісо «Кіка» де ля Гарса подолав той самий шлях, а Джозеф Монтоя зі штату Нью-Мексико пробився до Сенату. Гонсалес і де ля Гарса згодом посіли впливові посади, очоливши комісії Конгресу. У 70-х-80-х роках зростає політична активність іспаномовних американців. За діяльності президента Білла Клінтона до складу його кабінету було призначено двох визначних іспаномовних політичних діячів: колишнього мера Сан-Антоніо Генрі Сиснероса, що став міністром житлового та міського будівництва, та колишнього мера Денвера Фредерико Пену, призначеного міністром транспорту.

**РУХ
КОРИННИХ
АМЕРИ-
КАНЦІВ**

У 1960-х-1970-х роках корінні американці, спостерігаючи за посиленням націоналізму у країнах третього світу, а також руху за громадянські права, і сама стала постійно добиватися прав. Нові ватажки вдавалися до судових органів, виборюючи полишені землі, що належали їхнім племенам та повертаючи безпідставно відібране. То в одному, то в іншому штаті вони оскаржували порушення укладених угод, і 1967 року нарешті виграли перший, хоч і не останній з процесів, завдяки якому вдалося відстояти право на землі та водоймища – право, яким довгий час зловживали інші. Заснований 1968 року Рух американських індіанців допомагав спрямувати надані державою кошти до організацій, контрольованих індіанцями, та надавав підтримку нездоленим братам у містах.

Почастішали випадки відвертого протистояння. У 1969 році десант чисельністю 78 індіанців захопив острів Алькатрас в Сан-Франциській затоці й утримував його до тих

пир, аж поки 1971 року їх звідти не виселили федеральні службовці. У 1973-му рух встановив контроль над містечком Вундед-Ні в Південній Дакоті, де в ХІХ сторіччі солдати винищили табір племені сіу. Войовничі активісти сподівалися привернути увагу до своїх злиднів, що панували у приміських резерваціях, де половина родин існувала завдяки соціальній допомозі і де незмінним злом став алкоголізм. В інциденті, що стався, один індіанець був убитий, ще інший поранений. Власті зрештою погодилися переглянути права за угодою з племенем, хоч це спричинилося до незначних наслідків.

І все-таки індіанським активістам часом вдавалося щось досягти. Становище індіанського населення все більше розуміли білі американці. Посадові особи на всіх рівнях влади під тиском вимог змушені були повернутися до рівноправності. У 1992 році в американському Конгресі з'явився перший представник від корінного населення – сенатор від штату Колорадо Бен Найтгорс Кемпбелл.

КОНТКУЛЬТУРА І ЗАХИСНИКИ ДОВКІЛЛЯ

Бурхливий рух за рівні права спричинився іншими змінами в політичному житті країни. Молодь, зокрема, відкидала закладений батьками у післявоєнний період виважений спосіб існування середнього класу. Дехто з головою пірнав у сферу радикальної політичної діяльності, але здебільшого молодь перехоплювала новинки в одязі та статевій поведінці.

Наприкінці 1960-х та на початку 1970-х американське суспільство полонила своїм наступом контркультура. Подовшали загальною зачіски, не викликали подиву бородаті обличчя. Замість костюмів і краваток з'явилися джинси й футболки. Намагаючись вивільнити себе від колишніх суспільних обмежень, чимало людей вдається до уживання наркотиків. Потужним музичним напрямком став рок-н-рол, від якого відгалужується безліч варіантів. «Бітлз», «Роллінг стоунз» та інші британські гурти взяли країну штурмом. Став модним «гард-рок», пісні політичного і соціального звучання, подібні до тих, що їх писав співак і композитор Боб Дилан, здобули надзвичайну популярність. Молодіжна контркультура досягнула свого апогею

в серпні 1969 року у Вудстоці – невеличкому містечку, що в штаті Нью-Йорк, куди на триденний музичний фестиваль прибуло майже півмільйона людей.

Та ж енергія, що дала поштовх правозахисному рухові й контркультурі, в 60-і роки покликала до життя рух за охорону навколишнього середовища. Багато американців з жахом усвідомили масштаби проблеми, прочитавши 1962 року книжку Речел Карсон під назвою «Мовчазна весна», в якій розкривалася смертельна небезпека застосування хімічних пестицидів, особливо ДДТ. Громадське занепокоєння станом довкілля продовжувало зростати протягом усього десятиріччя. Американці раптом збагнули, що їхньому здоров'ю і красі життя загрожують також газові вихлопи автомашин, промислові викиди, розливи нафти під час катастроф на морі. 22 квітня 1970 р. школи і громади по всій Америці відзначили перший День Землі. У багатьох учбових і культурних закладах влаштовувалися диспути і семінари з проблем довкілля, що сприяло поширенню серед загалу екологічних знань.

Однак мав місце і спротив спробам очистити повітря і водні ресурси країни. Адже такі заходи коштували грошей і змушували людей зріктися багатьох життєвих і виробничих звичок. Проте 1970 року Конгрес вніс поправки до Закону про чисте повітря від 1967 р., встановивши загальнонаціональні норми чистоти атмосфери. Був прийнятий також Закон про покращання якості води, що покладав відповідальність за розливи шкідливих речовин поблизу берега на їх винуватців. А ще 1970 року було створене Агентство захисту довкілля – незалежна федеральна установа, покликана стати на чолі кампанії за припинення екологічних правопорушень.

Унизу: березень 1933 р. Велика депресія у своїй найнижчій точці. Вкладники вишикувалися в чергу біля дверей нью-йоркського банку. Новий президент Франклін Д. Рузвельт тимчасово закрав усі американські банки, щоб припинити відтік коштів, і тільки платоспроможним банкам було дозволено відновити роботу після чотириденних вимушених «банківських свят».

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ: НАРИС

ВИР ЗМІН

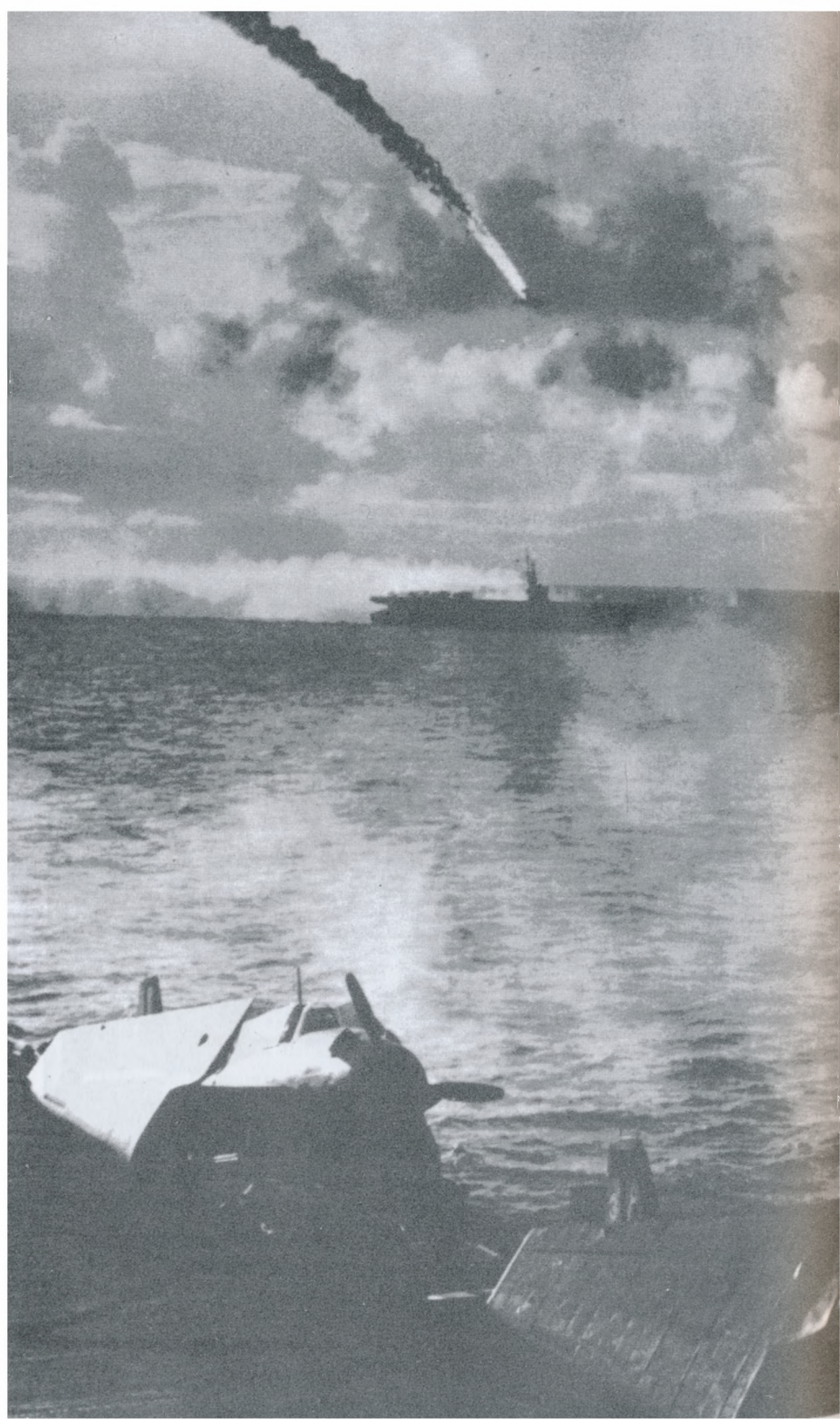
РОЗПОВІДЬ У ФОТОГРАФІЯХ

Для Сполучених Штатів усе ХХ сторіччя – це нескінченний вир змін. За ці десятиріччя нація пережила найгострішу економічну кризу в історії людства; разом із союзниками по антигітлерівській коаліції перемогла у Другій світовій війні; взяла на себе роль світового лідера в ході протистояння наддержав, відомого як «холодна війна»; зазнала колосальних соціальних, економічних та політичних перетворень. Якщо в минулі століття країна змінювалася поступово й повільно, відтепер вона, здавалося, вирішила наново «відкривати себе» з кожним десятиріччям.

Угорі: автомобілебудівники під час «сидячого страйку» біля конвеєра «Дженерал моторз» в місті Флінт, штат Мічиган (1937 рік). Завдяки таким страйкам протягом 30-х років професійні спілки працівників промисловості було визнано по всій країні. Нижче: Президент Рузвельт підписує Закон про соціальне забезпечення (1935 р.) – можливо, найдалекосяжніший законодавчий документ часів його «Нового курсу». Сьогодні програма соціального забезпечення є чи не найширшою серед тих, що надають матеріальну допомогу населенню.

На протилежній сторінці: під час Другої світової війни на Тихому океані відбулося багато масштабних морських та повітряних бойових операцій. На фото бачимо охоплений полум'ям японський літак під час нападу на американські авіаносці поблизу Маріанських островів у червні 1944 року. Сухопутні сили та морська піхота США вдалися до тактики поступового захоплення тихоокеанських островів: ця військова кампанія розпочалася на Гвадалканалі у серпні 1942-го і завершилася штурмом Окінави в квітні 1945 року.

Вгорі: генерал Двайт Ейзенгавер, головнокомандувач об'єднаними силами в Європі, розмовляє з десантниками напередодні висадки союзних військ у Нормандії 6 червня 1944 року – найбільшою в історії операції такого роду. Нижче: генерал Дуглас Макартур, відступаючи в 1942 р. з Філіппін під натиском японських військ, пообіцяв: «Я повернусь». Через два роки він здержав слово, першим ступивши на берег на чолі американського десанту в Лейті, з якого розпочалося визволення Філіппін.

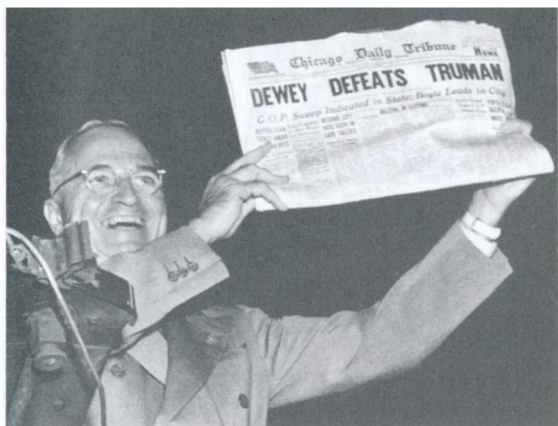
Угорі: збиральний конвеєр винищувачів P-38 «Лайтнінг» («Блискавка»). Завдяки величезним обсягам виробництва військової техніки Сполучені Штати стали, за висловом Президента Рузвельта, «арсеналом демократії». Вгорі на протилежній сторінці: американців японського походження перевозять до таборів для інтернованих – прикре порушення прав людини на території Сполучених Штатів під час Другої світової війни. Внизу на протилежній сторінці: зустріч Прем'єр-міністра Великобританії Вінстона Черчилля, Президента Рузвельта та радянського лідера Йосифа Сталіна в Ялті (лютий 1945 р.). Незважаючи на досягнуті домовленості щодо координації військових дій, суперечності в поглядах стосовно майбутнього Європи визначили подальший розподіл європейського континенту на Схід та Захід, що викликав тривалу «холодну війну».

Праворуч: американські військово-
вослужбовці спостерігають
за випробуванням ядерної зброї
в пустелі в штаті Невада (1951 р.).
Можливість використання ядерної
зброї була постійним та зловісним
елементом усього періоду «холодної
війни». Внизу: 1951 рік. Американська
піхота веде вогонь по північнокорейсь-
ких військах, що прориваються на
територію Південної Кореї. Ця війна
тривала три важких та болісних роки.

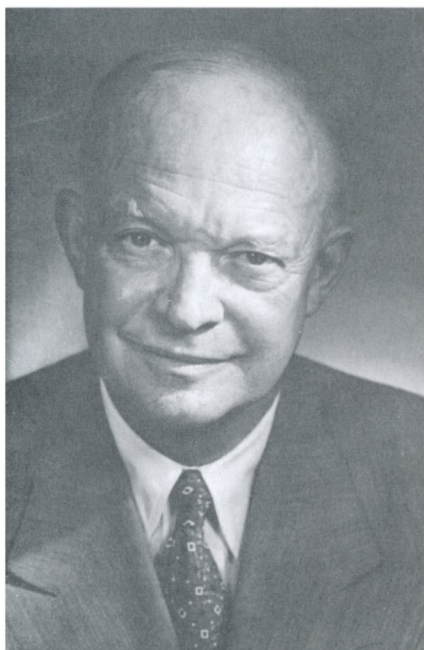

Угорі: на фотографії, що є чи не найвідомішою в історії американської політики, Президент Гаррі Трумен демонструє газету, яка помилково сповіщає про поразку Трумена й перемогу його конкурента, кандидата республіканців партії Томаса Дьюї, на президентських виборах 1948 року. Досить несподівана перемога Трумена, що випередив конкурента в останню мить, приголомшила практично всіх причетних до політики, а надалі завжди надихала політичних невдах. Унизу: на слуханні в Конгресі (1954 р.) сенатор Джозеф Маккарті показує на малі, де і як комуністи, на його думку, впливали на становище у Сполучених Штатах в 1950 році. Ліворуч від Маккарті – його головний супротивник під час цих слухань, правник Джозеф Велч, який розвінчував наміри сенатора. Слухання були серед перших, що транслювалися по телебаченню по всій країні.

Угорі: виступ Елвіса Преслі, першої американської зірки рок-н-ропу (50-і роки). Ще й зараз, через багато років після смерті, він лишається «Королем» для численної аудиторії «фанів».
Знизу: бейсболіст Джекі Робінсон у грі (1948 рік). Приєднавшись до команди «Бруклін доджерс» та домігшись значних успіхів, Робінсон поклав край упередженню проти чорних гравців в професійній бейсбольній лізі.

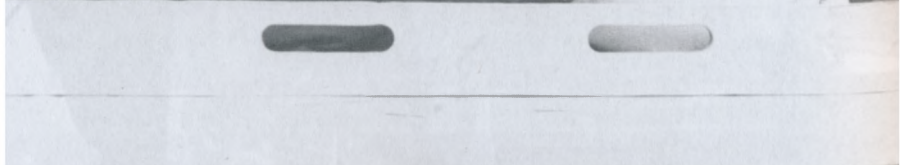

Згори: Люсіль Болл (друга ліворуч) з іншими акторами, серед яких її чоловік Дезі Арназ (стоїть), на кадрі з популярного комедійного телесеріалу 50-х років «Я люблю Люсі». В цьому шоу вперше вдалися до багатьох штамвів, трюків та умовностей, що потім були запозичені сотнями інших «комедій ситуацій». Унизу: Президент Двайт Ейзенгавер. Його постать, що випромінювала доброзичливість та впевненість, стала символом десятиріччя.

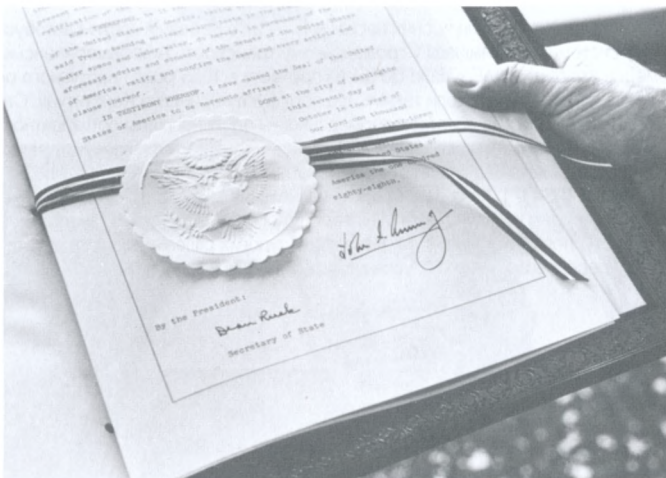
Угорі: Роза Паркс займає заборонене для чорних пасажирів місце в передній частині автобусу під час вдалого бойкоту системи дискримінації у громадському транспорті. Афроамериканська громада міста Монтгомері в Алабамі організувала цю акцію протесту в 1955 році, і наступного року Верховний суд США визнав сегрегаційні заходи такими, що порушують принципи Конституції. Саме «автобусний бойкот» в Монтгомері став початком громадської й політичної діяльності видатного лідера боротьби за права людини в Америці Мартіна Лютера Кінга. На протилежній сторінці: Мартин Лютер Кінг супроводжує дітей до школи в місті Гренада, штат Міссисіпі, що раніше була школою виключно для білих (1954 р.). Хоча сегрегацію в навчальних закладах було скасовано рішенням Верховного суду у справі «Браун проти Міністерства освіти» в 1954 році, знадобилися десятиріччя акцій протесту, політичного тиску та додаткових судових рішень, щоб впровадити десеґрегацію освітніх установ по всій країні.

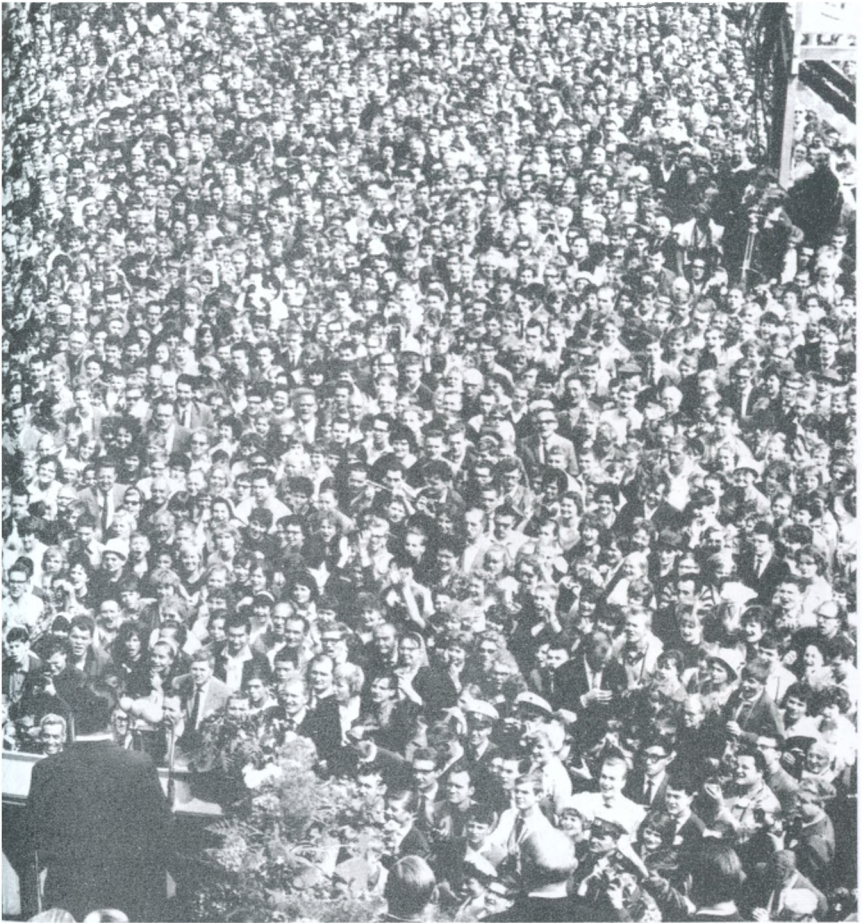

Угорі: Роза Паркс займає заборонене для чорних пасажирів місце в передній частині автобусу під час вдалого бойкоту системи дискримінації у громадському транспорті. Афроамериканська громада міста Монтгомері в Алабамі організувала цю акцію протесту в 1955 році, і наступного року Верховний суд США визнав сегрегаційні заходи такими, що порушують принципи Конституції. Саме «автобусний бойкот» в Монтгомері став початком громадської й політичної діяльності видатного лідера боротьби за права людини в Америці Мартина Лютера Кінга. На протилежній сторінці: Мартин Лютер Кінг супроводжує дітей до школи в місті Гренада, штат Міссисипі, що раніше була школою виключно для білих (1954 р.). Хоча сегрегацію в навчальних закладах було скасовано рішенням Верховного суду у справі «Браун проти Міністерства освіти» в 1954 році, знадобилися десятиріччя акцій протесту, політичного тиску та додаткових судових рішень, щоб впровадити десегрегацію освітніх установ по всій країні.

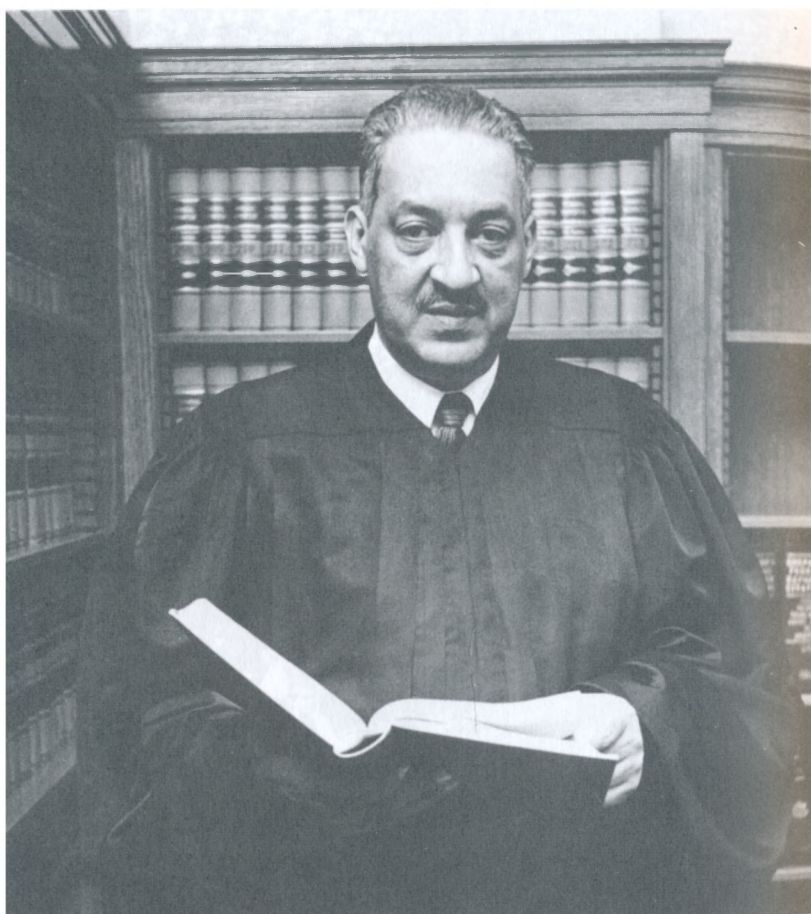

Угорі: виступ Президента Кеннеді на мітингу в Західному Берліні (червень 1963 р.). Аудиторія нараховувала чверть мільйона громадян. Відзначаючи мужність тих, хто мешкав у цьому епіцентрі холодної війни, президент сказав: «Усі вільні люди, де б вони не жили, є громадянами Берліна. І я, як вільна людина, з гордістю кажу: Ich bin ein Berliner (я – берлінець)».

На протилежній сторінці: документ про ратифікацію Договору 1963 року про обмеження випробувань ядерної зброї в трьох сферах – однієї з перших угод між Заходом та радянським блоком про контроль над озброєннями.

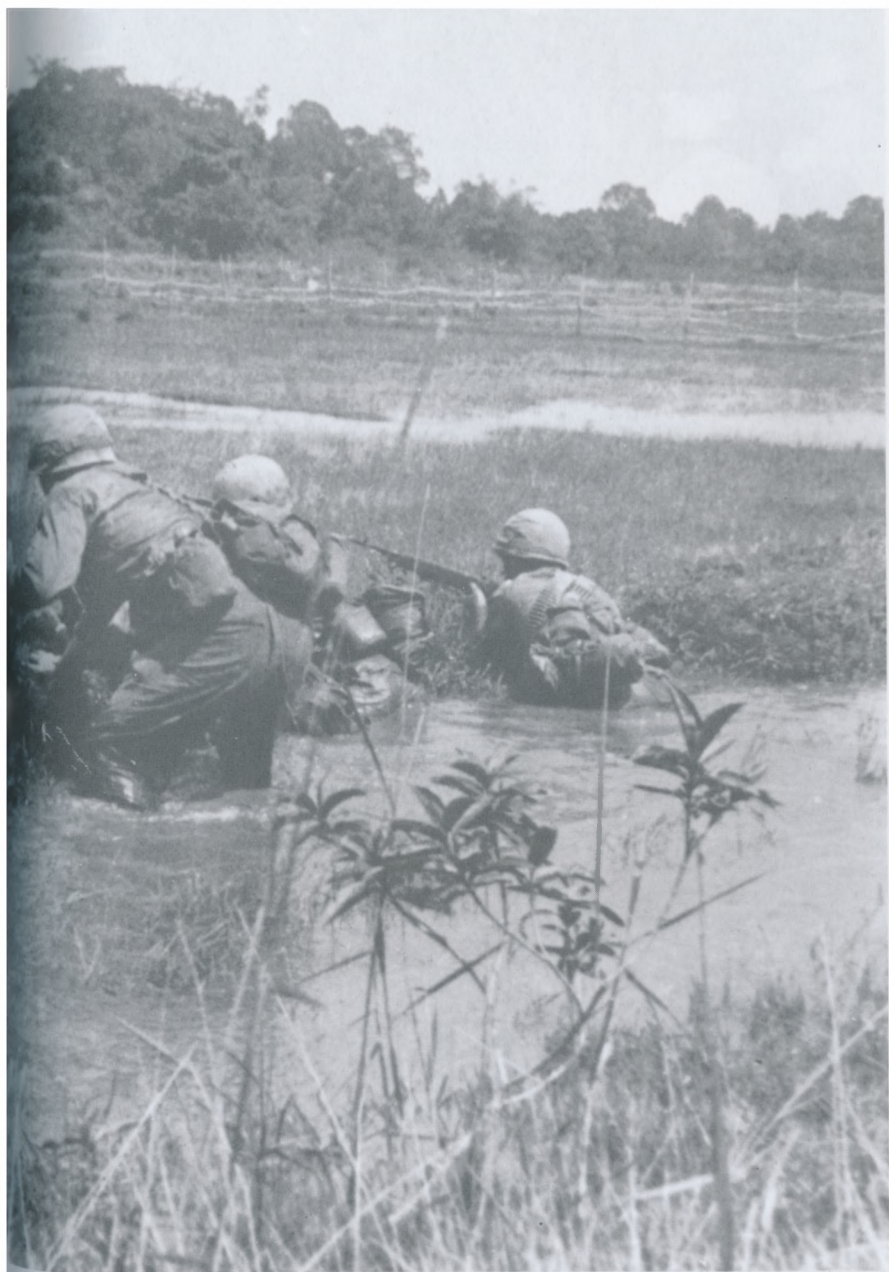
Тергуд Маршалл, один з провідних борців за рівні права і можливості для всіх американців. Як юрист Національної асоціації розвитку кольорових громадян успішно відстоював права чорних в історичній справі «Браун проти Міністерства освіти» (1954 р.) у Верховному суді США. Як наслідок сегрегацію в державних школах було скасовано. Пізніше плідно працював на посаді члена Верховного суду США.

Президент Ліндон Джонсон (1968 рік). Уродженець Техасу, Джонсон очолював сенатську більшість за часів Ейзенгавера, обіймав посаду віце-президента при Кеннеді і став президентом по його загибелі. Джонсон був однією з наймогутніших особистостей в американській політиці цього сторіччя; йому належала ініціатива розробки найбільш амбіційних та помітних законодавчих нововведень. Але війна у В'єтнамі, що розколола націю навпіл, поклала край його президентству.

У пошуках снайперів: американські військові виконують завдання в Південному В'єтнамі (1965 рік). Під час цієї війни, яка більше, ніж будь-яка інша подія, розділила американське суспільство, кількість військовослужбовців США у В'єтнамі зросла з 60 тисяч в 1965-му до понад 540 тисяч у 1969 році. Останні американські підрозділи залишили В'єтнам 1973 року.

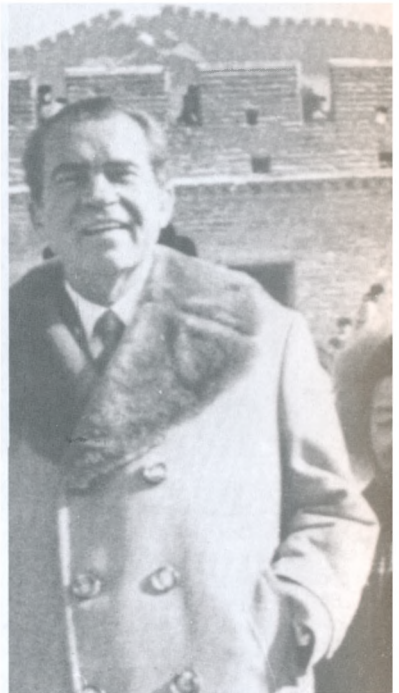

На протилежній сторінці вгорі: сутичка поліції з демонстрантами (Чикаго, 1968 р.) під час національного з'їзду Демократичної партії, де блок, що виступав за припинення в'єтнамської війни, зазнав поразки, і кандидатом в президенти від демократів був висунутий Губерт Гемфрі, віце-президент в адміністрації Джонсона. Роз'єднана партія програла вибори, президентом став республіканець Ричард Ніксон. На протилежній сторінці внизу: американська контркультура в дії. Відомий Вудстоцький концерт просто неба тривав три дні (1969 р.). Згори: лідери жіночого руху 60-х Кейт Міллет (ліворуч), авторка контроверсійної книжки «Статева політика», та журналістка, громадська діячка Глорія Стайнем.

Праворуч: Президент Ричард Ніксон з дружиною Пет та держсекретарем Вільямом Роджерсом біля Великої китайської стіни. Новий етап розвитку стосунків з КНР, що розпочався в 1972 році під час поступового виходу американських військ з Південного В'єтнаму, був справжньою дипломатичною перемогою. Вгорі: Сезар Чавес, лідер каліфорнійської Об'єднаної спілки сільськогосподарських робітників, де переважали мексиканці. Американські громадяни з латиноамериканським корінням, так само, як афроамериканці та феміністки, були вельми активні на політичній арені 60-х і 70-х років.

Угорі: правозахисник і політичний діяч Джессі Джексон на політичному мітингу (1984 рік). Понад тридцять років Джексон, спадкоємець Мартина Лютера Кінга, лишається найпомітнішим представником і речником громади, яку сам він назвав «Райдужною коаліцією» бідних, афроамериканців та інших етнічних меншин. На виборах 1984 та 1988 років Джексон був кандидатом у президенти від Демократичної партії. Вгорі: демонстрація американських індіанців (Вашингтон, 1978 р.); корінне населення США протягом останніх десятиліть активно стверджує свої права та цінності.

Унизу: скульптурне зображення трьох солдатів – частина В'єтнамського меморіалу, зведеного як данина пам'яті про 58 тисяч американців, що загинули у В'єтнамі, та шани мільйонам інших солдатів, які брали участь у цій війні.

ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ: НАРИС

КРАЇНА XXI СТОЛІТТЯ

РОЗПОВІДЬ У ФОТОГРАФІЯХ

Заключні десятиріччя XX століття поставили перед країною нові завдання як удома, так і за кордоном. Єдина константа цього періоду – це постійні зміни. Закінчилася «холодна війна».

Комп'ютерна та комунікаційна революція на очах змінювала економіку і спосіб життя. Нові хвилі імміграції зробили Америку ще строкатішим суспільством, ніж раніше; за висловом одного коментатора, вона стає «першою універсальною нацією».

Захоплена коловертю карколомних змін, країна прагнула спиратися на здобутки минулого, не забуваючи тих, хто поклав за неї життя.

Праворуч: пожежі на нафтових родовищах наприкінці війни в Перській затоці, лютий 1991 р. На передньому плані – підбитий іракський танк. США очолювали збройні наземні й повітряні сили понад 30 держав в операції «Буря в пустелі», в якій було покладено край окупації Кувейту Іраком. Згори: меморіал у Монтгомері, штат Алабама, в пам'ять про полеглих у боротьбі за права людини в Америці. На протилежній сторінці згори: телекомпанія «Кейбл нюз нетворк», краще znana як Сі-Ен-Еч, веде репортаж з Москви. Вдале поєднання можливостей кабельного телебачення з негайними повідомленнями про головні події на всій земній кулі 24 години на добу спричинили величезний вплив Сі-Ен-Еч та інших інформаційних служб на процес та індустрію розповсюдження інформації у світі.

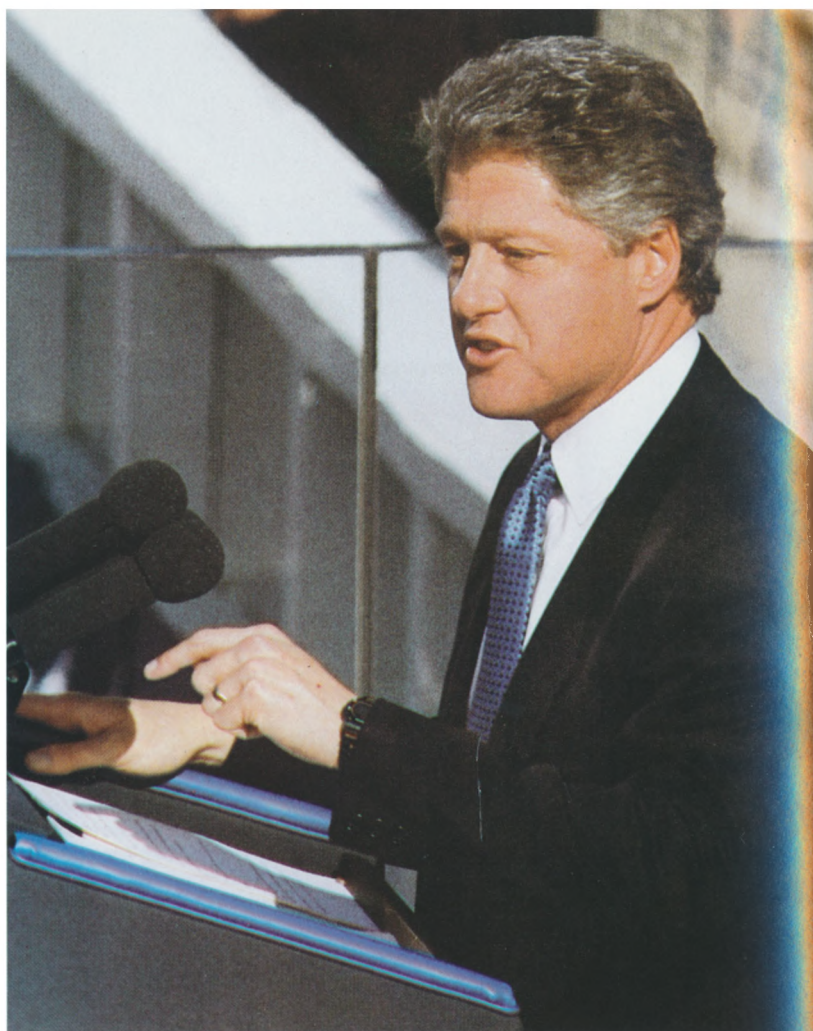
Ліворуч: старт «космічного човника» – першого космічного корабля багаторазового використання. Такий «човник» багатопільового призначення, який уже використовувався для виведення супутників на орбіту й різноманітних експериментів, буде незамінним на наступному етапі космічних досліджень, коли знадобиться монтаж космічних станцій безпосередньо на орбіті. Вгорі: Президент Джордж Буш з польським лідером Лехом Валенсою у Варшаві (липень 1989 р.). 1989 рік залишиться в історії як останній рік «холодної війни», що поклав край поділу Європи на західний та східний блоки.

На протилежній сторінці вгорі: Ем-Ті-Ві – це поєднання молодості, рок-музики та кабельного телебачення 24 години на добу; телемережа впливає не тільки на відео-й музичну творчість, але й на моду, рекламу. На протилежній сторінці внизу: в кожному квадраті цієї стьобаної ковдри – ім'я людини, померлої від СНІДу, хвороби, що стала справжньою загрозою для людства. Вгорі: на підприємстві, яке переробляє вжитий алюмінієвий посуд (штат Нью-Джерсі). Зростання природоохоронної свідомості у Сполучених Штатах сприяло створенню багатьох промислових підприємств для переробки скла, паперу, сталі та алюмінію. Ліворуч: закоханість американців в автомобілі не має меж. Як наслідок – запружені машинами дороги і титанічні зусилля уряду і промисловості, спрямовані на зменшення рівня забрудненості повітря в містах.

Білл Клінтон, сорок другий президент США, виступає із зверненням до американського народу під час церемонії інавгурації.

Угорі: тепер, коли в середній американській родині обоє батьків працюють, дитячі садки стали звичним явищем. Нижче: нове покоління американців зазирає в майбутнє.

Президенти Роналд Рейган і

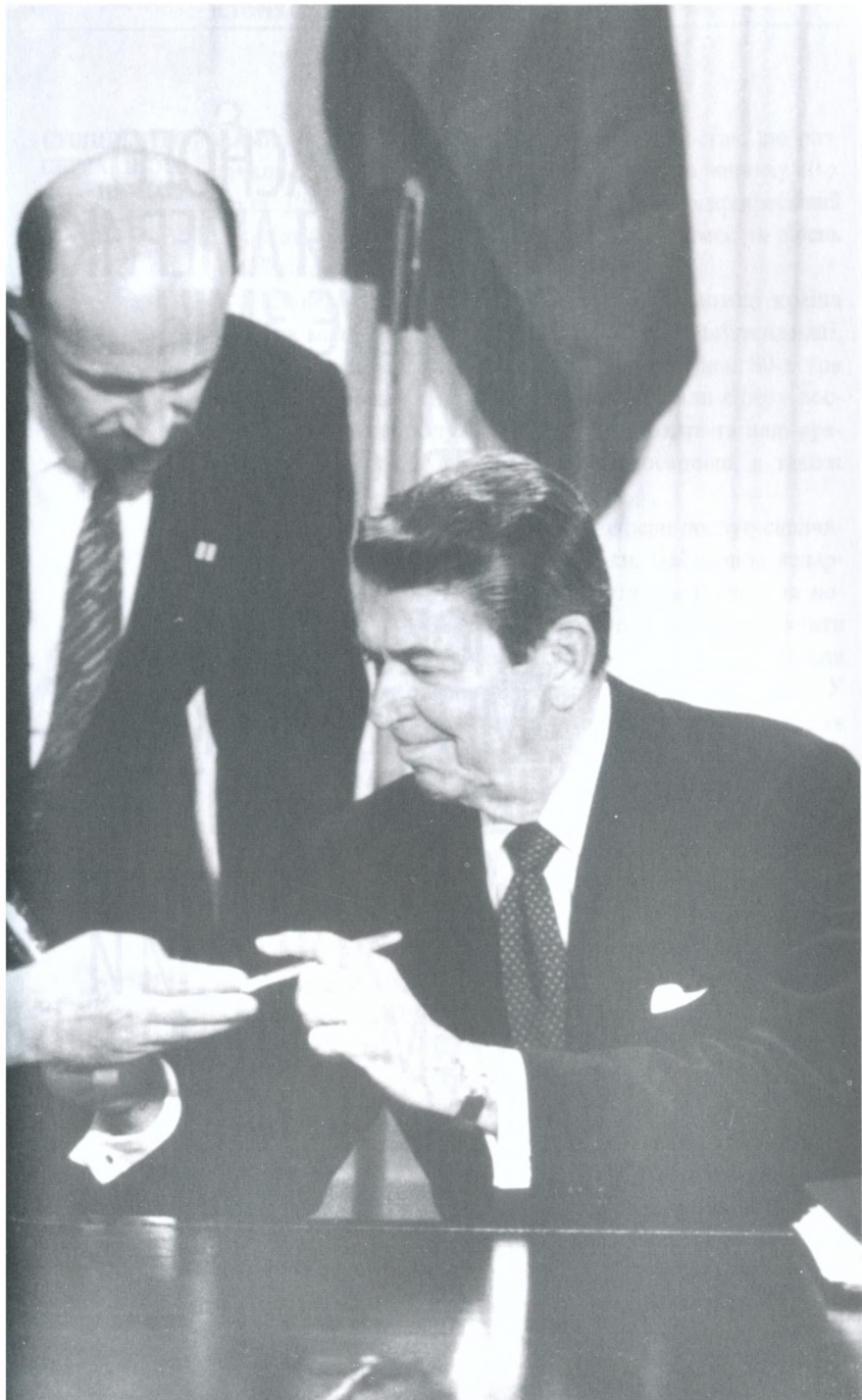
ІСТОРІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:
НАРИС

ЧАСТИНА ТРИНАДЦЯТА

XIII

У ХХІ СТОЛІТТЯ

Михайло Горбачов після підписання Договору про ядерні сили проміжного радіусу дії, грудень 1987 р.

«ДЛЯ ВЛАСНОГО
ВИЖИВАННЯ АМЕРИКА
ПОТРЕБУЄ ЗМІН...
ТАКИХ ЗМІН, ЯКІ
СПРИЯТИМУТЬ
ЗБЕРЕЖЕННЮ
СПОКОНВІЧНИХ
АМЕРИКАНСЬКИХ
ІДЕАЛІВ — ЖИТТЯ,
СВОБОДИ, ПРАГНЕННЯ
ЩАСТЯ. ХОЧА МИ Й
КРОКУЄМО ПІД МАРШ
ЧАСУ, НАША МІСІЯ НЕ
МАЄ ЧАСОВИХ МЕЖ».

Президент Білл Клінтон, 1993

СУСПІЛЬСТВО
ПЕРЕХІДНОГО
ПЕРІОДУ

Зміни у структурі американського суспільства, що розпочалися десятиліття тому, далися взнаки на початку 80-х років. Докорінно змінилися демографічний і професійний склад американського суспільства, самі професії та рівень кваліфікації працівників.

Незаперечним стало домінування в економіці країни робочих місць у сфері послуг, як наслідок вияву тенденції, що розвивалась майже півстоліття. У середині 80-х три чверті всіх працевлаштованих репрезентували сферу послуг – це продавці, службовці, вчителі, лікарі та інші працівники охорони здоров'я, державні посадовці, а також правники та фінансисти.

Могутній імпульс для розвитку сфери послуг спричинило поширення комп'ютерної техніки. Цей період не дарма називають віком інформації – потужна техніка та новітнє програмне забезпечення давали змогу накопичити і узагальнити досі небачені масиви даних, що відображали все розмаїття економічних та соціальних напрямків. У 50-х та 60-х роках, втілюючи в життя нові військові та космічні програми, уряд США здійснив чималі капіталовкладення для розвитку комп'ютерних технологій. Революція сталася наприкінці 70-х років, коли двоє молодих каліфорнійців зібрали у своєму гаражі перший персональний комп'ютер. «Еппл» («Яблуко»), як назвали його конструктори, швидко завоював ринок у США. На початку 80-х років в офісах та домівках американців працювали вже мільйони мікрокомп'ютерів, а у 1982 році часопис «Тайм» назвав комп'ютер «машиною року».

Водночас занепадали так звані «підприємства-димарі» у сталеливарній, легкій та інших виробничих галузях. Автомобілебудування США хиталося під тиском більш ефективних японських технологій, заявлених такими конкурентами, як «Тойота», «Хонда» та «Ніссан», дехто з яких заснував приватні підприємства на теренах Сполучених Штатів. У 1980 році японські автомобілебудівники контролювали чверть американського ринку. Лише наприкінці 80-х та на початку 90-х років американським компаніям пощастило збалансувати собівартість виробництва та технологічні стандарти, встановлені японськими конкурен-

тами, і настало поступове відвоювання тієї частки ринку, яку вони втратили упродовж минулих десятиліть. Хоча виграли у цій напруженій конкуренції, як і в інших висококонкурентних галузях, наприклад, у сфері виробництва комп'ютерів, самі споживачі, безжалісна боротьба за зниження вартості продукції означала постійне скорочення кількості робочих місць в автомобілебудуванні США.

Змінилася демографічна структура суспільства. Коли завершився повоєнний «бебі бум», який тривав приблизно з 1946 по 1964 рік, рівень народжуваності став спадати, а середній вік громадян виявився «літнім». Змінився і склад сімей – знизилась їх кількість, а чверть подружжів потрапила до «незареєстрованих» – тих, що живуть на віру.

Новий притік іммігрантів також видозмінив обличчя американського суспільства. Імміграційна реформа 1965 року переорієнтувала позиції США стосовно країн Західної Європи, призвівши до істотного збільшення вихідців з Азії та Латинської Америки. Наприклад, В'єтнамська війна спричинила сталий потік біженців з цієї країни. 1980 року США прийняли 808 тисяч іммігрантів – рекордну цифру за останні шість десятиріч, упродовж яких країна стала «землею обітованою» для багатьох людей у цьому світі.

У 80-х роках активізувалася боротьба різноманітних груповань за рівноправність. Гомосексуалісти, використовуючи різні тактичні прийоми в боротьбі за громадянські права, домагалися зняття дискримінації та забезпечення належних свобод. Нерідко натиск приносив жадані успіхи. Скажімо, у 1975 році Комісія США у справах державних служб скасувала заборону щодо працевлаштування гомосексуалістів, і в багатьох штатах набули чинності антидискримінаційні закони. Звичайно, зворотною реакцією стали акти неприхованої ворожнечі проти гомосексуалістів.

1981 рік став знаменний у зв'язку з відкриттям нової небезпечної недуги, що безжалісно вражає імунну систему людини – СНІДу (синдрому набутого імунodefіциту). СНІД передається статевим шляхом або через кров, тому з особливою люттю вірус заходився винищувати чоловіків-гомосексуалістів та наркоманів, що користуються шприцами, хоча, як виявилось, він вражає і звичайних гро-

мадян. Станом на 1992 рік від СНІДу загинуло 150 тисяч американців, а кількість носіїв вірусу, за різними оцінками, сягає від 300 000 до понад мільйона чоловік. Втім, епідемія СНІДу охопила не лише Сполучені Штати, тому лікарі та вчені світу об'єднали свої зусилля у боротьбі з цією хворобою. Істотні успіхи вже на початку здобуто завдяки співпраці американських та французьких учених, зокрема вдалося ізолювати вірус СНІДу та розробити тести на перевірку донорської крові.

ЗЛПТ
РОНАЛЬДА
РЕЙГАНА

Для багатьох американців різні чинники соціального, політичного та економічного життя останніх десятиліть – від посилення злочинності та расової поляризації у великих містах до економічного спаду та збільшення рівня інфляції у період президентства Картера – спричинилися наростанням розчарування та невдоволення. Зростала недовіра до уряду у зв'язку з його неспроможністю ефективно вирішувати соціальні та політичні проблеми, які глибоко хвилювали американське суспільство.

Новими громадськими настроями скористалися консерватори, які тривалий час залишалися поза владою. Американці прихильно сприймали такі гасла, як скорочення урядового апарату, міцна національна оборона та захист традиційних цінностей від всюдозволеності й хаосу, що, на думку багатьох, панують у сучасному суспільстві.

Таке зростання впливу консерваторів мотивувалося кількома чинниками. Численна група ортодоксальних християн, що розглядають Біблію як пряме і несхибне слово Боже, була особливо збентежена зростанням злочинності та розпусти. Одне з найвпливовіших у політичному плані угруповань початку 80-х років, очолюване священником-баптистом Джеррі Фолвеллом, називалося «Моральною більшістю». Інше під проводом Пета Робертсона заснувало «Християнську коаліцію», яка в 90-і роки стала потужним джерелом підтримки для Республіканської партії. Основне завдання цих організацій полягало в тому, щоб повернути релігії чільне місце в суспільному житті.

як Фолвелл та Робертсон, виступалючи по телебаченню, здобули величезну кількість послідовників.

Консерватори зміцнили свої позиції також у зв'язку з проблемою абортів. Саме це питання викликало бурхливі пристрасті та непримиренний антагонізм. Опозиція стосовно рішення Верховного суду у процесі 1973 року «Роу проти Вейд», що визнає за жінкою право на аборти на початковому періоді вагітності, згуртувала цілий діапазон організацій та окремих осіб. Йдеться, зокрема, про численні групи католиків, політиків-консерваторів, релігійних ортодоксів, що за будь-яких обставин прирівнювали аборти до вбивства. Вони радо підтримували політиків-однотимців і протистояли тим, хто не згоджувався з їхньою позицією. Невід'ємним складником політичного спектру стали демонстрації прибічників права вибору та опонентів абортів.

У складі Республіканської партії знову задомінувало праве крило. Востаннє праві контролювали ситуацію в Республіканській партії під час виборчої кампанії її кандидата в президенти Баррі Голдвотера в 1964 році. У 1980 році, залучаючи кошти за новітньою методикою, праві взяли гору над помірним крилом своєї партії. Спираючись на інтелектуалів-консерваторів, зокрема економіста Мілтона Фридмана, журналістів Вільяма Барклі та Джорджа Вілла, а також на підтримку таких науково-дослідницьких закладів, як фонд «Геритедж фаундейшн», нова генерація правих зробила особливий внесок у визначення національних пріоритетів 80-х років.

Подібно до інших консерваторів або «старих правих», «нові праві» виступили проти жорсткого державного регулювання в національній економіці. Проте «нові праві» мали намір застосувати державні механізми для посилення ролі сім'ї, різке обмеження проявів гомосексуалізму, а також цензуру на порнографію. Загалом, праві ратували за вжиття радикальних заходів проти злочинності, за потужну національну оборону і прийняття поправок до Конституції, спрямованих на запровадження Закону Божого у державних школах, скасування права жінок на аборти та вилучення з Конституції Поправки про рівноправність жінок.

Такою особою, що гармонійно поєднала увесь спектр позицій у своїй політиці, став Рональд Рейган. Уродженець Іллінойсу, перш ніж засяяти на політичному небосхилі, Рейган був зіркою голлівудських стрічок та телепрограм. Перше визнання як політика прийшло до Рейгана після виголошеної ним промови по телебаченню на підтримку Баррі Голдвотера в 1964 році. Вдало зігравши на негативній реакції виборців щодо виступу студентів у каліфорнійському університеті Берклі, Рейган переміг на губернаторських виборах 1966 р. і залишався губернатором Каліфорнії до 1975 р. У 1976 році, при висуненні кандидатів від Республіканської партії, Рейган трохи не добрав голосів, але 1980 р. він взяв гору над своїм конкурентом, а згодом переміг на президентських виборах Джиммі Картера. Балотуючись на пост президента у 1984 році, Рейган отримав впевнену перемогу над віце-президентом Картера Волтером Мондейлом.

Характерною рисою обох президентських термінів Рейгана був його неослабний оптимізм та вміння створювати ореол слави довкола себе та власного переможного поступу. Для багатьох американців він уособлював упевненість та стабільність. Незважаючи на часто помилкові й суперечливі висловлювання, Рейган здобув репутацію чудового співрозмовника та оратора, головним чином, завдяки хисту та вправності в телевізійних виступах. На думку багатьох, президент ніби обернув добробут відносним соціальним спокоєм 50-х років – епохи, коли на політичному небосхилі сяяла зірка іншого державного діяча, який також мав величезну популярність – Двайта Ейзенгавера.

Рейган вважав, що державний апарат має занадто широку сферу впливу на американське суспільство. Він хотів скоротити програми, які, на його переконання, країні були зайвими, тому прагнув покласти край «марнотратству, шахрайству та зловживанням». Упродовж свого перебування на посаді президента Рейган також втілював програми обмеження державного впливу, але робив це наполегливіше, ніж його попередник Картер. Рейган намагався усунути ті державні важелі управління, що безпосередньо впливали на споживача, робочі місця та екологію, і, на його

го погляд, виявилися неефективними, потребували чимало коштів і гальмували економічний розвиток.

ЕКОНОМІКА
80-Х

Внутрішня політика Президента Рейгана ґрунтувалася на глибокому переконанні, що нація квітнуче, якщо буде вивільнена енергія у приватному секторі, міцно скутому державним регулюванням. Визнаючи «економіку постачання», власне, теорію, згідно з якою найкоротший та найнадійніший шлях до економічного зростання – це максимальне постачання на ринок товарів та послуг, Рейган намагався зменшити податки, нарощуючи купівельну спроможність, заощадження і доцільні вкладення споживача. Економісти, які відстоювали теорію «економіки постачання», доводили, що скорочення податків призведе до збільшення обсягів капіталовкладень та підвищення прибутків компаній, і відповідно – через оподаткування цих прибутків – до поповнення державної скарбниці. Незважаючи на те, що у Сенаті республіканська більшість виявилася незначною, а в Палаті представників переважали демократи, Рейгану вдалося провести у життя деякі елементи своєї економічної програми протягом першого року президентства, у тому числі 25-відсоткове скорочення податків на індивідуальних осіб, поетапне упровадження якого припало на наступні три роки. Доклавши чимало зусиль, адміністрація Рейгана врешті-решт домоглася збільшення військового бюджету на модернізацію збройних сил в умовах зростаючої, як тоді вважалося, загрози з боку Радянського Союзу.

Перші роки президентства Рейгана позначились економічним спадом, що охопив майже всі регіони країни. В 1982 році зменшилися реальні показники валового національного продукту (ВВП) на 2,5 відсотка, рівень безробіття перевищив 10 відсотків, спинилася майже третина американських промислових підприємств. На Середньому Заході робітників звільняли навіть такі гіганти, як «Дженерал електрик» та «Інтернешнл гарвестер». Нафтова криза теж зробила свій внесок у рецесію. Уповільнене підви-

щення продуктивності праці на американських підприємствах дало змогу Японії та Німеччині розширити свої позиції на світовому ринку. Різко підскочили показники споживання товарів іноземного виробництва.

У складних умовах перебували фермери. Загальна кількість їх скоротилася, оскільки відбувалася концентрація сільськогосподарського виробництва. Упродовж 70-х років американські фермери допомагали Індії, Китаю та Радянському Союзу пережити неврожаї, тому взяли значні кредити, купуючи землі та збільшуючи продуктивність праці. Коли ж підвищення цін на нафту спричинило підвищення собівартості сільськогосподарського виробництва і економічна криза 1980 року зменшила попит на неї, фермери ледве зводили кінці з кінцями.

Звичайно, поглиблення економічної кризи в 1982 році та спад ціни на нафту створювали й позитивний ефект: завдяки згаданим процесам вдалося зупинити інфляцію, яка вийшла з берегів ще за президентства Картера. У 1983 році з'явилися перші ознаки оздоровлення економіки у певних секторах, а на початок 1984 року становище нормалізувалося, і Сполучені Штати вступили в наступний, один з найтриваліших після Другої світової війни періодів стабільного економічного зростання. Японія згодилася дотримуватися квот на експорт своїх автомобілів у США. У відповідь на зниження федеральних податків збільшився обсяг споживання. Зросли ціни на ринку цінних паперів як вияв оптимістичних настроїв покупців. За п'ять років від часу оздоровлення економіки середньорічний коефіцієнт зростання ВВП досяг 4,2 відсотка. Упродовж періоду з 1983 по 1987 роки річний рівень інфляції коливався в межах 3–5 відсотків, за винятком 1982 року, коли він спав до рекордних 2 відсотків. ВВП у 80-і роки невпинно зростав: за 1982–1987 рр. в економіці США було створено 13 мільйонів нових робочих місць.

Проте бентежило у цьому прогресі те, що збільшувався водночас дефіцит бюджету. За Рейгана національний борг країни майже потроївся. До того ж, чи не увесь приріст національного добробуту випав на категорію компаній та осіб з найвищими доходами. Становище незаможних ро-

дин, як і представників середнього класу, похитнулось, працівники з низькою та середньою кваліфікацією не змогли знайти своє місце в економіці та адаптуватися до прискороного поступу суспільства.

Послідовно витримуючи курс на зниження податків, Рейган запровадив найрадикальнішу за 75 років податкову систему під час свого другого президентського терміну. Заходами цієї реформи, так тепло схваленої серед республіканців і демократів, передбачалося знизити прибутковий податок, спростити структуру та схему оподаткування і упередити можливості спроб ухилитися від сплати податків. Важливий крок було зроблено на шляху до справедливого та збалансованого оподаткування родин з невисокими доходами. Проте чимало складних проблем залишилися відкритими. Поліпшення економічного становища не принесло полегшення сім'ям, які хронічно бідували. Не минули важкі часи і для фермерів, оскільки до всіх негараздів додалися великі посухи 1986 та 1988 років.

Зростання військового бюджету разом із скороченням податків та підвищенням державних видатків на систему охорони здоров'я спричинилося до того, що втрати уряду помітно перевищили щорічні прибутки. Деякі аналітики стверджували, що підтримання дефіциту було частиною запланованої стратегії адміністрації, спрямованої проти наступного збільшення видаткової частки бюджету (до чого закликали демократи). Та проти скорочення цих видатків висловились як демократи, так і республіканці. З 74 мільярдів доларів у 1980-му дефіцит сягнув 221 мільярда у 1986 році, і лише наступного року вдалося знизити цей показник до 150 мільярдів. Крах ринку цінних паперів наприкінці 1987 року лише посилив сумнів щодо стабільності економіки.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Здійснюючи зовнішньополітичний курс, Президент Рейган добивався вирішального значення США на міжнародній арені, і першим випробуванням цих намірів стала Центральна Америка. Коли у Сальвадорі постала загроза повалення уряду повстанцями, Сполучені Штати подали цій

країні економічну допомогу та організували навчання військових. Вашингтон також закликав передати владу урядові, обраному на демократичній основі, проте всі зусилля, що докладалися задля припинення кровопролиття карателів правих сил, мали лише побічний успіх. Підтримка з боку США допомогла стабілізувати позицію уряду, але розмах насильства в Сальвадорі не зменшився, а наприкінці 1989 року навіть збільшився. І все-таки, на початок 1992 року вдалося підписати мирну угоду.

Політика Сполучених Штатів стосовно Нікарагуа виявилася ще суперечливішою. У 1979 році революційні сили, які називали себе «сандіністами», повалили репресивний режим диктатора Сомоси. Уряд сандіністів не забавив виконати вимогу Білого Дому щодо припинення військового співробітництва з Кубою та Радянським Союзом і розпочати економічні реформи в країні. Спроби регіональних миротворчих сил також не принесли успіхів, і тому адміністрація переорієнтувалася на підтримку антисандіністської опозиції – так званих «контрас». Після тривалих дебатів у Конгресі щодо офіційної політики, у жовтні 1984 року було прийнято рішення про припинення всілякої військової допомоги контрас, але гуманітарна допомога продовжувала надходити. Під тиском адміністрації Конгрес переглянув своє рішення восени 1986 року та ухвалив подання військової допомоги контрас у сумі 100 мільйонів доларів. Проте безплідні військові дії, виявлені порушення прав людини та незаконна передача контрас коштів, вилучених від таємного збуту зброї Ірану, спонукали Конгрес відмовитись від подання військової допомоги антисандіністським повстанцям.

Згодом адміністрація Буша полишила будь-які спроби вибороти військову підтримку для контрас. Буш підтримав також опозиційну політичну коаліцію, очолювану Віолеттою Чаморро, яка з небаченою різницею в голосах виборців перемогла свого конкурента-сандініста на виборах у лютому 1990 року.

Адміністрації Рейгана більше випало спостерігати за відновленням демократії на теренах Латинської Америки – від Гватемали до Аргентини. Проте поява демократично

обраних урядів не обмежувалася латиноамериканським континентом: в Азії кампанія «народної влади» під керівництвом Корасон Акіно повалила диктатуру Фердинанда Маркоса; вибори в Кореї поклали край багаторічному пануванню військової хунти.

На відміну від цих країн, у Південній Африці продовжували нехтувати всіма зусиллями адміністрації Рейгана, спрямованими проти режиму расового апартеїду. Йдеться про реалізацію суперечливої політики «конструктивного втручання». У 1986 році, зважаючи на розчарування населення і безплідність політичних заходів, Конгрес відхилив вето Рейгана та оголосив комплекс економічних санкцій на Південну Африку. Лише у грудні 1988 року, протягом останнього тижня президентства Рейгана, посередництво США у миротворчому процесі нарешті дало плоди: територія Намібії на півдні Африки стала незалежною.

Висловлюючи відверто антикомуністичні гасла, адміністрація Рейгана вдавалася до застосування військової сили лише за виняткових обставин. Так, у жовтні 1983 року, зважаючи на заклик сусідніх держав про негайну допомогу, збройні сили США висадилися на острові Гренада у Карибському морі. Таке становище виникло внаслідок убивства прем'єр-міністра Гренади членами тієї ж марксистської партії, до якої належав і сам прем'єр. У процесі короткочасних бойових дій американські війська захопили у полон сотні кубинських військовослужбовців та будівельників, а також заволоділи прихованими запасами зброї, яку постачав Радянський Союз. У грудні того ж року останні американські солдати залишили Гренаду, а через рік там відбулись демократичні вибори.

Проте в Лівані, де Сполучені Штати намагалися підтримати слабкий, але поміркований уряд західної орієнтації, зовнішньополітична діяльність Білого Дому закінчилася трагічно: у жовтні 1983 року внаслідок терористичної атаки загинув 241 морський піхотинець США. У квітні 1986 року літаки флоту ВПС США завдали нищівних ударів по цілях у лівійських містах Триполі та Бенгазі у відповідь на збройний напад лівійських терористів на дислокованих у Європі американських солдатів.

Причиною активізації американського флоту в Перській затоці послужив не лише розрив дипломатичних відносин між США та Іраном, але й ірано-іракська війна. Спочатку Сполучені Штати відгукнулись на прохання Кувейту надати захист танкерному флоту, та незабаром кораблі ВМС США разом з військовими суднами західноєвропейських країн конвоювали через затоку танкери та інший комерційний транспорт, підтримуючи життєво важливі маршрути торгівельного сполучення.

**СТОСУНКИ
МІЖ США ТА
РАДЯНСЬКИМ
СОЮЗОМ**

Стосовно Радянського Союзу Президент Рейган оголосив політику, яку можна було б сформулювати як «мир із застосуванням сили». У найкращих традиціях «холодної війни», він не збирався пом'якшувати своє ставлення до країни, яку охрестив «імперією зла». Америка-но-радянську напруженість загострили дві події: придушення робітничого руху «Солідарність» у Польщі у грудні 1981 року та збитий 1 вересня 1983 року радянським винищувачем південнокорейський цивільний літак рейсу 007, що зійшов з курсу. До того ж, Сполучені Штати продовжували різко засуджувати окупацію радянськими військами Афганістану, надаючи допомогу рухові опору моджахедів.

За попередній період перебування Рейгана в Білому Домі його адміністрація витратила безпрецедентні суми на розбудову війська, зокрема на розміщення в Європі ядерних ракет середнього радіусу дії, які протистояли аналогічним ракетах СРСР. 23 травня 1983 року Рейган оголосив про рішення, що стало предметом найзапекліших політичних дебатів того часу: президент запропонував стратегічну оборонну ініціативу (СОІ). СОІ являла собою дослідницьку програму, мета якої зводилася до опанування передовими технологіями, зокрема використання лазерів та надпотужних ракет, для захисту від дії міжконтинентальних балістичних ракет з космосу. Незважаючи на те, що чимало вчених висловлювали сумнів щодо технологічної обґрунтованості СОІ, а економісти вказували на

гігантські витрати, пов'язані з проектом, адміністрація зайняла тверду позицію.

Після свого переобрання на пост президента країни у 1984 році Рейган пом'якшив своє ставлення до контролю за роззброєнням. Москва, у свою чергу, стала прихильніше ставитися до підписання нагальних політичних угод, почасти через подальшу неспроможність радянської економіки нести тягар видатків на військове змагання із США. У листопаді 1985 року Рейган провів у Женеві свою першу зустріч на найвищому рівні з новим радянським лідером Михайлом Горбачовим. Як наслідок було досягнуто принципової згоди про п'ятдесятивідсоткове скорочення стратегічних наступальних ядерних видів озброєння, до того ж, обидві сторони підписали проміжний договір про ядерні сили середнього радіусу дії. У грудні 1987 року Президент Рейган і Генеральний секретар Горбачов підписали Угоду про скорочення озброєння середнього радіусу дії, згідно з якою передбачалася ліквідація цілого класу ядерної зброї.

КОСМІЧНИЙ ЧОВНИК Якщо із стратегічною оборонною ініціативою адміністрація Рейгана мала чимало клопоту, то інші проекти освоєння космосу виявилися перспективнішими. У 1981 році Сполучені Штати запустили космічний човник (шатл) «Колумбія» – перший пілотований космічний корабель багаторазового використання. За період, що минув з 1981 по 1985 рік, шатл продемонстрував надзвичайну багатofункціональність, яка виявилася в тому, що астронавти отримали змогу ставити різні досліди, фотографувати, запускати, знімати з траєкторії та ремонтувати супутники прямо на орбіті. Проте в січні 1986 року сталася трагедія: на сімдесят четвертій секунді польоту несподівано вибухнув шатл «Челенджер», на борту якого жертвами стали шість астронавтів і вчитель – перший непрофесійний астронавт. Подальші польоти шатлів було призупинено на невизначений термін, доки НАСА не внесе відповідні зміни в конструкцію корабля для підвищення рівня його безпеки

для космонавтів. Перед наступним запуском шатла «Дискавері», що стався наприкінці 1988 року, конструктори зробили понад 300 уточнень у системі запуску та комп'ютерних програмах.

**«ІРАН-КОН-
ТРАС» І
«ЧОРНИЙ
ПОНЕДІЛОК»**

Найскладніша зовнішньополітична проблема постала перед адміністрацією Рейгана наприкінці другого президентського терміну. У 1987 році стало відомо, що американська адміністрація таємно продавала зброю Іранові, намагаючись звільнити своїх заручників, полонених в Лівані радикальною організацією, яку контролював уряд Хомейні. Організоване розслідування показало, що отримані за збут зброї кошти спрямовувались нікарагуанським конгрес упродовж періоду, коли Конгрес наклав вето на подібну військову допомогу.

У процесі тривалого слухання справи «Іран-контрас» на об'єднаних засіданнях обох палат Конгресу була спроба виявити порушення закону, а також сформулювати інтереси зовнішньої політики США на Близькому Сході та в Латинській Америці. Загалом предметом слухань у справі «Іран-контрас», подібно до попередніх сенатських слухань горезвісної вотеґейтської справи, виявилися такі глобальні питання, як звітність уряду перед народом та розподіл повноважень між законодавчою та виконавчою гілками влади.

Економічний рецидив спіткав США 19 жовтня 1987 р., у так званий «чорний понеділок», коли вартість усіх акцій раптово впала на 22 відсотки, що нагадало ще не стертий з пам'яті крах ринку цінних паперів у 1929 році, який передував Великій депресії 30-х років. Крах спричинився непевним становищем США в системі світової торгівлі та дефіцитом федерального бюджету, пов'язаних з високим рівнем корпоративної і особистої заборгованості, а також біржовою новацією, так званою «запрограмованою торгівлею», де комп'ютер, реагуючи на обставини ринку, видає інструкції на придбання чи збут великих пакетів акцій.

Проте країна одужала від завданого удару напрочуд швидко. Хоча багато американців полишили біржові ігри, звернувшись до більш надійних способів вкладення коштів, серйозних матеріальних наслідків рецесія не мала. Власне, продовжувалося економічне зростання, а рівень безробіття спав у червні 1988 року до рекордних за 14 років 5,2 відсотка.

**ПЕРІОД
ПРЕЗИ-
ДЕНТСТВА
ДЖОРДЖА
БУША**

Наприкінці другого терміну президентства рейтинг популярності Рейгана був надзвичайно високим, проте, згідно з положеннями американської Конституції, він не мав права балотуватися втретє у виборах 1988 році. Сорок перший президент США Джордж Буш – політичний наступник Рейгана та його віце-президент упродовж усіх восьми років – своїм обранням завдячував популярності свого попередника.

Проводячи кампанію, Буш обіцяв своїм прихильникам плекати далі розквіт нації, як це робив його попередник Рейган; окрім цього, доводив, що його досвід та знання краще прислужаться обороноздатності країни, ніж усе те, що пропонує кандидат від Демократичної партії Майкл Дукакіс. У свою чергу Дукакіс, губернатор штату Массачусетс, переконував, що найбільше з економічного погляду постраждали соціально незахищені верстви американського суспільства, тому уряд США має допомогти таким людям, посилюючи водночас державний контроль за федеральним боргом та видатками на озброєння. Проте виборцям заімпувала програма Буша, в якій майбутній президент обіцяв, що не запроваджуватиме нових податків. Голосування засвідчило, що Буш переміг 54 відсотками голосів проти 46, поданих за Дукакіса.

Упродовж першого року перебування на президентській посаді Буш дотримувався консервативної фінансової програми, здійснюючи таку політику оподаткування, бюджетних витрат та національного боргу, яка збігалася з напрямками економічного розвитку, висунутими адміністрацією Рейгана. Втім, надмірний дефіцит бюджету та

закон про скорочення цього дефіциту змусили Буша прийняти нову програму, яка передбачала скорочення існуючих видатків і мінімум нових статей бюджету. Відтак, найбільший розвиток знайшли ті стратегічні напрямки адміністрації, які коштували найменше. Зміни були впроваджені Бушем у тих галузях, де видатки в основному сплачуються з державного бюджету – захист навколишнього середовища та освіта. У листопаді 1990 року президент підписав закон, за яким встановлено національні стандарти на рівень смогу, викидів відпрацьованих автомобільних газів, забрудненість повітря токсичними речовинами та кислотні дощі в містах, а покриття більшості витрат у зв'язку з екологічною шкодою було перекладено на тих, хто ніс відповідальність за неї. Президент також підписав законопроект, який передбачав додаткові зручності для інвалідів, проте фінансування цих заходів знову перекладалося на підприємства. Буш став ініціатором кампанії, яка закликала людей вступати до лав добровольців соціальної допомоги, яких він назвав «тисячею вогників».

БЮДЖЕТИ ТА ДЕФЦИТИ

Намагаючись приборкати дефіцит бюджету, адміністрація Буша мусила долати чимало перешкод. Однією з причин труднощів стала криза в кредитно-фінансовій системі США. Факти шайхрайства, неефективного адміністрування, нестійка законодавча база та економічний спад у деяких регіонах Сполучених Штатів першої половини 80-х років призвели до помітного збільшення випадків банкрутств серед установ, що займались ощадними та кредитними операціями. На 30 червня 1990 року з 3100 таких організацій, які діяли наприкінці 70-х років, залишилося лише 2453. У 1993 році загальна вартість активів ощадних установ, які збанкрутували (хоча їх депозити були гарантовані державою), була просто вражаючою: згідно з різними оцінками – від 300 до 500 мільярдів доларів.

У січні 1990 року Президент Буш представив Конгресові свій проект бюджету. Демократи чинили опір проти нього, доводячи, що прогнози адміністрації занадто опти-

НАЦІЯ ІМІГРАНТІВ

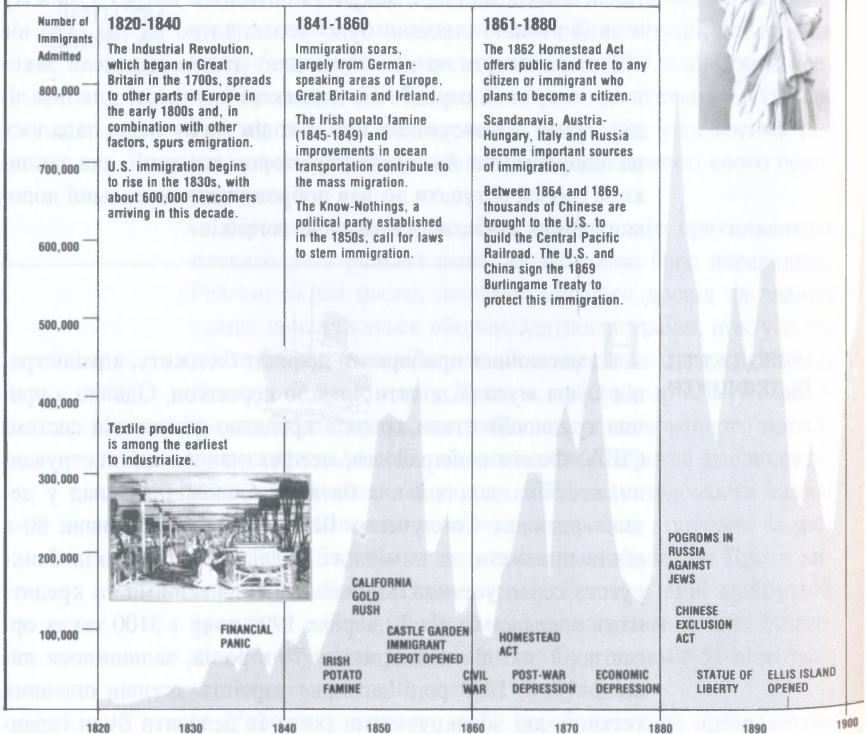
На період проголошення незалежності Америки 1776 р. дві третини всіх поселенців були неанглійського походження. За результатами першого в США перепису 1790 року стало відомо, що населення країни становить менше чотирьох мільйонів, а щороку прибуває майже 10 000 нових поселенців. Коли 1820 р. уряд США вперше почав реєструвати прибульців, більшість іммігрантів становили вихідці з Північної Європи, а на кінець XIX сторіччя це були люди, які переселялися з країн Південної та Східної Європи. Нині найбільший наплив іммігрантів відбувається з Латинської Америки та Азії. Не змінюються лише причини, що спонукають людей емігрувати до Америки – пошук нових можливостей та свободи.

1881-1900

Italians, Greeks, Russians and East Europeans immigrate to the United States in large numbers.

The Chinese Exclusion Act of 1882 places a temporary ban on immigration from China, which is made permanent in 1902. This ban is lifted during World War II.

Ellis Island in New York Harbor opens in 1892 as a receiving station for newly arrived immigrants.

Number of Immigrants Admitted

1820-1840

The Industrial Revolution, which began in Great Britain in the 1700s, spreads to other parts of Europe in the early 1800s and, in combination with other factors, spurs emigration.

U.S. immigration begins to rise in the 1830s, with about 600,000 newcomers arriving in this decade.

Textile production is among the earliest to industrialize.

FINANCIAL PANIC

1841-1860

Immigration soars, largely from German-speaking areas of Europe, Great Britain and Ireland.

The Irish potato famine (1845-1849) and improvements in ocean transportation contribute to the mass migration.

The Know-Nothings, a political party established in the 1850s, call for laws to stem immigration.

CALIFORNIA GOLD RUSH

CASTLE GARDEN IMMIGRANT DEPOT OPENED

IRISH POTATO FAMINE

1861-1880

The 1862 Homestead Act offers public land free to any citizen or immigrant who plans to become a citizen.

Scandinavia, Austria-Hungary, Italy and Russia become important sources of immigration.

Between 1864 and 1869, thousands of Chinese are brought to the U.S. to build the Central Pacific Railroad. The U.S. and China sign the 1869 Burlingame Treaty to protect this immigration.

HOMESTEAD ACT

CIVIL WAR

POST-WAR DEPRESSION

ECONOMIC DEPRESSION

POGROMS IN RUSSIA AGAINST JEWS

CHINESE EXCLUSION ACT

STATUE OF LIBERTY

ELLIS ISLAND OPENED

1901-1920

Ellis Island immigration peaks in 1907.
 In a 1907 "Gentlemen's Agreement," Japan's government agrees to prevent Japanese laborers from entering the U.S.
 1917 law bars most immigration from Asia and the Pacific, and creates literacy requirements for adult immigrants.

1921-1940

In 1921 Congress passes the first legislation restricting the number of immigrants on the basis of nationality. It limits the annual number of immigrants from a nation to not more than three percent of foreign-born persons from that nation living in the U.S. in 1910. Also, the total number of people allowed to enter the U.S. per year—from all areas outside the Western Hemisphere—is limited to 357,803.
 In 1924 the Johnson-Reed Immigration Act creates nationality quotas based on 1920 U.S. census data. It reduces the total quota for immigration from outside the Western Hemisphere to 150,000.

The Great Depression of the 1930s and the beginning of World War II severely reduce immigration into the U.S.

1941-1960

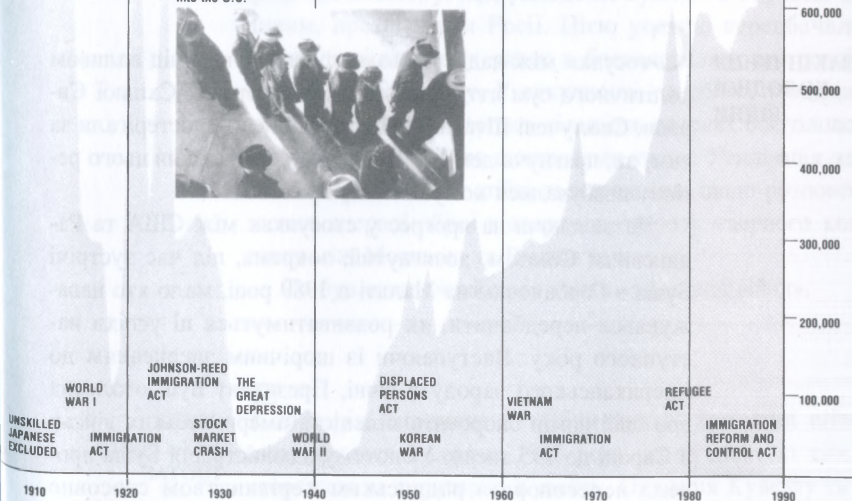
The War Brides Act of 1946 enables 120,000 wives and children of American servicemen to enter the U.S. as immigrants.
 Under the Displaced Persons Acts of 1948 and 1950, and the Refugee Relief Act of 1953, an additional 600,000 people immigrate to the U.S. from Germany, Hungary, Latvia, Poland, the Soviet Union, Yugoslavia and Korea.
 Airliners begin making daily nonstop flights across the Atlantic Ocean in the early 1950s. By the end of the decade, jet passenger planes revolutionize global travel.
 The McCarran-Walter Act of 1952, better known as the Immigration and Nationality Act, retains nationality-based quotas for immigration, but sets up quotas for previously excluded Asian nations.

1961-1980

In 1965 President Lyndon B. Johnson signs into law an immigration act that modifies the McCarran-Walter Act, replacing the nationality-based system with hemispheric ceilings. Immigration from India, Korea, the Philippines and other Asian nations soars.
 President Johnson designates Ellis Island a national monument.
 The Refugee Act of 1980 provides for the admission of refugees "of special humanitarian concern to the U.S."

1981-1989

Immigration from Asia and Latin America increases, as does illegal immigration from a number of countries.
 In 1986, the Immigration Reform and Control Act gives many illegal aliens a chance to become legal residents. Approximately 1.7 million illegal aliens seek legal status by May 1989.

містичні і що дотримання закону про зменшення дефіциту вимагає збільшення податків та більш радикального скорочення військових видатків. Дебати стосовно бюджету затяглися, і в червні місяці, всупереч передвиборчим обіцянкам, Буш оголосив лідерам Конгресу, що нові економічні умови змушують адміністрацію переглянути свою бюджетну програму на предмет підвищення податків.

Незважаючи на досягнуту домовленість щодо бюджету, сукупність таких чинників, як збитки, пов'язані з ужиттям активних заходів для врятування громіздкої кредитно-фінансової структури та посилені видатки на служби медичного і соціального обслуговування для бідних та літніх людей, «Медикейд» та «Медикер», звели нанівець усі зусилля у боротьбі з дефіцитом і відмінне сальдо федерального бюджету в 1991 році залишилось принаймні на рівні попередніх років.

ЗАКІНЧЕННЯ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Стосунки між наддержавами формувалися під впливом політичного сум'яття, що сталося на теренах Східної Європи. Сполучені Штати й довколишній світ спостерігали за тим, як, прагнучи демократичних реформ, країни цього регіону позбувалися комуністичних режимів.

Незважаючи на прогрес у стосунках між США та Радянським Союзом, досягнутий, зокрема, під час зустрічі Буша з Горбачовим на Мальті в 1989 році, мало хто наважувався передбачити, як розвиватимуться ці успіхи наступного року. Виступаючи із щорічним зверненням до американського народу в січні, Президент Буш оголосив про свій намір скоротити кількість американських військ в Європі до 195 тисяч. У лютому адміністрація Буша провела переговори з радянським керівництвом стосовно контролю за озброєннями, а також про перспективи об'єднання Східної та Західної Німеччини. Після семи місяців тривалих двосторонніх та багатосторонніх дискусій Радянський Союз відмовився від своїх прав, визначених повоєнною угодою, та визнав об'єднану Німеччину повно-

правним членом НАТО. Угода про остаточне розв'язання німецького питання була підписана в Москві 12 вересня того ж року.

19 листопада 1990 року на триденній зустрічі керівників держав на засіданні НБСЕ (Нарада з безпеки та співробітництва у Європі) Президент Буш та лідери інших 21 країни підписали Угоду про звичайні види озброєнь в Європі. Ця угода виявилася однією з найскладніших та найпринциповіших щодо скорочення озброєнь, оскільки її чинність стосувалася долі тисяч танків, літаків та стволів артилерії, розміщених від Атлантики аж до Уральських гір блоком НАТО та країнами Варшавського договору.

Після цього, 31 липня 1991 року Сполучені Штати уклали найважливішу угоду з СРСР: президенти Буш і Горбачов підписали в Москві давно обговорюваний Договір про скорочення стратегічних озброєнь (СТАРТ), яким передбачалося зменшення ядерних арсеналів обох сторін на 30–40 відсотків. Втім, навіть це досягнення тьмяніє на фоні значимості угоди, укладеної Бушем та Борисом Єльциним, президентом Росії. Цією угодою передбачалася повна ліквідація всіх ракет з боеголовками, що розділяються, до 2003 року. У сукупності, за обома угодами на дві третини скорочувалась кількість ядерних боеголовок – від близько 21 000 до шести–семи тисяч. Утилізація ядерних матеріалів та постійні застереження щодо розповсюдження ядерної зброї відвернули загрозу ядерного конфлікту між Москвою та Вашингтоном.

То був остаточний крах епохи «холодної війни».

ВІЙНА У ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

Ейфорія, спричинена закінченням «холодної війни», затьмарилася 2 серпня 1990 року, коли іракські війська вторглися на територію Кувейту. Окупація Кувейту та небезпека, яку вона чаїла для Саудівської Аравії і дрібніших держав Перської затоки, ставила під загрозу життєві інтереси США, оскільки Сполучені Штати, як і весь західний світ, майже повністю залежали від нафтових поставок з цього регіону.

Президент Буш суворо засудив акцію Багдада, заклавши Ірак негайно і безумовно вивести свої війська. Позачергова сесія Ради безпеки ООН одностайно проголосувала за засудження агресивної політики Іраку і схвалила вимогу про припинення вогню та відведення іракських військ з території Кувейту.

Згодом, у серпні, Ірак проголосив анексію Кувейту, зажадавши закриття всіх посольств у цій країні, і став брати заложниками американських та британських громадян на кувейтській території. 8 серпня Президент Буш виступив по телебаченню з повідомленням про розміщення американських збройних сил на Близькому Сході. Зусиллями президента було створено надзвичайну військово-політичну коаліцію, до якої увійшли сили з країн Азії, Європи та Африки, а також Близького Сходу.

За період, що минув від дня вторгнення іракських військ на територію Кувейту, Рада Безпеки ООН прийняла 12 резолюцій, що містили осуд агресії Іраку та сповіщення про накладення на цю країну економічних санкцій. Дванадцята резолюція, прийнята 29 листопада, схвалила застосування військової сили країнами-членами ООН, якщо іракські солдати не залишать Кувейт до 15 січня 1991 року. Новий характер американо-радянських взаємин створив необхідні умови для того, щоб акція ООН змогла ефективно припинити іракську агресію. Без згоди між двома наддержавами ООН ніколи не змогла б санкціонувати військової акції проти Іраку.

Члени Конгресу публічно закликали Президента Буша та світову спільноту вжити необхідних заходів для розв'язання кризи у Перській затоці мирним шляхом. Але питання набуло конституційного змісту: відповідно до тексту Конституції США, право оголошувати війну має законодавча гілка влади. Проте у другій половині двадцятого сторіччя Сполучені Штати неодноразово брали участь у збройних конфліктах без санкції Конгресу: найбільш красномовний приклад цього – В'єтнам. Деякі конгресмени стверджували, що перш ніж вступити у війну, Буш повинен заручитися підтримкою законодавчого органу. Інші ж доводили, що справа Конгресу – визначати, де, коли та за

яких обставин Сполученим Штатам належить вступати у війну, проте він не може перебирати на себе відповідальності за оголошення війни.

12 січня, за три дні до закінчення встановленого ООН терміну, Конгрес надав Президентові Бушу жадані ним повноваження – найширші повноваження воєнного характеру, які делегувалися президентові США за останні півстоліття.

Війна розпочалася майже через 24 години після закінчення терміну, визначеного ООН. Війська США, Великобританії, Франції, Італії, Саудівської Аравії, Кувейту провели успішну операцію по визволенню захоплених територій, завдавши Іракові нищівного повітряного удару. Кампанія, в якій першу скрипку відіграли ВПС Сполучених Штатів, тривала трохи довше ніж місяць. Після повітряної атаки на територію Іраку та Кувейту висадились моторизовані та десантні війська. Маючи повну перевагу в швидкості, мобільності та вогневій силі, війська союзників отримали переконливу перемогу над агресором у сухопутній операції, яка тривала лише 100 годин.

Сполучені Штати та їхні союзники досягли мети, хоча перемога виявилася відносною. Саддам Хусейн залишався при владі, брутально придушуючи повсталих курдів на півночі та шиїтів на півдні. Аж до листопада 1991 року не згасали сотні смолоскипів з нафтових свердловин Кувейту, що їх навмисно підпалили іракці. Окрім цього, Саддам усіма силами намагався перешкодити допуску інспекторів ООН, які, згідно з революцією Ради Безпеки, брали участь у виявленні та знешкодженні зброї масового ураження, що таїлась в іракських арсеналах, інших ядерних об'єктів, а також численних запасів хімічної зброї.

Додатковим ефектом стало те, що Сполученим Штатам вдалося переконати арабські країни, Ізраїль та делегацію Палестини розпочати прямі переговори з метою розв'язання найскладнішого комплексу питань, що змогли б у перспективі призвести до стабільного миру на Близькому Сході. Переговори розпочалися у столиці Іспанії Мадрид 30 жовтня 1991 року. Вони, у свою чергу, спричинилися до таємної зустрічі в Норвегії, яка 13 вересня 1993 ро-

ку завершилася підписанням у Білому Домі історичної угоди між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини.

**ПРЕЗИ-
ДЕНТСЬКІ
ВИБОРИ
1992 РОКУ**

Настання президентських виборів 1992 року супроводжувалися глобальними змінами, про які годі було здогадуватися чотири роки назад. Зникли відомі вже прикмети «холодної війни» – від Берлінського муру до міжконтинентальних ракет та стратегічних бомбардувальників, що перебували не так давно на постійній бойовій вахті. Німеччина возз'єдналася, араби та Ізраїль сіли за стіл переговорів, а небезпека ядерного конфлікту спала. Немовби завершили один – чи не найбільший – том в історії людства з тим, щоб розпочати новий.

Проте на «домашньому фронті» Сполучені Штати не були сповнені надмірного оптимізму. Американців непокоїли задавлені проблеми. Щойно відшуміли паради та свята перемоги, пов'язані з війною у Перській затоці, як країну охопила найбільша після початку 80-х років рецесія. Безробіття, що колись різко вражало кваліфікованих робітників виробничої сфери, тепер зачепило «білі комірці», тобто службовців середнього керівного складу. Економічне піднесення країни на початку 1992-го дало перші плоди лише наприкінці року, чимало регіонів ледве животіли у лабетах рецесії. Зростав дефіцит федерального бюджету, стимульований також витратами на медичне обслуговування. Багатьох американців, що переконалися у хибності обраного шляху, охопила глибока зневіра у своє майбутнє.

Незважаючи на суперництво консервативного журналіста Патрика Б'юкенена, на початку кампанії Президент Буш та Віце-президент Ден Квейл легко добилися повторного висунення своїх кандидатур на президентські вибори від Республіканської партії. На демократичному фланзі Білл Клінтон, губернатор штату Арканзас, завдав поразки численним претендентам від своєї партії. На пост віце-президента Клінтон висунув кандидатуру Ела Гора, сенатора від штату Тенессі, загальноновизнаного в Конгресі фа-

хівця та речника з питань захисту навколишнього середовища.

Кожна виборча кампанія у США – це хитросплетіння проблем, образів та персонажів і, незважаючи на фокусування суспільної уваги на економічних перспективах країни, кампанія 1992 року не стала винятком. Висуваючи свою кандидатуру на повторний термін, Буш робив наголос на традиційних ідеях претендентів такого рангу: досвід та довіра нації. До певної міри то була битва двох поколінь. Шістдесятивосьмирічному Бушу, напевно, останньому з американських президентів, хто воював у Другій світовій війні, протистояв сорокашестирічний суперник, який навіть не служив у війську, – активний учасник кампанії протесту проти війни у В'єтнамі. Підкреслюючи власну досвідченість як президента та головнокомандувача, Буш водночас привертав увагу виборців до таких непривабливих рис Клінтона, як нерішучість та брак волі.

Лейтмотивом кампанії Клінтона стало всесильне гасло: зміни. Ще юнаком Клінтон зустрічався з Президентом Кеннеді, і навіть тепер у закликах до американців вчувалося відлуння кампанії Кеннеді у далекі 60-ті.

Дванадцятирічне перебування на посту губернатора штату Арканзас надавало право Клінтону заявляти про здобутий досвід у розв'язанні економічних проблем та завдань у сфері освіти й охорони здоров'я – саме тих галузей, що за результатами опитування громадської думки виявилися непоказними в діяльності адміністрації Буша. І якщо економічна програма Буша ґрунтувалася в основному на зниженні податків та скороченні бюджетних видатків, Клінтон запропонував посилити оподаткування найзможніших прошарків населення та збільшити державні капіталовкладення в освіту, транспорт і зв'язок. Ці кроки, на думку Клінтона, забезпечуватимуть прорив в економічному зростанні та підвищенні продуктивності праці, що, у свою чергу, може призвести до зменшення бюджетного дефіциту. Програма Клінтона в галузі охорони здоров'я, націлена на встановлення жорсткого контролю за видатками, вимагала активнішої участі федерального уряду в організації медичного обслуговування, ніж програма Буша.

Клінтон успішно зіграв на своїй ключовій темі змін упордовж усієї кампанії та в період жовтневих телевізійних дебатів із Президентом Бушем та Россом Перо. Здобувши перемогу на виборах 3 листопада, Білл Клінтон став 42-м президентом Сполучених Штатів, хоча за нього проголосували лише 43 відсотки від загальної кількості виборців.

ПІСЛЯМОВА **В**ідтоді як Сполучені Штати являли собою купку малознаних колоній, розсіяних уздовж Атлантичного узбережжя, країна зазнала неабияких змін, перетворившись, за висловом політолога Бена Воттенберга, на «першу в світі універсальну націю» із двохсотп'ятдесятимільйонним населенням, де представлені практично всі національності та етнічні групи земної кулі. Це також країна, де темп і масштаб змін – економічних, культурних, демографічних і соціальних – не зменшуються з плином часу. Сполучені Штати часто перебувають в авангарді модернізації та перетворень, які згодом відбуваються в інших країнах світу.

До того ж, США й надалі продовжують плекати ключові цінності, що своїм корінням сягають витоків нації. Йдеться передусім про несхитну віру у свободу особистості та демократію, відданість принципам економічного достатку і процвітання громадян країни. Неодмінною умовою існування Сполучених Штатів залишається збереження та захист свободи, демократії і рівних можливостей для подальшого розквіту нації, яка разом з усім світом крокує сьогодні в нове сторіччя.

НЕЗАЛЕЖНІ КАНДИДАТИ ТА КАНДИДАТИ ВІД ТРЕТЬОЇ ПАРТІЇ

Домінує думка, що в Сполучених Штатах панує двопартійна система. Звичайно це означає таке: з 1852 року Білий Дім займає або республіканець, або демократ. Проте в творенні історії США брали участь чимало «третіх» та менших за кількісним складом і політичною значимістю партій.

Треті партії здебільшого гуртуються довкола одного питання чи блоку питань. Оскільки президентство для них недосяжне, такі партії намагаються виробити певну платформу для пропаганди власних політичних та соціальних ідей.

Теодор Рузвельт. Найбільших успіхів як кандидат від третьої партії домогся у цьому сторіччі республіканець і колишній президент Теодор Рузвельт. На виборах 1912 року його Прогресивна партія завоювала 27,4 відсотка голосів. Прогресивне крило Республіканської партії зневіралося в діяльності Президента Вільяма Говарда Тафта через те закликала Рузвельта висунути свою кандидатуру від партії у кампанії 1912 року. Рузвельт так і вчинив, здобувши перемогу на первинних виборах у кількох штатах. Проте так чи інакше партійний апарат контролювався Тафтом, а це забезпечило висунення його кандидатури.

Однодумці Рузвельта згодом відокремились, створивши Прогресивну партію. Він мав достатньо поважні важелі, щоб завдати поразки Тафту. Але розділивши республіканський електорат на два табори, Рузвельт допоміг здобути демократові Вудро Вілсону перемогу на виборах.

Соціалісти. Пік успіху соціалістичної партії припадає також на 1912 рік, коли ця партія здобула шість відсотків голосів. Того року за постійного кандидата від партії Юджина Дебса проголосували 900 000 виборців, які підтримали ідею колективної власності майна в таких галузях, як транспорт і зв'язок, скорочення робочого дня та державні програми працевлаштування населення.

Роберт ЛаФоллетт. Одним з лідерів прогресистського руху був також сенатор Роберт ЛаФоллетт, якому на виборах 1924 року віддали свої голоси 16,6 відсотка виборців. Поборник прав фермерів та робітників і водночас затятий ворог великих компаній, ЛаФоллетт очолював процес відродження прогресистського руху після Першої світової війни. Спираючись на підтримку робітничо-селянського електорату, а також соціалістів та деяких послідовників Рузвельта, які залишились у лавах його Прогресивної партії, ЛаФоллетт оголосив вихідними пунктами своєї кампанії націоналізацію залізниць та природних ресурсів США. Він активно підтримував підвищення оподаткування для найзаможніших верств, відстоюючи право участі робітників в укладенні колективного договору. Завоювавши популярність у багатьох регіонах, він, однак, переміг лише у рідному Вісконсині.

Генрі Воллес. Прогресивна партія відродила свою діяльність 1948 р., висунувши колишнього міністра сільського господарства та віце-президента при Франкліні Рузвельті. Певний час Воллес працював міністром

торгівлі в адміністрації Гаррі Трумена, але був усунутий з цієї посади за відхід від твердої позиції Трумена щодо Радянського Союзу. Формулюючи платформу на виборах 1948 року, Воллес осудив «холодну війну» та план Маршалла. Він ратував також за припинення дискримінації чорного населення і жінок, підтримував вимогу про запровадження мінімальної заробітної платні і закликав скасувати діяльність Комітету Палати представників по розслідуванню антиамериканської діяльності. Його невдалі спроби розмежуватися з Комуністичною партією США, яка підтримувала його, підірвала популярність Воллеса, і він фінішував лише з 2,4 відсотками голосів.

Диксикрати. З такими ж наслідками завершили виборчу кампанію «Права штатам», або «диксикрати». Як і прогресисти, вони відкололись від Демократичної партії 1948 р. Але їхня опозиційна платформа ґрунтувалася на запереченні не політики «холодної війни» Гаррі Трумена, а його позиції щодо громадянських прав. Незважаючи на збереження за партією назви «Права штатам», її основна мета зводилася до продовження расової сегрегації та підтримки законів про чорне населення, що жиливими расову нерівність.

Джордж Воллес. Расові та соціальні трансформації 60-х років поставили в центр уваги нації Джорджа Воллеса, також губернатора з Півдня і також прибічника сегрегації. Затято нападаючи на цивільні права, паплюжачи лібералів та федеральний уряд, Воллес завоював певну групу прихильників. Заснувавши в 1968 році незалежну партію, він повів виборчу кампанію як член нижньої палати законодавчого органу штату Алабама і набрав 13,5 відсотка голосів.

Росс Перо. Будь-яка третя партія намагається зробити політичний капітал, покладаючись на загальне незадоволення народу діяльністю двох провідних партій та федерального уряду. Проте історія США зафіксувала небагато випадків, коли це почуття розчарування посилилося так, як під час президентської кампанії 1992 року. Техаський бізнесмен-багатій Перо з неперевершеним хистом пропагував свої ідеї економічного здорового глузду та фінансової відповідальності, які знайшли відгук у серцях широких верств американського суспільства.

Кепкуючи з визнаних національних лідерів, Перо формулював свої заклики коротко і доступно. Його кампанії, озброєні гаслом: «Наша сила в єдності», здійснювали переважно добровольці на виділені ним власні кошти. Не можна сказати, що американцям було не до впадоби багатство Перо, але найбільше їм імпонували його свобода від сторонніх джерел фінансування, які ставлять кандидата в залежність від тих чи інших корпоративних інтересів.

Перо зняв свою кандидатуру з передвиборчої борні в липні. Втім, знову приставши до змагання за місяць до виборів, він виборов 19 мільйонів голосів – найбільшу кількість голосів, яку завойовував будь-коли незалежний кандидат. Частка голосів, відданих за Перо із загальної кількості виборців, поступається лише показникові Рузвельта 1912 року.

КОРОТКИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ З АМЕРИКАНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

AHLSTROM, SYDNEY E.

A Religious History of the American People
Yale University Press, 1972

ALBANESE, CATHERINE

---

*America: Religions and Religion
Wadsworth Publishing Co., 1992

ALLEN, FREDERICK L.

The Big Change: America Transforms Itself, 1900–1950
Harper & Row, 1986

AMBROSE, STEPHEN E.

Eisenhower (2 vols.)
Vol. 1: *Soldier, General of the Army, President-Elect, 1890–1952*
Vol. 2: *The President*
Simon & Schuster, 1985

AMBROSE, STEPHEN E.

Rise to Globalism: American Foreign Policy since 1938
6th rev. ed., Viking Penguin, 1991

ASHWORTH, JOHN

Agrarians & Aristocrats: Party Political Ideology in the United States, 1837–1846
Cambridge University Press, 1987

BADGER, ANTHONY

The New Deal: The Depression Years, 1933–1940
Hill & Wang, 1989

BAILYN, BERNARD

---

*Faces of Revolution: Personalities and Themes in the Struggle
for American Independence*
Random House, Inc., 1992

BAILYN, BERNARD

Ideological Origins of the American Revolution
Harvard University Press, 1967

BAILYN, BERNARD, ROBERT DALLEK, DAVID B. DAVIS, DAVID H. DONALD,
JOHN L. THOMAS AND GORDON S. WOOD

The Great Republic: A History of the American People
(2 vols.), 3rd ed., D.C. Heath, Co., 1985

(*видання у твердій обкладинці)

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

BANNER, LOIS W.

Elizabeth Cady Stanton: A Radical for Woman's Rights
Scott Foresman, 1987

BEISNER, ROBERT L.

From the Old Diplomacy to the New, 1865–1900
2nd ed., Harlan Davidson, 1986

BERLIN, IRA

Slaves Without Masters: The Free Negro in the Antebellum South
New Press NY, 1992

BILLINGTON, RAY A.

The Far Western Frontier, 1830–1860
HarperCollins, 1962

BLUM, JOHN MORTON

The Progressive Presidents: Theodore Roosevelt, Woodrow Wilson, Franklin D. Roosevelt, Lyndon B. Johnson
W.W. Norton & Co., Inc., 1982

BLUM, JOHN MORTON

V Was for Victory: Politics and American Culture During World War II
Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1977

BLUMENTHAL, SIDNEY AND THOMAS EDSALL

The Reagan Legacy: A Nation Adrift
Pantheon Books, 1988

BODNAR, JOHN

The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America
Indiana University Press, 1985

BOORSTIN, DANIEL J.

*The Americans (3 vols.):
Vol. 1: *The Colonial Experience*
Vol. 2: *The Democratic Experience*
Vol. 3: *The National Experience*
Random House, Inc., 1975

BOWEN, CATHERINE DRINKER

Miracle at Philadelphia: The Story of the Constitutional Convention
Little, Brown & Co., 1986

BOYER, PAUL AND STEVEN NISSENBAUM

Salem Possessed: The Social Origins of Witchcraft
Harvard University Press, 1974

BRANCH, TAYLOR

Parting the Waters: America in the King Years, 1954–1963
Simon & Schuster, 1989

BRIDENBAUGH, CARL

Jamestown, 1544–1699

Oxford University Press, 1980

BRODIE, FAWN M.

Richard Nixon: The Shaping of His Character

Harvard University Press, 1983

BROWN, DEE

Bury My Heart at Wounded Knee: An Indian History of the American West

Henry Holt & Co., 1991

BURNER, DAVID

John F. Kennedy and a New Generation

Scott Foresman & Co., 1988

CANNON, LOU

President Reagan: The Role of a Lifetime

Simon & Schuster, 1992

CHAFE, WILLIAM H.

The Unfinished Journey: America since World War II

2nd ed., Oxford University Press, 1991

CHASE, GILBERT

*America's Music: From the Pilgrims to the Present

3rd rev. ed., University of Illinois Press, 1987

COCHRAN, THOMAS C.

Frontiers of Change: Early Industrialism in America

Oxford University Press, 1981

COTT, NANCY F.

*The Grounding of Modern Feminism

Yale University Press, 1987

CRAVEN, WAYNE AND RICHARD MARTIN

Two Hundred Years of American Art: The Munson-Williams Proctor Institute

University of Washington Press, 1987

CRAVEN, WESLEY F.

The Southern Colonies in the Seventeenth Century, 1607–1689

Louisiana State University Press, 1949

DALLEK, ROBERT

Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945

Oxford University Press, 1979

DANGERFIELD, GEORGE

The Awakening of American Nationalism, 1815–1828

HarperCollins, 1965

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

DEGLER, CARL N.

Out of Our Past: The Forces that Shaped Modern America
3rd ed., Harper & Row, 1984

DELORIA, VINE JR.

American Indian Policy in the Twentieth Century
University of Oklahoma Press, 1992

DE TOCQUEVILLE, ALEXIS (THOMAS BENDER ET AL., EDs.)

Democracy in America
McGraw-Hill, Inc., 1981

DE VOTO, BERNARD, ED.

The Journals of Lewis and Clark
Houghton Mifflin, 1973

DIGGINS, JOHN P.

Proud Decades: America in War & Peace, 1941–1960
W.W. Norton & Co., Inc., 1989

DINNERSTEIN, LEONARD, ROGER NICHOLS AND DAVID M. REIMERS

Natives and Strangers: Blacks, Indians and Immigrants in America
2nd. ed., Oxford University Press, 1990

DIVINE, ROBERT

The Cuban Missile Crisis
2nd rev. ed., Wiener Publishing, Inc., 1988

DIVINE, ROBERT

---

*Eisenhower and Sputnik
Oxford University Press, 1993

DOUGLASS; FREDERICK

The Life and Times of Frederick Douglass: The Complete Autobiography
Macmillan Publishing Co., 1962

DRAPER, THEODORE

A Very Thin Line: The Iran-Contra Affairs
rev. ed., Simon & Schuster, 1992

DUBOIS, ELLEN C.

---

*Feminism and Suffrage:
The Emergence of an Independent Women's Movement in America, 1848–1869*
Cornell University Press, 1978

Du BOIS, W.E.B.

Black Reconstruction in America, 1860–1880
Macmillan Publishing Co., 1992

DURHAM, PHILIP AND EVERETT L. JONES

The Negro Cowboys
University of Nebraska Press, 1983

FEARON, PETER

War, Prosperity and Depression: The U.S. Economy, 1917–1945
University Press of Kansas, 1988

FERRELL, ROBERT H.

Harry S. Truman and the Modern American Presidency
Scott Foresman, 1987

FERRELL, ROBERT H.

Woodrow Wilson and World War I, 1917–1921
HarperCollins, 1986

FITZGERALD, FRANCES

Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam
Random House, Inc., 1989

FLEXNER, ELEANOR

Century of Struggle: The Women's Rights Movement in the United States
rev. ed., Belknap Press, 1975

FLEXNER, JAMES T.

Washington: The Indispensable Man
New American Library, 1984

FONER, ERIC

---

*Free Soil, Free Labor, Free Men:
The Ideology of the Republican Party before the Civil War*
Oxford University Press, 1970

FONER, ERIC

Reconstruction: America's Unfinished Revolution, 1863–1877
HarperCollins, 1989

FOOTE, SHELBY

The Civil War: A Narrative
(3 vols.), Random House, Inc., 1986

FRANKLIN, JOHN H. AND ALFRED A. MOSS JR.

From Slavery to Freedom: A History of Negro Americans
6th ed., Alfred A. Knopf, 1987

FREDERICKSON, GEORGE M.

---

*The Black Image in the White Mind:
The Debate on Afro-American Character & Destiny, 1817–1914*
University Press of New England, 1987

FREEHLING, WILLIAM W.

---

*The Road to Disunion: Secessionists at Bay, 1776–1854
Oxford University Press, 1990

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

FREELAND, RICHARD M.

---

*The Truman Doctrine & the Origins of McCarthyism: Foreign Policy, Domestic Policy & Internal Security, 1946–1948
New York University Press, 1985

FREIDEL, FRANK

Franklin D. Roosevelt: Rendezvous with Destiny
Little, Brown & Co., 1991

FRIED, RICHARD M.

Nightmare in Red: The McCarthy Era in Perspective
Oxford University Press, 1991

FRIEDMAN, LAWRENCE M.

American Law: An Introduction
W.W. Norton & Co., 1985

GALBRAITH, JOHN KENNETH

The Great Crash of 1929
Houghton Mifflin, 1988

GARROW, DAVID J.

Bearing the Cross: Martin Luther King Jr. & the Southern Christian Leadership Conference
Random House, Inc., 1987

GENOVESE, EUGENE D.

Roll, Jordan, Roll: The World the Slaves Made
Random House, Inc., 1976

GOODWIN, DORIS K.

Lyndon Johnson and the American Dream
St. Martin Press., 1991

GRAEBNER, NORMAN A.

America as a World Power: A Realist Appraisal from Wilson to Reagan
Scholarly Resources, Inc., 1984

GRAHAM, OTIS L. JR.

The Great Campaigns: Reform and War in America, 1900–1928
abridged ed., Krieger Publishing Co., 1987

GREENSTEIN, FRED I. AND FRANK B. FEIGERT

The American Party System and the American People
rev. 3rd ed., Prentice-Hall, 1985

HALBERSTAM, DAVID

The Best and the Brightest
Fawcett Books, 1993

HAMILTON, ALEXANDER, JAMES MADISON AND JOHN JAY

The Federalist Papers
Bantam Books, 1982

HANDLIN, OSCAR

The Uprooted

2nd ed., Little, Brown & Co., 1973

HERRING, GEORGE C.

America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950–1975

2nd ed., McGraw-Hill, Inc., 1986

HOFSTADTER, RICHARD

The Age of Reform: From Bryan to FDR

Random House, Inc., 1960

HOFSTADTER, RICHARD

The Idea of a Party System:

The Rise of Legitimate Opposition in the United States, 1780–1840

University of California Press, 1969

HOGAN, MICHAEL J.

The Marshall Plan:

America, Britain, & the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952

Cambridge University Press, 1989

HOWE, DANIEL W.

The Political Culture of the American Whigs

University of Chicago Press, 1984

HUGGINS, NATHAN I.

Harlem Renaissance

Oxford University Press, 1971

JANDA, KENNETH, JEFFREY M. BERRY, JERRY GOLDMAN, EDS.

The Challenge of Democracy: Government in America

3rd ed., Houghton Mifflin, 1992

JENNINGS, FRANCIS

Empire of Fortune: Crowns, Colonies and Tribes in the Seven Years' War in America

W. W. Norton & Co., Inc., 1990

JOHANSEN, ROBERT W.

To the Halls of the Montezumas: The Mexican War in the American Imagination

Oxford University Press, 1984

JOHNSON, HAYNES

---

*Sleepwalking through History: America through the Reagan Years

W. W. Norton & Co., Inc., 1991

JONES, LANDON

Great Expectations: America and the Baby Boom Generation

Ballantine Books, 1986

JORDAN, WINTHROP D.

White Over Black: American Attitudes Toward the Negro, 1550–1812

W. W. Norton & Co., Inc., 1977

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

KARNOW, STANLEY

Vietnam: A History
Viking Penguin, 1991

KEEGAN, JOHN

The Second World War
Viking Penguin, 1990

KENNAN, GEORGE F.

American Diplomacy, 1900–1950
University of Chicago Press, 1985

KERBER, LINDA K.

Women of the Republic: Intellect & Ideology in Revolutionary America
W.W. Norton & Co., Inc., 1986

KINDLEBERGER, CHARLES P.

The World in Depression: 1929–1939
rev. ed., University of California Press, 1986

KRAUT, ALAN M.

The Huddled Masses: The Immigrant in American Society, 1880–1921
Harlan Davidson, 1982

KUTLER, STANLEY I.

The Wars of Watergate: The Last Crisis of Richard Nixon
W.W. Norton & Co., Inc., 1992

LAFEBER, WALTER

America, Russia, and the Cold War
4th ed., McGraw-Hill, Inc., 1987

LAVENDER, DAVID

The Way to the Western Sea: Lewis and Clark Across the Continent
Doubleday, 1990

LINCOLN, ABRAHAM (DON E. FEHRENBACHER, ED.)

Speeches and Writings (2 vols.):
Vol. 1: 1832–1858
Vol. 2: 1859–1864
Library of America, 1989

LINK, ARTHUR S.

Woodrow Wilson and the Progressive Era, 1910–1917
HarperCollins, 1963

LIVESAY, HAROLD

Andrew Carnegie and the Rise of Big Business
Scott Foresman, 1987

LIVESAY, HAROLD

Samuel Gompers and Organized Labor in America
Scott Foresman, 1987

LONG, RICHARD A. AND EUGENIA W. COLLIER, EDS.

---

*Afro-American Writing: An Anthology of Prose and Poetry
2nd ed., Pennsylvania State University Press, 1985

MALONE, DUMAS

Thomas Jefferson and His Time
(6 vols.), Little, Brown & Co., Inc., 1948–1981

MANCHESTER, WILLIAM

American Caesar: Douglas MacArthur, 1880–1964
Dell Books, 1983

MANCHESTER, WILLIAM

Death of a President: November 1963
HarperCollins, 1988

MARABLE, MANNING

W.E.B. Du Bois: Black Radical Democrat
Macmillan Publishing Co., 1987

MARSDEN, GEORGE M.

Religion and American Culture
Harcourt Brace Jovanovich College Publications, 1990

McCULLOUGH, DAVID

---

*Truman
Simon & Schuster, 1992

MCDONALD, FORREST

Alexander Hamilton: A Biography
W. W. Norton & Co., Inc., 1982

McFARLAND, GERALD W., ED.

---

*Mugwumps, Morals and Politics, 1884–1920
University of Massachusetts Press, 1975

McPHERSON, JAMES

Battle Cry of Freedom: The Era of the Civil War
Ballantine Books, 1989

MILLER, JOHN C.

The Federalist Era, 1789–1800
HarperCollins, 1963

MILLER, PERRY G.

The Transcendentalists: An Anthology
Harvard University Press, 1950

MONTGOMERY, DAVID

---

*The Fall of the House of Labor:
The Workplace, the State, and American Labor Activism
1865–1925*, Cambridge University Press, 1989

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

MORRIS, RICHARD B.

---

*The Peacemakers: The Great Powers and American Independence
Northeastern University Press, 1983

MURPHY, FRANCIS, ED.

Of Plymouth Plantation, 1620–1647
McGraw-Hill, 1981

MURRAY, CHARLES

Losing Ground: American Social Policy, 1950–1980
Basic Books, 1986

NASH, GARY B.

Red, White and Black: The Peoples of Early North America,
3rd ed., Prentice-Hall, 1991

NASH, GARY B. ET AL.

The American People: Creating a Nation and a Society
(2 vols.), 2nd ed., HarperCollins, 1990

NEUSTADT, RICHARD E.

Presidential Power: The Politics of Leadership from FDR to Carter
Macmillan Publishing Co., 1980

NEVINS, ALLAN

Ordeal of the Union
(4 vols.), Macmillan Publishing Co., 1992

OATES, STEPHEN B.

With Malice Toward None: The Life of Abraham Lincoln
NAL-Dutton, 1978

OATES, STEPHEN B.

Let the Trumpet Sound: The Life of Martin Luther King Jr.
NAL-Dutton, 1983

PATRICK, REMBERT

---

*Jefferson Davis and His Cabinet
AMS Press, 1944

PARRISH, THOMAS

---

*Roosevelt and Marshall
McGraw-Hill Publishing Co., 1989

PERKINS, GEORGE, E. SCULLEY BRADLEY, RICHMOND BEATTY AND E. HUDSON LONG

The American Tradition in Literature,
7th ed., McGraw-Hill, 1989

PERMAN, MICHAEL

Emancipation and Reconstruction, 1862–1879
Harlan Davidson, 1987

PETERSON, MERRILL D.

Thomas Jefferson & the New Nation: A Biography
Oxford University Press, 1986

PRANGE, GORDON W.

At Dawn We Slept: The Untold Story of Pearl Harbor
Viking Penguin, 1982

QUARLES, BENJAMIN

The Negro in the Civil War
Da Capo, 1989

REEVES, THOMAS C.

The Life and Times of Joe McCarthy
Madison Books UPA, 1983

REMINI, ROBERT V.

Andrew Jackson
HarperCollins, 1969

RODGERS, DANIEL T.

The Work Ethic in Industrial America, 1850–1920
University of Chicago Press, 1979

ROYSTER, CHARLES

---

*A Revolutionary People at War:
The Continental Army & American Character, 1775–1783*
W.W. Norton & Co., Inc., 1982

SCHLESINGER, ARTHUR M. JR.

Age of Roosevelt: The Coming of the New Deal
Houghton Mifflin Co., 1959

SCHLESINGER, ARTHUR M. JR.

The Crisis of the Old Order
Houghton Mifflin Co., 1988

SCHLESINGER, ARTHUR M. JR.

The Politics of Upheaval
Houghton Mifflin Co., 1988

SCHLESINGER, ARTHUR M. JR.

Robert Kennedy and His Times
Ballantine Books, Inc., 1985

SCHLESINGER, ARTHUR M. JR.

The Age of Jackson
Little, Brown & Co., 1988

SCULLY, VINCENT

American Architecture and Urbanism
rev. ed., Henry Holt & Co., 1988

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

SELLERS, CHARLES, HENRY MAY AND NEIL R. McMILLEN

A Synopsis of American History
7th rev. & comb. ed., Ivan R. Dee, 1992

SHEEHAN, NEIL

A Bright Shining Lie: John Paul Vann and America in Vietnam
Random House, Inc., 1989

SITKOFF, HARVARD

The Struggle for Black Equality, 1954–1980
Hill & Wang, 1981

SMITH, ADAM

**The Roaring '80s*
Summit Books, 1988

STEGNER, WALLACE E.

The Gathering of Zion: The Story of the Mormon Trail
University of Nebraska Press, 1992

STEWART, JAMES B.

Holy Warriors: The Abolitionists and American Slavery
Hill & Wang, 1976

SUNDQUIST, JAMES L.

Politics and Policy: The Eisenhower, Kennedy, and Johnson Years
Brookings Institution, 1968

THOMAS, EMORY M.

The Confederate Nation 1861–1865
HarperCollins, 1981

TINDALL, GEORGE B. AND DAVID E. SHI

America: A Narrative History
3rd ed., W.W. Norton & Co., Inc., 1992

TINDALL, GEORGE B.

The Emergence of the New South, 1913–1945
Louisiana State University Press, 1967

TOFFLER, ALVIN

Future Shock
Bantam Books, 1971

TOLAND, JOHN

Infamy
Doubleday, 1992

TRACHTENBERG, ALAN

The Incorporation of America: Culture & Society in the Gilded Age
Hill & Wang, Inc., 1982

TRASK, DAVID F.

The War with Spain in 1898
Macmillan Publishing Co., 1981

UTLEY, JONATHAN G.

Going to War with Japan, 1937–1941
University of Tennessee Press, 1985

UTLEY, ROBERT M.

The Last Days of the Sioux Nation
Yale University Press, 1963

VAN DEUSEN, GLYNDON G.

The Jacksonian Era, 1828–1848
Waveland Press, 1992

VAN DEUSEN, GLYNDON G.

The Life of Henry Clay
Greenwood Press, 1979

VAN DOREN, CARL

Benjamin Franklin
Viking Penguin, 1991

VIORIST, MILTON

Fire in the Streets: America in the 1960s
Simon & Schuster, 1981

WALTERS, RONALD G.

American Reformers, 1815–1860
Hill & Wang, 1978

WASHBURN, WILCOMB E.

The Indian in America
HarperCollins, 1981

WHITE, THEODORE H.

America in Search of Itself: The Making of the President 1956–1980
Warner Books, 1988

WILKINSON, J. HARVIE

From Brown to Bakke: The Supreme Court and School Integration, 1954–1978
Oxford University Press, 1979

WITTNER, LAWRENCE S.

Cold War America: From Hiroshima to Watergate
Harcourt Brace Jovanovich College Publications, 1978

WOLFE, TOM

The Right Stuff
Bantam Books, 1984

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

WOODWARD, C. VANN

The Strange Career of Jim Crow

3rd rev. ed., Oxford University Press, 1974

WOODWARD, BOB AND CARL BERNSTEIN

All the President's Men

Simon & Schuster, 1987

YORK, NEIL L.

Toward a More Perfect Union: Six Essays on the Constitution

State University of New York Press, 1988

Слова подяки

«Нарис історії Сполучених Штатів» – одне з найдавніших постійних видань ЮСІА. Перше видання (1949–50) вийшло за редакцією Френсиса Вітні, керівника відділу міжнародної інформації Держдепартаменту, а згодом – Інформаційного агентства США. Науковими консультантами тоді були Ричард Гофстадтер, професор історії Колумбійського університету, та Вуд Ґрей, професор американської історії Університету Джорджа Вашингтона. Додатковий матеріал підготував Стивен Ендслі з Берклі, Каліфорнія. За минулі роки видання багато разів редагувалося, додавався новий матеріал; над ним працювали, зокрема, професор американської історії університету штату Мериленд Кіт Олсен та письменник, колишній редактор журналу ЮСІА «Діалог» Натан Ґлік. Професор історії Університету Маямі (Огайо) Алан Вінклер написав для даного видання розділ після Другої світової війни, а всю книжку редагував колектив редакторів, прізвища яких подані нижче.

Головний редактор: Говард Синкотта

Редактори (в алфавітному порядку): Дебора М.С. Браун, Стивен Бюрант, Мішель Ґрін, Джин С. Голден, Ричард Маршалл

Фото: Шере Джонсон-Джордан

Художній редактор: Барбара Морган

Переклад на українську: †Ю. Лісняк та ін., «Діалог інтернешнл» Київ

Distributed by
PUBLIC AFFAIRS SECTION
EMBASSY OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Produced by
REGIONAL PROGRAM OFFICE, VIENNA

RPO 2002-442 UKRAINIAN
(An Outline of American History)

PHOTO CREDITS:

Front cover: George F. Mobley, © National Geographic Society.
4-5: Ronald Anzalone, Advisory Council on Historic Preservation.
27: *The National Atlas of the United States of America*. 28-29 and
46-47: The Library of Congress (2). 48: © Robert Llewellyn.
49: Art Hutchinson, courtesy Mesa Verde National Park. 50-56:
Llewellyn (4). 57: The American History Slide Collection,
© Instructional Resources Corporation (IRC). 58-59: The Library
of Congress. 80-81: Virginia Museum of Fine Arts, Richmond.
110: The Library of Congress. 111: State-Werner. 112: USIA
Library. 113-115: The Library of Congress (4). 116-117: National
Guard Heritage Painting by Don Troiani. 118-119: The National
Portrait Gallery, Smithsonian Institution; The Library of Congress.
120: The National Portrait Gallery, Smithsonian Institution.
121: The Library of Congress. 122-123: Bettmann Archive.
145: The Library of Congress. 146-147: The National Archives.
178-179: Association of American Railroads. 202-203: Culver
Pictures. 220-221: The Library of Congress (3). 222: top –
The New York Historical Society; bottom – The National Archives;
The Library of Congress. 223-225: The Library of Congress (2).
226-227: left and bottom right – The American History Slide
Collection, © IRC; top right The Library of Congress. 228-229:
The Library of Congress (2). 230-231: The National Archives (2).
232-233: Ctsy. Oklahoma Historical Society; The National
Archives. 234-235: Culver; Lewis Hine. 236-237: The Library of
Congress. 238-239: Edison Birthday Committee; Bettmann.
240: The National Archives (2). 241: Ford Motor; Bettmann.
242-243: The American History Slide Collection, © IRC. 256-257:
U.S. Navy. 278-279: J.R. Eyerman, Life magazine © Time
Warner. 302-303: National Aeronautics and Space Administra-
tion (NASA). 328: *New York Daily News*. 329: Bettmann;
U.S. Department of Human Services, Social Security Administra-
tion. 330: U.S. Army. 331: U.S. Army; The National Archives.
332-333: left – Lockheed; right – The American History Slide
Collection, © IRC; U.S. Army. 334: The Library of Congress;
U.S. Army. 335: Bettmann (2). 336: Bettmann; Wide World
Photos. 337: Culver; Yousuf Karsh. 338: Bettmann. 339: Wide
World. 340-341: Bettmann (2). 342-343: USIS Berlin; Bettmann.
344: *Ebony* magazine. 345: Okamoto. 346-347: U.S. Army.
348: Bettmann; Culver. 349: Wide World. 350-351: Jeroboam,
Hank Lebo; Bettmann. 352: Carol Hightower; Barbara Anne
Richards. 353: Barry Fitzgerald. 354-355: top – Ctsy. Maya Lin;
ctsy. Cable News Network; bottom – John Wicart. 356-357:
NASA; David Valdez, The White House. 358-359: left – Ctsy.
Music Television; © 1992 John Harrington, Black Star; right –
© Hank Morgan; Kevin Horan. 360: Dwight Somers. 361: Ken
White; © Steve Krongard. 362-363: *Newsweek*, Larry Downing.
380-381: left insert – New York Convention and Visitors Bureau;
right insert – Franklin D. Roosevelt Library.